

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Н.Н. Пойда-Носик, Р.Й. Бачо, М.В. Тимчак

**РЕГУЛЮВАННЯ ТА БЕЗПЕКА РОЗВИТКУ
СТРАХОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА РЕГІОНУ**

МОНОГРАФІЯ

Ужгород – 2012

Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
протокол №9 від 6 грудня 2012 р.

Автори:

канд.екон.наук, доцент **Н.Н. Пойда-Носик** – вступ, п.2.1, 2.3, 5.3;
канд.екон.наук, доцент **Р.Й. Бачо** – п.1.1-1.3, 2.2;
М.В. Тимчак – п.3.1-3.3, 4.1-4.3, 5.1-5.2.

Рецензенти:

член-кор. НАН України, д-р екон.наук, проф., завідувач кафедри
економіки підприємства, менеджменту та логістики Інституту
економіки та міжнародних відносин ДВНЗ «Ужгородський
національний університет» **Мікловда В.П.**;

д-р екон.наук, проф., завідувач кафедри банківської справи
Університету банківської справи НБУ **Вовчак О.Д.**;

д-р екон.наук, проф., завідувач кафедри фінансів
Національного університету «Львівська політехніка» **Алексєєв І.В.**

Н.Н. Пойда-Носик, Р.Й. Бачо, М.В. Тимчак

П 47 Регулювання та безпека розвитку страхового підприємництва регіону [Текст]:
монографія/ Н.Н. Пойда-Носик, Р.Й. Бачо, М.В. Тимчак – Ужгород: Видавництво
ФОП Бреза А.Е., 2012. – 244 с.

ISBN 978-966-2668-29-2

Монографія присвячена дослідженню сутності та проблем регулювання і
безпеки розвитку страхового підприємництва в умовах сучасної економічної
системи. Розглянуто підходи до визначення змісту страхового підприємництва в
регіоні, проведено систематизацію факторів, що впливають на розвиток страхового
підприємництва. Визначено сучасний стан регулювання та тенденції розвитку
страхової сфери економічних відносин у Закарпатській області та в розрізі регіонів
України. Здійснено прогнозування розвитку страхового підприємництва та
запропоновано модель його регулювання на регіональному рівні. Розглянуто
напрями забезпечення фінансово-економічної безпеки страхового підприємництва
на регіональному рівні.

Розраховано на студентів економічних спеціальностей, аспірантів, викладачів,
науковців, працівників державних та комерційних структур, усіх, хто прагне
професійно вирішувати проблеми страхування.

УДК 368.031(477)
ББК 65.9(4УКР)271.11

© Пойда-Носик Н.Н., 2012

© Бачо Р.Й., 2012

© Тимчак М.В., 2012

© Видавництво ФОП Бреза А.Е., 2012

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
Розділ 1. СТРАХОВЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: СУТНІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ	9
1.1 Сутність страхового підприємництва та його роль у соціально-економічному розвитку регіонів	9
1.2. Історичні передумови становлення та розвитку страхової справи в Україні.....	29
1.3. Особливості розвитку страхування на Закарпатті.....	46
Розділ 2. БЕЗПЕКА РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА МЕХАНІЗМ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	51
2.1. Сутність безпеки як необхідної умови розвитку економічної системи.....	51
2.2. Фактори впливу на розвиток та рівень безпеки страхового підприємництва.....	61
2.3. Теоретичні основи формування системи та механізму забезпечення безпеки страхового підприємництва.....	70
Розділ 3. ЕКОНОМІКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У РЕГІОНІ	86
3.1. Організаційно-економічні засади системи регулювання страхового підприємництва регіону.....	86
3.2. Система органів регулювання страхового підприємництва в Україні.	98
3.3. Зарубіжний досвід регулювання страхової діяльності.....	119
Розділ 4. РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ РЕГІОНАХ	136
4.1. Аналіз сучасного стану розвитку та умов регулювання страхового підприємництва в Україні.....	136
4.2. Оцінка диференціації розвитку страхового підприємництва в регіонах України.....	152
4.3. Сучасний стан регулювання та тенденції розвитку страхового підприємництва Закарпаття.....	167
Розділ 5. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СТРАХОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА РЕГІОНУ З УРАХУВАННЯМ НОВІТНІХ ЧИННИКІВ	184
5.1. Прогнозування розвитку страхового підприємництва в умовах регулювання.....	184
5.2. Модель регулювання розвитку страхового підприємництва в регіоні.....	194
5.3. Напрями забезпечення економічної та фінансової безпеки страхових підприємств на регіональному рівні.....	211
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	220

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АСБ	Асоціація «Страховий бізнес»
ВРУ	Верховна Рада України
ГКУ	Господарський кодекс України
Держфінмоніторинг	Державний комітет фінансового моніторингу
Держфінпослуг (Нацкомфінпослуг)	Державна (Національна) комісія з регулювання ринків фінансових послуг України
ДКЦПФР	Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку
ДПІ	Державна податкова інспекція
ДПС	Державна податкова служба
КМУ	Кабінет Міністрів України
КОРІС	особисте страхування виїжджаючих за кордон (медичне страхування та від нещасних випадків)
ЛСОУ	Ліга Страхових Організацій України
НА	необоротні активи
ОА	оборотні активи
ОСЦПВВТЗ	обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів
СОТ	Світова організація торгівлі
ТВС	товариство взаємного страхування
УМСБ	Українське медичне страхове бюро
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
УФУ	Українська федерація убезпечення
ФОП	фонд оплати праці
ФПГ	фінансово-промислова група
ФРН	Федеративна Республіка Німеччина
ХСС	Харківський союз страховиків
ЦКУ	Цивільний кодекс України
ЯСП	Ядерний страховий пул

ПЕРЕДМОВА

У сучасних умовах глобалізації та поглиблення кризових умов у фінансовій сфері виникає об'єктивна потреба регулювання економічних відносин у державі. Не є винятком і сфера страхового підприємництва. Будучи основою забезпечення безпеки суб'єктів господарювання та населення, страхове підприємництво виконує роль компенсатора втрат страхувальників внаслідок настання непередбачених подій - ризиків. Водночас, в умовах розвитку кризових явищ в економіці виникає потреба у безпеці не тільки окремих фізичних, юридичних осіб, держави та регіону, але і страхового підприємництва як специфічної економічної системи.

У більшості випадків страхування розглядають як сферу економічних відносин, а відповідно суб'єктів страхового підприємництва – як економічних агентів, які формують ці відносини. Подібне представлення, в цілому, є справедливим, однак, викликає певні зауваження. Зокрема, термін «відносини» чітко не визначений. Вважається, що відносини між суб'єктами виникають тільки в тому випадку, коли між ними існує зв'язок. Самі по собі відносини виражають суб'єктивну оцінку характеру цього зв'язку, тобто завжди несуть з собою суб'єктивну, а нерідко й емоційне забарвлення. Тому в контексті даного монографічного дослідження страхове підприємництво розглядається як певна економічна система зі своїми внутрішніми зв'язками, розвиток якої значною мірою залежить від впливу зовнішнього середовища.

Кризові явища в світовій економіці, які поширюються і на регіони України, призводячи до поглиблення відмінностей в їх соціально-економічному розвитку, є однією з найбільш важливих загроз розвитку страхового підприємництва в останні роки. Важливу роль у процесі забезпечення безпеки розвитку страхового підприємництва як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях може відіграти ефективна система регулювання. Про це, зокрема, йдеться і в Указі Президента «Про стимулювання розвитку підприємницької діяльності в умовах світової фінансової кризи» №466/2009 від 22 червня 2009 року, в якому визначені основні напрямки сприяння ведення підприємницької діяльності в кризових умовах і наголошується на необхідності вдосконалення нормативно-правового регулювання питань розвитку підприємництва в Україні.

Незважаючи на наявність у вітчизняних джерелах значної кількості наукових та навчальних видань по проблемах страхування, регіональним

проблемам регулювання та безпеки розвитку страхового підприємництва не приділено достатньої уваги. Сучасний стан розвитку страхового підприємництва в регіонах України характеризується безсистемністю, намаганням страховиків максимально залучити страхові премії від страхувальників при загальній тенденції до мінімізації страхових виплат.

Саме цим і зумовлена підвищена увага до методів та засобів регулювання розвитку страхового підприємництва з метою забезпечення безпеки самих страховиків та захисту інтересів страхувальників. Особливо актуальними є питання розробки ефективної регулятивної політики в регіонах України. В умовах глобалізації економічних відносин регіони стали ринкоутворюючими суб'єктами, причому їх роль постійно зростає. Міжнародна та національна фінансові кризи призвели до активізації участі держави та саморегулювних організацій у забезпеченні стійкого розвитку страхової сфери. Сьогодення вимагає новітніх методів регулювання розвитку страхового підприємництва, що базуватиметься на рівності страховиків перед законом та всебічній підтримці цієї сфери підприємницької діяльності як гаранта економічної безпеки держави, суб'єктів господарювання та населення.

Одноразово важливою є проблема забезпечення фінансової безпеки самих страховиків, так як від цього буде залежати рівень фінансової безпеки страхувальників, страхового ринку та загалом макроекономічна стабільність в країні. Вирішення цієї проблеми значною мірою залежить власне від суб'єктів страхового підприємництва. Пріоритетним напрямом в цьому контексті повинно бути створення ефективної внутрікорпоративної системи фінансового управління, яка дозволить забезпечити фінансову рівновагу страхової компанії, стійкість до негативних впливів фінансового середовища, здатність до збереження та нарощення фінансового потенціалу з метою стабільного розвитку у майбутньому.

Окреслені проблеми вимагають розроблення теоретичних, методичних засад та практичних заходів щодо їх вирішення, що лягає в основу актуальності теми монографічного дослідження та зумовлює його теоретичну і практичну важливість. Це викликає необхідність визначення і розв'язання таких основних завдань: розкрити еволюцію передумов виникнення категорії «страхове підприємство» та передумов розвитку страхової справи в Україні й Закарпатській області зокрема; теоретично обґрунтувати сутність страхового підприємництва регіону та суб'єктів, що його визначають; дослідити теоретичні аспекти сутності безпеки страхового підприємництва та

факторів, що неї впливають; обґрунтувати необхідність формування системи та механізму забезпечення безпеки страхового підприємництва; визначити основні організаційно-економічні засади функціонування системи регулювання страхового підприємництва регіону; охарактеризувати систему органів, що регулюють функціонування та розвиток страхового підприємництва в регіоні; розглянути зарубіжний досвід регулювання страхового підприємництва та можливість його застосування в реаліях України; сформувати методичний інструментарій для оцінки сучасного стану розвитку та умов регулювання страхового підприємництва в Україні; проаналізувати сучасний стан і тенденції розвитку страхового підприємництва в Закарпатті та інших регіонах України; здійснити прогнозування розвитку страхового підприємництва Закарпаття на середньостроковий період; розробити модель регулювання розвитку страхового підприємництва в регіоні; розглянути основні напрями забезпечення фінансово-економічної безпеки страховиків на регіональному рівні через призму взаємозв'язку макро-, мезо- та мікрорівнів економічної безпеки.

Монографія складається з п'яти розділів. У першому розділі розкриваються теоретичні основи сутності страхового підприємництва, історичні передумови його становлення та розвитку в Україні та Закарпатті. Поняття страхового підприємництва у регіоні розглядається через призму різних підходів до трактування сутності підприємництва, його видів і форм, на основі чого уточнюється зміст досліджуваної категорії та перелік суб'єктів страхового підприємництва.

Другий розділ присвячений висвітленню теоретичних аспектів сутності безпеки розвитку страхового підприємництва, дослідженню зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на рівень безпеки страхових компаній, а також сутності системи та механізму забезпечення безпеки суб'єктів страхового підприємництва. На основі класичної теорії систем та нової системної парадигми запропоновано авторський підхід до визначення сутності системи забезпечення безпеки суб'єктів страхового підприємництва та переліку її складових елементів, а також визначено сутність і компоненти механізму забезпечення безпеки страхового підприємництва.

Третій розділ присвячений висвітленню економіко-організаційних засад регулювання розвитку страхового підприємництва на загальнодержавному та регіональному рівнях, а також особливості застосування зарубіжного досвіду

в цій сфері.

В четвертому розділі проведено аналіз сучасного стану, тенденцій розвитку та ефективності сучасної системи регулювання розвитку страхового підприємництва в регіонах України. Здійснено оцінку рівня диференціації розвитку страхового підприємництва в регіонах на основі методики рейтингового оцінювання за вибраними критеріями (кількість структурних підрозділів, обсяги зібраних страхових премій, здійснених виплат, рівень забезпеченості регіонів страховими послугами тощо), на основі чого розраховано інтегральний показник розвитку страхового підприємництва та визначено загальний рейтинг регіонів.

У п'ятому розділі здійснено прогнозування розвитку страхового підприємництва у Закарпатській області на середньострокову перспективу, запропоновано модель регулювання розвитку страхового підприємництва на регіональному рівні, визначено необхідність розробки програми розвитку страхової галузі і представлено механізм її реалізації для Закарпатської області. Розглянуто напрями забезпечення економічної та фінансової безпеки страхових підприємств на регіональному рівні на основі нормативного, організаційно-управлінського та економічного підходів, з урахуванням наявності тісного взаємозв'язку трьох рівнів економічної безпеки (макрорівня, мезорівня та мікрорівня).

Безпека розвитку страхового підприємництва є важливим завданням, яке комплексно може вирішене тільки в тому випадку, якщо ним будуть займатися не тільки окремі науковці, фахівці страхових компаній, державних органів управління, але і науково-дослідницькі установи та навчально-наукові інститути вищих навчальних закладів.

РОЗДІЛ 1

СТРАХОВЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: СУТНІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

1.1. Сутність страхового підприємництва та його роль у соціально-економічному розвитку регіону

В сучасних ринкових умовах господарювання страхування є невід'ємним елементом економіки держави. В розвинутих країнах воно є стратегічним сектором економіки, оскільки саме воно здатне знизити навантаження на витратну частину бюджету, спрямовану на відшкодування збитку при настанні природних та техногенних катаклізмів, залучення інвестицій в економіку, вирішення соціальних проблем суспільства. Світова практика не виробила більш ефективного та раціональнішого механізму захисту інтересів власників, аніж страхування. Саме воно являє собою об'єктивно необхідну частину економічних відносин у системі.

Слід відзначити, що термін «страхове підприємництво регіону» є новим терміном та не має широкого поширення в сучасній економічній літературі. Це є результатом відсутності ґрунтовних досліджень у цій сфері економічних відносин.

Ця категорія є доволі складним терміном, що складається з понять «страхування», «підприємництво» та «регіон». На даний момент існує ряд визначень категорії «страхування» як у вітчизняній, так і у зарубіжній літературі.

Так, наприклад, на початку ХХ ст. німецький вчений А. Манес представляв страхування, як вид економічної передбачуваності, та, водночас, як організацію, що ґрунтується на самодопомозі [125, С. 11]. Російський академік, дослідник напрямку страхування, К.Г. Воблій, ще за радянських часів розглядає страхування, як вид господарської діяльності на основі солідарності та передбачуваності, які мають на меті покриття майбутнього нестатку, який викликаний настанням страхового випадку [33, С. 17].

А. Вагнер під страхуванням розуміє господарську організацію, яка ліквідовує чи зменшує шкідливі наслідки окремих непередбачуваних подій, що впливають на стан майна окремої особи шляхом розподілу їх на ряд випадків, котрим загрожує подібна небезпека, яка в дійсності ще не наступила.

Можна погодитися з думкою вітчизняного науковця Н. Внукової, яка під страхуванням розуміє економічну категорію, що пов'язана з економічними відносинами в процесі створення і використання страхових фондів. На її думку страхування це [217, С. 5]:

- система економічних відносин, спрямованих на стабілізацію виробництва матеріальних благ, забезпечення стабільності й збалансованості майнових інтересів членів суспільства;

- економічні відносини з приводу створення і використання страхового фонду для організації страхового захисту майнових інтересів членів суспільства;

- економічні відносини з приводу створення і використання страхового фонду для організації страхового захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб при настанні страхового випадку, як спосіб відшкодування збитків за допомогою їх перерозподілу між особами страхової сукупності.

З існуючої різноманітності визначень найбільш повно розкриває цю дефініцію вітчизняний економіст С. Осадець, який під страхуванням розуміє двосторонні економічні відносини, які полягають у тому, що страхувальник, сплачуючи грошовий внесок, забезпечує собі (чи третій особі) у разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати з боку страховика, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, вживає превентивні заходи, спрямовані на зменшення ризику, а при потребі перестраховує частину відповідальності [210, С. 24]. Саме дане визначення максимально точно розкриває суть терміну страхування з економічної точки зору.

Що стосується другої складової досліджуваного терміну, а саме категорії «підприємництво», то її зміст достатньо широко і неоднозначно розривається в сучасній вітчизняній літературі. Адже, як зазначав німецький вчений Петер Верхан, важко знайти таку ж складну і неоднозначну сферу діяльності, як підприємництво [29].

Розвиток процесу наукового осмислення підприємництва пройшов «три хвилі» у розвитку теорії підприємницької функції. «Перша хвиля», яка виникла у XVIII ст., була пов'язана з концентрацією уваги на несенні підприємцем ризику (Р. Кантільон, И. Тюнен, Г. Мангольдт, Ф. Найт). «Друга хвиля» у науковому осмисленні підприємництва пов'язана з виділенням інноваційності як основної характерної риси (Й. Шумпетер). «Третя хвиля»

пов'язана з обґрунтуванням поліфункціональної моделі підприємництва і відрізняється концентруванням уваги на особистих якостях підприємця (Л. Мізек, Ф. Хайск, І. Кирцнер). Сучасний етап розвитку теорії підприємницької функції відносять до «четвертої хвилі», виникнення якої пов'язується з перенесенням акценту на управлінський аспект в аналізі дії підприємця, у тому числі внутрішньофірмовому підприємництву [24, С. 14].

У зарубіжній літературі для визначення поняття «підприємництво» протягом останніх десятиліть використовувалося безліч найрізноманітніших термінів і позначень [200, С. 8]. В одних з них підкреслюється взаємозв'язок підприємництва і суспільства. Так, на думку американського вченого Артура Коула, підприємництво є містком між суспільством у цілому і орієнтованими на одержання прибутку інститутами, заснованими для отримання вигод і найповнішого задоволення їхніх економічних потреб [280]. В інших визначеннях підприємництво розглядається як тип поведінки, що, на думку Альберта Шаперо, включає ініціативне прийняття рішень, організацію або реорганізацію економічних механізмів і прийняття на себе ризику поразки [286].

Чимало визначень у зарубіжній літературі підкреслюють багатозначність поняття «підприємництво». Зокрема, стверджується, що підприємництво має, принаймні, два значення. Одне — процес виробництва, матеріальний, технологічний процес. Інше значення означає систему приватних підприємств і мету вилучення прибутку, тобто законодавчий і соціальний процес. Поняття "бізнес" використовується в іншому значенні, як приватний, спрямований на отримання прибутку інститут економіки [200, С. 8].

Підприємництво визначається як динамічний процес створення прибуткового добробуту фізичними особами, що враховують основні ризики; людський творчий акт, застосування енергії, ініціативності і створення підприємства або організації, що потребує бажання ризикувати і робити все можливе, щоб зменшити ризик поразки. У цих визначеннях підкреслюється динамічний і ризиковий характер підприємництва [200, С. 9].

Одне із найсучасніших визначень підприємництва американськими ученими Дональдом Куратко і Річардом Ходжетсом містить характеристику підприємництва як процесу інновації та створення нового ризикового підприємства шляхом використання чотирьох основних величин — особистості, оточення, організації та процесу [283].

Таким чином, підприємництво в зарубіжній економічній літературі за останні декілька десятиліть трактується багатозначно і позначається і як «тип поведінки», і як «творчий акт», і як «динамічний процес» тощо. Незважаючи на привабливість визначення підприємництва як процесу, воно не може бути покладено в основу законодавчого визначення підприємницької діяльності, зважаючи на його узагальненість і брак низки специфічних рис підприємництва, що дають змогу відрізнити його від інших видів діяльності [200, С. 8].

Зрозуміло, що коли досвід аналізу і узагальнень підприємництва у розвинених країнах становить декілька десятиліть, то подібний досвід у вітчизняній літературі та літературі інших країн, які здійснюють трансформацію до ринкової економіки, становить декілька років. Однак тут також існує безліч різноманітних визначень поняття «підприємництво», що можуть бути поділені на законодавчі і наукові [200, С. 9].

Законодавче визначення поняття «підприємництво» сформульовано у ст. 42 Господарського кодексу України, згідно з якою підприємництво — це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [46].

Наукові визначення поняття «підприємництво» містяться як в економічній, так і в юридичній літературі, і почасти вони мають істотні розбіжності. У деяких визначеннях поняття «підприємництво», запропонованих економістами, на перше місце висувається одна з його ознак. Так, вважається, що підприємництво — це діяльність, спрямована на максимізацію прибутку, зміст якої полягає в задоволенні його шляхом продажу продуктів і послуг як товару [204, С. 53]. Схожим з наведеним є визначення підприємницької діяльності як всякої діяльності, що ставить за мету одержання прибутку за рахунок залучення власних коштів, або опосередкованої участі у такій діяльності шляхом вкладення у діло власного капіталу [67, С. 13].

Під підприємництвом також розуміють діяльність, яка здійснюється приватними особами, підприємствами та організаціями щодо виробництва, надання послуг, надбання та продажу товарів у обмін на інші товари або гроші до взаємної вигоди зацікавлених осіб, підприємств та організацій [88].

Перевагою цих визначень можна вважати зазначену в них рису підприємництва — спрямованість на одержання прибутку, однак вони не позбавлені й істотного недоліку — в них не відбиті інші необхідні ознаки підприємницької діяльності (систематичність, самостійність, ініціативність тощо), без яких діяльність, спрямована на одержання прибутку, не може вважатися підприємницькою. У цьому плані більш вдалим вважаються визначення поняття «підприємництво», де ці ознаки названі. Це, наприклад, наступне визначення: «Підприємництво — це самостійна, ініціативна, постійна діяльність у сфері виробництва, надання послуг і торгівлі, що здійснюється на власний страх і ризик з метою отримання прибутку» [87, С. 26].

Цікавими вважаємо визначення підприємництва, де підкреслено його творчий, інноваційний характер, наприклад, таке визначення: «Підприємництво — творча діяльність ділових людей, спрямована на пошук нових сфер застосування капіталу, створення нових та удосконалення існуючих продуктів, виробництв, організацій, розвиток власних переваг та ефективне використання різних можливостей для одержання прибутку».

Недоліком деяких визначень (особливо тих, що подаються у довідниках і енциклопедіях) є те, що в них, в основному, цитується законодавче визначення поняття підприємництва з усіма його недоліками. Наприклад, такі: «підприємництво — ініціативна, самостійна діяльність громадян, спрямована на одержання прибутку або особистого доходу» [56, С. 145]; «підприємництво — ініціативна самостійна діяльність громадян і їх об'єднань, спрямована на одержання прибутку або особистого доходу, здійснювана від свого імені, на свій ризик, під свою майнову відповідальність або від імені і під юридичну відповідальність юридичної особи».

Деякі дослідники вважають, що підприємництво є ініціативною господарсько-фінансовою діяльністю суб'єктів різних форм власності в рамках чинного законодавства на свій ризик і під власну фінансову і майнову відповідальність [135, С. 69]. Підкреслення фінансового характеру діяльності підприємців та їх фінансової відповідальності вважаємо невиправданим, тому що фінансове підприємництво не вичерпує поняття підприємництва.

Поняття «підприємництво» намагаються визначити через інше поняття — «бізнес» [6]. Однак вони не ідентичні. Бізнес — це багатогранне поняття, що набуло безліч споріднених, але не однакових за змістом значень: професія, заняття, діло, підприємництво (економічна діяльність з метою одержання

прибутку); угоди, ділові кола; ділове життя, компанії, а то і просто джерело заробітку. Бізнес також визначають у двох значеннях — широкому і вузькому. "У першому значенні бізнес — це загальноекономічний термін, що характеризує сферу діяльності суб'єкта господарювання і його економічні інтереси (сільськогосподарський, торговельний, банківський), величину й обсяг діяльності (дрібний, великий, середній), а також деякі поодинокі характеристики занять суб'єкта господарювання, що нерідко виходять за рамки економічної термінології (наприклад, нечесний бізнес). У другому значенні бізнес — це угоди, торговельні операції" [225, С. 43].

Якщо не брати до уваги багато значень поняття «бізнес», що не відповідають його характеристичі, а зосередитися на загальноекономічному терміні, то можна зазначити, що термін «бізнес» характеризує підприємництво не в цілому, а лише його сферу, величину і обсяги, тобто, в основному, кількісні характеристики підприємництва без позначення його сутнісних рис, характерних для будь-якої сфери і виду такої діяльності. Отже, для формулювання визначення поняття «підприємницька діяльність» термін «бізнес» малопридатний, оскільки він не дає можливості абстрагуватися від його відносних характеристик для виявлення і конструювання універсальних рис [200, С. 11-12].

Багатосторонність поняття «підприємництво» підкреслює у дослідженні різних його аспектів А. В. Бусигін, аналізуючи його в декількох значеннях [24]:

- мистецтво ведення ділової активності;
- розумовий процес;
- з філософської точки зору — як особливий настрій душі, форма ділової романтики, засіб реалізації людиною притаманних їй потенцій;
- у професіональному змісті — як уміння організувати власний бізнес і достатньо успішно реалізувати функції, пов'язані з веденням власної справи;
- з точки зору можливості підприємця передбачити, як реалізація його ідей у виробничому процесі буде сприйнята ринком, підприємництво — це форма поєднання унікальних знань і конкретної ринкової ситуації з метою забезпечення твердих позицій на ринку.

У кінцевому підсумку вчений визначає підприємництво як особливу форму економічної активності, засновану на інноваційному, самостійному

підході до виробництва і поставки на ринок товарів, що приносять підприємцю дохід та усвідомлення своєї значимості як особистості [24].

В юридичній літературі, на відміну від економічної, більше уваги приділяється визначенню ознак підприємництва і його відмінностей від інших видів діяльності, в той час як визначення цього поняття зустрічаються рідко. Наведемо декілька визначень, які відбивають юридичні аспекти підприємництва.

В. Л. Мусіяка визначає підприємництво як незаборонену законом ініціативну, систематичну діяльність приватних осіб (підприємців) і юридичних осіб, що базується на приватній або будь-якій іншій формі власності, спрямовану на отримання прибутку від виробництва товарів, виконання робіт і надання послуг, здійснювану на власний ризик і під свою відповідальність [136, С. 5].

В. Ф. Попондопуло вважає, що підприємницька діяльність — це сукупність правомірних вольових дій, які здійснюються професійно, систематично і на свій ризик особою, зареєстрованою як підприємець, з метою одержання прибутку [170, С. 20].

На думку Д. В. Задихайло, під підприємництвом необхідно розуміти реалізацію фізичною або юридичною особою своєї правоздатності шляхом складання і виконання цивільно-правових договорів неспоживчого характеру з метою одержання прибутку. Фізичні та юридичні особи при цьому діють за власною ініціативою, на власний ризик та за власний рахунок [67].

Т. В. Кашаніна визначає підприємницьку діяльність як ініціативну діяльність господарських суб'єктів, яка ґрунтується на їхній самостійності, власній зацікавленості та відповідальності, новаторстві та ризику [88, С. 9].

Незважаючи на відмінність, у цих визначеннях багато подібного — всі вони відзначають правомірність, систематичність, спрямованість на одержання прибутку, ризиковий характер підприємницької діяльності.

В узагальненому вигляді під підприємництвом розуміють самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [46]. При цьому, на думку Т.Г.Васильціва, підприємництво недоцільно розглядати відокремлено від безпосередніх його суб'єктів – підприємств, як сукупності економічних агентів первинної ланки економіки [27, С. 24].

Основним суб'єктом підприємництва у страхуванні є страхова компанія. В сучасній економіко-правовій літературі поряд з терміном «страхова компанія» часто використовуються терміни «страховик», «страхова організація», «страхове підприємство». Причому всі вони ототожнюються і характеризують діяльність юридичної особи, яка внесена до реєстру страховиків України та отримала відповідну ліцензію Нацкомфінпослуг на проведення страхової діяльності.

Страхові компанії виступають як основні суб'єкти страхового підприємництва, тому що вони забезпечують реалізацію всіх стадій страхового процесу, а саме:

- беруть на себе страхові зобов'язання;
- формують страхові резерви;
- диверсифікують страховий портфель;
- здійснюють страхові виплати та ін.

Російський науковець українського походження Р. Юлдашев [273, С. 54] стверджує, що страховик є підприємцем, внаслідок чого страхування є видом підприємництва. На його думку, бажання страховика надавати страховий захист виникає за умови впевненості в отриманні прибутку. Отримання позитивного фінансового результату від діяльності лежить в основі поведінки страховика.

Вітчизняний науковець Г.Л. Піратовський у своїй монографії «Страховий бізнес: управління розвитком» зазначає, що страхове підприємництво – це специфічний вид підприємницької діяльності, метою якого є: по-перше, захист майнових інтересів фізичних та юридичних осіб (страхувальників) за рахунок страхового фонду, сформованого учасниками страхових відносин (страховиком та страхувальниками); по-друге, реалізація економічних інтересів суб'єктів цієї діяльності (його засновників та акціонерів). На його думку суб'єктом страхового підприємництва є страхова компанія (страхова організація, страхове товариство, страховик) [157, С. 8].

Отже, в сучасній економічній науці розглядаються різні тлумачення страхового підприємництва, проте єдиних підходів до розуміння не існує: в одних дефініціях не зазначається мета створення і функціонування страхового підприємства, в інших – навіть якщо й вказується мета діяльності страхового підприємства, проте механізм формування прибутку є неточним. Страхові компанії створюються з метою отримання прибутку та використання його в інтересах засновників за рахунок розміщення страхових

резервів і надання послуг зі страхування, перестрахування та страхового посередництва [157, С. 17]. Як джерело прибутку перш за все розглядається розміщення страхових резервів, а вже потім – надання страхових послуг. Однак такий підхід до трактування суті страхового підприємництва не можна вважати правильним, оскільки основною метою діяльності страховика є надання послуг зі страхування.

Важливою особливістю страхового підприємництва є специфіка організації його фінансової діяльності, яка проявляється в тому, що [157]:

- клієнти страхової компанії є одночасно й обов'язковими учасниками створення страхового фонду – внесок кожного пропорційний обсягу переданих на страхування ризиків;

- виплати коштів зі страхового фонду проводяться тільки тим учасникам, які понесли збитки впродовж періоду страхування, тобто по договорах яких відбулося настання страхового випадку - перерозподіл збитків між учасниками страхового фонду, що дозволяє визначати фінансові відносини у страхуванні як еквівалентні;

- загальна сума внесків, зібраних страховим підприємством за досить довгий період часу, повинна бути більшою, ніж сума сплачених нею відшкодувань, що визнається передумовою фінансової стійкості страхового підприємства та свідченням ефективності його ризик-менеджменту.

У зв'язку з цим у науковій роботі основний акцент зроблено на дослідженні діяльності страхових компаній, оскільки вони є невід'ємним елементом страхового підприємництва (за твердженням В. Базилевича – ядром страхового ринку [7, С. 61]).

При дослідженні категорії страхового підприємництва важливим є визначення його суб'єктів. У зв'язку з цим необхідно виділити основні ознаки, які притаманні страховим підприємствам:

- 1) страхове підприємство – це установа фінансового типу;
- 2) мета діяльності – отримання прибутку, що відрізняє страхове підприємство від товариства взаємного страхування (ТВС). Цю ознаку підкреслює твердження відомого німецького знавця страхової справи А. Манеса: «...не стільки прагнення до єдності, скільки прагнення до наживи створило сучасну розвинуту страхову справу» [125, С. 30];
- 3) напрямками безпосередньої діяльності страхового підприємства можуть бути – страхування, перестрахування, фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням та управлінням страховими резервами.

Вважається, що основною діяльністю страхового підприємства є надання страхових послуг, без реалізації яких не можна формувати й розміщувати страхові резерви, а також, в окремих випадках, здійснювати перестраховування.

Отже, страхове підприємство – це установа фінансового типу, яка надає послуги фізичним та юридичним особам щодо страхового захисту їх майнових інтересів із метою отримання прибутку. Виходячи з наведеного вище, можна зробити висновок про те, що страхування є предметом діяльності специфічних суб'єктів підприємницької діяльності (страховиків) з метою отримання прибутку.

Синтезуючи вище викладене – метою страхового підприємництва науковці вважають [157]:

- захист майнових інтересів фізичних та юридичних осіб за рахунок страхового фонду, сформованого учасниками страхових відносин;
- реалізацію економічних інтересів у формуванні прибутку для зростання вкладеного капіталу, а також забезпечення економічного та соціального розвитку.

Доречним є здійснення класифікації суб'єктів страхового підприємництва за основними ознаками. Так, *організаційно-правова форма* передбачає виокремлення страхових підприємств залежно від способу формування статутного капіталу.

Відомий теоретик у галузі страхування, академік радянських часів К. Воблій ще на початку XX ст. виділяв одноосібну та колективну форми страхових підприємств. Вчений зазначав, що одноосібна форма трапляється винятково у морському страхуванні. Для страхової діяльності, де зв'язок між страховиком і страхувальником встановлюється на десятки років й існує великий ризик, необхідна колективна форма підприємств. Серед них доцільними є акціонерні й взаємні форми підприємств, які мають свої переваги та недоліки. Науковець слушно вважає, що акціонерна форма особливо підходить страховому підприємству, тому що ефективніше забезпечує значний обсяг капіталу і його стійкість [33, С. 38-44].

Відповідно до Закону України «Про страхування» [73] суб'єкти страхового підприємництва створюються у формі господарських товариств (окрім товариств з обмеженою відповідальністю) і діють на основі приватної власності його учасників, при цьому учасників повинно бути не менше трьох. В окремих випадках може бути створено державну страхову компанію, власником якої є держава. Причому слова «державна», «національна» може

використовуватися лише в назві саме такого суб'єкта страхового підприємництва. В ГКУ [46, С. 97] зазначено, що організаційними формами підприємств є унітарні та корпоративні підприємства. Останні створюються двома або більше засновниками за їх спільним рішенням і ними є кооперативні підприємства, господарські товариства, засновані на приватній власності двох або більше осіб. Таким чином, страхові підприємства належать до корпоративних підприємств, які створюються у формі господарських товариств (крім ТВС, для яких кооперативна форма створення є найбільш оптимальною). Акціонерне товариство (приватне та публічне), товариство з додатковою відповідальністю, повне товариство, командитне товариство є такими, у формі яких сьогодні можуть створюватися вітчизняні страхові компанії (рис. 1.1).

У зв'язку зі вступом України до Світової організації торгівлі (СОТ) необхідним є розширення суб'єктів страхового підприємництва, адже до них долучаються і філії страховиків-нерезидентів. Останні матимуть право здійснювати страхову діяльність в Україні через п'ять років після вступу до СОТ, тобто починаючи з 2013 року. Згідно з регулятивними документами страховик-нерезидент – фінансова установа, що створена та має ліцензію на провадження страхової діяльності відповідно до законодавства тієї іноземної держави, у якій вона зареєстрована.

Предметом безпосередньої діяльності філії страховика-нерезидента може бути лише страхування, перестрахування і фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням, що й характерне для національних страховиків.

За формою власності страхові підприємства поділяються на державні, приватні та змішані (див. рис.1.1). Державним страховикам притаманна 100% участь держави в їх статутному капіталі. Такими установами були Держстрах та Індержстрах за часів УРСР та НАСК «Оранта» в роки незалежності України. Незважаючи на те, що у 2005 році було продано останній пакет акцій держави в статутному капіталі підприємства, у назві компанії і досі збереглося слово «національна». Це є прямим порушенням ст. 2 Закону України «Про страхування».

Приватними є такі страхові організації, учасниками (засновниками) яких є фізичні та/чи юридичні особи. Змішана форма характерна тим страховикам, акціонерами (пайовиками) якої є як фізичні та/чи юридичні особи з одного боку, так і держава з іншого.

Рис. 1.1. Класифікація страхових підприємств в Україні

У страхових підприємствах змішаної форми власності істотним моментом є співвідношення часток, що належать державі та приватним структурам. Адже саме воно визначатиме, хто саме матиме вирішальний вплив на фінансово-господарську діяльність підприємства.

На сьогодні в Україні відсутні страховики з державною та змішаною формою власності. Проте необхідно відзначити, що керівництвом Нацкомфінпослуг ініціюється створення державної страхової компанії зі 100% державною часткою в статутному капіталі. Передбачається, що співзасновниками нової компанії будуть державні банки. Статутний капітал компанії становитиме 500 млн. грн. [173]. Поява єдиного державного перестраховувальника повинна вирішити декілька важливих завдань. По-перше, поява страховика вирішить проблему ухилення підприємствами від оподаткування й направлення коштів у тіньову економіку за допомогою схем, які використовуються в перестрахованні. По-друге, створення такої фінансової установи повинне скоротити обсяги ризиків, які вітчизняні компанії перестраховують у закордонних компаній. Водночас її створення має на меті підсилити довіру до страхового ринку та зменшити кількість випадків невиклати страхового відшкодування страховиками.

Варто зауважити, що страхові підприємства є структурними елементами страхового ринку держави, адже вони пропонують страхові послуги саме на останньому. Страховий ринок – це особливе соціально-економічне середовище, визначена сфера економічних відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає страховий захист, формується пропозиція і ціна на страхові послуги [217, С. 43]. Враховуючи масштаби охоплення територій страховими послугами, необхідно виділити географічні межі діяльності страхових підприємств. Під територіальними межами страхового підприємництва доцільно розуміти територію зі сферою взаємовідносин купівлі-продажу послуги, в межах якої за звичайних умов страхувальник може легко задовольнити свій попит на страховий захист і яка може бути, як правило, територією держави, області, району, міста тощо або їхніми частинами.

Тому, *за масштабом охоплення територій* страхові підприємства поділяються на локальні, регіональні, міжрегіональні, національні (загальнодержавні) та транснаціональні. Локальні страхові підприємства здійснюють свою діяльність лише в межах певного(их) муніципалітету(ів) та/чи адміністративного(их) району(ів). Регіональні страхові компанії проводять діяльність на регіональному страховому ринку, територіальні (географічні) межі якого охоплюють територію одного регіону або його частини [180]. Міжрегіональні страховики здійснюють діяльність на території кількох регіонів або частин кількох регіонів, або регіонів і частин інших регіонів [180]. Національні страхові підприємства присутні у переважній більшості регіонів України, тобто майже на всій території держави, через мережу структурних підрозділів. Міжнародні страхові компанії проводять свою діяльність у багатьох країнах світу, виступаючи рушійною силою глобалізаційних процесів на страхових ринках держав.

На нашу думку, до суб'єктів страхового підприємництва не належать об'єднання страховиків, які є учасниками страхового ринку. Вони створюються страховими підприємствами на добровільній основі для задоволення спільних інтересів, координації їх діяльності, захисту їх інтересів і здійснення спільних програм. Згідно зі ст. 13 Закону України «Про страхування» [73] об'єднання страховиків не може займатися страховою діяльністю, *апріорі*, не є суб'єктом страхового підприємництва.

Страхові підприємства є особливими учасниками ринку, оскільки мають підвищені зобов'язання перед населенням і підприємствами, надаючи їм захист від настання несприятливих подій і гарантії з відшкодування збитку,

завданого застрахованому об'єкту. При цьому свою діяльність вони можуть здійснювати в усіх регіонах держави, шляхом відкриття структурних підрозділів. Розгалужена мережа структурних підрозділів дозволяє страховому підприємству проводити діяльність в усіх без винятку регіонах України. Тому останнім часом спостерігається активне просування як національних, так і транснаціональних страхових компаній на регіональні страхові ринки, внаслідок чого регіони стають важливими суб'єктами ринкових відносин. Враховуючи, що національна економіка України є інтегрованою цілісною системою її регіонів, розвиток страхового підприємництва в державі залежить від успішної діяльності страховиків на регіональних страхових ринках. Рівень розвитку страхового підприємництва в регіонах України безпосередньо залежить від соціально-економічного стану останніх.

У зв'язку з цим необхідно уточнити зміст категорії страхового підприємництва регіону. Різноманітні підходи до тлумачення поняття «регіон» були розглянуті нами в праці [166, С. 55-59], проте єдиними базовим визначенням, на яке доцільно опиратися, є трактування цього терміну, закріплене на законодавчому рівні. Так, згідно ст. 1 Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» [76] регіоном є територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя. Виходячи з цього та проведеного вище термінологічного дослідження, можемо дати наступне означення досліджуваного терміну: *страхове підприємництво регіону* – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик діяльність страхових підприємств у певному регіоні з метою одержання прибутку. При цьому вважається, що визначним фактором, який впливає на визначення «регіональності» суб'єкта підприємництва є регіон збору страхових премій. На відміну від деяких науковців [166, С. 60], які акцентують увагу на тому, що джерелом страхових надходжень є відповідний регіон і страхове покриття поширюється на страхувальників цього регіону, вважаємо, що страхове покриття може поширюватися і за межі регіону збору премій. Аргументом на користь цього твердження є те, що страхувальник може придбати страхову послугу, об'єкт страхування якої може знаходитись в іншому регіоні (при майновому страхуванні чи страхуванні життя), або страховий випадок може настати в останньому (при страхуванні відповідальності: ОСЦПВТЗ, «Зелена картка», інші види відповідальності). Тобто основним пріоритетним завданням функціонування страхових компаній в регіоні є задоволення

економічних потреб підприємств, установ, організацій та громадян (фізичних осіб) в страхових послугах та надання страхового захисту.

Водночас, вважаємо за необхідне ввести в науковий обіг поняття страхового портфелю регіону. Адже, незважаючи на те, що поняття «страховий портфель» у спеціалізованій літературі розглядається стосовно страхової компанії [276, С. 85], що характеризує рівень розвитку страхових операцій компанії, на наш погляд, можна проводити аналіз «страхового портфеля» страхового ринку регіону. Вважаємо, що під страховим портфелем регіону слід розуміти фактичну кількість застрахованих об'єктів або діючих договорів на конкретній території суб'єктів страхового підприємництва. Таке трактування дозволить відображати територіальну складову з метою оперування поняттям страхового портфеля регіону. У літературі виділяють такі типи страхового портфеля: агресивний, консервативний, помірно-консервативний, що дозволяють виявити ступінь ризику. А такі види портфеля, як збалансований, класичний і спеціалізований [276, С. 86], дають оцінку страхового портфеля з погляду домінуючого складового того або іншого виду страхування. Однак більший інтерес викликає характеристика страхового ринку регіону в сполученні виду й типу страхового портфеля, що у свою чергу відображає стратегію розвитку страхового ринку залежно від поставленої мети.

Важливо зазначити, що згідно з Господарським [46], Цивільним [256] кодексами та Законом України «Про страхування» [73] страхові підприємства мають право створювати на території України та за її межами структурні підрозділи, що здійснюють свою діяльність на території України відповідно до чинного законодавства України. Наявність філіальної мережі значно посилює фінансову стабільність страхового підприємства. Це є результатом сутності страхування, адже однією з головних ознак останнього є перерозподіл збитку між територіями.

Позитивний ефект територіальної розкладки збитку, як правило, є результатом створення мережі структурних підрозділів на всій території держави, що досягається з таких причин [217, С. 124]:

1. Імовірність того, що в результаті одного страхового випадку витрати будуть здійснені всіма учасниками страхування, є мінімальною.
2. Страховий ризик, пов'язаний із розбіжностями в економіко-географічному розташуванні регіонів, є також диференційованим.

Внаслідок наведених вище причин страховий портфель підприємства при наявності розвиненої мережі структурних підрозділів стає менш ризикованим та диверсифікованішим.

Фінансова стабільність страхового підприємства підвищується за рахунок можливості маневрування ресурсами структурних підрозділів, перерозподілом їх між останніми в різних регіонах, у випадку, коли одне з них терміново має потребу в коштах для здійснення страхової виплати. Оскільки всі кошти філій включені в обіг головного офісу, воно дозволяє ефективно ними розпоряджатися з метою виконання зобов'язань перед страхувальниками.

Наявність регіональної мережі відіграє важливу роль у розвитку страхових підприємств, водночас вона має велике значення й для самих регіонів, у яких вони діють. Відкриття структурних підрозділів стимулює розвиток місцевого страхового підприємництва шляхом посилення конкуренції на ньому.

Нацкомфінпослуг виділяє такі форми структурних підрозділів страховиків [188]: філії, дирекції, відділення, представництва (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Перелік суб'єктів страхового підприємництва регіону

Під відокремленими підрозділами (структурними одиницями) страховика розуміють філії, представництва, відділення та інші структурні підрозділи, розташовані поза місцезнаходженням страховика, що наділяються частиною

його майна, здійснюючи щодо цього майна право оперативного використання чи інше речове право. Відокремлені підрозділи (структурні одиниці) страховика визнаються суб'єктами господарювання, що здійснюють свою діяльність від його імені без статусу юридичної особи. Вони можуть мати рахунок (рахунки) в установах банку.

Філією є відокремлений підрозділ страховика, що розташований поза його місцезнаходженням та здійснює всі або частину його функцій. Вона може мати відокремлений баланс та здійснювати страхову діяльність з видів, на які страховик одержав ліцензії Держфінпослуг і право на проведення яких було надане філії загальними зборами учасників страховика в повному обсязі або з обмеженнями.

Представництво страховика – це відокремлений підрозділ страховика, який не є юридичною особою, діє у відповідності з Положенням про представництво і не має права займатися страховою, а також будь-якою підприємницькою діяльністю. Представництво виконує функції і задачі сприяння організації і здійсненню статутної діяльності страховика [166] (захист інтересів страховика), виступає від імені останнього та фінансується ним. Представництва наділяються майном юридичної особи, що її створила і діє на підставі затвердженого нею положення.

Філії та представництва страховика не є юридичними особами. Вони наділяються майном страхового підприємства, що їх створив, і діють на підставі затвердженого ним положення. Керівники філій та представництв призначаються страховиком і діють на підставі виданого ним доручення [166].

Відділення – структурний підрозділ, якому страховик делегує частину своїх повноважень і прав у відносинах з юридичними і фізичними особами в процесі формування страхового портфеля та здійснення страхових виплат (відшкодування) [166]. Як правило, страховик не наділяє відділення майном.

Дирекція – відокремлений підрозділ (філія) страховика, яка виконує спеціально обумовлені функції при здійсненні страхових операцій групою філій (відділень) цього страховика, що розташовані в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці. Обласна (регіональна) дирекція визначається керівництвом страхового підприємства і має право від її імені укладати угоди, набувати майнові та немайнові права.

До суб'єктів страхового підприємництва регіону слід віднести зареєстровані в регіоні страхові компанії, структурні підрозділи страховиків

інших регіонів, а також філії страховиків-нерезидентів, можливість створення яких у майбутньому є результатом вступу України до СОТ.

Слід відзначити, що наведені вище суб'єкти страхового підприємництва регіону є невід'ємними елементами регіонального страхового ринку. Успішність їх функціонування залежатиме від заходів регулювання як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях.

Сьогодні страхове підприємництво відіграє дедалі більшу роль в економіці держави і регіонів. Саме завдяки існуванню страхових компаній гарантується економічна безпека та фінансовий захист від наслідків непередбачуваних несприятливих подій для населення, підприємств і організацій. Страхове підприємництво, з одного боку, націлене на отримання прибутку від проведеної діяльності, а з іншого – покликане гарантувати безперервність відтворювального процесу, очікуваний (бажаний) рівень доходу та якості життя людей при настанні страхового випадку.

Важлива роль страхового підприємництва проявляється в забезпеченні регіону інвестиційними ресурсами. Страхові підприємства здатні акумулювати фінансові резерви, які можуть слугувати джерелом стабільних і великих за обсягом інвестицій і тим самим впливати на реальний сектор економіки й на соціальну стабільність суспільства. Саме страхування підвищує інвестиційний потенціал і дає можливість збільшити багатство націй [122]. Тому розвиток страхового підприємництва регіону вимагає до себе такої ж уваги, як і розвиток реального сектора економіки.

Варто також відмітити, що розвиток страхового ринку має важливе стратегічне значення для регіонів. Воно полягає у зниженні навантаження на місцевий бюджет внаслідок компенсації збитків фізичним і юридичним особам зі страхових фондів та у забезпеченні регіону інвестиційними ресурсами.

На нашу думку, конкретними інструментами впливу, що дозволяють використати страхування як економічний регулятор, є:

- форма проведення страхування (обов'язкова, добровільна);
- тарифні ставки й коефіцієнти;
- законодавчо встановлювані страхові суми й ліміти відповідальності;
- податкові пільги і звільнення для різних видів страхування або груп страхувальників;
- організація превентивних заходів.

Досліджуючи можливість впливу страхового підприємництва на економіку регіону, необхідно виділити фактори, що цей вплив відображають. Сукупність всіх факторів розділено відповідно до середовища дії на фактори прямого й непрямого впливу. Критерієм віднесення до числа факторів прямого впливу є можливість безпосереднього вкладення заощаджених страхуванням коштів у виробництво нових товарів і послуг, що мають першочергове значення для регіонального розвитку. До факторів прямого впливу страхового підприємництва на регіональну економіку віднесено:

- прямий дохід від страхової діяльності;
- сплату балансовими відділеннями страховиків та зареєстрованими страховими компаніями в регіоні податків у місцеві бюджети;
- страховий капітал як джерело інвестицій у регіональну економіку;
- можливість відновлення майна виробничих підприємств на території регіону у випадку виникнення непередбачених ситуацій;
- зняття навантаження з регіонального (місцевого) бюджету; звільнення його від виплат (зменшення виплат) у випадку природних і техногенних катаклізмів;
- утримання коштів, одержуваних страховими компаніями в межах регіону й використання їх для регіонального розвитку;
- запобігання зриву контрактів і внесення диспропорцій в економіку регіону у випадку несприятливих подій, що мають негативні наслідки для господарюючих суб'єктів;
- стимулювання регіональних виробничих і торговельних процесів у зв'язку з наявністю надійного страхового захисту.

До факторів непрямого впливу можна віднести ті з них, що несуть соціальне навантаження, такі, як надійний страховий захист населення регіону, забезпечення впевненості в завтрашньому дні для кожної конкретної людини, зниження соціальної напруженості та ін.

Економіка України та її регіонів розвивається в кризових умовах, тому для управління регіональними ризиками необхідний такий механізм, як страхування. Українські адміністративні утворення мають певні резерви, владні повноваження, які необхідно спрямувати на розвиток страхової системи в регіонах. На це повинна бути націлена політика регіональної влади у сфері страхування. Стратегічна мета управління розвитком регіонального страхового ринку - забезпечення його стійкого розвитку на основі надійного

страхового захисту населення й господарюючих суб'єктів для поступального розвитку регіону.

Виходячи з наведеного, можна підкреслити те, що існування страхового підприємництва у регіоні – це суттєво важливий і необхідний механізм зменшення регіональних ризиків у кризових умовах. Отже, постійна присутність страхових компаній на страховому ринку регіону сприятиме вирішенню таких проблем як [15, С.32-33]:

- наслідки глобалізації економічних відносин;
- входження економіки України у Світову Організацію Торгівлі (СОТ);
- кардинальне зростання валового внутрішнього та регіонального продуктів;
- забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку регіону;
- залучення інвестицій у регіональну економіку у вигляді тимчасово вільних коштів страхових компаній;
- поповнення бюджету за рахунок відрахувань страховиків, що проводять свою діяльність у регіоні;
- досягнення безперервного відтворювального процесу;
- зниження соціальної напруженості і видатків на соціальну підтримку окремих верств населення;
- утримання коштів, отриманих страховими компаніями, у межах регіону й використання їх для регіонального розвитку;
- вжиття превентивних заходів, спрямованих на недопущення страхових випадків, зменшення ризику їхнього настання й мінімізації розміру нанесеного ними збитку;
- стимулювання регіональних виробничих і торговельних процесів, пов'язаних з наявністю надійного страхового захисту.

Теоретичні підходи до формування впливу страхового підприємництва на розвиток регіону дозволяють визначити фактори, що зможуть поліпшити його соціально-економічний стан. Тобто, страхування є необхідним атрибутом подальшого розвитку регіону, необхідним елементом безпеки останнього.

1.2. Історичні передумови становлення та розвитку страхової справи в Україні

Зародження елементів страхування на території сучасної України відбувалося ще за Середніх віків, в часи розквіту Київської Русі.

Поява первісних форм страхування на Київській Русі пов'язана з пам'яткою давньоруського права – «Руською правдою», яка наводить важливі відомості про законодавство X-XI ст. Особливого значення набувають норми, що стосуються матеріальної компенсації збитку вервом (громадою) у випадку вбивства. Була запроваджена «вира» – грошовий штраф за вбивство вільної людини у Київській Русі. Виру сплачував убивця на користь князя, якщо йому вдавалося уникнути кровної помсти. У випадку, якщо вбивцю не знаходили, «дику» виру платила вся община – верв, на території якої було знайдено труп вбитого. Після скасування кровної помсти згідно Законом Руським вира – єдина кара, що накладалася державою на злочинця або на верв (громаду), якщо не викривали вбивцю. Виру для князя збирав княжий урядовець – вирник, який діставав під час служби утримання від верві, так званий вирний поклон.

В ст. 6 та ст. 8 «Руської правди» можна знайти всі елементи договору страхування цивільної відповідальності, підрозуміваючи, що при умисному вбивстві вира являється результатом попереднього страхового договору і не є обов'язковим для всіх, а лише для тих й на користь тих, які шляхом даного договору вступили в таке взаємне страхове товариство.

Відомо, що, починаючи з XIII століття і до появи залізниці, на теренах сучасної України вантажі на далекі відстані перевозились чумаками, які зусиллями всього гурту відшкодовували збитки (загибель чи поломку візка, смерть вола чи втрату вантажу) потерпілому [9, С. 4]. Тут ще не завжди вдавалися до попередньої сплати регулярних внесків на створення і поповнення резервного фонду, але це не заважало виконанню зобов'язань щодо відшкодування збитків.

Вельми важливими прикладами суспільної взаємодопомоги є прастарі українські «дворища», котрі об'єднували з часом декілька сімей багатьох поколінь. Такого роду об'єднання були характерні Галичині та Полісся, а також іншим регіонам України аж до кінця XVII століття. На основі загальної солідарності існували козацькі традиції на Запорізькій Січі. Загальний принцип взаємодопомоги був характерний об'єднанню українських міщан —

“міщанським братством”. Саме такого виду братства існували наприкінці XVI та початку XVII століть за участю Церкви в Києві, Луцьку, Рогатині, Тернополі [91, С. 9].

Показовою є торговельна операція синевидських бойків, які створювали братські об'єднання з метою захисту власного життя і здоров'я від нещасного випадку у дорозі та вдів і сиріт вдома. Ці люди були пов'язані лише моральним авторитетом спільної клятви-присяги, яку складали в церкві, такі об'єднання людей впевнено мандрували по всіх, інколи небезпечних шляхах України та зарубіжних держав [91, С. 9].

У зв'язку з поділом України на Правобережжя (яке належало Речі Посполитій, а з 1775 — Австро-Угорській Імперії) та Лівобережжя (належало Російській Імперії) зародження та розвиток страхової справи по обидва боки Дніпра відбувався, звичайно, зі своїми особливостями.

Установлення Радянської влади в 1917 р. дозволило більшовикам запровадити в життя ідей націоналізації банків і страхової справи.

Практична сторона націоналізації страхової справи в Радянській Росії чітко виділила два основних етапи:

1. установлення державного контролю над всіма видами страхування;
2. оголошення страхування у всіх видах і формах державною страховою монополією.

Початковим поштовхом утвердження страхування в РСФСР було прийняття Декрету РНК РСФСР від 23 березня 1918 р. «Про затвердження державного контролю над всіма видами страхування, крім соціального». Ціллю цього декрету було встановлення державного нагляду за діяльністю страхових підприємств для того, щоб не допустити витрати капіталу не «за призначенням», усунути невиправдану конкуренцію. Для здійснення такого контролю засновувався Рада по справах страхування з виконавчим органом — Комісаріатом зі справ страхування.

Другим був декрет РНК РСФСР від 13 квітня 1918 р. «Про організацію державних заходів боротьби з вогнем». Цей декрет мав важливе значення для становлення страхової справи в країні, забезпечення його тісного зв'язку із захистом національних багатств від пожеж. Загальне керівництво страховою справою й пожежною охороною було покладено на Головного Комісара по справах страхування й боротьби з вогнем.

Третім і найважливішим був декрет «Про організацію страхової справи в Російській державі» від 28 листопада 1918 р. Цим декретом на тривалий час

була введена державна монополія на всі види й форми страхування, приватні страхові компанії і колективні були ліквідовані. Однак цим документом не була створена державна страхова організація. При Всеросійській Раді Народного Господарства був утворений пожежно-страховий відділ, якому доручалося проводити майнове страхування. Довгострокове страхування життя передавалося у віданні ощадних кас.

Розпад народного господарства країни в умовах громадянської війни й інтервенції (1918-1920 р.), натуралізація господарських відносин унеможливили існування грошового страхування. Декретом від 18 листопада 1919 р. й 18 грудня 1920 р. було скасоване страхування життя і майнове страхування.

Із введенням нової економічної політики (НЕП) стали налагоджуватися у формі товарообміну економічні відносини між містом і селом. Це привело до поновлення страхової діяльності. 6 жовтня 1921 р. РНК РСФСР був прийнятий декрет «Про державне майнове страхування», що поклав фактичний початок подальшому розвитку державного майнового страхування в державі. Передбачалася організація у селах і містах страхування приватних господарств від пожеж, падежу худоби, градобоя посівів, а також аварій на шляхах водного й сухопутного транспорту. У складі Народного комісаріату фінансів було організовано Головне управління державного страхування (Держстрах), на місцях були створені міські й сільські страхові органи.

Розвиток державного майнового страхування в період відбудови дозволило вилучити частину грошових знаків, які переповняли канали обігу, що сприяло стабілізації валюти й фінансовому оздоровленню економіки в цілому.

У період побудови фундаменту соціалістичної економіки (1926-1932 р.) державне майнове страхування розвивалися високими темпами. Основним видом було обов'язкове страхування майна. Одночасно на додаток до обов'язкового розвивалося добровільне страхування будівель, тварин, сільськогосподарських культур, а також добровільне страхування домашнього майна. Постановою від 6 липня 1922 р. Держстраху було надане право на проведення добровільного страхування життя й страхування від нещасних випадків. Держава, стаючи власником страхового фонду, використовувало його для вирішення завдань економічного й соціального розвитку.

Монополія держави в проведенні страхування була закріплена положенням про Державне страхування СРСР, затвердженого ЦВК і РНК СРСР 18 вересня 1925 р. Виключення з державної страхової монополії було зроблено для кооперативних підприємств (вони страхували своє майно в порядку взаємного кооперативного страхування), наркомату шляхів сполучення (здійснення страхування багажу пасажирів зі стягненням спеціальних зборів) і для наркомату пошт і телеграфів (страхування поштових відправлень). В 1930 р. система органів державного страхування була ліквідована, всі операції, окрім внутрішнього майнового страхування, передані фінансовим органам, а з особистого страхування – ощадним касам. Ця реорганізація була невдалою, і в 1933 р. органи державного страхування були відновлені. З 1934 р. поступово відновилося добровільне страхування, що тимчасово було скасоване в 1931 р.

Великим етапом у розвитку державного майнового страхування стало прийняття Верховною Радою СРСР Закону «Про обов'язкове окладне страхування» від 4 квітня 1940 р., що на багато років визначив принципи обов'язкового майнового страхування.

Державне майнове страхування одержало широке поширення в індивідуальному секторі економіки, насамперед у сільській місцевості. До 1929 р. у селян було застраховано 97% будівель, 89% голів великої рогатої худоби, 81% посівної площі.

Колективізація, що проводилася в сільському господарстві (1929-1932 р.) помітно вплинула на зміну його страхового захисту. Страхування майна колгоспів було покладено на Держстрах СРСР. Умови страхування передбачали більш широку відповідальність і високе забезпечення в порівнянні з умовами страхування індивідуальних господарств. Для колгоспів встановлювалися занижені тарифи, тоді як одноосібні господарства, страхувалися по завищеними тарифах.

Становлення особистого страхування в 30-і роки відбувалося суперечливо. В 1929 р. було введено колективне страхування, що одержало швидке поширення. Спочатку страхова сума виплачувалася тільки у випадку смерті й при втраті працездатності. Договори містили колективами при обов'язковій участі не менш 75%, пізніше до 1938 р. цей відсоток була знижена до 40%. Передбачалися єдина страхова сума і єдиний внесок. Необов'язковість лікарського огляду, зниження квоти до 40% поступово привели до вибіркості страхування і його збитковості. У вересні 1936 р.

було введено добровільне індивідуальне страхування життя на випадок смерті й дожиття до певного строку без обмеження страхової суми. Важливу роль у розвитку добровільного особистого й майнового страхування зіграла створена в 1936 р. мережа страхових агентів. З того моменту успіх справи залежав від того, наскільки вміло працівники підійдуть до кожного страхувальника, допоможуть людині переконатися у вигідності й корисності страхового договору.

У довоєнні роки вийшли дві постанови Радянського Уряду, що визначили основні принципи обов'язкового страхування.

Постановою від 3 лютого 1938 р. «Про державне страхування майна підприємств, установ й організацій» було розширене коло об'єктів державного страхування. Нею вводилося обов'язкове страхування усього державного житлового фонду, державного майна, зданого в оренду, дозволялося добровільне страхування майна установ, що перебувають на балансі місцевого бюджету, а також майна кооперативних, профспілкових й інших громадських організацій, домашнього майна й засобів транспорту, що належали громадянам.

Особливою віхою в історії державного страхування в СРСР став Закон «Про обов'язкове окладне страхування», прийнятий Верховною Радою 4 квітня 1940 р., що став результатом тривалого досвіду державного страхування в СРСР. Завдяки цьому закону підвищувалося забезпечення по страхуванню колгоспних посівів сільськогосподарських культур і тварин, а також тварин у господарствах громадян, розширювалася відповідальність по всіх видах страхування майна, підлягали страхуванню будівлі громадян за повною вартістю по страховій оцінці. Разом з тим, скасовувалося страхування посівів сільськогосподарських культур індивідуальних господарств. Ставки платежів знижувалися в порівнянні з раніше діяли.

У перші роки Великої Вітчизняної війни, у зв'язку з ростом цін на сільськогосподарську продукцію, був підвищений розмір страхового забезпечення по обов'язковому страхуванню посівів і тварин. Колгоспам була надана можливість страхувати їх додатково до обов'язкового страхування в межах вартості за державними роздрібними цінами на відповідну продукцію.

Післявоєнні роки Другої Світової Війни характеризувалися прийняттям ряду заходів задля розвитку страхування, організаційному зміцненню страхової системи й загальною тенденцією до обмеження сфери державного страхування.

Переглядаються правила особистого страхування, які стають більш вигідними для населення.

В 1948 р. було скасоване Положення про державне страхування 1928 року й затверджене нове Положення про Держстрах СРСР. У ньому підтверджувалася монополія Держстраху на проведення страхових операцій, чітко обмовлялися функції, права й обов'язки органів страхування всіх рівнів, структура засобів і порядок їхнього використання. Важливим моментом Положенням було розширено самостійність всіх ланок системи Держстраху, особливо районних і міських інспекцій.

Обмеження сфери державного страхування виразилося у припиненні обов'язкового страхування державного житлового фонду й добровільного страхування майна установ, що відносяться до місцевого бюджету, і підпорядкованих йому підприємств. Розвивалося страхування майна колгоспів, кооперативних і громадських організацій, власності громадян, особистого страхування. Для розвитку особистого страхування важливим з'явилося надання права укладати договори, у тому числі й на 5 років, а не тільки на 10, 15, 20 років.

У страхуванні майна, життя й страхуванні від нещасних випадків усе більше зростала роль добровільного страхування. В 1968 р. введено страхування дітей, що представляло собою варіант змішаного страхування життя, введені нові правила страхування домашнього майна й засобів транспорту. Для підвищення економічної ефективності добровільного страхування будівель населення з 1973 р. страхове забезпечення за даним видом стало визначатися виходячи з оцінки цих будівель за державними роздрібними цінами замість оптових цін, був введений безготівковий порядок сплати внесків через бухгалтерії підприємств й організацій.

Помітною подією в історії післявоєнного розвитку страхування в СРСР була постанова Ради Міністрів від 30 серпня 1984 р. «Про заходи для подальшого розвитку державного страхування й підвищенню якості роботи страхових органів». Постановою передбачалося зміцнення матеріальної бази Держстраху, розширення підготовки фахівців у вузах країни, зміна механізму розподілу прибутку і формування фондів. Розширювався набір видів страхування. Уводився комбінований вид страхування – авто-комбі, страхування школярів і дітей, страхування виробів з дорогоцінних каменів і металів, колекцій, раритетів, антикварних виробів. В 1989 р. у країні було введено добровільне страхування майна будь-яких державних підприємств,

що працюють в умовах господарського розрахунку й мали статус юридичної особи. У СРСР об'єктивно стали створюватися умови для демонополізації страхової справи.

Кінець 80-х - початок 90-х років XX століття характеризується демонополізацією сфери страхування. Вирався цей процес у створенні соціально-економічних умов для організації страхового ринку як загальної частини фінансової інфраструктури. Демонополізація страхування закріплювалася рядом правових норм, що передбачають порядок організації й функціонування акціонерних страхових компаній і товариств взаємного страхування, а також системи державного страхового нагляду за їхньою діяльністю. У СРСР об'єктивні передумови до демонополізації страхового ринку виникли у зв'язку із прийняттям Верховною Радою СРСР закону «Про кооперації» 26 травня 1988 р., у якому передбачалася можливість створення кооперативних страхових установ. У цей період почали створюватися перші альтернативні системі Держстраху СРСР страхові організації («АСКО», «Прогресс», «Росія» та ін.). Цей процес отримав логічне продовження у зв'язку із затвердженням Радою Міністрів СРСР «Положення про акціонерні товариства з обмеженою відповідальністю».

Із законодавчим упровадженням у колишньому Радянському Союзі деяких елементів ринкової економіки (особливо з появою 1988 року Закону «Про кооперацію») почали створюватися перші страхові кооперативи, їхня частка в загальних обсягах страхування була незначною — не більш як 1 %. Проте існування кооперативів протягом 1988—1989 років мало велике значення, оскільки дало змогу набуту першого досвіду роботи в ринкових умовах, посприяло підвищенню кваліфікації кадрів. Під страховий захист почали брати «нетрадиційні» для Держстраху СРСР ризики, зокрема вантажі, відповідальність за невиконання угод третіми особами тощо. Уже на перших порах зародження на теренах колишнього СРСР страхового ринку альтернативні страховики пильну увагу звернули на зміст страхових продуктів (послуг), що пропонуються в розвинених країнах Заходу. Завдяки цьому і в Україні почав зростати асортимент страхових послуг, виник інститут перестрахування. Коли 1990 року рамки законодавства в напрямку розвитку ринкових відносин було розширено, почали створюватися перші комерційні страхові компанії. Можна відокремити чотири основні чинники, які сприяли розвитку на ринку повноцінних суб'єктів страхування [216, С. 79].

Чинник 1-й — створення порівняно великих страхових організацій союзного значення з широкою мережею периферійних філій, у тому числі й в Україні, що перетворилися згодом на самостійних юридичних осіб. Так, скажімо, виникла теперішня компанія АСКА.

Чинник 2-й — створення комерційних страхових організацій на базі розміщених в Україні установ системи колишнього Держстраху СРСР і Індержстраху СРСР. Цей процес відбувався поступово і певною мірою опосередковано. Оскільки до кінця 1993 року Держстрах залишався повністю державною організацією, то через слабкий розвиток на той час ринкового законодавства він був істотно обмежений щодо можливостей підписувати вигідні страхові угоди, отримувати доходи від інвестиційної діяльності, впроваджувати ефективні форми мотивації праці тощо. Система ще тривалий час пропонувала підприємствам і населенню «застарілі» шаблонні страхові продукти доринкового періоду. Державний страховик мав здійснювати обов'язкове страхування, яке було, здебільшого, збитковим. Імідж Держстраху багато втратив через гіперінфляцію і неможливість з багатьох (переважно не залежних від страховика) причин своєчасно компенсувати втрати й виплачувати громадянам за попередніми договорами змішаного страхування життя, укладеними ще за радянських часів.

З огляду на сказане кваліфіковані працівники Держстраху почали переходити до інших компаній, створювати страховиків-супутників, які активно залучалися до страхування «вигідних» ризиків, запроваджуючи ті види страхування, яким не надавалося належної уваги в Держстраху. Навіть і тоді, коли в 1992—1993 роках законодавством України Держстрах (на той час уже Національна акціонерна страхова компанія «Оранта») було поставлено в однакові умови з іншими компаніями, страхові компанії-супутники не зникли, а, набувши певного досвіду, працювали й далі (щоправда, поступово втрачаючи зв'язки зі своєю «базою»). Зауважимо, що зазначений процес не був результатом спеціальної політики з боку Держстраху: його ініціювали й втілювали на місцях працівники регіональних установ.

Що ж до Індержстраху, то він ще до розпаду СРСР перетворився на холдинг з великими правами своїх філій, зокрема й в Україні. Тому протягом 1991—1992 років для створення на базі цих філій самостійних страховиків не довелося докладати великих зусиль [216, С. 80].

Чинник 3-й — створення страхових компаній комерційними, торговельними, банківськими та іншими підприємницькими структурами.

Перші роки самостійності української держави характеризувалися заснуванням багатьох банків, торговельних корпорацій, інвестиційних компаній, інших комерційних структур. Ці суб'єкти, розвиваючи свій бізнес, доходили висновку про необхідність здійснення страхування. Оскільки на страховому ринку ще не було великих надійних компаній, то структури в інших галузях бізнесу почали засновувати своїх страховиків, щоб ті їх обслуговували. Надалі страхові компанії такого типу почали працювати універсально, не обмежуючись потребами своїх засновників.

Чинник 4-й — створення так званих кептивних страховиків при галузях, підгалузях, сферах виробництва. З розвитком ринкових відносин у різних сферах виробництва постала потреба створити обслуговуючу, комерційну інфраструктуру. Тому поряд з банками, торговельними посередниками, зовнішньоекономічними фірмами почали засновуватись і страхові компанії, які на перших порах брали на себе внутрішньогалузеві ризики. Характерною особливістю таких компаній було те, що на їхню роботу істотно впливали міністерства, відомства, державні корпорації тощо.

Окрім цих головних чинників масове виникнення страхових компаній протягом 1990—1993 років стимулювали (щоправда, набагато менше) такі чинники:

- а) ініціатива науковців, фахівців, які запозичували досвід роботи страхового ринку в розвинених країнах;
- б) засновницька робота профспілок, громадських організацій;
- в) участь зарубіжних інвесторів (такі компанії були, як правило, невеликі і створювалися передусім з метою розвідки ринку, але після встановлення 20 %-вої межі участі нерезидентів у статутному фонді страховика майже всі вони припинили існування).

Не можна обминути й такий чинник, як створення страхових компаній з метою суто трастової діяльності — «гри на інфляції». Хоча частка зазначених компаній становила не більш як 3—5 % ринку, вони свого часу завдали великої шкоди багатьом своїм клієнтам, не повернувши їм належних коштів, а також і страховим компаніям, підірвавши довіру громадян до них [216, С. 81].

Після виходу у травні 1993 року Декрету Кабінету Міністрів України «Про страхування» (далі — Декрет) та створення восени 1993 року Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю почався новий етап розвитку страхового ринку України.

Було впроваджено єдиний державний реєстр страхових компаній і видано ліцензії. Страхову діяльність визначено як виключний вид діяльності. При цьому здійснювати страхову діяльність стало можливим лише за тими видами, які зазначено в ліцензії. Було передбачено обов'язкову звітність страховиків за результатами року. Установлено певну залежність між обсягами максимального зобов'язання та розмірами страхових резервів.

Діяльність страхового ринку протягом 1994—1995 років за умов, визначених Декретом, можна схарактеризувати так.

1) посилення спеціалізації роботи страховиків;

2) збільшення сфери страхування, поява і розвиток нових його видів. Саме в цей період значного поширення набуває страхування вантажів, особисте страхування від нещасних випадків. Почалося впровадження страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів, відповідальності за виробничими ризиками. Було зроблено перші кроки в медичному страхуванні. Водночас високий рівень інфляції зумовлював популярність так званого змішаного страхування життя з урахуванням інфляції. Проте цей вид страхування не мав достатньої законодавчої та методологічної бази. Тому коли 1995 року припинилася гіперінфляція, численні страхові компанії збанкрутували, і багато їхніх вкладників не отримали належних виплат.

3) завдяки законодавчому регулюванню страхової діяльності відчутно підвищилася фінансова дисципліна страховиків. Було впроваджено облік резервів, розроблено категорії активів, у межах яких страховики розміщували ці резерви, упорядковано взаємовідносини страховика з його філіями та представництвами, установлено необхідні форми спеціальної звітності. І найголовніше — розпочався нагляд за страховою діяльністю.

Усе це сприяло зростанню обсягів страхового ринку і розширенню сфери діяльності страховиків. Проте, незважаючи на значні позитивні зміни, Декрет ще не забезпечував достатньої правової бази для розвитку ринку, особливо стосовно гарантій платоспроможності страховиків. Головні недоліки Декрету були такі:

- неврегульованість системи страхування життя як окремої специфічної галузі страхування;
- відсутність системи чітких нормативів платоспроможності;
- нехтування загальноприйнятими у світі поняттями про технічні і математичні резерви, які забезпечують надійність покриття зобов'язань

страховиків;

- недосконалість регулювання у сфері перестрахування та діяльності страхових посередників;
- недостатня визначеність договірних відносин між страховиком і страхувальником.

Отже, у період становлення ринкової економіки в Україні значно зросли обсяги страхового ринку, і він набув якісного розвитку. Сформувалися тенденції до збільшення кількості страхових договорів, кількості страховиків та їхньої спеціалізації за видами страхування, розвитку перестрахувальних операцій як на внутрішньому (національному), так і на зовнішньому (світовому) страховому ринку. Особливо слід зазначити, що завдяки належним заходам як на законодавчому рівні, так і на рівні застосування чинників управління й організації страхового ринку страхові резерви почали постійно зростати. А отже, посилилася фінансова надійність страховиків, підвищився рівень гарантій щодо виконання ними взятих зобов'язань [216, С. 81].

Перший спеціальний нормативний акт, що регламентує страхування, був прийнятий тільки в 1993 р. Навряд чи можна говорити про яку-небудь його істотну роль і піддавати серйозному аналізу, тим більше, це був навіть не закон, а Декрет Кабінету Міністрів “Про страхування”, хоч і мав статус законодавчого акта. Положення урядового Декрету були дуже узагальненими і викликали набагато більше питань, ніж давали відповідей на актуальні питання в роботі починаючих українських страховиків. Правова недосконалість Декрету призвела до того, що на вітчизняному страховому ринку, немов гриби після дощу, з'явилася маса страхових фірм різного калібру. Відповідно до Декрету, створити подібну фірму було вкрай просто. Для цього всього-на-всього слід було зареєструвати фірму в організаційно-правовій формі хоча б ТОВ, а також внести в статутний фонд 5000 доларів США. При цьому, у випадку настання страхових ризиків цих грошей не вистачило б навіть на те, щоб узяти на себе ризик по страхуванню одного автомобіля. Вимоги до резервного страхового фонду були дуже ліберальними і були спрямовані явно не на захист прав споживача. До 1996 р. число страховиків на Україні досягло 800. Правда, їхні сумарні активи ледь дотягали до активів Держстраху УРСР навіть кінця 80-х рр. Отже, і довіра з боку громадян до таких страховиків було вкрай низькою.

Прийняття в 1996 р. Закону “Про страхування” зробило вітчизняний страховий ринок більш цивілізованим. Головним перетворенням стало підвищення розміру мінімального статутного фонду страхової компанії і прив'язка його до поточного офіційного курсу євровалюти (у ті часи вона мала назву екю). Відповідно до Закону, статутний фонд страховика повинний був дорівнювати не менш 100 тис. екю. Закон передбачав обов'язкову перереєстрацію страховиків. Такі міри закономірно призвели до того, що кількість страхових компаній різко скоротилася. Відверті “аферисти від страхування” змушені були припинити свою діяльність, а багатьом страховикам, щоб вижити, довелося об'єднатися для збільшення своїх фінансових можливостей. Законом були також підвищені вимоги до страхових резервних фондів компаній, а також були детально урегульовані окремі види страхування. Крім того, поступово стала формуватися підзаконна нормативна база. Раніш це було неможливо хоча б по тій простій причині, що був відсутній закон. З розвитком законодавства також одержала імпульс у розвитку інфраструктура страхування. Для захисту своїх інтересів страховики стали об'єднуватися в асоціації. У 1997 р. була створена найбільш впливова страхова асоціація – Ліга страхових організацій.

У результаті проведеної реорганізації чисельність страховиків на той час скоротилася до 244-х компаній. Однак, на думку більшості експертів, незважаючи на таке ринкове різноманіття, де-факто в сфері страхування працювало не більш 50 страховиків, і цього було явно недостатньо, щоб використовувати весь потенціал ринку, і появи на ньому конкурентного середовища.

Удосконалення закону також вимагали зобов'язання України, що виходять з підписаної в 1994 р. Угоди про партнерство і співробітництво з Євросоюзом. Таким чином, з одного боку, потреби внутрішнього росту, а, з іншого боку, — євростандарти призвели до появи в 2001 р. Закону “Про страхування в Україні” у новій редакції [216, С. 82].

Визнаючи проблему надмірної насиченості ринку страхових послуг дрібними страховиками, було запропоновано уже випробуваний спосіб: підвищити розміри мінімального статутного фонду страхової компанії. В обґрунтування взяли закордонний досвід. Наприклад, у Японії мінімальний статутний капітал страхової компанії складає 7,69 млн. дол. США, у Південній Кореї — 18,75 млн. дол. США, а в Китаї — 60,4 млн. дол. США. Наразі в Україні готовий, але законодавчо не прийнятий ще один варіант

Закону «Про страхування». Якщо він таки пройде, мінімальний статутний фонд компаній буде значно вищим, що також різко зменшить число гравців в українському страховому полі.

З ухваленням Закону України «Про страхування» (березень 1996 р.) та перереєстрацією страховиків у 1997 році в Україні почався третій етап розвитку страхового ринку.

Закон установив систему контролю за рівнем платоспроможності страховиків і порядок розрахунку резервів, посилив норми, що регулюють нагляд за страховою діяльністю, упорядкував види обов'язкового страхування. Основні його вимоги такі.

Збільшення з 1 січня 1997 року статутного фонду страхових компаній до 100000 євро, а для страховиків з іноземним капіталом — до 500000 євро.

Обов'язковий поділ страхових компаній на ті, які здійснюють страхування життя, та ті, які проводять страхування за видами іншими, ніж страхування життя.

Встановлення нової системи формування резервів. Підвищення вимог до кваліфікації фахівців у тих галузях, де брак професіоналізму завдає особливо великої шкоди, — перестрахування, медичне страхування, страхові посередники, аварійні комісари і т. ін.

Крім того, Закон дав визначення і таким чином легалізував багато страхових понять, таких як страховий продукт, аварійні комісари, актуарії, страхові посередники (брокери та агенти). Конкретизовано вимоги до договорів і правил страхування.

Закон значно збільшив вимоги до платоспроможності страховиків і вдосконалив механізм контролю за їхнім фінансовим станом. З цією метою застосовується спеціальна методика розрахунку платоспроможності.

Істотного реформування зазнала система ліцензування. Укрстрахнагляд застосував нову інструкцію, що наближає цей процес до європейських норм і спрямована на підвищення ступеня захищеності страхувальників. В їх основу покладено рекомендації Комітету зі страхування при Європарламенті. Була розроблена і затверджена спеціалізована бухгалтерська звітність, що дала змогу ефективно аналізувати і виявляти тенденції розвитку національного страхового ринку [216, С. 82].

Ухвалення Закону України «Про страхування», реалізація положень цього Закону через низку Постанов і Розпоряджень Кабінету Міністрів України, а також низка нормативних актів Укрстрахнагляду посприяли

створенню протягом 1996—1997 років законодавчого поля для розвитку страхування. Це, у свою чергу, дало змогу більш системно й комплексно підійти до розробки стратегії подальшого розвитку цієї галузі, яку було втілено в довгострокових цільових програмах.

Основні етапи розвитку страхового ринку України та їх коротка характеристика представлені в табл.1.1.

Таблиця 1.1.

Етапи розвитку страхового ринку України та їх зміст

Етапи розвитку страхового ринку України	Характерні особливості етапу
1	2
1. Демонізація страхування в СРСР (1988-1991рр)	Демонізація страхової справи – процес, обернений встановленню державної страхової монополії, виражений у створенні соціально-економічних і політичних умов для організації страхового ринку, як загальної частини фінансової інфраструктури. Цей процес передбачає створення і функціонування акціонерних страхових компаній та інших страхових товариств, а також системи державного страхового нагляду за їх діяльністю.
2. Формування страхового ринку України(1991-1993рр)	Для цього етапу характерним було: - бурхливе створення комерційних, приватних та акціонерних страхових компаній, поява ознак «пірамідального синдрому»; - повна відсутність законодавчих обмежень; - легкість реєстрації страхових компаній (мінімальний страховий фонд); - універсалізація діяльності страхових компаній, значна кількість видів страхування (до 40-50 видів)
3. Прийняття Декрету КМУ «Про страхування» (травень 1993р.) ; розвиток ринку страхових послуг(1993-1996р.р.)	Декрет став на той час основою страхового законодавства; був спрямований на утворення ринку страхових послуг, посилення захисту матеріальних інтересів громадян та юридичних осіб. Декретом була створена НАСК «Оранта» (держава – головний акціонер). У Декреті було: - визначено базові категорії комерційного страхування (страховий платіж, страхова сума); - визначено перелік суб'єктів страхового договірної права;

1	2
	- встановлено порядок державного нагляду за страховою діяльністю. На цьому етапі: 1) була прийнята Постанова КМУ «Про умови ліцензування страхової діяльності на території України та контролю за їх дотриманням» (липень 1993р.); 2) створено Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю (завдання – налагодити діяльність страхових компаній відповідно до статей Декрету); 3) створено регулюючий орган – Лігу страхових організацій України (добровільне недержавне неприбуткове об'єднання страховиків).
4. Прийняття Закону України «Про страхування» (березень 1996р.).	Законом: 1) встановлено мінімальні вимоги до статутного фонду на рівні 100тис. Екю; 2) визначено порядок розрахунку нормативного запасу платоспроможності страховика, залежно від обсягів отриманих страхових платежів; 3) розмежовано ліцензування щодо страхування життя та ризикових видів страхування та підвищенню вимоги до ліцензування. Після прийняття Закону відбуваються суттєві зміни: - прийнято Постанову КМУ «Про порядок і умови проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників ТЗ» (вересень 1996р.); - здійснено перереєстрацію страховиків; - прийнято ряд постанов КМУ щодо порядку здійснення операцій з перестрахування, здійснення діяльності посередниками.
5. Реформування державного нагляду за страховою діяльністю та подальший розвиток страхового ринку (2000 р. і до тепер)	На цьому етапі було прийнято ряд нормативно-правових актів, а саме: 15.12.1999р. – Указ Президента «Про зміни у структурі Центральних органів виконавчої влади» - ліквідація Укрстрахнагляду і передача його завдання і функції у лютому 2000р. Мінфіну (Департаменту фін.установ ринків).

1	2
	12.07.2001р. - Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», згідно з яким фінансовий ринок України поділений між 3 наглядовими органами: за банківськими установами – НБУ, за фондовим ринком – Національна комісія з ЦП та ФР (НКЦПФР), за небанківськими установами (в тому числі й страховими компаніями) – Уповноважений орган.(Після 26.04.03р. спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сферах страхування є Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (Нацкомфінпослуг)).

За роки існування страхового ринку Урядом було ухвалено послідовно дві Програми розвитку страхового ринку України.

Перша Програма, ухвалена Кабінетом Міністрів 1998 року, визначала головні завдання та пріоритети галузі на 1998—2000 роки і складалася з таких головних розділів: удосконалення нормативної бази; підвищення платоспроможності страхових організацій; удосконалення порядку оподаткування страхової діяльності; вимоги до створення і діяльності страхових організацій; розвиток інфраструктури страхового ринку.

У цілому Програму було виконано, хоча з багатьох об'єктивних і суб'єктивних причин окремі її пункти було не реалізовано або реалізовано не повністю. Це стосується, зокрема, внесених пропозицій щодо змін до Цивільного кодексу України.

У травні 1999 року Верховна Рада України ухвалила в першому читанні Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про страхування», де було передбачено законодавчу реалізацію змін, намічених Програмою. У 2000 році до Верховної Ради було також подано законопроект щодо врегулювання питань обов'язкового державного страхування.

Зазначені законопроекти передбачили й заходи з підвищення платоспроможності страховиків. Так, із цією метою, як передбачалося Програмою, було створено й зареєстровані об'єднання страховиків у вигляді Моторного, Морського, Авіаційного бюро, а також відповідний гарантійний

фонд з експортно-імпортних ризиків. На виконання Програми було прийнято відповідну Постанову Уряду щодо діяльності аварійних комісарів і розгорнуто їх підготовку в Україні. Також значно зросла участь України в міжнародних організаціях, посилювалися контакти з міжнародним страховим ринком. На жаль, не вдалося реалізувати намічений у Програмі захід щодо розвитку системи взаємного страхування та співстрахування. Причиною стало те, що, з одного боку, ці види діяльності недостатньо висвітлювалися (міжнародний досвід, переваги і т. ін.), а з іншого — наш вітчизняний споживач ще не був готовий до цих форм страхового бізнесу [216, С. 83].

Не вдалося виконати також один із найістотніших пунктів Програми: на страховому ринку не знайшло належного йому місця соціальне страхування — у пенсійному, медичному, страхуванні від нещасних випадків і т. ін. Закони, які приймалися щодо соціального страхування, не передбачали жодної участі страхових компаній у виконанні відповідних програм. Водночас ігнорування в соціальному страхуванні страхового ринку призвело до того, що законодавство із соціального страхування стало дуже важко впровадити. Його основний тягар лягав на бюджет та доходи підприємств.

Було ухвалено необхідні законодавчі акти на виконання положення Програми щодо аудиту засновників страхових організацій. Почалася державна реорганізація страхових посередників, у тому числі й іноземних, розпочалася робота з уніфікації страхових продуктів.

Завдяки посиленню Ліги страхових організацій України в 1998 році вдалося налагодити систему public relations. Почали виходити нові періодичні видання з питань страхування. Стали регулярно проводитися навчання, у тому числі й за участю іноземних фахівців.

У 1999 році було створено Асоціацію актуаріїв. Відповідні підрозділи ЛСОУ почали регулярно виконувати аналітично-методичні функції.

У цілому перша Програма дала змогу комплексно підійти до подальшого розвитку страхового ринку в усіх головних аспектах і напрямках, хоча окремі її позиції так і не було втілено в життя. Отже, упровадження цієї Програми сприяло розвитку страхового ринку як системи, усі ланки якої становлять єдине ціле [216, С. 84].

1.3. Особливості розвитку страхування на Закарпатті

Для європейської людини в індустріальну епоху (кінець XIX – перша половина XX сторіччя) страхування з галузі економіки перетворилося на частину світогляду. Закарпаття аж до 1944 року органічно належало до європейського культурного простору, і тому страхування в області історично має добрі передумови для розвитку.

Історія страхування на Закарпатті поділяється на кілька окремих періодів. Для періоду, що охоплює ті часи, коли Закарпаття входило до Австро-Угорської імперії, характерні лише зародкові форми і початок становлення страхової системи. Період Чехословацької республіки (1919-1939) — це активне впровадження владою передових технологій та новаторських ідей, що викликали бурхливий розвиток страхування. За той час воно посіло певне місце в житті кожного регулярно працюючого громадянина. За 20 років глуха околиця імперії перетворилася на автономну адміністративну одиницю у складі Чехословацької республіки під назвою Підкарпатська Русь. Рівень життя у ній був цілком співвідносний із сусідніми країнами.

Друга світова війна припинила рух прогресу, а після війни Закарпаття було приєднано до Радянської України. Третій, радянський період, характеризується командно-адміністративними методами в економічній діяльності, а тому страхування перетворилося на державну монополію.

На початку XIX століття у великих містах імперії (Відні, Празі, Будапешті) відкривалися власні страхові агенції, не кажучи вже про представництва зарубіжних, то на Закарпаття іноді потрапляли лише окремі агенти, аби владнати справи великих магнатів на зразок родини Шенборнів.

Першопочатковим поштовхом для розвитку страхування в Австро-Угорській імперії було прийняття в 1811 році закону «Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten deutschen Elbländer der österreichischen Monarchie» (Загальне зведення законів для усіх родимих німецьких земель австрійської Монархії) [91].

14 квітня 1818 року оберігаючись напливу іноземних страхових компаній, був виданий Декрет, за яким заборонялась діяльність іноземних страховиків на території Імперії. Тому можемо констатувати, що такого роду Декрети та інші нормативні акти не створювали можливостей для розвитку страхового ринку [278, С. 58].

У зв'язку з цим, дискримінація у формуванні страхового ринку незабаром була доповнена й змінена засадою вільного вибору страхової компанії. Таке пом'якшення підтверджувалося Декретом від 4 вересня 1819 року, згідно якого, в Австро-Угорській Імперії страхування визнано вільним видом підприємництва. Такі законодавчі зміни дозволили створенню комерційних страхових товариств поряд з взаємними. На основі цих змін у Трієсті виникло найперше в Австрійській Імперії акціонерне товариство «Azienda Assicuraticee», згодом перейменоване «Triest Assicurazioni» [288].

Страхування на теренах Закарпаття та слов'янських територіях було введено у 1887 році. Цей закон регламентував обов'язкове страхування на випадок найрізноманітнішої шкоди.

На початку XX ст. економічне життя на Закарпатті пожвавилася завдяки реформам імперії та зусиллям міністерського комісара Едмунда Егана. Але все-таки страхування залишалося в статусі рідкісної послуги, особливо для територій, що віддалені від транспортних магістралей. Саме цей момент відмічається в уривку меморандуму Егана до імперського уряду. Первісний стан страхування дозволяв проводити різні афери у цій сфері: «Скоро лиш лихвар набув собі тут і там кілька селянських господарств, а всіма разом управляти він не в силі — тоді обезпечує він господарські будинки від вогню. Невдовзі потім підпалює сам ті обезпечені предмети, ховає в карман грошове відшкодування, а ґрунт віднаймає опять селянам. Деякі «торгівельники» були вже так добре звісні угорським асекураційним товариствам із того ремесла, що їх жодна асекурація не хотіла приймати. Вони мусіли обезпечувати свої надвижимості в заграничних асекураційних товариствах. Деякі «торгівельники» забагатіли навіть з сего ремесла і живуть нині по містах із цілим комфортом».

Перша світова війна призвела до краху Австро-Угорської імперії, й внаслідок чого Закарпаття перейшло до складу новоствореної Чехословацької республіки. Страхування на початок 20-х років набуло значення необхідної умови для подальшого розвитку економіки, тому без негайного впровадження його в життя розвиток не відбувався б.

В перші роки нової чехословацької державності попереднє австро-угорське страхове законодавство зазнало тотальної уніфікації відповідно до нових умов. Наново приймалися закони про медичне та соціальне страхування. Очевидним було те, що уряд вважав за важливе розбудову страхової галузі й розпочав її грамотно. Тогочасна влада усвідомлювала той

момент, що в післявоєнний страхування грає роль не лише економічного, але й позитивного психологічного фактору, оскільки до певної міри надає собі впевненості в майбутньому і таким чином мирить з дійсністю.

Ефективний закон, міцний та об'єктивний суд, послідовне впровадження закону в повсякденне життя — це основні переваги урядової політики. Тому страхове чехословацьке законодавство насичене посиланнями на цивільний та кримінальний кодекс, а преса того часу — оголошеннями про розпродаж майна приватних осіб та підприємців за борги. Результатом такої політики було те, що рівень життя в Чехословаччині між двома світовими війнами був одним з найвищих в Європі.

Досі вражає зв'язок страхування та чехословацької влади у плані злагодженості. Прозорий і відносно великий за об'ємом закон, який регулював страхову діяльність, був створений на початку 20-х років і в 1924 році прийнятий та ввійшов до цивільного кодексу. Окрім того, не припинялася законодавча робота в напрямку вдосконалення та впровадження страхування в різноманітні сфери суспільного життя, про що свідчать публікації в тогочасних юридичних журналах.

Держава сприяла перетворенню страхування з елітарної послуги, якою вона була в період Австро-Угорської Імперії, на невід'ємний елемент суспільного життя.

У 1924 році всі чинні законодавчі акти, що стосувалися страхування, вийшли окремим виданням коштом Міністерства Соціального Захисту.

До 1926 року на Закарпатті працювали лише філії великих агенцій, як чехословацьких, так і зарубіжних. «Adresar» Чехословацької республіки 1925 року подає їх перелік в шести пунктах по Ужгороду [288]:

- 1) представництво італійської компанії з Триєста «Assicuraizoni Generali»;
- 2) філія словацького сільського страхового товариства «Karpatia»;
- 3) філія угорської страхової компанії «Phönix»;
- 4) представництво італійської страхової компанії з м. Триєст «Riuone Adriatica di Sicurta»;
- 5) відділення словацького страхового акціонерного товариства «Slovenska pojstovta»;
- 6) державна страхова структура «Zemska pojstovta pro zemedelske delnictvo».

В м. Мукачево функціонувало відділення італійської страхової компанії «Assicuraizoni Generali» та відділення австрійської страхової компанії «Donau».

У 1926 році була заснована перша закарпатська страхова компанія під назвою «Бескид». Вона була створена зі статутним капіталом в 1 млн. чеських крон й розширювала свою діяльність у напрямку страхування діяльності на селі, страхуючи худобу, с/г реманент і т.п.

Тогочасна влада змогла вирішити важке завдання того часу, а саме страхування робітників від часткової або повної втрати працездатності, пов'язану з нещасним випадком на виробництві. Як свідчить страхова книжка за 1931-1939 рр. Миколи Келемана з Кобилецької Поляни, він, працюючи спочатку на підприємстві “Klotilda”, а потім у приватній кузні був застрахований на випадок втрати працездатності.

Виходячи зі страхової книжки Василя Фобера, вихідця також з Кобилецької Поляни, у 1931 році в м. Хуст вже діяла філія регіональне відділення Державної медичної страхової агенції (Okresni nemocenska pojistovna Hust), яка й видала її. Дані записи в книжці надавали право на медичне обслуговування і нарахування пенсії, оскільки факт законного працевлаштування автоматично передбачав сплату всіх внесків. Фобер працював на сезонних роботах на лісопилищі акціонерного товариства «Tonet-Mundus» у с. Кобилецька Поляна, а пізніше у державному лісництві. З вищенаведених документів випливає, що в той час страхування прийшло у найвіддаленіші території Закарпаття.

Популяризація автомобілів та страхування впроваджувалися на Закарпатті практично в один і той же час. Статистично слід підкреслити високі темпи проникнення автомобілізму: у 1919 році налічувалося 34 одиниці моторних транспортних засобів, а в 1933 році – 1033. Після ухвалення Закону про шляховий фонд в 1927 році та обов'язковий страховий збір з автомобілістів ситуація в законодавчому плані набула стабільності.

Вже на той час спостерігалось зародження авіаційного страхування в регіоні. 4 квітня 1929 року в Ужгороді було відкрито літовище. Авіаційні перевезення стали актуальними на той час, але водночас надзвичайно ризикованою сферою підприємницької діяльності. З запровадженням авіації страхування закріпило свої позиції на Закарпатті: страхувалися літаки, вантаж та пасажери.

Необхідно відмітити, що популяризації набувало страхування будівель на випадок його знищення внаслідок пожеж та стихійних лих. Страхові компанії працювали пліч-о-пліч з пожежниками так і добровільними товариствами(які функціонували в Ужгороді та Мукачеві) у плані убезпечення майна - страховики виплачували премії пожежним дружинам у разі рятування застрахованого майна. На страхуванні будівель в 30-х роках ХХ століття спеціалізувалася чехословацька страхова агенція “Union” (дане страхове товариство під такою назвою працює й донині в країнах ЄС). Високий рівень розвитку страхування в Чехословаччині підкреслює факт страхування в'язнів у в'язницях на всій території тогочасної республіки.

Отже, страхування у Закарпатті мало вже на той час історичні корені, які були закладені особливостями тогочасного державного устрою.

РОЗДІЛ 2

БЕЗПЕКА РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА МЕХАНІЗМ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

2.1. Сутність безпеки як необхідної умови розвитку економічної системи

Розглядаючи вище роль страхового підприємництва для регіональної економіки, було наголошено, що страхування створює гарантії економічної безпеки для суб'єктів господарювання та економічної системи в цілому. Цей аспект достатньо широко висвітлений у вітчизняній страховій літературі. Однак, страхове підприємництво теж можна розглядати з точки зору системного підходу як економічну систему, яка, як і будь-яка інша система, характеризується такими рисами, як цілісність, організованість, керованість, цілеспрямованість і потребує створення умов безпечного розвитку.

Проблема безпеки, як і будь-яка інша проблема, перш за все, викликає необхідність усвідомлення та суспільного визнання факту її існування. Гносеологія безпеки будь-якого матеріального чи духовного об'єкту передбачає виділення обов'язкових етапів у процесі пізнання проблеми. Так, Л.М. Гнилицька, О.І. Захаров та П.Я. Пригунов [41, С. 11-12] виділяють п'ять етапів пізнання проблеми безпеки: 1) отримання системного знання про те, що являє собою об'єкт захисту; 2) усвідомлення факту загрози; 3) усвідомлення необхідності побудови захисту; 4) створення концепції безпеки та 5) створення теорії безпеки.

Відомо, що будь-яка теорія тільки тоді отримує право називатися науковою, якщо вона володіє широкою методологією і несуперечливим понятійним апаратом [41, С. 12]. Слід зауважити, що в різних джерелах існують певні протиріччя щодо трактування категорії «методологія». Так, у більшості випадків у вітчизняних джерелах [19, 269, 112, 28, 140] під методологією розуміють концептуальне викладення мети, змісту, методів та прийомів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної систематизованої інформації про процеси та явища. В деяких дослідженнях зарубіжних науковців, зокрема І. Лакатоса [118], під цим терміном розуміють опис логіки процесу пізнання і критеріїв науковості та обґрунтованості репрезентативної теорії. Вважаємо за доцільне застосувати вітчизняний підхід до розуміння методології з поєднанням опису

логіки процесу пізнання для обґрунтування теоретичних підходів до формування системи безпеки страхового підприємництва.

Якщо керуватися виділеними вище етапами пізнання проблеми безпеки, то на першому етапі необхідно усвідомити, що є об'єктом захисту в системі безпеки суб'єктів підприємництва. Слід зауважити, що об'єкт захисту змінювався, починаючи з 1990-х років. Спочатку усвідомлення безпеки суб'єктів підприємництва (фірм та дрібних підприємців) здійснювалося через сприйняття її як фізичної безпеки керівників та їх сімей, і вирішувалася дана проблема по принципу: чим більше охоронців-силовиків, тим вища безпека.

Згодом безпека фірми стала розглядатися через призму створення умов збереження комерційної таємниці та інших секретів підприємницьких структур. У публікаціях 90-х років минулого століття [177, 262, 275] це було не випадково, тому що на перших етапах ринкових перетворень в економіці України питання збереження комерційної таємниці набуло особливої ваги. Деякі підприємства, особливо середні і великі, намагалися захистити свої комерційні таємниці, інтелектуальну власність і свою інформацію як цінний товар. Власне тому забезпечення економічної безпеки підприємства розглядалося передусім як захист інформації. Однак вирішення цієї проблеми тільки шляхом захисту комерційної таємниці насправді є спрощеним варіантом, оскільки не враховує всього спектра негативного впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємств.

Слід зазначити, що сам термін «безпека» почав використовуватися у ХІІ ст. [47] й означав спокійний стан суб'єкта, який вважав себе захищеним від будь-якої небезпеки. Під безпекою у багатьох енциклопедіях та словниках [204, 205] розуміють стан, коли кому-небудь, чому-небудь ніщо не загрожує. Тому, виходячи з цього, зниження рівня загроз або їх відсутність можна розуміти як певний стан безпеки будь-якого суб'єкта. Аналітики Військової академії США у Вест-Пойнті слушно зазначають: «Безпека в об'єктивному плані відображає відсутність загроз базовим цінностям суспільства, у суб'єктивному плані – відсутність страху, що ці цінності можуть бути піддані руйнації» [287]. Хоча, на думку деяких дослідників, неможливо знайти ситуацію, коли стосовно будь-якого суб'єкта відсутня всяка небезпека і тим більше загроза [132, С. 13]. Навпаки, безпека є реакцією на небезпеку і потреба в ній виникає тоді, коли є небезпека [105, С. 51]. Проте, слід погодитися з думкою, що безпечний стан організації існує тоді, коли відсутня небезпека. Загрози функціонуванню організації є завжди і це об'єктивно.

Якщо втрати внаслідок реалізації загроз не дестабілізують діяльність організації, то можна вважати, що її стан безпечний і надзвичайних заходів вживати не потрібно.

Тому доцільним є виділення рядом науковців [89, С. 37-51; 103, С. 39] двох типів безпеки:

- гіпотетична відсутність небезпеки, тобто наявності навіть самої можливості яких-небудь потрясінь, катаклізмів, будь-яких загроз для окремої людини, соціуму чи держави в цілому;

- реальна захищеність від небезпек, здатність надійно протистояти їм у разі їх виникнення.

У сучасній економічній літературі розглядаються різноманітні погляди фахівців щодо сутності поняття «безпека» [50, 59, 65, 78, 96, 102, 115, 127, 201], серед яких, на нашу думку, доцільно виділити чотири підходи. Перший підхід базується на визначенні безпеки як стану, другий – як певної характеристики системи (або її складових), третій – як сукупності умов існування суб'єкта, четвертий - як специфічної діяльності (виявлення, попередження, послаблення, усунення небезпеки і загроз, здатних нанести суттєві збитки, зруйнувати прогресивний розвиток).

Заслуговує на увагу точка зору Л. Коженювського [96], згідно якої всі визначення сутності поняття «безпека» можна розглядати у розрізі двох концепцій. Згідно першої концепції безпека – це така форма існування, яка забезпечує тривалість, стабілізацію, вдосконалення та розвиток, тобто це певний стан, що характеризується ознаками захищеності. У другій концепції безпека тлумачиться через загрози, що походять з оточення або існують у самій організації та в інформації, як елемента системи взаємодії підприємницької одиниці із зовнішнім середовищем. Отже, безпека сприймається як здатність до захисту та система заходів протидії. На нашу думку, ці концепції не доцільно розглядати окремо, бо вони є взаємопов'язаними та одна витікає з іншої. Це значить, що безпечний стан, як вважає Л. Коженювські, може бути досягнутий лише за умов реалізації певної сукупності дій, результатом яких є формування здатності суб'єкта захищати свої інтереси. Тобто, підприємство або любий інший суб'єкт знаходиться у безпеці не стільки за умови відсутності загроз, скільки за умови спроможності протистояти їм.

На думку російського вченого Г. Іващенко [82], використання при тлумаченні сутності безпеки терміну „стан захищеності” є неприпустимим,

оскільки це просто невдала спроба віднайти потрібний синонім для поняття безпеки, щоб позбутись тавтології при тлумаченні її змісту. Він вважає, що безпека є сукупністю умов існування суб'єкта, якими він володів у процесі самореалізації і які, таким чином, може контролювати.

Виходячи з викладеного, з точки зору системного підходу, безпеку можна представити як сукупність взаємозв'язаних понять (стан системи, її властивість і специфічна діяльність структурних елементів, а також сукупність умов існування), які утворюють єдине ціле. На думку В.І. Франчука [250], безпечний стан системи і безпека як її властивість (якість) є результатом специфічної діяльності: охорони, встановлення і виконання режимних заходів, проведення конкурентної розвідки та контррозвідки [250, С. 163]. Ефективність цієї діяльності залежить від якості самої системи безпеки (рівня підготовленості фахівців, технічного, нормативно-правового та іншого забезпечення) та стану економічної системи.

На нашу думку, безпека повинна розглядатися не тільки як стан захищеності, але й як рівноважний стан та здатність до динамічного розвитку. Виходячи з цього, під поняттям «безпека» будемо розуміти таку *характеристику системи, яка відображає рівень захищеності суб'єкта від будь-яких загроз та здатність його зберігати рівновагу в умовах впливу негативних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, а також забезпечувати розвиток у поточному та перспективному періодах.*

Сутність безпеки суб'єкта страхового підприємництва полягає, на думку Ю.В. Панкова [148], у здатності останнього забезпечити стійкість економічного розвитку страхової компанії, стійкість платіжно-розрахункових відносин (зобов'язань) і основних фінансово-економічних параметрів; нейтралізувати вплив зовнішніх кризових ситуацій і навмисних дій агресивних акторів (держав, компаній, угруповань та ін), тіньових структур на фінансову стійкість страхової компанії; запобігати витоку капіталів за межі впливу страховика; запобігати конфліктам між учасниками різних рівнів з приводу розподілу і використання ресурсів страхової компанії; найбільш оптимально залучати і використовувати кошти іноземних та вітчизняних партнерів; запобігати злочини й адміністративні правопорушення у фінансових правовідносинах.

Таким чином, розвиток і безпека є взаємопов'язаними категоріями. Адже якщо економічна система не розвивається, то різко скорочуються можливості

її виживання, а також опірність і пристосовуваність до внутрішніх і зовнішніх загроз.

Відповідно до філософського словника [244], розвиток – це "незворотна, спрямована, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів". Тільки одночасна наявність усіх вищезгаданих властивостей – незворотності, спрямованості, закономірності – виділяє розвиток серед усіх інших змін. У результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкта, що виступає як зміна його складу або структури. Основними типами розвитку є еволюція та революція, а також прогрес і регрес. Виходячи з цього, неправомірно вважати, що розвиток пов'язаний тільки з якісними змінами, адже, до прикладу, вираз «розвиток кризового стану на підприємстві» не можна асоціювати з позитивними змінами. Тим не менше, у більшості випадків вважається, що розвиток економіки передбачає закономірний процес кількісно-якісних змін у межах економічної системи, її перехід у нову якість, досконалішу форму [113, С. 4]. Тому в контексті нашого дослідження розвиток пропонується розглядати як безупинний процес, що здійснюється в заданому напрямку і характеризує зміну станів економічної системи, кожен з яких є якісно кращим за попередній. Внаслідок такого процесу розкриваються та можуть бути реалізовані нові можливості, властивості, які сприяють здатності виконувати нові функції, вирішувати принципово інші завдання, що підвищує конкурентоспроможність і здатність протистояти негативним проявам зовнішнього середовища.

Іншою важливою характеристикою економічної системи, яка тісно пов'язана з поняттям безпеки, є стійкість. Їх не варто протиставляти, адже кожна по-своєму характеризує стан системи. Стійкість економічної системи відображає міцність і надійність її елементів, вертикальних, горизонтальних та інших зв'язків усередині системи, здатність витримувати внутрішні і зовнішні "навантаження". Безпека - це стан об'єкта в системі його зв'язків з точки зору здатності до самовиживання в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз, а також дії непередбачуваних і важко прогнозованих факторів.

Так, з точки зору синергетичного підходу, як підкреслює П.А.Колпаков [103, С. 30], безпеку господарюючого суб'єкту можна визначити як динамічно стійкий стан по відношенню до несприятливих впливів і діяльність по захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз, по забезпеченню таких внутрішніх і зовнішніх умов його існування, які гарантують можливість стабільного розвитку.

Дещо іншої точки зору притримується А.Д.Межевов [129], який розглядає безпеку, стійкість і рівновагу як окремі функції управління організацією та складові більш широкої категорії «стабільність». При цьому констатується, що «категорія «стабільність» є більш широкою і включає в себе безпеку, стійкість і рівновагу системи, тому їх слід розглядати як способи досягнення стабільності» [129, С. 13]. По суті, стійкість будь-якої системи – це її властивість повертатися в рівноважний стан після певних «збурень», тобто впливу на неї різних факторів. Нестійка система не повертається до стану рівноваги, з якого вона вийшла по будь-яким причинам, а безперервно віддаляється від нього або здійснює навколо нього недопустимо великі коливання. Стабільність системи означає, що вона здатна підтримувати стійку динамічну рівновагу, тобто, з одного боку, протидіяти негативним впливам зовнішнього та внутрішнього середовища, а з другого – досягати поставлених цілей через забезпечення зміни певних параметрів.

Таким чином, розвиток економічної системи забезпечується при вирішенні діалектичної суперечності. З одного боку, система потребує збереження стійкості і протидії негативним змінам (а отже, забезпечення необхідного рівня безпеки), а з другого – розвиток системи нерозривно пов'язаний з її здатністю до трансформаційних змін, які ведуть до якісно нового стану.

Розгляд поняття безпеки неможливо відокремити від розкриття та порівняння існуючих наукових підходів до трактування суті категорій «ризик», «небезпека», «загроза», а також виявлення взаємозалежності та суперечності у їх термінології з метою побудови взаємозв'язку цих понять з безпекою розвитку страхового підприємництва.

Теорія ризику у сучасному вигляді була започаткована працями Дж. Неймана й О. Моргенштерна та набула свого розвитку в теорії очікуваної корисності Л. Севіджа [56, С. 214-215]. У сучасній економічній теорії питанням ризику в підприємницькій діяльності присвячена велика кількість наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених, що вказує на відсутність чіткого розуміння поняття ризику. Так, у словнику С. Ожегова «ризик» визначається як «можливість небезпеки» чи як «дія навмання у сподіванні на щасливий результат» [236]. Г. Кірейцев під ризиком розуміє «ймовірність виникнення збитків чи недоотримання доходів порівняно з прогнозованим варіантом» [247, С. 333]. На думку Л. Донець, категорію «ризик» можна визначити як «небезпеку втрат ресурсів чи недоодержання доходів порівняно

з варіантом, розрахованим на раціональне використання ресурсів» [54, С. 7]. Є. Олейніков під ризиком розуміє «можливість виникнення несприятливих або небажаних наслідків діяльності самого суб'єкта» [144, С. 10]. В. Ліпкан визначає ризик, як «можливу небезпеку невдачі дій, що вживаються, або самі дії пов'язані із такою небезпекою» [120, С. 90]. І.А.Бланк розглядає фінансовий ризик як імовірність настання несприятливих фінансових наслідків у формі втрати доходу чи капіталу в ситуації невизначеності умов здійснення фінансової діяльності [21, С. 203]. Отже, в працях вітчизняних науковців найчастіше цей термін пов'язується з «небезпекою», «ймовірністю несприятливих подій», «невизначеністю». Проте, ще американський економіст Ф. Найт, який займався проблемами підприємництва, досконалої конкуренції та невизначеності, у своїй монографії «Ризик, невизначеність і прибуток» («Risk, Uncertainty and Profit», 1921) розмежував поняття «ризик» та «невизначеність» з огляду на наявність «вимірюваної» та «невимірюваної» невизначеності. Він використовував термін «ризик» для позначення вимірюваної невизначеності і термін «невизначеність» - для позначення невимірюваної невизначеності.

Колектив науковців на чолі з В. Вітлінським трактує економічний ризик як «об'єктивно-суб'єктивну категорію в діяльності суб'єктів господарювання, яка пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору і відображає міру (ступінь) досягнення сподіваного (чи бажаного) результату, невдачі та відхилення від цілей (у несприятливий бік) з урахуванням впливу керованих і некерованих чинників, прямих і зворотних зв'язків» [110, С. 20]. Тобто ризик пов'язується з діяльністю, спрямованою на подолання невизначеності. На нашу думку, ризик не можна трактувати як діяльність. Подібну позицію займають Т. Клебанова та Є. Раєвнева, які під економічним ризиком розуміють можливість відхилення від мети, заради досягнення якої було прийнято управлінське рішення [93, С. 20]. Проте М.Клапків відзначає, що ризик – «це ймовірність настання втрат очікуваної (економічної) користі або ж прямих збитків внаслідок появи непевної (випадкової) події» [92, С. 62]

Більш чітке визначення ризику дається у Словнику термінів та визначень недержавної системи безпеки України: ризик (risk) — функція ймовірності реалізації певної загрози, виду і величини завданих збитків [205]. Тобто ризик визначається як імовірність настання якоїсь небажаної події у формі загрози.

Узагальнюючи результати досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, доречно погодитися з твердженням Кім Ю.Г., що ризик – це складне, багатоаспектне явище, пов'язане з різнобічною господарською діяльністю підприємства, із прийняттям різноманітних фінансових рішень при здійсненні управління діяльністю господарського суб'єкта; сутність ризику пов'язана з ухваленням управлінських рішень в умовах невизначеності щодо майбутніх результатів обраного рішення; фінансовий ризик, насамперед, пов'язаний з фінансово-економічною безпекою підприємства [90, С. 105]. Проте необхідно доповнити таке твердження тезою, яка проголошується багатьма науковцями [21, 92], що ризик у сфері фінансової діяльності визначається ймовірністю отримання негативного результату у формі настання збитків чи недоотримання доходів.

Поняття «ризик» тісно пов'язане з поняттям «загроза», яке є близьким за змістом. Окремі дослідники загрозу розуміють як ризик, інші ризики сприймають як загрозу економічної безпеки підприємства. Третя група дослідників поняття ризику й загрози не розмежовує, тобто ризики й загрози сприймаються ними як синоніми.

В економічній літературі з точки зору первинності понять зустрічаються сполучення: «ризики й загрози» і «загрози й ризики». Автори першого сполучення розуміють ризики як можливість, при певному їхньому рівні, перерости в загрозу фінансової безпеки. Автори другого сполучення розглядають загрози як ризики діяльності підприємства [90].

Вітчизняний науковець І.А. Бланк, досліджуючи проблеми фінансової безпеки підприємств, розглядає загрози й ризики як окремі фактори, що впливають на фінансову безпеку. На його думку: «Загроза фінансовим інтересам являє собою форму вираження їхніх суперечностей із фінансовим середовищем функціонування підприємства, яка відображає реальну або потенційну можливість прояву деструктивного впливу різних факторів і умов на їхню реалізацію в процесі фінансового розвитку, і яка призводить до прямого або непрямого економічного збитку» [21, С. 53]. Він пише також: «Фінансовий ризик підприємства являє собою результат вибору його власниками або менеджерами альтернативного фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного цільового результату фінансової діяльності при ймовірності економічного збитку (фінансових втрат) у силу невизначеності умов його реалізації» [21, С. 567]. У праці В.Ф. Гапоненка, А.А. Беспалька й А.С. Власкова ризик і загроза розглядаються як різні

поняття: «ризик – це ведення діяльності в умовах невизначеності, а загроза – це вже цілком певний негативний розвиток подій» [36]. Тут привертає увагу визначення загрози – цілком певний негативний розвиток подій. А.С. Соснін і П.Я. Пригунов розуміють під загрозою потенційно можливі або реальні події, процеси, обставини або дії зловмисників, здатні завдати моральний, фізичний або матеріальний збиток [206].

На думку Є. Олейнікова, загрозу слід розуміти як «найбільш конкретну і безпосередню форму небезпеки або сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку інтересам різних суб'єктів» [144, С. 10]. О. Бандурка, В. Духов, К. Петрова та І. Черв'яков [11, С. 10] розглядають економічну загрозу як потенційну можливість завдання шкоди суб'єктам господарюючої діяльності з боку окремих чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, тобто поява загрози визначає потенційну можливість економічних втрат для підприємства. Реакція останнього на появу загрози повинна проявлятися у формуванні передумов для відбиття можливої небезпеки. Д. Зеркалов під поняттям «загрози економічній безпеці підприємства» розуміє дію дестабілізуючих природних і/або суб'єктивних факторів, пов'язаних з недобросовісною конкуренцією та порушенням законів і норм, що може спричинити потенційні або реальні втрати для організації [81, С. 272].

У Словнику термінів та визначень недержавної системи безпеки України термін «загроза» трактується як «розмаїття внутрішніх і зовнішніх, об'єктивних і суб'єктивних суперечностей суспільного розвитку у середовищі функціонування об'єкта, які ускладнюють або унеможлиблюють створення сприятливих умов для реалізації його інтересів і створюють небезпеку для його системи безпеки, життєзабезпечення її системостворюючих елементів» [205]. При цьому констатується, що загроза є попередником небезпеки і виділяються стадії розвитку загрози: зародження (початок формування), вияв (знаходження виразних форм), загострення (критична стадія переходу із можливості в дійсність).

Необхідно також уточнити зміст терміну «небезпека», який використовується у визначеннях поняття «загроза». Якщо вибрати найбільш релевантні до нашого дослідження означення, то під небезпекою можна розуміти [205]:

1) діяльність, спрямовану на реалізацію загроз, що здатна спричинити дестабілізацію системостворюючих елементів, які самі по собі загрожують

функціонуванню та розвитку об'єкту безпеки у момент їх спричинення або при звичайному своєму протіканні закінчуються або можуть закінчитися його колапсом і відповідної системи безпеки;

2) об'єктивно наявна, але не фатальна можливість нанесення шкоди, майнового (матеріального), фізичного чи морального (духовного) збитку особистості, суспільству, державі. Небезпека — одне з основних понять національної безпеки, що посідає найвище місце у щаблі безпекогенних чинників.

На нашу думку, поняття «безпека» та «небезпека» - це два обернено протилежні поняття. У разі реалізації загрози виникає небезпека, а при її ліквідації або усуненні забезпечується безпечний стан.

Таким чином, між категоріями «ризик», «загроза», «небезпека» та «безпека» існує тісний взаємозв'язок, підпорядкування та послідовність виникнення і розвитку. Якщо узагальнити всі вищенаведені означення, то цей взаємозв'язок можна представити у такому вигляді (рис. 2.1).

З наведеного рисунку можна зробити висновок, що ризики генерують загрози, а загрози генерують небезпеку нанесення шкоди суб'єкту господарювання. По своїй суті, ризики виступають джерелами загроз для безпеки підприємництва, так як саме ризики генерують потенційну можливість завдання шкоди, тобто є передумовою створення небезпечної ситуації.

Проаналізувавши існуючі погляди дослідників на визначення сутності ризиків, загроз та небезпек, вважаємо за необхідне уточнити поняття ризиків та загроз з точки зору безпеки розвитку страхового підприємництва.

Отже, під *ризиком* надалі будемо розуміти ймовірність реалізації таких загроз, які створюють небезпеку життєво важливим економічним інтересам суб'єкту страхового підприємства. Що стосується поняття „загрози”, то під ним будемо розуміти потенційні або реальні дії, об'єктивні та суб'єктивні явища в непрогнозованих для страхового підприємства умовах, що порушують стан захищеності його економічних інтересів і здатні призвести до припинення його діяльності, або до значних фінансових та інших втрат.

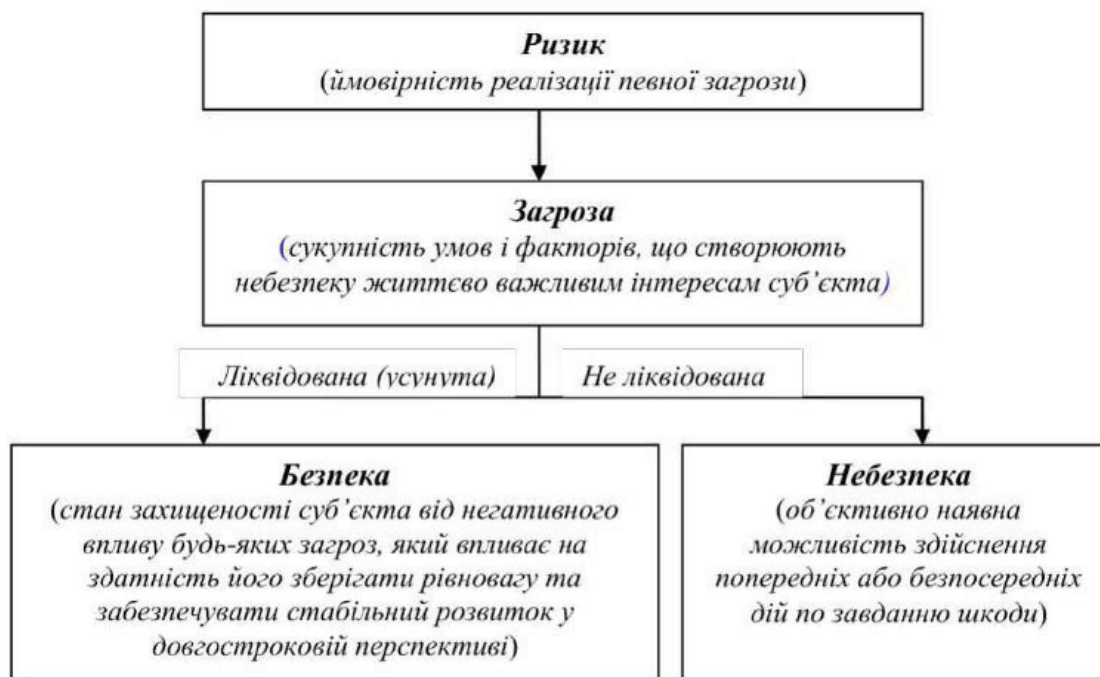

Рис. 2.1. Підпорядкування і взаємозв'язок категорій «ризик», «загроза», «безпека» та «небезпека».

Такими загрозами у загальному вигляді для суб'єкта страхового підприємництва можуть бути: недоотримання доходів у вигляді страхових премій чи поява додаткових витрат в результаті здійснення певної страхової чи фінансової діяльності, значне зростання рівня збитковості страхових операцій тощо. Якщо на ці загрози своєчасно не зреагувати і не усунути їх, то це може спричинити небезпеку порушення фінансової рівноваги, що призведе до настання фінансової кризи чи навіть до банкрутства суб'єкта страхового підприємництва.

2.2. Фактори впливу на розвиток та рівень безпеки страхового підприємництва

Загальновідомо, що будь-яка економічна система знаходиться в єдності з оточуючим середовищем. Проте єдність системи змінюється в процесі її руху, що пов'язано з наявністю різних складових, які можуть або суперечити, або поєднуватись. Динамічність як властивість системи знаходиться під впливом різних факторів.

Фактор (від лат. *factor*) означає причину, рушійну силу якого-небудь процесу, явища, яка визначає його характер або окремі риси. Великий тлумачний словник української мови трактує поняття фактор як умову, рушійну силу будь-якого процесу, явища; чинник [28, С. 1314]. Дещо

відрізняється визначення, яке дається у Великому економічному словнику: фактор - це суттєва обставина в будь-якому явищі, процесі, вихідна складова будь-чого [52, С. 23]. Н.В. Тарасенко [223, С. 75] та З.Ф. Петряєва [153, С. 38] розглядають фактор як причину, рушійну силу будь-якого процесу або явища, яка визначає його характер або одну із основних ознак. Н.Г. Сидорчук розглядає фактор як причину, що зумовлює підвищення якогось явища, та підлягає корекції або регуляції у межах певного процесу [256, С. 55-57]. Отже, переважна більшість існуючих визначень є близькими за змістом та фактично мало чим відрізняються. Майже у всіх визначеннях фактор розглядається як умова; рушійна сила; чинник; причина; обставина.

Оскільки фактор впливає на хід конкретного процесу, то він може або сприяти, або стримувати його протікання. Якщо дія фактору сприяє розвитку системи, то говорять про позитивний вплив, а якщо дія фактору стримує процес розвитку або повертає процес в сторону регресу, то говорять про негативний вплив фактору. У такому випадку з позиції безпекової теорії необхідно розглядати ризики, загрози та небезпеки для розвитку страхового підприємництва.

Наявність великої кількості факторів, які пропонуються в економічній літературі для аналізу впливу на розвиток та рівень безпеки страхових підприємств свідчить про відсутність єдиних вихідних методичних засад при класифікації. При цьому не завжди враховується зміна ступеня впливу факторів залежно від рівня управління, об'єкта аналізу, їх підпорядкованості і взаємозв'язку.

У цілому, фактори прийнято поділяти залежно від сфер їх прояву по відношенню до досліджуваного об'єкту на внутрішні та зовнішні. Перелік зовнішніх та внутрішніх факторів, які впливають на розвиток страхового підприємництва, відображено на рис. 2.2.

Внутрішні, або ендегенні фактори є характеристиками самої економічної системи, її внутрішнього середовища. Ці фактори до певної міри є контрольованими з боку суб'єктів підприємництва. Вони визначаються результатом прийнятих управлінських рішень стосовно того, що необхідно зробити і хто відповідає за реалізацію цих рішень. Загрози, які генеруються внутрішнім середовищем, пов'язані, зазвичай, з неадекватною фінансово-економічною політикою страхових компаній, що призводить до неефективності в управлінні фінансами, а відтак – до зниження фінансової надійності страховиків та безпеки їх діяльності.

Серед внутрішніх факторів, які впливають на розвиток та рівень безпеки страхового підприємництва, необхідно виділити такі:

1. *Організаційна структура страхової компанії.* Існують різні організаційно-правові форми страхових організацій, при чому мається на увазі її внутрішній склад, що може впливати на кругообіг капіталів страхової компанії. У цьому плані можна виділити просту і складну організаційні структури.

Організації з простою структурою не мають у своєму складі відокремлених структурних підрозділів. Усю відповідальність за прийнятими договорами страхування проста страхова організація несе сама. Кругообіг її капіталів визначається сутністю страхування й організаційно-правовою формою.

Страхові організації зі складною структурою — це організації, що мають філії. Організація філій зумовлена необхідністю розділення операції. Для страхової організації відкриття філії означає не тільки наближення до клієнта, а й додатковий розподіл збитку, що досягається як за рахунок можливостей залучення нових клієнтів, при відкритті на новому місці, так і в за рахунок розширення охопленої території.

Кошти філій включені в оборот головного офісу страхової організації, що дає можливість маневрування страховими ресурсами, використання відповідних засобів, що також полегшує страховику виконання своїх зобов'язань перед страхувальниками.

2. *Пріоритетні напрями діяльності.* Пріоритетними напрямками діяльності страхових компаній можуть бути:

— надання страхових послуг тільки певного виду: морське страхування, страхування від вогню, екологічне, сільськогосподарське тощо (спеціалізовані страхові компанії, що беруть на страхування однотипні ризики). Такі страховики не мають широкої можливості диверсифікації ризиків;

— надання страхових послуг різноманітного характеру (універсальні страхові компанії, що беруть на страхування різноманітні ризики). Такі страховики здебільшого акцентують увагу на диверсифікації страхового портфеля;

— надання послуг, тісно пов'язаних з банківською діяльністю (bankassurance). Як правило, такі страховики є афілійованими структурами комерційних банків і надають переважно страхові послуги банківського

характеру (страхування автокаско, страхування цивільної відповідальності власників наземних транспортних засобів, страхування майна (іпотеки), страхування фінансових ризиків тощо).

Головною метою при виборі пріоритетних напрямів діяльності є, на нашу думку, забезпечення структурної збалансованості страхового портфеля.

3. *Фінансовий стан страхової компанії, забезпеченість фінансовими ресурсами та управління ними.* Фінансовий стан є сукупністю економічних показників, що характеризують економічне «здоров'я» страхової компанії та рівень фінансової безпеки.

Рис. 2.2. Система факторів, що впливають на розвиток страхового підприємництва

Важливою ознакою фінансової безпеки страхового підприємництва є показники достатності капіталу та платоспроможності страховиків. Як зазначає О.І. Барановський [13, С. 561], режими забезпечення достатності

капіталу та платоспроможності є одними з найважливіших елементів нагляду за діяльністю страхових компаній.

Крім названих, до складу внутрішніх факторів, які впливають на фінансову стійкість, а відповідно і безпеку, страхової компанії також відносять: загальну стратегію компанії та корпоративну культуру, рівень і пріоритети фінансового менеджменту, цінову політику, обсяг власного капіталу, склад та рівень страхових резервів, обсяг клієнтської бази та її стійкість, політику перестрахування, стан регіональної мережі, кваліфікацію персоналу, період роботи на ринку та ділову репутацію [209, С. 127].

Зовнішні (екзогенні) фактори – це фактори, на які керівництво будь-якої організаційної структури не має прямого впливу, або має незначний опосередкований вплив. Ці фактори є загальними для всіх без винятку підприємницьких структур і складають основні умови для їх утворення, розвитку та ефективної діяльності в межах економіки держави чи регіону. Іншими словами, зовнішні фактори формують правила гри для підприємницьких структур.

Негативний вплив зовнішніх факторів на розвиток страхового підприємництва може бути викликаний природними катаклізмами, різними трансформаціями соціальної та економічної сфер діяльності держави та її регіонів, слабкою підтримкою різних складових економічної системи, що виникають внаслідок інституційних перетворень. На прояви зовнішніх факторів страхова компанія впливати не може і змушена до них пристосовуватися.

Зовнішні фактори поділяють на фактори прямої і непрямой дії. Фактори прямого впливу здійснюють безпосередній вплив, а непрямі фактори провокують зміни шляхом впливу на оточення самої системи.

Можна констатувати, що вплив зовнішніх факторів постійно посилюється. Стосовно страховиків прямими зовнішніми факторами, які генерують загрози для їх безпечного розвитку, є:

— законодавство, що регулює підприємницьку і страхову діяльність (Цивільний та Господарський кодекси України, закони України, місцеві нормативно-правові акти, нормативні документи уряду України, Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, податкових служб, Національного Банку, Пенсійного й інших позабюджетних фондів та деякі інші документи). Нормативно-правове регулювання визначає для страховиків порядок ліцензування, порядок інвестування страхових резервів,

підходи до визначення маржі платоспроможності, порядок здійснення перестрахових операцій, порядок розрахунку страхових тарифів, особливості оподаткування тощо;

— непередбачені дії органів державного управління та місцевого самоврядування (прийняття ними рішень, що можуть впливати на розвиток страхового підприємництва);

— взаємовідносини з партнерами (афілійованість, залежність від іноземних перестраховиків, банків тощо).

На безпеку страхового підприємництва безпосередньо впливає і рівень нагляду за страховою діяльністю. Детальному аналізу сучасного стану та умов регулювання розвитку страхового підприємництва присвячені наступні розділи монографії.

До непрямих зовнішніх факторів, що впливають на рівень безпеки страхового підприємництва, слід віднести:

- політичну ситуацію в країні (політична стабільність чи політична невизначеність та боротьба);

- економічну ситуацію в країні проведення діяльності (стан народного господарства в цілому, циклічність кон'юнктури);

- географічне розміщення території (природно-кліматична зона, наявність кордонів з іншими державами, наявність і вид комунікацій та ін.);

- економічну кон'юнктуру в страховій галузі (платоспроможний попит клієнтів, їхню потребу в різних видах страхування, конкурентне середовище та ін.);

- міжнародні події (стрімкий розвиток процесу глобалізації страхової галузі, рівень залежності від подій за кордоном, інтернаціоналізація світового ринку страхових послуг);

- стихійні лиха (частота та характер появи різноманітних катаклізмів);

- рівень розвитку фінансового ринку (ступінь розвитку кредитного, фондового та інших ринків);

- ресурсно-трудоий потенціал (потенційна можливість залучення кваліфікованих кадрів);

- економічні особливості території (вид і рівень розвитку промисловості, сільського господарства, економічні зв'язки й форми цих зв'язків з іншими територіями, рівень життя й зайнятість населення).

На рівень безпеки розвитку страхових компаній значною мірою впливають природні, економічні та соціальні фактори. Це можна пояснити такими обставинами:

- природні і техногенні фактори впливають на частоту настання страхових подій і, отже, на розмір страхових виплат і фінансові результати діяльності страховиків;

- нестабільний попит на страхові послуги й, як наслідок, залежність його від територіальних особливостей розміщення промисловості, транспортних вузлів, а також рівня доходів населення.

Існує думка, що особливу небезпеку для страхового бізнесу становить висока інфляція. Так, як зазначає О.І. Барановський [13, С. 561], за інфляції понад 7% на місяць «вмирає» страхування життя. За інфляції 10-12% на місяць зникає платоспроможний попит і на послуги по інших видах страхування. Зарубіжний досвід свідчить, що при місячному темпі інфляції у 10-12% психологія населення змінюється і зростає кількість страхових випадків. Знецінення в умовах інфляції резервів, які формує страховик, негативно позначається на платоспроможності страхових компаній.

Окремими факторами, які можуть не здійснювати безпосередній вплив на роботу компанії, проте які слід врахувати, є: науково-технічний прогрес, соціокультурні зміни, вплив групових інтересів й суттєві для бізнесу події в інших країнах. На український страховий ринок найбільший непрямий вплив чинять стан економіки й групові інтереси в галузях вітчизняної промисловості.

Зовнішні фактори мають певні загальні риси, обумовлені станом самого середовища: взаємозв'язок, складність, рухливість і невизначеність. Остання риса ускладнює діяльність страхової компанії, вносячи в неї елементи невизначеності й випадковості.

Для ефективного функціонування страхового підприємництва страховикам слід врахувати принципи його ведення, серед яких:

- принцип демонополізації страхового ринку означає, що страхову діяльність можуть здійснювати поряд з державними страховими організаціями страхові компанії будь-якої організаційно-правової форми;

- принцип конкуренції страхових компаній виражається в пропозиції зручних для страхувальників форм й умов страхових договорів, варіантів сплати страхових премій, розгалуженні асортименту страхових послуг,

орієнтованих на інтереси конкретних соціальних й економічних груп населення,

- додаткове сервісне обслуговування. Це дає страхувальникам можливість вибору страхових послуг, форм і об'єктів страхового захисту;

- принцип надійності й гарантії страхового захисту забезпечує страховий захист страхувальників при настанні несприятливих подій і реалізується через ліцензування діяльності страхових компаній, нагляді держави за їхньою діяльністю;

- принцип прозорості інформації про страхову діяльність дозволяє страхувальникам усвідомлено й реально вибирати страхову компанію;

- принцип співробітництва страховиків виражається в перестрахованні й співстрахованні особливо великих і небезпечних ризиків для підвищення фінансової стабільності, створенні страхових об'єднань, асоціацій, пулів з метою захисту своїх інтересів, обміну досвідом, вирішення загальних проблем.

Страхові підприємства, як й інші форми господарювання в сучасних реаліях, повинні дотримуватися як вимог законодавства у сфері господарського та фінансового права, так і основних постулатів ринкової економіки. Тому виокремлення різноманітних факторів впливу на розвиток страхового підприємництва дозволяє більш достовірно визначати сучасний стан та прогнозувати майбутній розвиток цієї сфери економічних відносин.

Для формування ефективної системи безпеки страхового підприємництва необхідно визначити перелік основних ризикоутворюючих факторів, які можуть негативно впливати на рівень розвитку та стабільність діяльності страхових компаній. Повністю погоджуємося з колективом науковців під керівництвом О.І. Барановського [209], які запропонували перелік типових ризиків, характерних для страхової компанії, та ризикоутворюючих факторів, що впливають на їх формування. Акцентуючи увагу на тому, що основним критерієм успішної діяльності страхової компанії є її фінансова стійкість, науковці визначають ризик фінансової стійкості як «імовірність загрози втрати СК своїх ринкових позицій у зв'язку з проявом одного чи кількох ризикоутворюючих факторів стратегічного, ринкового, фінансового (його андерайтингової, кредитної та ліквідної складових), операційного та інформаційного ризиків на такому рівні, який спричиняє неспроможність виконання страховиком суспільно визначених ролі та функцій в економіці» [209, С. 132]. Наслідком прояву вказаних ризиків може бути втрата частини

фінансових ресурсів страховика, недоотримання доходів чи навіть банкрутство.

Отже, у визначенні наголошується на наявності п'яти основних видів ризиків, які можуть генерувати різного роду загрози для безпечного розвитку суб'єкта страхового підприємництва – це стратегічний, ринковий, фінансовий, операційний та інформаційний ризики. Стратегічний ризик несе в собі загрози для стратегічного розвитку страхової компанії і може бути спричинений дією таких факторів, як погіршення загальної соціально-політичної ситуації, зміни в нормативно-правовому регулюванні, неправильне або недостатньо обґрунтоване визначення перспективних напрямів діяльності, поява принципово нових технологій та інновацій в страховій діяльності.

Ринковий ризик загрожує втраті конкурентних позицій страхової компанії та погіршенні її ділової активності через зміни в перевагах клієнтів і поведінці конкурентів. Цей ризик також впливає на формування доходності фінансових операцій внаслідок дії таких факторів, як несприятлива зміна відсоткових ставок на грошовому та фондовому ринках, несприятлива зміна курсів валют, коливання ринкової вартості інвестиційних активів тощо.

Фінансовий ризик чинить особливо великий вплив на формування доходів від страхової діяльності та фінансову стійкість страхової компанії. В його структурі виділені три складові [209, С. 130-131]:

1) *андерайтингова складова*, яка нерозривно пов'язана зі специфікою страхового бізнесу, а саме з оцінкою страхових ризиків, ціновою політикою та політикою продажу страхових послуг. Основними факторами, які зумовлюють прояв цієї складової фінансового ризику є: помилки при створенні страхового продукту, некваліфікована оцінка ризиків, помилки при виборі оптимального страхового покриття, неправильна тарифна політика, відсутність чітких принципів прийняття ризиків на страхування, недостатнє врахування основних і додаткових умов договору страхування, неефективне управління якістю страхового портфеля;

2) *кредитна складова* – характеризується ймовірністю виникнення збитків у страхової компанії внаслідок невиконання, невчасного або неповного виконання контрагентами фінансових зобов'язань за договорами страхування (невиконання страхувальниками зобов'язань щодо виплати страхових премій), перестрахування (невиконання перестраховиками своїх зобов'язань) чи фінансового інвестування тимчасово вільних коштів;

3) *ліквіднісна складова* – характеризується неспроможністю страхової компанії виконати свої зобов'язання у повному обсязі через неможливість швидкої конверсії фінансових активів у платіжні засоби без зайвих втрат; виникає внаслідок незбалансованості фінансових активів і фінансових зобов'язань страховика за обсягами та в часовому інтервалі. Основними ризикоутворюючими факторами тут можуть бути: некоректний розрахунок розміру страхових резервів, неефективна інвестиційна діяльність, неефективна перестрахова політика, недостатність власних коштів.

Операційний ризик викликає загрози перебоїв у здійсненні основної діяльності страховика внаслідок несправностей у роботі програмного забезпечення, системних, аудиторських та управлінських помилок, наявності фактів шахрайства тощо.

Інформаційний ризик створює загрози інформаційній безпеці страхової компанії внаслідок витоку конфіденційної інформації, невідповідності інформаційного забезпечення міжнародним стандартам, незаконного використання інтелектуальної власності тощо.

Отже, для забезпечення успішного та безпечного розвитку страхової компанії необхідно враховувати вплив різноманітних ризикоутворюючих факторів та формувати систему ефективного захисту від їх негативних наслідків.

2.3. Теоретичні основи формування системи та механізму забезпечення безпеки страхового підприємництва

В сучасному суспільстві системні уявлення вже досягли такого рівня, що думка про корисність і важливість системного підходу до вирішення виникаючих у практиці проблем вийшла за рамки спеціальних наукових істин і стала звичною та загальноприйнятною. Систему і системність ми сьогодні вбачаємо буквально у всьому – теоретично будь-який об'єкт наукового дослідження може бути розглянутий як особлива система.

Сучасні дослідження проблем безпеки також пов'язують з дослідженням системних процесів і загальною теорією динамічних систем. Разом з тим, дослідники по-різному підходять до оцінки й опису місця безпеки у функціонуванні та розвитку систем. На думку П.А. Колпакова [103], найбільшої уваги заслуговує підхід, викладений В.Д. Могилевським, згідно якого безпека розглядається як один із важливіших показників системи.

Описуючи безпеку як функцію системи, можна розкрити зміст безпеки як ціль, спосіб та умова її існування. Безпечний розвиток системи при цьому розглядається як особлива форма руху, що характеризується трьома категоріями – кількістю, якістю, структурою [103, С. 12].

Досліджуючи системний характер безпеки страхового підприємництва, вважаємо за потрібне звернутися передусім до значення терміну "система", під яким у переважній більшості випадків [2, 39, 22, 169, 202, 203, 238] розуміють цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів, який має певну структуру і взаємодіє із зовнішнім середовищем. При цьому під структурою системи розуміють організовану сукупність зв'язків між її елементами, а під зв'язком – можливість впливу одного елемента системи на інший. Середовище розглядається як сукупність елементів зовнішнього світу, які не входять до складу системи, але впливають на її поведінку або властивості [238, С. 16]. Вивчаючи систему більш глибоко, усвідомлюємо, що вона може складатися з підсистем або бути однією з елементів більшої системи, тобто може існувати ієрархія систем.

Враховуючи складність категорії безпеки страхового підприємництва, є всі підстави розглядати її з позиції системного підходу як відкриту систему, яка має комплекс взаємопов'язаних елементів, певну структуру і взаємодіє із зовнішнім середовищем. Однак, слід зауважити, що на рівні суб'єктів страхового підприємництва вітчизняними науковцями питання сутності та структурного складу системи безпеки відпрацьовані недостатньо. Це пов'язано з тим, що протягом останнього десятиліття більшою мірою відпрацьовувалися різні підходи до розуміння системи безпеки: як множини дій (функцій), зв'язаних в часі і просторі множиною практичних завдань по прийняттю рішень і оцінці їх ефективності [2]; як сукупності структурних елементів (наукова теорія безпеки, політика і стратегія безпеки, засоби і методи забезпечення безпеки, концепція безпеки) [124]. В першому випадку можна говорити про наявність процесного підходу (система безпеки розглядається з точки зору процесу забезпечення цієї безпеки), в другому випадку – про наявність концептуального підходу до вивчення проблеми.

Різні визначення системи безпеки даються у розрізі видів самої безпеки (економічна, фінансова, національна тощо). Так, О.Л. Пластун у працях [159, 160, 245] розглядає поняття «система фінансової безпеки суб'єктів підприємництва» з точки зору механізму його забезпечення і дає таке трактування: система фінансової безпеки суб'єктів підприємництва –

сукупність взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та нівелювати вплив ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища. При цьому науковець пропагує і підтримує ідею інтеграційного підходу, тобто необхідності інтегрування системи фінансової безпеки безпосередньо у господарський механізм суб'єкту підприємництва.

У словнику термінів та визначень недержавної системи безпеки України [205] в одному з варіантів зазначається: *система безпеки* – система, що здійснює отримання вхідних даних; оброблення цих даних; зміну власного внутрішнього стану (внутрішніх зв'язків, відносин); видачу результату або зміну власного зовнішнього стану (зовнішніх зв'язків, відносин). Таке визначення системи, яке передбачає наявність одного або кількох входів і генерування одного або кількох виходів, за своїм характером є кібернетичним. З цих же позицій в словнику дається визначення терміну «системний підхід до менеджменту безпеки» – це один з видів наукових підходів, при якому будь-яка система безпеки розглядається як сукупність взаємозалежних елементів (підсистем), що має "вихід" (ціль - зниження рівня або попередження погроз), "вхід" (ресурси - фахівці, техніка й устаткування, механізми керування, фінансування), "процес" (практична робота із забезпечення безпеки - планування, організація, керування, взаємодія, підготовка й проведення конкретних заходів щодо протидії погрозам і ризикам), зв'язок із зовнішнім середовищем, зворотній зв'язок. Таке визначення системного підходу до управління безпекою є досить зрозумілим і формує чітке уявлення про механізм забезпечення безпеки.

Враховуючи, що переважна більшість страхових компаній в Україні функціонують у вигляді акціонерних товариств, то доречно розглянути основні дослідження проблем формування системи безпеки акціонерних товариств у працях вітчизняних науковців. Зокрема, проблемам формування системи забезпечення економічної та корпоративної безпеки присвячені праці Кравчука П.Я. [109], Франчука В.І. [249] та Шульги І.П. [270]. Так, Кравчук П.Я. розглядає механізм забезпечення корпоративної безпеки на підприємстві як систему визначення концептуальних засад процесу забезпечення корпоративної безпеки суб'єктів господарювання, інформаційно-аналітичного супроводу, що полягає у характеристиці внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, ранжування

інтересів, оцінці загроз діяльності та розробки комплексу фінансово-економічних, організаційних, інституційних, правових та інших заходів із забезпечення комплексної безпеки підприємства [109, С. 13]. При цьому автор прирівнює систему корпоративної безпеки підприємства до загальної системи безпеки підприємства, вважаючи, що підприємство, по своїй суті, є корпоративною структурою.

Шульга І.П. під «системою економічної безпеки акціонерного товариства» пропонує розуміти сукупність економічних відносин, пов'язаних із управлінням діяльністю акціонерного товариства шляхом мінімізації впливу на нього внутрішніх і зовнішніх загроз та досягнення поставлених стратегічних цілей. На наш погляд, це визначення досить абстрактне і потребує більш чіткої конкретизації.

Більш обґрунтованим є визначення В.І. Франчука: «система забезпечення економічної безпеки АТ – це сукупність необхідних взаємопов'язаних елементів, діяльність яких спрямована на протидію внутрішнім і зовнішнім загрозам з метою захисту корпоративних економічних інтересів і загалом створення безпечних умов для розвитку [249, С. 158]. При цьому науковець виділяє такі елементи та блоки моделі системи забезпечення економічної безпеки акціонерних товариств: суб'єкти забезпечення економічної безпеки; цілі та завдання системи безпеки; об'єкти безпеки (реальний і фіктивний акціонерний капітал; керівництво та персонал підприємства; інформаційні ресурси підприємства; об'єкти інтелектуальної власності, що становлять власність підприємства; імідж підприємства і загалом АТ); механізми забезпечення безпеки (принципи, функції, форми, методи, сили і засоби); режим функціонування системи забезпечення економічної безпеки (повсякденний, підвищеної готовності, у надзвичайних ситуаціях); загрози економічній безпеці АТ. Запропонована автором модель у цілому відповідає загальній теорії побудови системи, оскільки відображає чіткі структурні характеристики та взаємозв'язки між елементами системи.

Викладене вище свідчить про наявність різних підходів до розуміння системи безпеки (концептуального, організаційного, ресурсного, інтеграційного, кібернетичного) та про відсутність єдиного загальноприйнятого підходу до розуміння сутності системи безпеки. Для того, щоб більш глибоко вникнути в цю проблему, необхідно звернутися до сучасних досліджень еволюції базових концепцій економічної теорії. Зокрема, дослідження Г.Б. Клейнера [94] свідчать про наявність трьох

основних парадигм економічної науки, які визначали основи економічної теорії протягом минулого сторіччя: неокласична парадигма, інституційна парадигма та еволюційна парадигма. Однак, процеси трансформаційного характеру та світова фінансова криза поставили перед економічною теорією задачі, які вона не змогла вирішити. У зв'язку з цим, протягом останнього десятиріччя виник новий напрям економічної парадигми – так звана системна парадигма. Її засновником вважається Я. Корнаї [104], який у своїй концепції поєднав сучасні інтеграційні тенденції в економічній теорії та принципи системного підходу, висунутого ще Л. Берталанфі, У. Ешбі, Дж. Нейманом та їх послідовниками в 1930-і – 1970-і роки. Згідно системної парадигми під *системою* розуміється відносно стійка в часі і просторі частина соціально-економічного середовища, яка має властивості зовнішньої єдності, внутрішньої багатоманітності та гносеологічної цілісності (принцип «методологічної систематики»). Іншими словами, системою вважається відносно стійка частина навколишнього світу, яка виділяється дослідником за допомогою ідентифікаційних ознак у деякому ідентифікаційному просторі.

Таким чином, з урахуванням вищевикладеного, сформулюємо дві позиції розуміння сутності досліджуваного поняття «система забезпечення безпеки страхового підприємництва» - з точки зору класичної версії теорії систем та з точки зору нової системної парадигми. З точки зору класично-традиційного системного підходу під системою забезпечення безпеки страхового підприємництва будемо вважати впорядковану сукупність взаємопов'язаних елементів, які утворюють єдину функціональну цілісність, призначену для захисту інтересів суб'єкту від зовнішніх та внутрішніх загроз. До сукупності взаємопов'язаних елементів системи вважаємо за доцільне віднести: об'єкт забезпечення безпеки (тобто що захищати – фінансові інтереси, цінності, інформацію), об'єкт небезпеки (від чого захищати – сформувати перелік ризиків та загроз), суб'єкт безпеки (хто буде забезпечувати безпеку страхового підприємництва на різних рівнях управління), концептуальний базис (наукова теорія, стратегія, тактика, політика), механізми забезпечення безпеки страхового підприємництва (залежно від впливу ризиків зовнішнього та внутрішнього середовища). Обов'язковим елементом системи повинна бути оцінка ефективності здійснюваних заходів та розробка загальної стратегії і тактики на перспективу.

Базуючись на постулатах нової системної парадигми, можна сформулювати таке розуміння поняття: *система безпеки страхового*

підприємництва – це відносно стійка в часі і просторі сукупність економічних відносин, пов'язана із захистом інтересів суб'єкта страхового підприємництва, яка формується під впливом зовнішнього середовища, має внутрішню різноманітність та ґносеологічну цілісність. Відмінність такого трактування полягає в тому, що акцент робиться не на внутрішній структурній будові системи як сукупності взаємозв'язаних елементів («ендогенне» сприйняття), а на «екзогенному» сприйнятті системи як деякого фрагменту реальності, виділеного на просторово-часовому відрізку, тобто описі «ззовні».

Об'єктом системи забезпечення безпеки виступає стабільний економічний стан суб'єкта страхового підприємництва в поточному і перспективному періодах. Саме від об'єкта захисту багато в чому залежать основні характеристики системи забезпечення безпеки. Оскільки об'єкт захисту є складним, багатоаспектним, то ефективно забезпечення економічної безпеки має ґрунтуватися на комплексному підході до управління цим процесом. Комплексний підхід передбачає врахування в управлінні об'єктом всіх основних його аспектів і всі елементи керованої системи розглядаються тільки в сукупності, цілісності, єдності. Таким чином, необхідно створення комплексної системи забезпечення безпеки підприємництва у сфері страхової діяльності.

Комплексну систему забезпечення безпеки страхового підприємництва можна представити як сукупність взаємопов'язаних заходів, що здійснюються з метою захисту підприємницької страхової діяльності від реальних або потенційних дій фізичних чи юридичних осіб, які можуть призвести до суттєвих економічних втрат.

Схематичне представлення авторського трактування системи безпеки суб'єктів страхового підприємництва наведено на рис. 2.3.

Якщо розглядати складові системи безпеки, то одним з найбільш значимих елементів є механізм її забезпечення. Більшість науковців розглядають сутність механізму забезпечення фінансової та економічної безпеки тільки через склад його компонентів, без виділення в окрему категорію вказаного терміну. У той же час досліджуваний нами термін «механізм забезпечення безпеки страхового підприємництва» у науковій літературі практично не визначений.

Доречно зауважити, що у науковій економічній літературі мають місце різні трактування терміну «механізм». Найбільш загальне визначення дається у

тлумачному словнику Д.Н. Ушакова [237], де механізм (від грец. *mēchanē* — машина) розглядається як внутрішній пристрій, система функціонування чого-небудь. В економічній енциклопедії за редакцією С.В. Мочерного [56] термін «механізм» розкривається з двох точок зору: 1) система, пристрій, спосіб, що визначають порядок певного виду діяльності; 2) внутрішній пристрій машини, устаткування тощо – система певних ланок та елементів, що приводить їх у дію. В цих визначеннях поняття «механізм» розглядається через призму поняття «система». Більш точно, на нашу думку, визначення дають автори сучасного економічного словника [175], які виділяють «механізм економічний» – сукупність методів і засобів впливу на економічні процеси, їх регулювання.

У переважній більшості праць вітчизняних науковців термін «механізм» зустрічається у поєднанні з термінами «управління», «регулювання», «контроль», «реалізація», «прийняття рішень», «фінансування», «кредитування» тощо. При цьому кожне поєднання термінів має свій зміст. Стосовно безпеки зустрічаються поняття «механізм гарантування (чи зміцнення) безпеки», «механізм протидії загрозам», «механізм захисту інтересів», «механізм зниження ризиків», «механізм сприяння розвитку» тощо. Тобто в теоретико-методологічному аспекті можна виділити значну кількість видів механізмів.

Необхідно зауважити, що більшість науковців розглядають сутність механізму забезпечення фінансової та економічної безпеки тільки через склад його компонентів, без виділення в окрему категорію вказаного терміну. У той же час досліджуваний нами термін «механізм забезпечення безпеки страхового підприємництва» у науковій літературі практично не визначений.

Аналіз літературних джерел виявив, що серед науковців найчастіше зустрічаються стосовно підприємств тлумачення терміну «механізм забезпечення економічної безпеки», рідше – «механізм управління фінансовою безпекою» і «механізм забезпечення фінансової безпеки». Існуючі визначення механізму забезпечення безпеки (економічної та фінансової) підприємства наведено в табл. 2.1.

На наш погляд, необхідно розмежовувати поняття «механізм забезпечення» та «механізм управління». Згідно [56, С. 731] управління – вплив на процес, об'єкт чи систему для збереження їхньої стійкості або переведення з одного стану в інший відповідно до визначених цілей.

Термін «забезпечення, забезпечувати» згідно [28, С. 281] означає:

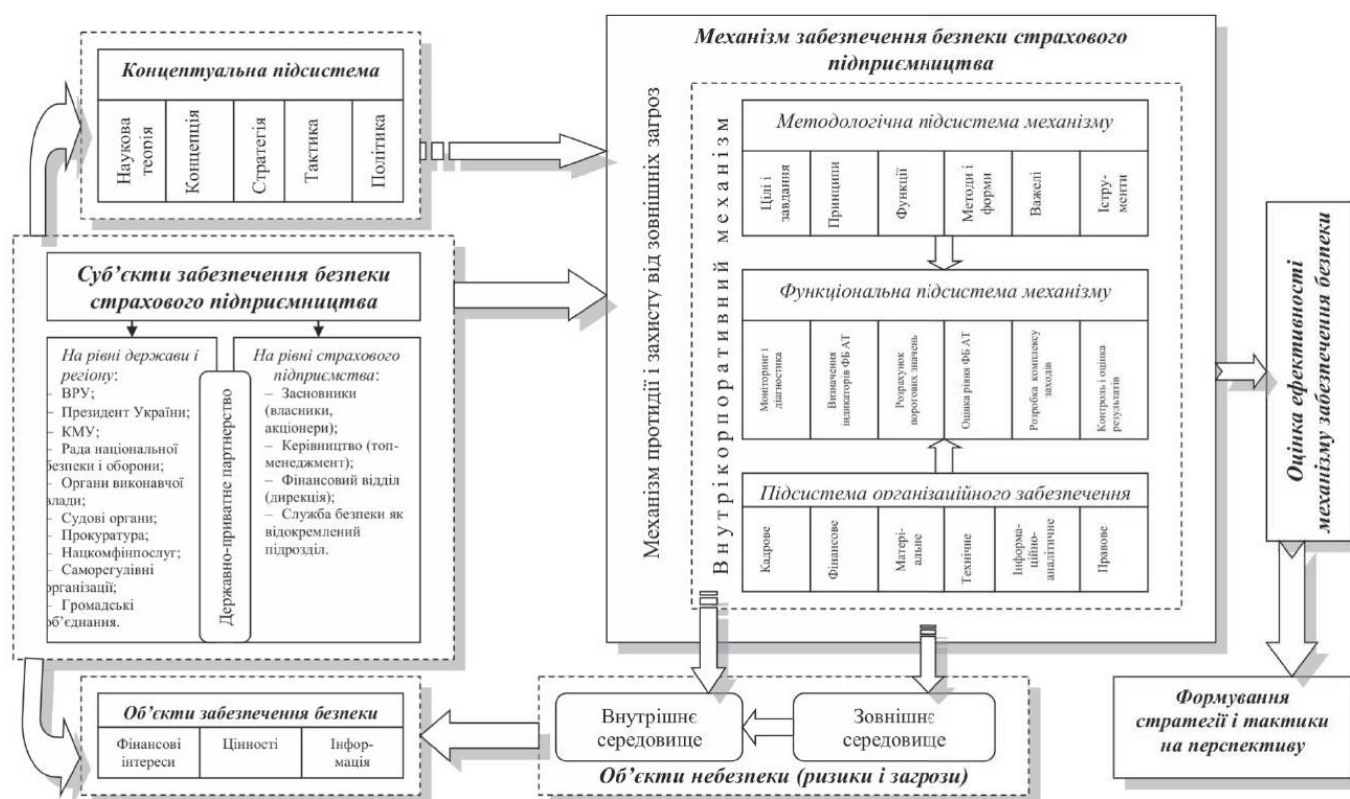

Рис.2.3. Система забезпечення безпеки суб'єктів страхового підприємства

1) постачати щось у достатній кількості, задовольняти кого-небудь, що-небудь у якихось потребах, надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування; 2) створювати надійні умови для здійснення чого-небудь, гарантувати щось; 3) захищати, охороняти кого-небудь, що-небудь від небезпеки.

Таблиця 2.1

Визначення сутності механізму забезпечення економічної та фінансової безпеки підприємства у працях вітчизняних науковців

Автор	Зміст терміну
<i>Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства</i>	
Донець Л.І., Ващенко Н.В., Андрєєва Т.Є.	це набір засобів, а також система організації їх використання і контролю, які дозволяють досягти найвищий рівень економічної безпеки підприємства.
Пономарьов В.П.	сукупність управлінських, економічних, організаційних, правових і мотиваційних способів гармонізації інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, за допомогою чого з урахуванням особливостей діяльності підприємства забезпечується отримання їм прибутку, величина якого є достатньою, як мінімум, для перебування підприємства в економічній безпеці.
Шевченко І.Л.	сукупність основних елементів дії на процес створення та реалізації управлінських рішень по забезпеченню стабільності складових ЕБП та інтересів компанії.
Франчук В.І.	системна взаємодія суб'єктів і сил безпеки та системне поєднання і застосування ними загальних і спеціальних функцій, методів, засобів, форм та принципів безпеки.
<i>Механізм управління фінансовою безпекою підприємства</i>	
Кім Ю.Г.	механізм управління системою фінансової безпеки підприємства - організаційний комплекс, який складається з сукупності організаційних, управлінських, технічних, правових та інших заходів, у сукупності спрямованих на забезпечення безпеки підприємства, захисту законних інтересів його керівництва та інвесторів, сприяння забезпеченню стійкого розвитку підприємства.
<i>Механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства</i>	
Горячева К.С.	механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства - єдність процесу управління і системи управління.

Таким чином «механізм управління» можна розглядати як спосіб впливу суб'єкта на об'єкт за допомогою різних засобів, а «механізм забезпечення» - сукупність заходів по створенню надійних умов гарантування захисту від небезпеки.

Отже, враховуючи вищенаведене, в рамках нашого дослідження можна дати наступне визначення: *механізм забезпечення безпеки страхового підприємництва* – це сукупність чітко визначених дій суб'єктів забезпечення безпеки по створенню надійних умов гарантування захисту об'єкту безпеки від впливу внутрішніх і зовнішніх загроз.

Дії суб'єктів безпеки можуть містити в собі набір організаційних, фінансово-економічних та правових засобів впливу на об'єкти безпеки, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію і ліквідацію загроз фінансовій безпеці суб'єкту підприємництва.

Враховуючи, що на безпеку можуть впливати чинники як зовнішнього, так і внутрішнього походження, то вважаємо за доцільне виділити дві складові механізму: механізм протидії і захисту від зовнішніх загроз та внутрікорпоративний механізм забезпечення безпеки страхового підприємництва. Перша складова механізму спрямована на оточуюче середовище і призначена для відвернення негативного впливу, який може робити середовище на систему. Внутрікорпоративний механізм забезпечення безпеки страхового підприємництва покликаний ліквідувати небезпеку від впливів, що проникають через зовнішній механізм, та основною метою його є боротьба із внутрішніми загрозами.

Основні компоненти механізму забезпечення безпеки страхового підприємництва, на нашу думку, необхідно поділити на три блоки (підсистеми): методологічна підсистема, функціональна підсистема та підсистема організаційного забезпечення.

Методологічна підсистема включає базові елементи механізму, без яких неможливо розробляти чіткі заходи по забезпеченню безпеки – це цілі і завдання, принципи, функції та інструментарій (форми і методи, важелі, інструменти). Зважаючи на те, що суб'єкти страхового підприємництва належать до фінансових установ небанківського типу, то їх розвиток значною мірою залежить від рівня фінансової безпеки. Тому найбільш важливим завданням при формуванні цієї підсистеми є чітке визначення фінансових інтересів як об'єкту захисту та їх ранжування по пріоритетності.

Функціональна підсистема складається з діагностичних процедур (моніторинг і діагностика фінансового середовища), розрахунково-аналітичних процедур (виділення та уточнення критеріальних показників, розрахунок їх порогових значень, оцінка рівня безпеки), розробки конкретно-дієвих заходів та контролю за їх реалізацією.

Загалом, функціональну підсистему механізму можна умовно поділити на три блоки:

1. Блок управління загрозами.
2. Блок фінансового моніторингу.
3. Блок оперативного реагування.

Взаємозв'язок елементів механізму у першому блоці можна представити у вигляді алгоритму:

1. Ідентифікація загроз (фінансових ризиків) у внутрішньому і зовнішньому фінансовому середовищі підприємства.
2. Оцінка ступеня серйозності та виділення домінантних загроз з точки зору впливу на безпеку страхового підприємництва.
3. Групування джерел загроз за рівнями впливу, цілями, ресурсами, інтересами.
4. Вибір і застосування оптимального алгоритму локалізації загроз (побудова системи захисту) з урахуванням виділеного на це бюджету.

Оскільки метою моніторингу системи безпеки є отримання прогностичного значення оцінки рівня безпеки для розроблення рекомендацій щодо покращення фінансового стану суб'єкта підприємництва, то виходячи із наведеного вище алгоритму, блок фінансового моніторингу включає :

- 1) формування системи контрольованих показників забезпечення фінансової безпеки страховика та визначення їх граничних значень;
- 2) моніторинг вибраних показників, в процесі якого визначається відхилення фактичних значень від передбачених і виявляються причини відхилень;
- 3) прогнозування розвитку системи фінансової безпеки для розроблення рекомендацій щодо підтримки заданого її рівня.

Блок оперативного реагування включає оперативні дії по усуненню відхилень фінансових показників від їх граничних значень та попередженню загроз, а також передбачає здійснення контролю за реалізацією прийнятих заходів.

Для здійснення всіх зазначених процедур і заходів необхідне відповідне інформаційне, кадрове, технічне, матеріальне, фінансове та правове забезпечення, для чого в складі механізму виділено *підсистему організаційного забезпечення*.

Загалом, механізм забезпечення безпеки страхового підприємництва доцільно розглядати на таких рівнях:

1) стратегічний рівень - полягає в ліквідації суперечностей або, як мінімум, їх локалізації та ослабленні. Цей рівень характеризується виробленням системоформуючих рішень, які відображаються в стратегії і фінансовій політиці суб'єкта страхового підприємництва;

2) тактичний рівень - полягає у вирішенні завдань, пов'язаних з ліквідацією конкретних видів загроз або попередженням їх впливу на внутрішнє фінансове середовище страхової компанії;

3) оперативний рівень - на цьому рівні функціонування механізму забезпечення безпеки здійснюється ліквідація наслідків загроз та негативних впливів, відшкодування завданих збитків. Цей рівень містить комплекс оперативних заходів щодо забезпечення безпеки конкретного суб'єкта страхового підприємництва.

Існування рівневої градації в структурі механізму забезпечення безпеки не може не відображатися на системі забезпечення безпеки страхового підприємництва. Саме система безпеки наповнює ці рівні конкретним змістом, дає можливість конкретизувати мету і методи їх досягнення.

У процесі реалізації головної мети система безпеки страхового підприємництва повинна вирішувати такі завдання:

1) визначення пріоритетних інтересів, які потребують захисту в процесі розвитку суб'єкта страхового підприємництва. Такими пріоритетними інтересами, крім розглянутих вище, можуть бути:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи;
- підтримка фінансової стійкості та платоспроможності страховика;
- досягнення високої конкурентоздатності;
- забезпечення високої ліквідності активів;
- підтримка належного рівня ділової активності;
- забезпечення захисту інформаційного поля і комерційної таємниці;
- ефективна організація безпеки капіталу та майна страховика тощо.

2) ідентифікація і прогнозування загроз та оцінка їх рівня з точки зору нанесення можливих збитків страховику;

3) здійснення ефективних заходів для попередження загроз та усунення їх наслідків.

Щодо сутності функцій в системі, то, як зазначив Винограй Е.Г., «функції – це властивості системи, необхідні для досягнення мети (вирішення актуальних протиріч) в заданих умовах середовища» [30, С. 38]. О. Шевчук, розглядає “функції” системи як її реакцію на вплив середовища, спрямовану на збереження визначеного типу відношень між елементами системи, її “стійкості” [264, С. 89]. Відштовхуючись від таких тлумачень, можна виділити такі основні функції системи безпеки страхового підприємства:

1) з точки зору об’єкта безпеки - функції, пов’язані з управлінням ризиками та усуненням загроз (виявлення, попередження, зниження, нейтралізація, локалізація та усунення загроз фінансовим інтересам страховика);

2) з точки зору суб’єкта забезпечення безпеки – функції, пов’язані з організацією забезпечення фінансової безпеки. Враховуючи, що організація як всезагальна системна характеристика виступає в двох основних аспектах: як властивість системи, яка обумовлює її функціональність (статичний аспект), і як процес, що формує цю властивість (динамічний аспект) [30, С. 41], то до функцій цієї групи можна віднести *аналіз, планування, прогнозування, регулювання, стимулювання, контроль*.

Систему безпеки страхового підприємства доцільно розглядати, спираючись на основні системні *принципи*, які суттєво відрізняються за своєю суттю та змістом і розкриті в різноманітних працях вітчизняних та зарубіжних вчених.

Так, перелік принципів, на яких базується система управління фінансовою безпекою, достатньо повно розкриває І.О. Бланк [21]. Такими принципами є: системність, інтегрованість, орієнтованість на стратегічні цілі, комплексний характер рішень, високий динамізм управління, варіативність підходів, адекватність реагування на загрози, адаптивність системи, ефективність та законність прийнятих управлінських рішень [21, С. 79-83]. Більш широкий перелік принципів, на яких повинна базуватися система забезпечення фінансової безпеки, наводить О.І. Барановський: принципи законності (легітимності), обґрунтованості, керованості, справедливості і рівноправності, наявності і дієвості механізму розв’язання правових спорів і конфліктів, багатовимірності, комплексності, неподільності, забезпечення балансу фінансових інтересів, взаємної відповідальності, своєчасності і

адекватності заходів, прозорості, еволюційності, наступництва, послідовності, інтегрованості, пріоритету договірних заходів, сумісності, варіантності, співмірності, стабільності та надійності, прийнятного ризику, ефективності [13, С. 39-41].

Принципи, на яких будується система фінансової безпеки суб'єктів страхового підприємництва, та їх характеристика наведені у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Принципи системи забезпечення безпеки суб'єктів страхового підприємництва

№	Принцип	Характеристика принципу
1	2	3
1.	Науковості	Розробка системи страхової безпеки має базуватись на наукових методах
2.	Легітимності	Діяльність всіх суб'єктів безпеки має здійснюватися виключно на чинній правовій основі, у рамках компетенції і порядку, встановлених правовими нормами.
3.	Обґрунтованості	Всі складові елементи системи мають базуватися на чіткій теоретичній і методологічній основі.
4.	Комплексності	Необхідність врахування всіх напрямів і форм прояву відносин, що впливають на стан безпеки страхового підприємництва.
5.	Автономності	Незважаючи на поглиблену взаємозалежність суб'єктів страхових відносин один від одного, кожен страховик розробляє власну систему фінансової безпеки, яка є окремою складовою системи безпеки загалом, незалежно від інших контрагентів.
6.	Самостійності	Органи фінансового управління страховика на власний розсуд обирають пріоритетні напрямки фінансового розвитку, джерела фінансування тощо.
7.	Гнучкості і адаптивності	Безпека страхового підприємництва має бути орієнтована на мінливість економічного середовища та спроможна швидко реагувати на зовнішні й внутрішні чинники можливого порушення стабільної діяльності.
8.	Інтегрованості	Система безпеки суб'єкта страхового підприємництва повинна бути інтегрована в систему його фінансово-економічного та господарського механізму. Крім того, вона є складовою регіональної та національної страхової безпеки.
9.	Системності	Необхідність врахування як внутрішніх взаємозв'язків і взаємозалежностей, так і зовнішніх чинників — елементів фінансово-економічного простору вищого рівня. Ця необхідність, з одного боку, накладає певні обмеження на функціонування механізму безпеки, а з іншого — відкриває додаткові можливості для його ефективності.

Продовження табл. 2.2

1	2	3
10.	Об'єктивності	Врахування не тільки зовнішніх проявів загроз, а й прихованих причин та факторів виникнення проблемної ситуації. Орієнтація на першопричину, джерело небезпеки. Реалістичність оцінки ситуації, яка склалася.
11.	Обачності	Формування суджень, необхідних при розрахунках, здійснених в умовах невизначеності, що запобігають уникнути завищення чи заниження ймовірності настання кризи чи втрати фінансової рівноваги.
12.	Превентивності	Спрямування діяльності на запобігання і ранню діагностику кризових явищ з метою їх нейтралізації.
13.	Своєчасності і адекватності	Заходи, пов'язані з відверненням загроз і захистом фінансових інтересів, повинні бути своєчасними та відповідати умовам функціонування страховика.
14.	Послідовності реагування	Необхідно розв'язувати проблеми в порядку їх пріоритетності для фінансового стану суб'єкта страхового підприємництва.
15.	Професіоналізму	Уповноважені суб'єкти забезпечення безпеки мають бути професійно підготовлені, володіти необхідними навичками, досвідом, спеціальними знаннями.
16.	Зрозумілості	Результати аналізу і рекомендації по забезпеченню безпеки суб'єкта страхового підприємництва мають бути чіткими і ясними, щоб уникнути невірної їх розуміння, і, як наслідок, хибних дій з боку керівника
17.	Конфіденційності	Результати діагностики на предмет ймовірності настання криз та втрати фінансової рівноваги повинні бути комерційною таємницею суб'єкту підприємництва, оскільки розголошення даних може викликати негативну реакцію партнерів, контрагентів, інвесторів і т.д.
18.	Забезпечення балансу фінансових інтересів	Повинно забезпечуватися гармонійне балансування фінансових інтересів всіх суб'єктів системи безпеки.
19.	Взаємної відповідальності	Всі суб'єкти забезпечення безпеки повинні нести взаємну відповідальність за наслідки і результати діяльності.
20.	Інформативності	Формування ефективної системи інформаційного забезпечення для прийняття рішень та прогнозування їх наслідків.
21.	Ефективності	Спрямованість на отримання максимально можливого результату за певного рівня зазначених витрат.
22.	Орієнтованості на довгостроковий результат	Розробка стратегії забезпечення безпеки страхового підприємництва відповідно до умов та ринкових можливостей.

Стратегія займає важливе місце в системі безпеки страхового підприємництва. Суть її зводиться до формування довгострокових цілей безпечного розвитку, вибору найбільш ефективних шляхів їх досягнення, а також адекватного коригування форм та способів захисту інтересів при зміні

умов функціонування внаслідок впливу зовнішніх факторів. Стратегія безпечного розвитку страхового підприємництва має бути орієнтована на розробку і послідовне здійснення заходів щодо закріплення і впровадження позитивних процесів та подолання негативних тенденцій у сфері страхових відносин. При цьому мають бути визначені найближчі цілі цієї стратегії та механізми їх реалізації.

Забезпечення ефективності функціонування системи безпеки страхового підприємництва значною мірою залежить також від готовності і здатності держави створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів, розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства. Без зовнішнього регулятивного впливу цільова спрямованість механізму безпеки має ситуативний характер, виражаючи переважно тактичні пріоритети окремих суб'єктів соціально-економічної системи. Тому ключова роль держави полягає передусім у заданні вектора забезпечення безпеки, системи узгоджених цілей, які б розділялися всіма суб'єктами господарювання як цілі здійснення власної соціально-економічної діяльності. Базою таких регулятивних впливів виступає узгодження фінансових інтересів. Саме узгодження інтересів є основою побудови механізму забезпечення безпеки, його найважливішим принципом.

Отже, питання формування ефективної системи безпеки страхового підприємництва є складною багатоаспектною проблемою, яка може бути вирішена тільки при застосуванні комплексного системного підходу. Враховуючи, що безпечний розвиток страхового підприємництва значною мірою залежить від ефективності системи регулювання як на державному, так і регіональному рівнях, то подальше дослідження зосереджене саме на розкритті організаційно-економічних засад та сучасного стану і умов регулювання розвитку страхового підприємництва України як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях.

РОЗДІЛ 3

ЕКОНОМІКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У РЕГІОНІ

3.1. Організаційно-економічні засади системи регулювання страхового підприємництва регіону

Аналіз існуючого науково-практичного інструментарію регулювання страхового підприємництва регіону й основних факторів його розвитку дозволив виявити основні принципи, на яких повинна базуватися сучасна система регулювання.

Для більшого розуміння суті, мети та способів регулювання страхового підприємництва слід виокремити та розтлумачити категорію «регулювання». Останню можна розглядати у вузькому та широкому розумінні. У широкому розумінні регулювання – це «підпорядкування певному порядку, правилу» [221], процес узгодження тими чи іншими методами структури суспільних потреб і структури суспільного виробництва [16, С. 136]. У вузькій інтерпретації регулювання – це процес державного втручання тими чи іншими методами в економічну діяльність [16, С. 136]. В такому трактуванні регулювання зводиться до державного регулювання, як одного із типів регулювання загалом. Але є визначення, що характеризує регулювання як «функцію управління, що забезпечує функціонування керованих процесів у рамках заданих параметрів» [97, С. 35], тобто більш вузьке розуміння й у той же час воно є більш конкретизованим. В обох випадках мова йде про заходи, спрямовані на відповідність певним вимогам.

Отже, щодо будь-якої економічної системи регулювання – це система заходів, спрямованих на об'єкт регулювання з метою збереження її функціонування в нормальному (раціональному) режимі.

Важливо зосередити увагу на тому, що механізм регулювання повинен базуватися на декількох принципах. Основним повинен стати принцип додатковості, сутність якого полягає в тому, що певні елементи регулювання повинні застосовуватися тоді, коли вони дозволяють отримувати максимальний результат і можуть бути реалізовані в повному обсязі. Механізм регулювання повинен включати певний набір методів і важелів, необхідність реалізації яких залежить від рівня показників (індикаторів) стану страхового підприємництва регіону в цілому. Отже, принцип додатковості дозволить забезпечити реалізацію на практиці стимулюючих заходів

регулювання. Йдеться про створення умов розвитку страхування в рамках економічних інтересів суб'єктів страхового ринку й регіональних органів влади на основі організаційних й інституціональних перетворень діючої системи страхових відносин. У цьому випадку вплив здійснюється не на об'єкт, а на оточення, іншими словами, він має опосередкований характер. Принцип додатковості підводить до необхідності включення до механізму регулювання таких елементів, як індикатори стану страхового ринку й суб'єктів страхового підприємництва, на основі яких приймається рішення про застосування стабілізаторів, що дозволяють забезпечити функціонування останнього в рамках соціально-економічної стабільності регіону. Стабілізатором може виступати певний комплекс заходів за участю регіональних органів державної влади, що дозволяє забезпечити стабільність функціонування не тільки страхового підприємництва регіону, але й соціально-економічну стабільність у регіоні.

Окрім того, обов'язковим елементом механізму регулювання є певний набір важелів (стимулів). З урахуванням особливостей функціонування страхового підприємництва в регіоні й фінансових відносин, що виникають між суб'єктами страхового підприємництва й іншими суб'єктами економічних відносин, необхідною є розробка й впровадження спеціалізованих важелів, що забезпечують реалізацію поставлених цілей у рамках механізму. Однак можливість використання тих або інших важелів багато в чому залежить від нормативно-правової бази, що повинно складатися з загальнодержавного, регіонального й муніципального рівнів, а також підприємницького нормативного забезпечення регулювання, тобто фінансового менеджменту компанії, що дозволяє забезпечити стимулюючу складову.

Механізм регулювання включає організаційно-технологічне, методичне, а також й інформаційно-аналітичне забезпечення, що дозволяє на основі бази аналітичних даних приймати своєчасне й обґрунтоване рішення про необхідність використання того або іншого інструменту в рамках поставленого завдання для досягнення соціально-економічного ефекту. Такий зміст принципу відкритості означає, що механізм регулювання повинен базуватися не тільки на принципах додатковості й режиму найбільшого сприяння, але й на принципі відкритості. Принцип відкритості означає, що повинна бути забезпечена повна й достовірна інформація про всі сфери діяльності страхової компанії й інших суб'єктів страхового підприємництва в регіоні, що може бути представлено у вигляді системи статистичних даних,

узагальнених або навпаки розгорнутих у певній формі. Такі дії жадають додаткової інформації й, отже, поставлять завдання розробки й впровадження форм запитів, що не суперечать законодавству України, але які дозволяють отримати інформацію для проведення досліджень. Крім того, існують методики, що дозволяють проводити аналіз на основі розрахункових показників, отже, підводять до необхідності розробки й затвердження методики оцінки стану суб'єктів страхового підприємництва регіону й комплексної оцінки розвитку страхового ринку регіону. Така інформація дозволить не тільки проводити аналіз діяльності за попередній період, але й здійснювати планування й прогнозування, а також розробку стратегічного плану розвитку страхового ринку регіону в напрямку соціально-економічної стабільності регіону.

Окрім розглянутих вище принципів, розробка механізму регулювання повинна ґрунтуватися на принципі повного охоплення. Це пов'язано з тим, що страхові відносини – це двосторонні відносини, що передбачають реалізацію інтересів двох сторін: страховика й страхувальника, тобто повинно бути забезпечене регулювання не тільки професійних учасників страхового ринку, але й таких учасників страхових відносин як страхувальники. Відсутність заходів щодо здійснення регулювання дій страхувальників характеризує механізм державного регулювання страхового підприємництва як комплекс заходів одностороннього характеру й не дозволить домогтися бажаного ефекту. З урахуванням вищевикладених принципів схематично структуру складового механізму регулювання діяльності суб'єктів регіонального страхового підприємництва можна представити у вигляді такої схеми (рис. 3.1). Основна мета механізму регулювання – забезпечення процесу ефективного функціонування регіонального страхового підприємства.

Складовими частинами механізму регулювання є три блоки. Мотиваційний блок включає загальноприйняті й спеціалізовані важелі, які дозволяють проводити регулювання на основі стимулюючих заходів з боку суб'єктів регулювання. Організаційно-методичний блок містить елементи механізму, що зумовлюють нормативно-правове, організаційно-технологічне й методичне забезпечення регулювання, а також методи фінансового регулювання. Ресурсний блок включає ресурсне й інформаційно-аналітичне забезпечення.

Рис. 3.1. Схема структурних складових механізму регулювання страхового підприємництва в регіоні

Кожний із трьох блоків складається з певних елементів, що представлені в схемі (рис. 3.2).

Можливість використання фінансових методів, застосування тих або інших важелів, а також залучення фінансових ресурсів не повинне суперечити нормативно-правовій базі загальнодержавного, регіонального й муніципального рівнів. Крім того, будь-які дії з боку суб'єктів регулювання повинні бути законодавчо підтверджені, тобто мова йде про нормативно-правове забезпечення, у зв'язку з чим можуть бути прийняті нові нормативно-правові акти й внесені зміни у вже діючі.

Взаємовідносини суб'єктів страхового підприємництва й регіональних органів державної влади при реалізації завдань у рамках механізму регулювання повинні здійснюватися за єдиним технологічно-організаційним й методичним забезпеченням.

Рис. 3.2. Структура управлінської підсистеми механізму регулювання страхового підприємництва в регіоні

Організаційно-технологічне забезпечення має складатися з: переліку пріоритетних напрямків; переліку необхідних заходів; плану і строків реалізації цих заходів; визначення учасників та їхніх повноважень.

Методичне забезпечення повинно включати:

- методичні розробки для проведення конкурсів на участь у регіональних програмах;
- методичні розробки для проведення фінансового аналізу діяльності страхових компаній та інших учасників страхового ринку;
- методичні розробки з оцінки страхового ринку регіону;
- методичні розробки з рейтингової оцінки;
- методичні розробки з планування й прогнозування.

Розробка методичного забезпечення на регіональному рівні дозволить врахувати регіональні особливості функціонування суб'єктів регіонального страхового ринку, особливості внутрішніх і зовнішніх фінансових відносин суб'єктів страхового ринку регіону, а також особливості регулювання розвитку страхового ринку регіону.

Фінансове регулювання як елемент організаційно-правового блоку є невід'ємною частиною системи регулювання страхової діяльності й включає фінансові методи, серед яких найпоширеніші такі, як оподаткування, фінансовий контроль, ліцензування, бюджетні інвестиції й ін.

Оподаткування як один із фінансових методів регулювання є найбільш радикальним способом стимулювання суб'єктів страхового підприємництва, тому що саме в цьому випадку створення спеціального податкового режиму дозволяє вирішити комплекс проблем, що виникають у страхових відносинах. Однак діюча практика надання пільг свідчить про те, що застосування цього методу без врахування особливостей страхових відносин не дозволяє досягти бажаного результату. Крім того, відсутність системи спеціального режиму відносно суб'єктів страхового підприємництва підтверджує необхідність модернізації цього методу.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок про обмеженість вказаного методу стосовно суб'єктів страхового ринку.

Ліцензування забезпечує спеціалізований контроль і загальний підприємницький контроль, пов'язаний з реєстрацією господарюючого суб'єкта, тобто виступає базовим етапом у регулюванні. Перевагою цього методу є можливість виключення на стадії організації професійного учасника страхового ринку за недотримання цивільного й страхового законодавства в частині встановлених умов і правил. Основний недолік цього методу, також

як й оподатковування, обмеженість дії. Ще більшою обмеженістю наділені такі методи, як фінансовий контроль і бюджетні інвестиції.

Таким чином, проблеми й недоліки реалізації загальноприйнятих методів підтверджують, з одного боку, необхідність їхньої модернізації, а з іншого боку, розробку й впровадження спеціалізованих методів, серед яких на перший план виходять прогнозування й стратегічне планування, моніторинг і фінансовий аналіз діяльності страхових компаній, індикативне регулювання діяльності суб'єктів страхового ринку.

Система спеціалізованих фінансових методів є основою фінансового управління, яке складається зі створення стратегії акумулювання й використання фінансових ресурсів суб'єкта страхового підприємництва, що дозволяє більш повно реалізувати наявні можливості оптимізації соціально-економічного становища страховика, страхувальника й регіону в цілому.

Фінансовий аналіз як основний спеціалізований фінансовий метод являє собою сукупність технологій і способів аналізу ефективності акумулювання й використання фінансових ресурсів.

Залежно від цілей формування й використання фінансових ресурсів виділяють такі види аналізу: аналіз фінансового стану, аналіз платоспроможності, аналіз інвестиційної діяльності.

У залежності від об'єкта виділяють аналіз: страхового ринку, суб'єктів страхового ринку, інфраструктури страхового ринку.

Для кожної складової передбачений свій набір показників, які дозволяють дати характеристику об'єкта з певного (частці) напрямку. Ці показники, хоч і мають специфічний і поглиблений характер, однак не дозволяють здійснити комплексну оцінку.

Аналіз здійснюється на основі методик, проте вони мають ряд недоліків. Крім того, відсутня комплексна методика, підтвердженням чого є ряд публікацій у спеціальній літературі.

Для аналізу страхового ринку найпоширенішим є набір показників, що характеризують обсяг зібраних страхових премій і виплат, а також структури страхового ринку, однак цього недостатньо для комплексної оцінки. Отже, необхідна модернізація збору інформації й звітності страхових компаній у рамках потреб під час проведення фінансового аналізу.

Моніторинг - це процес узагальнення даних про стан об'єктів або діяльності страхових компаній та інших суб'єктів страхового підприємництва. У рамках фінансового регулювання діяльності суб'єктів страхового ринку регіону моніторинг може проводитися у двох напрямках:

- щодо суб'єктів страхового підприємництва для оцінки реального стану страхового ринку регіону;

- щодо об'єктів страхування з метою виявити потенційні можливості суб'єктів страхового ринку як з операцій страхування, так й інвестиційної діяльності.

Застосування моніторингу суб'єктів страхового ринку регіональними органами влади чи іншими уповноваженими установами дасть змогу акумулювати інформацію про страхову діяльність суб'єктів страхового підприємництва, а результати збору й обробки зібраної інформації можуть стати основою для виявлення пріоритетних видів страхування, які необхідно розвивати або тих, що потребують підтримки регіональними органами влади.

Однак впровадження моніторингу ставить завдання розробки стандартів збору, обробки й аналізу інформації, а також узгодження дій окремих відомств й організацій, на які ця функція покладена згідно із законодавством, що регулює їхню діяльність.

Основною причиною моніторингу діяльності страхових компаній, стану страхового ринку й потенційних об'єктів страхування є діюча практика розсіювання функцій збору інформації між різними структурами, надання інформації від яких не регламентоване діючою нормативно-правовою базою. Адже, починаючи з 2005 року, Головне управління статистики України в Закарпатській області не публікує дані про стан страхового ринку Закарпаття [68, 69, 70].

Прогнозування й стратегічне планування необхідні не тільки на всіх рівнях, але й на всіх етапах регулювання, саме від результатів таких дій багато в чому залежить результативність проведених заходів. Основні складові й напрямки визначаються метою їх проведення. Так, усю сукупність прогнозування й стратегічного планування можна розділити на такі складові: прогнозування страхового ринку й тенденцій його розвитку; планування фінансової стабільності й ефективності страхових операцій суб'єктів страхового підприємництва тощо. Однак кожен із напрямків вимагає нормативно-правового й організаційно-методичного забезпечення, у рамках яких повинні бути визначені мета та завдання.

Індикативне регулювання – метод досягнення поставлених цілей, який може проводитися як для страхового ринку в цілому, так і для суб'єктів страхового підприємництва. У першому випадку передбачається система показників, які дозволяють оцінити стан страхового ринку регіону і його потенціал. Щоправда, проведені дослідження в цьому напрямку показують

складність такого аналізу через великий набір показників і наявність суб'єктивних характеристик. Однак проведення ранжування регіональних страхових ринків країни на основі комплексного підходу [166] може бути корисним з погляду розробки власної методики оцінки страхового підприємництва регіону. В іншому разі випадку передбачається набір фінансових показників, на основі яких можуть бути ухвалені рішення як про доцільність діяльності суб'єкта на страховому ринку регіону, так і про його участь у різного роду регіональних програмах. Фахівці галузі страхування розглядають можливість проведення рейтингової оцінки страхових компаній на основі різних методик, проте у цьому напрямку існує ряд розбіжностей, а основна причина незначних масштабів такої роботи обумовлена недостатньою відкритістю страхових компаній про свою діяльність. Основною перевагою використання цього методу є те, що на основі комплексної оцінки привласнюється рейтинг, що дозволяє не тільки дати характеристику фінансового стану страхового підприємства, але й урахувати її ділову репутацію на ринку. Така оцінка може лягти в основу критерію вибору страхової компанії при конкурсному відборі для участі в різного роду регіональних програмах, оскільки проведення рейтингової оцінки повинне здійснюватися на основі розробленої й затвердженої на відповідному рівні спеціалізованою організацією методики.

Фінансові методи регулювання спрямовані на вирішення таких завдань:

- удосконалювання фінансово-кредитної системи регіону;
- удосконалювання структури й інфраструктури страхового ринку;
- створення умов реалізації економічних інтересів суб'єктів страхового підприємництва, регіональних органів управління та страхувальників;
- забезпечення захисту інтересів суб'єктів страхового ринку й держави.

З метою оптимізації й підвищення ефективності фінансових відносин суб'єктів страхового ринку для одержання економічного й соціального ефекту необхідна система важелів (стимулів), що передбачають набір заходів і прийомів, що сприяють досягненню поставленої мети.

В узагальненому варіанті важелями (стимулами) регулювання елементів мотиваційного блоку розглядаються: пільги з податків і зборів; зниження процентної ставки й ін. Однак особливості фінансових відносин суб'єктів страхового ринку підводять до необхідності розробки й упровадження спеціалізованих стимулів, у якості яких можуть бути:

- залучення коштів регіонального й муніципального бюджетів. Участь може відбуватися на стадії сплати страхових премій або на стадії

відшкодування збитку, також бюджетні кошти можуть бути використані для підвищення й розвитку страхової культури. Крім того, кошти можуть бути задіяні для збільшення капіталізації регіональних страхових компаній.

- надання державних і муніципальних гарантій при інвестуванні коштів страхових компаній у регіональні інвестиційні проекти.

- надання замовлення, у випадку визнання окремих видів страхування як пріоритетних і соціально значимих для регіону.

Можливість використання цих важелів і розробка нових вимагає ресурсного, нормативно-правового, організаційно-технічного й інформаційно-аналітичного забезпечення. Отже, у рамках механізму регулювання повинні бути передбачені й ці елементи.

Різного роду ресурси повинні бути використані для реалізації механізму регулювання. Необхідність виявлення й визначення джерел фінансового забезпечення пов'язане з тим, що проведення різного роду заходів і надання пільг, гарантій як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях, передбачає певний обсяг вигід і витрат. Так, кошти державного бюджету більшою мірою використовуються у випадку фінансування обов'язкових видів страхування й державної підтримки окремих видів страхування (соціальне страхування). У цих же випадках залучаються кошти бюджету регіону. Основне завдання реалізації механізму складається не тільки в створенні умов для більш ефективного використання коштів, але й у залученні додаткових фінансових джерел. У цьому випадку мова йде про фінансові кошти кредитних установ й інших фінансових інститутів, а також суб'єктів економічної діяльності та населення. Однак реалізація механізму регулювання залежить від кваліфікації фахівців, що беруть участь у цьому процесі, отже, виникає необхідність забезпечення трудовими ресурсами.

Ресурсний блок включає ресурсне й інформаційно-аналітичне забезпечення (інформаційні ресурси). Інформаційно-аналітичне забезпечення проводиться у двох напрямках. З одного боку – це можливість проведення досліджень, зокрема таких його складових як: доступність та об'єктивність інформації про страховиків; створення єдиного інформаційного поля на території регіону; створення єдиної бази даних страхової статистики в регіоні; проведення моніторингу діяльності суб'єктів страхового підприємництва. З іншого боку, це популяризація страхування, зокрема: підготовка й видання інформаційних матеріалів про можливості страхового підприємництва регіону; висвітлення у засобах масової інформації діяльності регіональних страхових компаній та філій страховиків інших регіонів;

організація виставок; організація просвітницьких бесід про страхування в цілому й окремих видів страхування; контроль за правдивістю розміщуваних страховиками рекламних матеріалів. Отже, вирішення завдань у процесі формування механізму регулювання регіонального страхового підприємництва підводить до необхідності організаційних й інституціональних перетворень самого страхового ринку, а також погодженості й координації дій суб'єктів та об'єктів регулювання.

Реалізація механізму регулювання може бути забезпечена тільки на основі системного підходу, тобто тільки в тому разі, якщо страховий ринок буде розглядатися як багаторівнева система регулювання, взаємодія суб'єктів й об'єктів якої повинно мати чіткий, упорядкований на основі норм і правил характер.

Реалізація основних методів регулювання з боку суб'єктів регулювання спрямована на досягнення економічного, у тому числі фінансового й соціального, результату.

Економічний ефект проявляється в забезпеченні реальної компенсації збитків (збитку, шкоди), заподіяних у результаті непередбачених природних явищ, техногенних аварій і катастроф, забезпеченні функціонування підприємств; зниженні навантаження на обласний бюджет, пов'язаної з фінансуванням заходів щодо ліквідації наслідку аварії.

Фінансовий ефект проявляється в нагромадженні довгострокових фінансових ресурсів, забезпеченні інвестиційного процесу в регіоні, зміцненні фінансової системи регіону.

Соціальний ефект проявляється в забезпеченні потреб у соціально значимих видах страхування, забезпеченні страхового захисту від різного роду збитку майна, підвищенні рівня страхової культури.

Таким чином, можна зробити висновок, що в основу механізму регулювання діяльності суб'єктів регіонального страхового підприємства лягають два види заходів регулювання. Основою першого є наглядова складова, у другому випадку - це стимулююча складова. Домінуюча роль на практиці наглядової складової пов'язана зі сформованими умовами на макрорівні. Недостатність другого підходу на практиці обумовлена відсутністю врахування розглянутих раніше принципів й інституціонального підходу.

Інституціональний підхід передбачає не створення аморфної системи страхових відносин, а її субординовану багаторівневу побудову, що вимагає поділ прав і обов'язків між рівнями, створення нових суб'єктів регулювання в

страхуванні, їхньої диференціації за видами страхових послуг з урахуванням територіальної специфіки. Такий підхід буде сприяти тому, аби страхування було не формальною, а реальною справою, яка відіграє важливу роль і виконує ключове завдання захисту господарюючих суб'єктів від різноманітних ризиків їхньої повсякденної діяльності. Тобто страхування повинно стати тим інструментом і елементом у фінансовій системі, що виступатиме гарантом стійкого й поступального розвитку національної економіки, економіки регіонів, господарюючих суб'єктів, з урахуванням нинішньої кризової ситуації. Інституціональний підхід об'єктивно допускає посилення контрольної функції з боку загальнодержавних, регіональних, муніципальних органів влади, здійснення моніторингу страхових послуг, створення загальнодержавних, регіональних і муніципальних страхових резервних фондів для захисту майнових інтересів господарюючих суб'єктів, муніципалітетів, регіонів, держави.

У кінцевому підсумку, інституціональний підхід повинен забезпечити інтеграцію й синхронізацію інтересів на макро-, мезо- та мікрорівнях, становлення менталітету довіри до страхування як важливої ланки фінансової системи.

Створення ефективної системи страхування вимагає формування єдиної нормативної й правової бази, що враховує специфіку регіонів, муніципалітетів, господарюючих суб'єктів. Не можна заперечувати, що інституціональний підхід став основним у період реформування в 90-і роки ХХ століття так званої радянської системи страхування, тому що основний акцент був зроблений стосовно розвитку недержавних страхових компаній, регулювання діяльності яких ґрунтується на зовсім новій нормативно-правовій базі. Другим етапом інституціонального підходу при реформуванні системи страхування можна вважати об'єднання, що почалося з 1996 року, страховиків і створення нових суб'єктів страхового ринку асоціацій і союзів, створених за галузевою і територіальною ознакою. Однак це не дозволяє вирішити протиріччя в розвитку регіональних страхових ринків, що у свою чергу зумовлює необхідність реформування існуючої структури страхового ринку з урахуванням інтересів як суб'єктів страхового підприємництва, так і суб'єктів регулювання страхових відносин. І тут інституціональний підхід повинен стати основою формування інфраструктури страхового ринку як невід'ємної частини подальшого перетворення страхового ринку регіону. Крім того, інституціональний підхід є основним не тільки у формуванні нових суб'єктів страхового ринку, але й об'єктів страхування, саме цей підхід

дозволяє структурувати об'єкти страхового ринку за різними критеріями й виявити відсутні елементи.

Таким чином, викладені принципи й розглянуті блоки й елементи механізму, а також інституціональний підхід повинні стати теоретичною основою формування ефективного механізму регулювання регіонального страхового ринку, здатного забезпечити економічний, фінансовий і соціальний ефекти.

3.2. Система органів регулювання страхового підприємництва в Україні

Процес переходу страхового ринку України від централізованої до децентралізованої системи відбувається складно, безсистемно й суперечливо.

Природою існуючих проблем розвитку страхового підприємництва України є відсутність продуманої стратегії й тактики трансформації страхових відносин у нових умовах. Очевидно, що концентрація зусиль на демонтаж старої, централізованої системи страхування не означає перехід її до хаотичного, аморфного стану, отже, регулювання цього процесу є першоосновою на сучасному етапі.

Слід зосередити увагу на тому, що способами регулювання страхового підприємництва є державне регулювання та саморегулювання (рис. 3.3).

Під державним регулюванням розуміють цілеспрямований вплив держави через державні органи на об'єкти та суб'єкти страхових відносин [78, С. 259]. Воно здійснюється для того, аби надати страховим відносинам організованого характеру, впорядкувати дії суб'єктів страхових відносин та з метою забезпечити виконання страхового законодавства, відстоювати інтереси держави та суспільства в страхових процесах.

Специфіка страхового підприємництва впливає на зміст і форми його державного регулювання. Так, на думку З.П. Плиси [161, С. 210-211], суть державного регулювання страхового підприємництва визначено як систему економічних й адміністративно-правових відносин, які виникають між учасниками страхового ринку та державою у процесі цілеспрямованого державного впливу на страховий ринок. Зміст державного регулювання страхових відносин становить система методів, форм й інструментів регулювання, за допомогою яких державні органи впливають на всі грані функціонування страхового ринку.

Вітчизняні науковці Т. Ротова і Л. Руденко [195, С. 165] зазначають, що метою державного регулювання є дотримання вимог законодавства України про страхування, ефективний розвиток ринку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховика і захист інтересів страхувальників. В.М. Фурман вважає, що державне регулювання страхової діяльності становить собою створення державою рамочних умов для функціонування страхового ринку, в межах яких його суб'єкти вільні у прийнятті своїх управлінських рішень. Державне регулювання страхування поділяється на пряме і непряме [252, С. 139-140]. У науковій праці [12, С. 88–89] пропонується визначення державного регулювання страхової діяльності як «системи засобів і методів, здійснюваних на правовій основі з метою визначення рамок і правил функціонування страхового ринку та діяльності страхових компаній на ньому». Це визначення потребує додаткових опрацювань щодо визначення «системи засобів і методів». Тут не враховано одну із основних функцій державного регулювання – захист інтересів страхувальників та страховиків.

На думку вітчизняного науковця Л.О. Позднякової [164, С. 6], державне регулювання страхової діяльності – це сукупність економічних, правових, соціальних та кредитно-фінансових механізмів, що сприяють контролю та регулюванню складною системою економіко-правових відносин між державою, страховиком і страхувальником з метою гармонійного, збалансованого і пропорційного розвитку страхового ринку.

Інші науковці [161, 164, 166] акцентують увагу на тому, що не слід ототожнювати категорії «державне регулювання страхового ринку», «державне регулювання страхової діяльності», «державне регулювання страхового підприємництва» і «державний страховий нагляд». Вважається, що перше з них є найширше, оскільки воно стосується всього страхового ринку як єдиної системи, всіх його суб'єктів і процесів взаємодії між ними. Друге – поняття вужче, стосується тільки тих процесів у діяльності суб'єктів страхового ринку, які безпосередньо пов'язані з проведенням страхових операцій. «Регулювання страхового підприємництва» стосується, з одного боку, тільки суб'єктів страхового підприємництва, що здійснюють свою діяльність на підставі ліцензії, але, з іншого боку, не тільки страхових операцій, що проводяться ними, але й інвестиційної діяльності, діяльності як емітента власних цінних паперів тощо. «Державний страховий нагляд» охоплює регулювання і контроль діяльності суб'єктів страхового ринку, здійснюють його виключно органи страхового нагляду (на практиці і

регулювання, і контроль страхування частково здійснюють без його участі – податкові органи, НБУ тощо). Крім того, в це поняття не входить застосування економічних регуляторів (наприклад, податкових).

Отже, страхове підприємництво має двосторонню взаємодію з системою державного регулювання. З одного боку, воно є об'єктом державного регулювання, тобто державою визначаються умови діяльності страховиків, встановлюються «правила гри» (встановлюються єдині правові рамки), ведеться нагляд за їх дотриманням з метою захисту прав страхувальників. З іншого боку, страхові підприємства забезпечують безперебійний процес суспільного виробництва, безпосередньо не беручи участь у ньому, забезпечують відтворювальний процес грошовими ресурсами [78, С. 263].

Вплив держави на страхове підприємництво відбувається двояким чином: введенням державного страхування та державним наглядом у цій сфері. У першому держава поряд з іншими суб'єктами страхового підприємництва є активним учасником ринку страхових послуг на конкурентних засадах. У другому здійснюється вплив на ринкові процеси шляхом прийняття нормативно-правових актів та здійснення інших регулятивних заходів.

Головним аргументом на користь державного регулювання страхового підприємництва в розвинених країнах є необхідність оперативного вирішення проблем, передусім у випадках, коли діяльність страхових підприємств не забезпечує формування належного та ефективного механізму захисту від ризиків. Розумне поєднання ринкових і державних регуляторів дає змогу реалізувати цілі розвитку страхового ринку України, недостатній розвиток якого гальмує інвестиційні процеси, стримує структурну перебудову вітчизняної економіки, що унеможливорює підвищення її конкурентоспроможності [161, С. 210].

Державне регулювання передбачає наявність механізмів саморегулювання, основним завданням якого є коригування їх дії так, щоб в економіці дотримувався баланс інтересів населення, суб'єктів страхового підприємництва та держави. Під саморегулюванням розуміється підтримане державою делегування регулюючих функцій окремим об'єднанням учасників страхового ринку. Ключовим завданням делегування є максимальне усунення впливу держави на страховий ринок з метою забезпечити конкуренцію всіх з усіма і, таким чином, підвищити якість та урізноманітнити кількість страхових послуг при менших цінах.

В Україні створення саморегулівних організацій стало можливим з прийняттям відповідного законодавства. Відповідно до Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” саморегулівна організація – це неприбуткове об’єднання фінансових установ, що створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових послуг та якому делегуються відповідними державними органами, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, повноваження щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринках фінансових послуг та/або сертифікації фахівців ринку фінансових послуг. Об’єднання фінансових установ набуває статусу саморегулівної організації після внесення запису про нього до відповідного реєстру, який ведеться державними органами з питань регулювання діяльності фінансових установ та ринків [74].

Відповідно до Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Положення про делегування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України окремих повноважень об’єднанню страховиків» саморегулівна організація страховиків – об’єднання, якому за рішенням Держфінпослуг делеговано окремі повноваження та інформація про яке внесена до реєстру саморегулівних організацій фінансових установ [184].

Об’єднання страховиків створюються на добровільній основі для координації діяльності та захисту інтересів своїх членів, здійснення спільних програм. Об’єднання, спілки, асоціації не здійснюють страхову діяльність (що й відзначено у параграфі 1.1). Вони є, як правило, громадськими, неприбутковими організаціями, професійними об’єднаннями.

У цілому роль самоорганізації суб’єктів страхового підприємництва залежить від стадії розвитку цих сегментів, а також ступеня технологічних взаємозв’язків між учасниками. На сьогодні учасники страхового ринку розуміють, що самоорганізація потрібна для захисту цілісності ринку. Однак, як і в більшості новостворених ринкових економік, важливість залучення якомога більшої кількості учасників і необхідність у зацікавленості підприємницької спільноти в стимулюванні регуляторних процесів страховики тільки-но починають усвідомлювати.

Слід зазначити, що саморегулювання суб’єктів страхового підприємництва сприяє пристосуванню функцій регулювання та нагляду до сфери діяльності останніх. При саморегулюванні норми поведінки розробляють самі учасники ринку, які добре знають особливості цього ринку та можуть зробити переваги від регулювання та нагляду найбільш

ефективними (впорядкований страховий ринок, захист споживачів страхових послуг, зниження системних ризиків, зменшення витрат на ведення страхової підприємницької діяльності).

Як державне регулювання, так і саморегулювання здійснюється прямими (адміністративними) і непрямими (економічними) методами (рис. 3.3). Пряме регулювання реалізується через нормативно-правові акти різного рівня, а економічне – через усі сфери й ланки фінансово-кредитної системи [63, С. 16]. Державне регулювання та саморегулювання взаємодоповнюють одна одну, але пріоритет зберігається за першим: воно може делегувати деякі регулятивні повноваження саморегулювним організаціям, проте не навпаки. У той же час, державне регулювання є загальним, а саморегулювання – конкретно-обов'язковим, тобто обов'язковим лише для членів об'єднань страхових підприємств [78, С. 263].

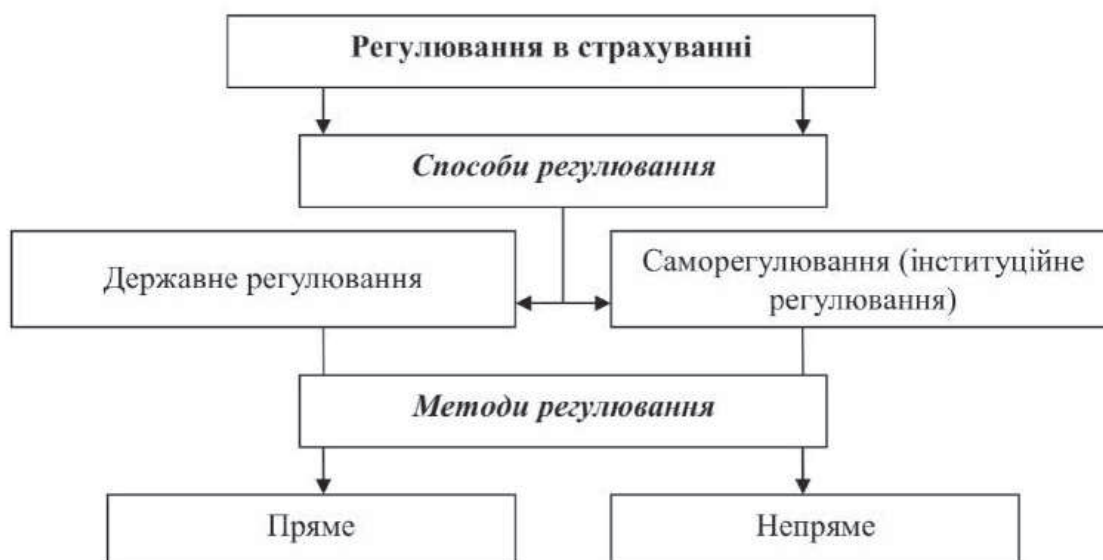

Рис. 3.3. Способи регулювання страхового підприємництва (розроблено авторами)

Слід зазначити, що регулювання діяльності суб'єктів страхового підприємництва здійснюється як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях. Причому функції регулювання страхової галузі можуть бути розподілені за рівнями впливу на процеси цього сегменту фінансового ринку.

Перший рівень – ВРУ та Президент України. Вони діють шляхом прийняття законодавчих актів, що впливають на всю страхову галузь, формують державну економічну політику стосовно страхового сектора і загальні умови його функціонування, використовують широкий спектр

методів та важелів, які дозволяють досягнути поставлених цілей розвитку та інтеграції [217, С. 176].

На другому рівні знаходиться КМУ, НБУ, Нацкомфінпослуг, НКЦПФР, Антимонопольний комітет, Держфінмоніторинг України, Державна податкова служба України, Державний комітет з питань регуляторної політики та підприємництва. Цими органами створюється нормативно-правова база регулювання та нагляду за діяльністю страхових підприємств, розробляються принципи та напрямки регулювання, встановлюються економічні нормативи, які забезпечують стабільність та надійність роботи кожного страховика, здійснюється контроль та моніторинг страхової діяльності [217, С. 176].

Сукупність певних властивостей, які характеризують стан страхових відносин на кожен момент часу, дає можливість досліджувати систему регулювання страхового підприємництва регіону. Саме тому на третьому рівні знаходяться регіональні органи державної влади, державні податкові інспекції (ДПІ), територіальні відділення Нацкомфінпослуг, НКЦПФР Держфінмоніторингу України. Наведені вище органи здійснюють нагляд за діяльністю зареєстрованих у певних регіонах суб'єктів страхового підприємництва, а також за діяльністю балансових структурних підрозділів страховиків інших регіонів. ДПІ в регіонах України здійснюють контроль над своєчасністю та правильністю сплати податків регіональними страховиками та балансовими структурними підрозділами інорегіональних страховиків. Територіальні відділення Нацкомфінпослуг проводять планові та позапланові перевірки суб'єктів страхового підприємництва та їх структурних підрозділів у всіх регіонах України щодо відповідності їх діяльності страховому законодавству. Територіальні управління НКЦПФР здійснюють моніторинг діяльності тих зареєстрованих у регіонах страхових організацій, які створені у формі акціонерних товариств.

Найважливішу роль у системі державного регулювання страхового підприємництва України та її регіонів відіграє Нацкомфінпослуг.

Нацкомфінпослуг – це спеціально уповноважений органом виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України [171; 241].

До сфери компетенції органу належать такі сегменти фінансового ринку: страховий ринок, кредитні установи, недержавні пенсійні фонди, ломбарди та інші фінансові компанії.

Основними завданнями Нацкомфінпослуг є:

- участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері надання фінансових послуг;
- розроблення і реалізація стратегії розвитку ринків фінансових послуг та вирішення системних питань їх функціонування;
- забезпечення розробки та координації єдиної державної політики щодо функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування;
- здійснення в межах своїх повноважень державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і дотриманням законодавства у відповідній сфері;
- сприяння інтеграції ринків фінансових послуг в європейський та світовий ринки фінансових послуг.

У своїх наукових працях В. Базилевич [7, С. 251–252] та Н.М. Внукова [217, С. 180] доповнюють функції Нацкомфінпослуг з урахуванням сучасних реалій та необхідності захисту прав споживачів страхових послуг. Особливо важливим в умовах вступу України в СОТ та вибору європейського напрямку розвитку є виокремлення такого завдання Нацкомфінпослуг, як запровадження визнаних міжнародних правил розвитку ринків фінансових послуг; сприяння інтеграції до європейського та світового ринків фінансових послуг.

Окрему думку щодо функцій та повноважень Нацкомфінпослуг висловив суддя Конституційного Суду України Кампо В.М [142]. Він вважає, що Нацкомфінпослуг, здійснюючи державне регулювання страхового підприємництва, виконує дві функції – регуляторну і наглядову як два самостійні способи здійснення державного регулювання ринків страхових послуг, що не залежать один від одного. На його переконання, регуляторна функція Нацкомфінпослуг у сфері страхової діяльності має здійснюватися виключно шляхом видання нормативно-правових актів, які підлягають державній реєстрації Міністерством юстиції України. Суддею відзначено, що в компетенцію Нацкомфінпослуг не входить використання методичних рекомендацій для нормативного регулювання страхової діяльності.

Аналогічної точки зору дотримуються й автори узагальненого звіту з функціонального обстеження центральних органів виконавчої влади [179]. На їх думку, у законодавстві України не чітко визначені поняття «державне регулювання», «державне регулювання і нагляд». Функція «державне регулювання і нагляд», закріплена пп. 3 пункту 4 Положення про

Нацкомфінпослуг [171] дублює інші функції, закріплені цим Положенням (реєстрація фінансових установ, ведення державного реєстру фінансових установ, ліцензування, нормотворчі та контрольні-наглядові функції). За Нацкомфінпослуг закріплено 119 функцій, основними з яких є нормопроєктувальні, регулятивні функції та функції з надання управлінських послуг. Автори звіту вважають: 17 функцій Нацкомфінпослуг нормативно не відображені в положеннях про самостійні структурні підрозділи; у численних випадках не передбачена участь відповідних підрозділів у виконанні таких функцій, які є об'єктивно притаманні чи найбільше відповідають їх профілю; невиправдано дублюються функції; відсутній єдиний чіткий критерій розмежування нормотворчої роботи між підрозділами.

Проведений аналіз свідчить про те, що, по-перше, Нацкомфінпослуг здійснює дві самостійні функції – регуляторну і наглядову, які відрізняються за змістом, формами реалізації тощо, а, по-друге, регуляторна функція Нацкомфінпослуг здійснюється виключно шляхом видання нормативно-правових актів.

За даними офіційного сайту Нацкомфінпослуг [190], у 2009 році було прийнято рішення про перехід від нагляду за дотриманням встановлених законодавством нормативів до нагляду, побудованого на основі оцінки ризиків та рівня платоспроможності. Першим кроком для такої перебудови нагляду стала структурно-інституційна реформа Комісії. Відповідно до неї було здійснено перехід від галузевої організаційної структури Комісії до функціональної. На заміну старої структури створені департаменти реєстрації, ліцензування та дозвільних процедур, пруденційного нагляду, стандартів регулювання та нагляду за фінансовими установами, інспекційний та тимчасового адміністрування фінансово-кредитних установ (до реформи існувало п'ять департаментів: державного регулювання ринків фінансових послуг, страхового нагляду, нагляду за недержавними пенсійними фондами, нагляду за кредитними установами та нагляду за фінансовими компаніями). Такий розподіл функцій має на меті полегшити і прискорити процес переходу до пруденційного нагляду на основі контролю за нормативами платоспроможності та впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні. На рис. 3.4 зображено діючу структуру Нацкомфінпослуг України.

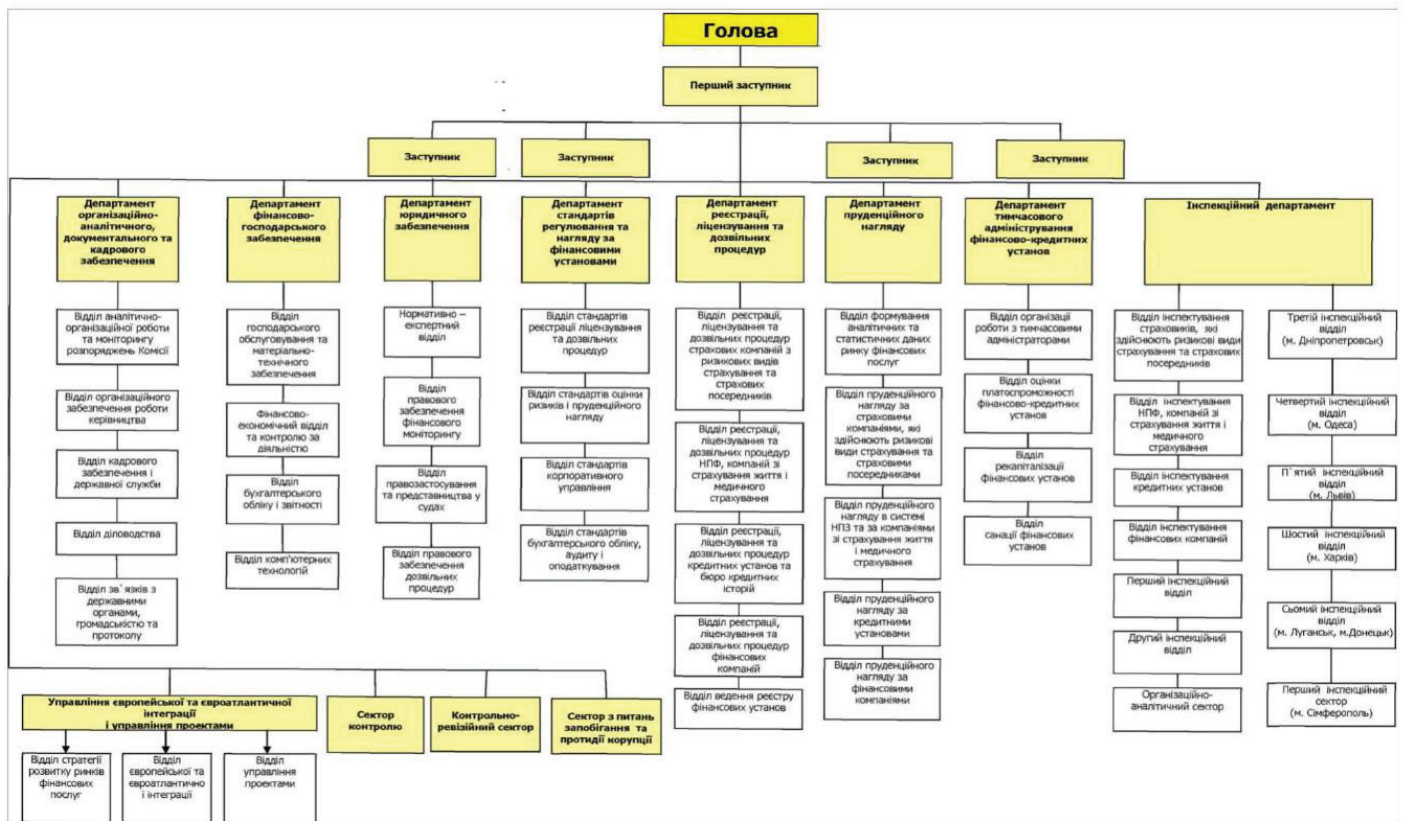

Рис. 3.4. Управлінська структура Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України

Під пруденційним наглядом слід розуміти систему страхового нагляду, при якій головна увага органів нагляду зосереджується на регулярному проведенні оцінки загального фінансового стану, результатів діяльності та якості керівництва. Методика пруденційного нагляду вивчає дотримання страховиками вимог чинного законодавства, нормативних актів Нацкомфінпослуг України, економічних нормативів тощо. Перехід до попереджувального (пруденційного) регулювання страхової діяльності було заявлено, зокрема, в Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року [193] та Стратегічних напрямках діяльності Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України на період до 2008 року [190].

Важливою умовою діяльності органу є принцип колегіальності, тобто прийняття рішень шляхом голосування на засіданнях. Законодавством [171] визначено, що до складу Нацкомфінпослуг як колегіального органу входить її голова, заступники голови та не менше трьох членів Комісії – директорів департаментів.

На сучасному етапі рішення приймаються за участі голови Нацкомфінпослуг, першого заступника, чотирьох заступників та чотирьох членів комісії – директора інспекційного департаменту та директорів: департаменту пруденційного нагляду; департаменту реєстрації, ліцензування та дозвільних процедур; департаменту тимчасового адміністрування фінансово-кредитних установ.

Останні мають повноваження самостійно приймати рішення у межах своєї компетенції: підписувати від імені Нацкомфінпослуг документи правозастосовчого характеру, вирішувати питання про внесення фінансових установ до державного реєстру та про їх ліцензування, застосовувати заходи впливу; вживати інші заходи, спрямовані на реалізацію їх повноважень, передбачених Положенням про Нацкомфінпослуг.

Голова Нацкомфінпослуг як її керівник несе одноосібну відповідальність перед Президентом України за діяльність цього органу. У разі потреби він може скасувати рішення директорів департаментів та інших посадових осіб, за винятком рішень про включення фінансових установ до державного реєстру або виключення з нього, а також про видачу, зупинення чи анулювання ліцензій на надання фінансових послуг [78, С. 275-276].

Свої функції та повноваження або їх частину Нацкомфінпослуг може передавати своїм територіальним органам, що діють у певних регіонах України. Вони є самостійними структурними підрозділами Нацкомфінпослуг згідно з Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових

послуг України «Про затвердження Загального положення про територіальне управління Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг» [182].

Відповідно до цього Розпорядження перед територіальними органами поставлено такі завдання:

1) забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері надання страхових послуг у відповідному регіоні;

2) забезпечення у межах своїх повноважень взаємодії Нацкомфінпослуг з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами та іншими органами державної влади з питань розвитку та функціонування ринків страхових послуг в регіоні;

3) здійснення в регіоні державного регулювання та нагляду за наданням послуг суб'єктами страхового підприємництва і дотриманням ними вимог законодавства у цій сфері;

4) захист прав споживачів страхових послуг шляхом застосування заходів впливу з метою запобігання порушення законодавства на страхових ринках та їх припинення;

5) узагальнення практики застосування законодавства України з питань регулювання страхового ринку, розробка і внесення пропозицій щодо його вдосконалення.

З метою реалізації наведених вище завдань територіальні органи мають право проводити перевірки страховиків, які займаються наданням страхових послуг у відповідному регіоні, та застосовувати до них, при потребі, певні заходи впливу.

Регіон діяльності та місцезнаходження територіального управління визначаються наказом Голови Нацкомфінпослуг [182].

У зв'язку з оптимізацією структури управління Нацкомфінпослуг з 2010 року територіальні відділення Нацкомфінпослуг підпорядковані інспекційному департаменту центрального апарату Комісії (табл. 3.1).

Фактично, сьогодні існує 9 секторів та відділ Нацкомфінпослуг, що здійснюють контроль регіональних страхових ринків, проте лише 7 з них створені та затверджені відповідним положенням Нацкомфінпослуг [186]. Контроль над фінансовими ринками м. Києва, Київської, Житомирської, Черкаської та Чернігівської областей здійснюється першим інспекційним відділом, що входить до центрального апарату наглядового органу. Водночас спостерігається певне дублювання функцій сьомим інспекційним відділом та

першим інспекційним сектором щодо моніторингу фінансового ринку Луганської області.

Таблиця 3.1

Територіальні органи Нацкомфінпослуг та регіони, які за ними закріплені [186]

№	Назва, місцезнаходження	Регіони
1.	Перший інспекційний відділ (м. Київ, Центральний апарат)	м. Київ, Київська, Житомирська, Черкаська та Чернігівська області
2.	Другий інспекційний відділ (м. Тернопіль)	Тернопільська, Чернівецька, Івано-Франківська, Хмельницька, Вінницька та Рівненська області
3.	Третій інспекційний відділ (м. Дніпропетровськ)	Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області
4.	Четвертий інспекційний відділ (м. Одеса)	Одеська, Херсонська та Миколаївська області
5.	П'ятий інспекційний відділ (м. Львів)	Львівська, Закарпатська та Волинська області
6.	Шостий інспекційний відділ (м. Харків)	Харківська, Полтавська та Сумська області
7.	Сьомий інспекційний відділ (м. Донецьк)	Донецька та Луганська області
8.	Перший інспекційний сектор (м. Луганськ)	Луганська область
9.	Другий інспекційний сектор (м. Сімферополь)	Автономна Республіка Крим та м. Севастополь

Слід відзначити, що територіальні управління мають уніфіковану структуру. За останні майже 10 років відбувалося постійне вдосконалення структури Нацкомфінпослуг, в т.ч. й кількості територіальних управлінь, що й відображено в табл. 3.2.

За цей період кількість територіальних управлінь скоротилося на 1 одиницю з одночасною зміною підзвітних їм регіонів. Адже Рівненське територіальне управління було ліквідовано. Внаслідок цього Волинську область передано до компетенції Львівського управління, Рівненську –

Тернопільському управлінню, а Житомирську – територіальному управлінню при центральному апараті Нацкомфінпослуг у м. Києві. Аналогічно Чернігівську та Черкаську області передано центральному апарату з-під компетенції відповідно Харківського та Дніпропетровського відділень.

Таблиця 3.2

Територіальні управління Нацкомфінпослуг у 2003 році

№	Місце розташування	Регіон діяльності територіального управління
1	Львів	Львівська, Закарпатська
2	Тернопіль	Тернопільська, Чернівецька, Івано-Франківська, Хмельницька, Вінницька
3	Рівне	Рівненська, Житомирська, Волинська
4	Одеса	Одеська, Херсонська, Миколаївська
5	Сімферополь	АР Крим, Севастополь
6	Дніпропетровськ	Дніпропетровська, Запорізька, Черкаська, Кіровоградська
7	Донецьк	Донецька, Луганська
8	Харків	Харківська, Сумська, Чернігівська, Полтавська

Існуючу на цей час сукупність територіальних відділень було створено згідно Розпорядження Нацкомфінпослуг України «Про затвердження положень про територіальні управління Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України» [186], в якому було чітко зазначено основні завдання, функції, права територіальних управлінь. Кількість регіонів, які входять до компетенції нагляду управлінь Нацкомфінпослуг, безпосередньо залежать від кількості зареєстрованих страховиків та їх структурних підрозділів.

Як було зазначено вище, саморегулівні організації відіграють помітну роль у механізмі регулювання страхових відносин у державі. Особливо посилилась їх роль у зв'язку з прийняттям відповідного нормативного акту [184] щодо делегування їх частини повноважень державою. Проте на практиці Нацкомфінпослуг може делегувати саморегулівним організаціям лише повноваження щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринку страхових послуг та сертифікації фахівців ринку страхових послуг.

Сучасна практика страхування виробила різноманітні форми існування саморегулівних організацій страховиків у залежності від особливостей

проведення діяльності їх учасниками. Узагальнюючи інформацію про присутність на страховому ринку об'єднань страховиків, виділяємо такі класифікаційні ознаки їх функціонування: за територіальною ознакою; за галузевою ознакою; за формою створення (рис. 3.5).

Активна робота об'єднань страховиків спостерігається саме в періоди реформ. Тому при прийнятті Податкового кодексу України та інших нормативно-правових актів важливе місце у відстоюванні інтересів страховиків та інших суб'єктів страхових відносин відіграють Ліга Страхових Організацій України (ЛСОУ), Асоціація «Страховий бізнес» (АСБ) та Українська Федерація Убезпечення (УФУ).

Ліга страхових організацій України (ЛСОУ) є одним із провідних об'єднань учасників страхового ринку України. Воно є неприбутковим об'єднанням учасників ринку страхових послуг України, яке створене у 1992 році з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринку страхових послуг. Здійснює свою діяльність на засадах законності, гласності, самостійності та незалежності від державних структур, рівноправності членів ЛСОУ, довіри та взаємодопомоги в їх відносинах.

Діяльність ЛСОУ як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках відіграє важливу роль у процесі входження України до міжнародної системи страхування, ознайомлення закордонних партнерів з можливостями та перспективами розвитку української індустрії страхування.

Основними завданнями ЛСОУ є:

- сприяння розвитку страхового ринку;
- захист прав та інтересів учасників ринку страхових послуг, що є членами Ліги;
- сприяння формуванню та вдосконаленню правової бази страхової діяльності;
- сприяння підвищенню кваліфікації та професіоналізму керівників та спеціалістів – учасників ринку страхових послуг;
- ознайомлення громадськості з діяльністю учасників ринку страхових послуг та їх роллю в економічному житті України;
- сприяння реалізації антимонопольного законодавства в сфері страхової діяльності;
- доведення до учасників ринку страхових послуг законодавчих та нормативних актів органів державної влади та управління з питань, що стосуються сфери страхової діяльності;

Рис. 3.5. Класифікація саморегулівних організацій страховиків України

— здійснення обміну інформацією та розвитку комунікаційних зв'язків між членами ЛСОУ;

— формування стійкого інформаційного поля навколо діяльності учасників страхового ринку;

— утвердження принципів чесного бізнесу, взаємної довіри, надійності, порядності та ділового партнерства у взаємовідносинах між учасниками ринку страхових послуг та споживачами цих послуг;

— формування моделі ділової досконалості страхової діяльності.

Для досягнення зазначених завдань ЛСОУ:

— співпрацює з органами державної влади та управління щодо вироблення напрямків вдосконалення страхової діяльності;

— забезпечує своїх членів кваліфікованими методичними, методологічними та інформаційно-консультаційними послугами та допомогою у всіх справах, що стосуються страхової діяльності;

— створює з відповідними навчальними закладами центри і курси підготовки та перепідготовки кадрів;

- співпрацює з засобами масової інформації, готує інформаційні бюлетені та інші матеріали;

- проводить симпозиуми, семінари, конференції, обмін досвідом роботи, сприяє встановленню ділових контактів;

- вивчає, узагальнює та розповсюджує досвід, забезпечує рекомендаціями щодо ефективного здійснення страхової діяльності;

- координує діяльність учасників ринку страхових послуг у сфері спільних інтересів членів Ліги;

- залучає представників членів Ліги до участі у заходах, що проводяться органами державної влади та управління з метою подальшого розвитку страхової діяльності в Україні;

- сприяє комплексному рекламно-видавничому та інформаційному забезпеченню членів Ліги;

- здійснює координацію розроблення типових правил страхування;

- підтримує тісні контакти з представницькими структурами світового страхового товариства;

- сприяє формуванню позитивного іміджу національного страхового ринку на міжнародній арені та Україні.

Ліга страхових організацій України здійснює свою діяльність на засадах законності, гласності, самостійності та незалежності від державних структур, рівноправності членів Ліги, довіри та взаємодопомоги у відносинах між членами Ліги. У 2011 році ця саморегулювальна організація нараховувала 87 членів [80].

За роки свого існування Ліга страхових організацій України досягла значних успіхів і має авторитет та повагу серед страхових компаній, органів державної влади та організацій – партнерів Ліги страхових організацій України.

Створена у кінці 2008 року 14 класичними страховими компаніями асоціація «Українська Федерація убезпечення» має на меті сприяння розвитку прозорого класичного убезпечення в Україні, недопущення недобросовісної діяльності її членів, гарантування високого рівня страхування учасниками асоціації, а також з метою інтеграції українського та європейського страхових ринків, захист інтересів учасників асоціації.

Ця саморегулювальна організація створена як альтернативна асоціація ЛСОУ, що є результатом конфлікту інтересів членів останньої. Фактично, найвпливовіші компанії страхового ринку покинули ЛСОУ і стали учасниками УФУ.

У зв'язку з існуванням в Україні ядерного ризику, згідно з Законом України «Про цивільну відповідальність за ядерний збиток і її фінансове забезпечення» передбачено, що страхові підприємства, які отримали ліцензію на проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки, повинні створити ядерний страховий пул (ЯСП). Останній створено у 2003 році 17 страховиками. Станом на 2010 рік його учасниками були 29 страхових компаній.

ЯСП функціонує на принципах солідарної системи відповідальності по ядерним ризикам, тобто кожен із членів пулу відповідає за весь об'єм застрахованого незалежно від того, яку частину ризику було ним прийнято.

Головною метою об'єднання є:

- координація діяльності його членів, пов'язаної зі здійсненням обов'язкового страхування цивільної відповідальності оператора ядерних установок за ядерний збиток;
- забезпечення фінансової надійності страхування шляхом організації страхування на засадах солідарної відповідальності членів ЯСП;
- перестраховування в зарубіжних ядерних страхових пулах;
- страхування ядерних ризиків іноземних ядерних пулів.

На цей час пул перестраховує ризики у 16 іноземних Ядерних страхових пулах (Американському, Бельгійському, Британському, Іспанському, Китайському, Німецькому, Північному, Російському, Словацькому, Словенському, Угорському, Французькому, Хорватському, Чеському, Швейцарському, Японському), причому 12 із цих пулів уже перестраховують свої ризики в українському ЯСП.

Іншим об'єднанням, що діє в Україні, є асоціація «Українське медичне страхове бюро», що було створене в 1999 році.

Основною метою Асоціації є сприяння розвитку відкритого та доступного для всіх медичного страхового ринку в Україні шляхом впровадження єдиних правил, вимог і стандартів діяльності, забезпечення необхідної допомоги страховим компаніям в проведенні медичного страхування, організація юридичного захисту прав страховиків та страхувальників, координація зусиль страховиків на ринку послуг медичного страхування і забезпечення рівних умов для всіх страхових компаній в Україні.

Для досягнення мети Асоціація УМСБ здійснює таку діяльність:

- представляє інтереси своїх членів у відносинах з державними органами України, міжнародними організаціями тощо;

- розробляє методологію медичного страхування, стратегію і тактику його впровадження в Україні;
- сприяє формуванню розвинутої інфраструктури медичного страхового ринку в Україні;
- аналізує чинне законодавство України з питань страхової діяльності та охорони здоров'я, готує пропозиції щодо його вдосконалення;
- вивчає та аналізує стан та перспективи розвитку медичного страхування в Україні та за її межами, пропагандує ідеї медичного страхування серед населення України, сприяє залученню іноземних інвесторів у програми з медичного страхування та охорони здоров'я.

Для забезпечення гарантій виконання зобов'язань страхових компаній-членів Асоціації УМСБ – перед страхувальниками з метою акумулювання фінансів для проведення взаєморозрахунків з медичними закладами передбачається створення при Асоціації Медичного фонду страхових гарантій.

Морське страхове бюро України створюється страховиками, які мають дозвіл (ліцензію) на здійснення морського страхування та обов'язкового страхування пасажирів від нещасних випадків, що виникають під час морського перевезення, орган управління яких прийняв рішення про вступ до Бюро. Бюро створюється зазначеними страховиками шляхом укладення установчого договору. Основні завдання Бюро:

- координація діяльності національних страховиків у галузі страхування на морському транспорті;
- дослідження та прогнозування національного ринку страхових послуг у галузі торгівельного мореплавства;
- організація співробітництва з підприємствами, їх об'єднаннями та іншими організаціями, які експлуатують або обслуговують засоби морського транспорту;
- підготовка та внесення на розгляд державних органів пропозицій стосовно законодавчих та інших нормативних актів з морського страхування, розроблення рекомендацій з методології здійснення відповідних видів морського страхування;
- розроблення програм та методів страхування морських ризиків, заходів щодо запобігання страховим випадкам;
- організація та проведення консультацій з технічних, економічних і юридичних питань, пов'язаних з класифікацією страхових випадків, визначенням розміру збитків та страхового відшкодування;

- організація та проведення науково-практичних заходів з питань страхування на морському транспорті, забезпечення методичними матеріалами, інформаційне забезпечення страховиків та страхувальників;
- видання бюлетенів і довідників, проведення навчання, підвищення кваліфікації, організація конференцій, семінарів тощо;
- представництво інтересів страховиків-членів Бюро у міжнародних об'єднаннях страховиків.

Засновниками і членами асоціації УМСБ є 30 страхових компаній України та інших юридичних осіб. Страхові компанії – члени Асоціації УМСБ – представляють 17 областей України, Автономну Республіку Крим та м. Київ.

Авіаційне страхове бюро створено у відповідності до Закону України «Про страхування» [73] і ст. 3 Повітряного Кодексу України [162] у зв'язку з обов'язковістю проведення авіаційного страхування цивільної авіації. Це бюро створюється страховими підприємствами, які мають ліцензію на проведення обов'язкового авіаційного страхування та зареєстровані у Державній авіаційній службі України.

Основними завданнями АСБ є:

- координація діяльності національних страховиків у галузі страхування авіаційних ризиків;
- дослідження та прогнозування національного ринку страхових послуг у галузі авіації;
- організація співробітництва з підприємствами, їх об'єднаннями та іншими організаціями, які експлуатують або обслуговують засоби авіаційного транспорту;
- підготовка та внесення на розгляд державних органів пропозицій стосовно законодавчих та інших нормативних актів з обов'язкового авіаційного страхування, розроблення рекомендацій з методології здійснення відповідних видів авіаційного страхування;
- сприяння впровадженню прийнятих у міжнародній практиці умов авіаційного страхування та форм уніфікованих полісів;
- видання бюлетенів і довідників, проведення навчання, підвищення кваліфікації, організація конференцій, семінарів тощо.

На сьогоднішній день членами АСБ є 52 страхові компанії, які працюють на ринку авіаційного страхування України.

Страховики, яким дозволено займатися страхуванням цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, за шкоду, завдану

третім особам, є членами Моторного (транспортного) страхового бюро України (МТСБУ).

Для забезпечення виконання зобов'язань членів МТСБУ перед страхувальниками і третіми особами при ньому створюються такі централізовані страхові резервні фонди: фонд страхових гарантій та фонд захисту потерпілих у дорожньо-транспортних пригодах.

Таким чином, МТСБУ забезпечує свою діяльність як об'єднання страховиків та організація-гарант, на відміну від інших страхових бюро України, що передбачає гарантування відшкодування шкоди:

- на території країн-членів міжнародної системи автомобільного страхування «Зелена Картка», завданої користувачами (власниками) зареєстрованих в Україні транспортних засобів, якщо вони надали іноземним компетентним органам страховий сертифікат;

- на території України, завданої водіями-нерезидентами, на умовах та в обсягах, встановлених законодавством про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів та принципах взаємного врегулювання шкоди на території країн - членів міжнародної системи автомобільного страхування «Зелена Картка»;

- за інших обставин, визначених чинним законодавством про цивільно-правову відповідальність власників транспортних засобів.

Цікавою є історія існування Будівельного страхового пулу. У 2008 році його було створено з метою забезпечення страхового захисту інвесторів (як юридичних, так і фізичних осіб) будівельної галузі. До складу цього об'єднання ввійшло 14 страхових компаній. Метою його утворення є координація діяльності його членів, пов'язаної зі страхуванням будівельних ризиків, у тому числі зі здійсненням обов'язкового страхування будівельно-монтажних робіт забудовником та обов'язкового страхування майнових ризиків за договором про участь у фонді фінансування будівництва відповідно до Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» [75] і забезпеченням фінансової надійності страхування.

Поява цього фонду на страховому ринку є результатом внесення у 2008 році змін до Закону України «Про страхування» щодо включення до переліку обов'язкових видів страхування будівельно-монтажних робіт і майнових ризиків за договорами участі у фондах фінансування будівництва. При цьому страховиків, які мають дозвіл на страхування будівельних ризиків, зобов'язали створити Будівельний страховий пул. Основним аргументом

створення Будівельного страхового пулу є необхідність недопущення державою махінацій на ринку житла, як це було з компанією «Еліта-Центр».

Проте, вже у 2010 році із Закону України «Про страхування» вилучено норму щодо обов'язковості страхування будівельно-монтажних ризиків та, відповідно, відпала законодавча потреба в існуванні цього пулу. У зв'язку з цим Нацкомфінпослуг ліквідувало його [181]. На думку експертів, це рішення не захищає права споживачів і створює серйозне ризикове навантаження для забудовників. У зв'язку з ліквідацією Будівельного страхового пулу держава втратила один із ефективних механізмів контролю за сферою житлового будівництва [66]. Фактично діяльність пулу безпосередньо залежала від політичної кон'юнктури в державі.

За регіональною ознакою існує єдина саморегулівна організація – Харківський союз страховиків (ХСС), створена у 1993 році з метою формування і розвитку в Харківському регіоні розвинутого ринку страхових послуг, координації діяльності суб'єктів регіонального страхового підприємництва, захист інтересів своїх членів в органах державної влади та управління, здійснення спільних програм, захист прав та інтересів учасників ринку страхових послуг, а також забезпечення зв'язків з громадськістю. Станом на початок 2011 року ця регіональна саморегулівна організація об'єднує 24 учасники – страхову компанію, у тому числі 13 з них – Харківські (регіональні) страховики [212, С. 30].

Важливою специфікою діяльності об'єднань страховиків є те, що страховики можуть бути одночасно учасниками різних саморегулівних організацій, причому самі об'єднання також можуть бути учасниками іншого. Наприклад, Ядерний страховий Пул є учасником Ліги Страхових Організацій України.

Таким чином, страхове підприємництво є принципово важливим для соціально-економічного розвитку як на національному, так і на регіональному рівнях. Причому, переважна частина національних страховиків дедалі більше інтегрує у глобальний ринок, актуальним стає посилення ролі регулювання страхової діяльності в сучасних умовах. Ті вимоги, які перед суспільством ставлять глобалізаційні процеси, обумовлюють необхідність дослідження страхової діяльності в контексті пізнання та врахування багатофакторних наслідків цієї діяльності, інтернаціоналізації регулювання.

3.3. Зарубіжний досвід регулювання страхової діяльності

Враховуючи те, що пріоритетним напрямком зовнішньополітичних відносин України є наближення до ЄС з можливим вступом у цю організацію, постає питання інкорпорації вимог регулювання страхового підприємництва України до європейських стандартів. Саме тому важливим є врахування європейського досвіду регулювання страхового підприємництва.

Одне із важливих завдань європейської інтеграції – створення єдиного страхового ринку, метою якого є забезпечення свободи просування страхових послуг, капіталу та страхових брокерів, що матиме за основу розвиток конкуренції та зростання ефективності роботи страхових підприємств. Процес формування спільного ринку в галузі страхування є відносно повільним. Адже кожна країна має свою нормативно-правову базу страхової діяльності, систему нагляду, враховуючи національну специфіку. Різними є послуги страхування, система оподаткування страхових операцій, вимоги до створення страховиків та ін. Напрямами розвитку єдиного страхового ринку є забезпечення свободи функціонування страховиків у всіх країнах ЄС та гармонізація страхового права.

Створення єдиного страхового ринку Європи базується на принципах, що передбачають вільну можливість створення філій всередині країн-членів ЄС. Окрім того, європейські страхові підприємства мають право вільно надавати страхові послуги в межах ЄС без обов'язкового створення філії.

Враховуючи єдину політику в сфері регулювання страхування, слід зупинитися на специфіці регулювання цієї галузі в деяких з країн-членів ЄС, Російської Федерації, Великобританії.

Великобританія. Надійна і стабільна система страхування, яка регулюється державою в Великобританії, забезпечує високий рівень економічного захисту її учасників і успішне функціонування їх у ринковій економіці, що є необхідною передумовою зростання і стабільності економіки в цілому.

Страхова діяльність у країнах Заходу нараховує вже понад 300 років. Починалась вона з розвитку страхування від пожеж після великої пожежі в Лондоні 1666 р. та створення «Кавового дому Едварда Ллойда» в 1668 р. Однак більшість законів, які регулюють діяльність страхових компаній, було прийнято зовсім недавно [4, С. 83].

Сьогодні ринок страхових послуг у Великобританії добре розвинений і спирається на досить ґрунтовну правову базу. Лондон – найбільший у світі

центр страхування, а також розміщення міжнародного перестраховування. П'ята частина загального світового страхування, страхового бізнесу на міжнародному ринку концентрується саме в британській столиці [5, С. 184].

Найперший прийнятий у Великобританії закон, який діє до наших днів, - закон про страхування життя 1774 р., що фактично зробив незаконними спроби спекулювати на смерті іншої людини. Нагляд за діяльністю страхових компаній вперше введений законом про компанії зі страхування життя 1870р. Цей закон зобов'язав страхові компанії здійснювати відрахування та подавати річний фінансовий звіт до міністерства торгівлі. У 1906 р. законом про морське страхування сформульовано законодавство, яке регулює укладення угод зі страхування морських транспортних засобів. Сьогодні цей закон - єдиний законодавчий акт із цього питання.

Чинні зараз закони про страхові компанії та нормативні документи у Великобританії сформульовано на початку 1980-х рр. У наступні роки було прийнято велику кількість законодавчих актів. Це пов'язано з інтеграцією європейської Спільноти та заходами із захисту інвесторів, які визначено в законі про фінансові послуги 1986 р. Подальші зміни в законодавстві введено 1 липня 1994 р., коли вступили в дію "Третя директива зі страхування життя" та "Директива із загального страхування".

Державне регулювання страхової діяльності Великобританії має два головних напрями:

- довгострокове страхування життя (контракти можуть укладатися на багато років);
- загальне страхування (зокрема, страхування від нещасних випадків і короткострокове страхування життя: контракти укладаються на строк не більше одного року) [42, С. 132].

Найбільший Лондонський міжнародний страховий ринок обслуговує фінансові потоки низки країн і компаній. Авторитет Лондонського міжнародного страхового ринку спирається на значний кадровий потенціал фахівців страхового ринку, високорозвинену інфраструктуру ринку, а також присутність тут широко відомої за межами Великобританії страхової корпорації «Ллойд».

У Лондоні знаходяться представництва або дочірні структури всіх найбільших страхових компаній світу. Тут сконцентровано також центральні офіси всіх найбільших міжнародних страхових і перестрахових брокерів. Працює старе (засноване в 1760 р.) і найавторитетніше класифікаційне товариство - Реєстр судноплавства «Ллойда».

У Лондоні знаходяться штаб-квартири низки міжнародних страхових організацій, а також деякі структури національного страхового ринку (Інститут лондонських страховиків, Інститут дипломованих страховиків та ін.), діяльність яких має міжнародний характер.

Страхові компанії Великобританії не мають права займатися яким-небудь іншим видом бізнесу, окрім страхування. Страхові компанії функціонують у таких формах:

1. Приватні компанії - з граничною відповідальністю та акціонерним капіталом. У цих компаніях акціонери мають істотніше право на отримання прибутку компанії. Більшість страхових компаній Великобританії є приватними.

2. Спільні компанії - належать власникам страхових полісів та існують для одержання прибутку. Їх створено для користі власників полісів. Ці компанії займаються страхуванням життя і становлять третину ринку всього страхування життя.

Крім того, існують різні типи страхових компаній, а саме: змішані страхові компанії (проводять як страхування життя, так і загальне страхування); філії, які займаються загальним страхуванням життя; філії, які займаються індивідуальним страхуванням життя; компанії, які займаються перестрахуванням; корпорація "Ллойд". Водночас вирізняються посередники двоякого типу:

1) індивідуальні посередники (страхові брокери, брокери, брокери «Ллойда», незалежні фінансові консультанти, страхові консультанти);

2) страхові агенти (уповноважені представники, представники компаній).

Організації, які діють на ринку страхових послуг Великобританії також беруть велику участь у процесі регулювання. Асоціація англійських страховиків складається з представників близько 400 страхових компаній, що покривають понад 90 % ринку страхування [79, С. 39]. Ця компанія фінансується за рахунок відрахувань членів організації. Основними функціями її є:

- лобіювання інтересів з метою створення необхідних умов розвитку страхування;

- забезпечення зв'язку з міністерством торгівлі та промисловості;

- управління зв'язками з громадськістю з питань індустрії страхування.

Інститут лондонських страховиків - асоціація морських та авіастраховиків, які не входять до складу «Ллойда». Лондонський страховий

центр - біржа для страховиків, не пов'язаних з морським страхуванням на лондонському ринку, який не покриває «Ллойд». Асоціація англійських страховиків та інвестиційних брокерів - лідер серед торговельних асоціацій у Великобританії. Національна асоціація незалежних фінансових консультантів - лідер серед незалежних фінансових консультантів у Великобританії. Інститут дипломованих страховиків - головний професійний заклад у Великобританії.

Окреме місце на британському страховому ринку посідає корпорація «Ллойд» [216, С. 67]. Дуже часто «Ллойд» називають страховою компанією, але з юридичного погляду це не зовсім правильно. «Ллойд» - корпорація, яка об'єднує приватних осіб, кожна з котрих приймає страхування на свій ризик та персонально відповідальна за прийняті зобов'язання всім своїм майном. «Ллойд» можна назвати провідним страховим ринком світу, надходження на якому складають 20 млн фунтів стерлінгів за кожний робочий день. Портфель «Ллойда» формується, поряд із традиційними ризиками, за рахунок об'єктів страхування, яких не можуть прийняти акціонерні страхові компанії (комерційні супутники зв'язку, супертанкери, атомні електростанції, бурові платформи з добування нафти та газу тощо). Річний внесок «Ллойда» в економіку Великобританії перевищує 1 млрд. фунтів стерлінгів [216, С. 68].

Базова структура Лондонського міжнародного страхового ринку – корпорація «Ллойд» - представлена 400 страховими синдикатами, які об'єднують фізичних осіб - андеррайтерів, що безпосередньо здійснюють страховий бізнес корпорації. Андеррайтери мають необмежену відповідальність за зобов'язаннями, що випливають з умов укладання ними договорів страхування в межах синдикату. Динамічні й рухомі структури синдикатів, що мають виражену спеціалізацію за видами (класами) страхування, утворюють економічне середовище міжнародного страхового ринку в системі корпорації «Ллойд».

Кожен синдикат представлено на цьому ринку через андеррайтера-лідера, який безпосередньо приймає ризики на страхування в синдикаті від посередника - брокера «Ллойда». Членство корпоративної структури «Ллойда» відкрито для всіх громадян (резидентів) Великобританії та іноземців (нерезидентів).

Агентства андеррайтингу створюються для продажу страхових полісів у регіонах у тому разі, якщо страховій компанії економічно не вигідно створювати там філію або дочірню компанію. Страхові поліси виписуються клієнтурі від імені страхової компанії, проте персонал агентства

андеррайтингу не є кадровим складом цього страховика. Агентство андеррайтингу не відповідає за зобов'язаннями, що випливають з умов укладених договорів страхування, які підтверджуються страховими полісами, що виписані фізичним і юридичним особам за посередництвом агентства.

Функції органу державного страхового нагляду у Великобританії покладені на Департамент торгівлі та промисловості (Department of Trade and Industry, DTI), який очолюється Державним секретарем з торгівлі та промисловості. На практиці щоденний страховий нагляд здійснює Страховий відділ Департаменту торгівлі та промисловості.

Під час подання проекту програми страхового захисту майбутнього портфеля договорів страхування до органу державного регулювання страхового нагляду, варто врахувати такі обставини:

1. Департамент торгівлі і промисловості (далі - ДТП) зазвичай дозволяє перестраховувати більше 20 % взятих страховиком зобов'язань у системі страхового холдингу, до якого належить страховик, та більше 10 % зобов'язань - в іншій страховій компанії. У будь-якому разі можна понад 25 % взятих страховиком зобов'язань перестраховувати в тій або іншій країні.

2. Іноземні страхові компанії, що функціонують на страховому ринку Великобританії, проводять свої операції на тих же умовах, що і їхні англійські конкуренти. Усі страхові компанії, зареєстровані як господарські суб'єкти за кордоном, повинні відповідати вимогам ДТП в частині наявності в них фінансових ресурсів у Великобританії, адекватних узятим зобов'язанням за укладеними договорами страхування і перестраховування. Процедура видачі ліцензій на страхову діяльність зазвичай триває шість місяців. Діяльність страховика, пов'язана зі здійсненням операцій перестраховування і ретроцесії, також підлягає процедурі ліцензування з боку ДТП на загальних підставах.

Взагалі прийнято говорити, що ризики, які підлягають страхуванню, не страхуються, а лише розміщуються в «Ллойда» [217, С. 69]. Про це свідчить і сама процедура такого розміщення. Ризик приймається на розміщення в синдикаті-лідері за даним видом страхування.

Відповідальність за прийнятий ризик та сума премії розподіляються між усіма членами синдикату пропорційно до розміру сум, внесених ними для забезпечення страхових операцій синдикату. Потім ризик розміщується в інших аналогічних синдикатах, які повністю підпорядковуються рішенням лідера та приймають на свою відповідальність визначену суму на ризик, але ця сума дещо нижча, ніж у синдикаті-лідері. Розміщення ризику триває до повного покриття страхової суми.

Слід відзначити, що хоча між синдикатами "Ллойда" існує конкуренція, головним чинником їх діяльності є кооперація для здійснення однієї мети - забезпечення інтересів страховиків та високої репутації "Ллойда".

Особлива складова механізму державного регулювання англійського страхового ринку - Управління із захисту страхувальників (Policyholders Protection Board), яке було створено відповідно до закону про захист прав страхувальників 1975 р. (Policyholders Protection Act, 1975) [219, С. 37]. Крім того, вказаний закон забезпечив необхідні умови для створення особливого компенсаційного фонду страхувальникам, який формується за рахунок грошових відрахувань усіх страхових компаній, що мають ліцензії і що здійснюють страхові операції у Великобританії. У деяких випадках страхувальники можуть розраховувати на грошову компенсацію з боку IBRC (Рада з реєстрації страхових брокерів) і FIMBRA (Асоціація фінансових посередників, менеджерів і брокерів), які організовують діяльність страхових посередників на англійському страховому ринку [219, С. 39].

Закон про страхові компанії 1982 р. встановлює мінімальні вимоги до рівня платоспроможності страховика. Методика розрахунків рівня платоспроможності відповідає вимогам директив ЄС із питань страхової діяльності. Страхові компанії сплачують податок на прибуток від страхової діяльності, а також податок на майно. У деяких випадках страхові операції обкладаються гербовим збором, проте обсяг цих операцій вельми обмежений.

Німеччина. Страхова діяльність у Німеччині піддається досить жорсткому державному регулюванню. Всі компанії, що діють на німецькому страховому ринку, підлягають нагляду з боку Федерального органу з нагляду за ринком фінансових послуг (BAFIN). BAFIN створено 1 травня 2002 року шляхом злиття трьох організацій – Федеральної служби нагляду за ринком кредитів (BAK), Федеральної служби нагляду за ринком страхування (BAV) і Федеральної служби нагляду за ринком цінних паперів (BAW), які стали основою трьох головних підрозділів.

BAFIN здійснює нагляд за діяльністю кредитних інститутів, страхових компаній, а також компаній, що займаються торгівлею цінними паперами, і компаній, що надають фінансові послуги. Діяльність BAFIN контролюється Міністерством фінансів Німеччини. Відділення BAFIN знаходяться в Бонні та Франкфурті-на-Майні й налічують близько 1600 співробітників. BAFIN фінансується цілком із відрахувань з компаній, за якими наглядає.

Під наглядом BAFIN перебуває близько 2100 кредитних інститутів, близько 700 компаній, що надають фінансові послуги, 630 страхових

компаній, 25 пенсійних фондів і 80 інвестиційних компаній, 6000 інвестиційних фондів [285].

Головною метою функціонування BAFIN є забезпечення дієздатності, цілісності та стабільності фінансової системи Німеччини. Ця організація виконує дві основні функції – контроль платоспроможності банків, страхових компаній та інших фінансових інститутів і сприяння встановленню довіри вкладників, клієнтів банків і страхових компаній та інших споживачів фінансових послуг до фінансових ринків.

Нагляд за ринком страхування полягає у здійсненні контролю за реальним виконанням зобов'язань за страховими полісами та дотриманням інтересів застрахованих. Діяльність органу нагляду ґрунтується на законі «Про нагляд за страховою діяльністю» і директивах ЄС. BAFIN здійснює нагляд за компаніями і організаціями, що працюють на федеральному рівні, а також за великими локальними компаніями. За локальними публічно-правовими страховиками і за дрібними компаніями наглядають земельні уряди.

Можна виділити дві фази нагляду: одержання дозволу на страхову діяльність і контроль поточної діяльності. Усі страхові компанії, що займаються прямим страхуванням (крім перестраховиків), повинні отримати ліцензію на здійснення страхової діяльності від органу нагляду. Для отримання ліцензії необхідно погодити кандидатури вищої ланки управління страхової компанії, надати документ, що підтверджує розмір сплаченого статутного капіталу, бізнес-план, довідки про членів Ради директорів, правила та тарифи за видами страхування, передбачувану програму перестрахового захисту, очікувані витрати на ведення справи, довідку про розмір резервних фондів тощо.

У Німеччині для отримання дозволу на здійснення страхової діяльності підприємству слід мати:

- 1) певну організаційно-правову форму (акціонерного товариства, товариства взаємної відповідальності, публічно-правової організації);
- 2) намір займатися виключно страховою і тісно пов'язаною з нею діяльністю. При цьому є вимога щодо розподілу видів страхування, тобто, якщо компанія здійснює страхування життя, то вона не має права займатися медичним страхуванням;
- 3) бізнес-план з описом ризиків, які планується брати на страхування;
- 4) чітку політику перестраховування;
- 5) достатній власний капітал.

6) не менше двох директорів з необхідною для ведення цього бізнесу кваліфікацією;

7) таких співвласників, щоб частка одного з них становила не менше 10% статутного капіталу.

Вимоги до мінімального капіталу залежать від набору видів передбачуваної страхової діяльності. Абсолютний мінімум гарантійного фонду для кожного з видів страхування становить 2 млн. євро, для видів страхування з підвищеним ризиком, таких як ОСЦПВВТЗ, абсолютний мінімум складає не менше як, 3 млн. євро.

Однією з найважливіших функцій BAFIN є моніторинг рівня платоспроможності страхових підприємств. Крім того, цей орган затверджує керівний склад вищої ланки страхової компанії і кандидатури зовнішніх аудиторів, надає допомогу акціонерам у випадках порушення процедурних питань статутної діяльності страхової компанії. Орган нагляду видає розпорядження та інструкції щодо ведення бухгалтерії, методів оцінки результатів інвестиційної діяльності, підрахунків технічних резервів тощо.

Основна мета BAFIN полягає у захисті інтересів страхувальників. Це дуже важливо, оскільки у Німеччині немає окремого централізованого фонду відшкодування збитків страхувальників у випадку банкрутства страховика. Єдиним винятком із цього правила є гарантійний фонд страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів, який відшкодовує збитки постраждалим в результаті ДТП, якщо автовласник не мав поліса обов'язкового страхування цивільної відповідальності [285].

Основним джерелом інформації для BAFIN є обов'язкова звітність страхових компаній. Також він здійснює регулярний контроль у головних офісах і представництвах компаній. Під час перевірки СК зобов'язана пред'являти всі необхідні документи і звітувати з усіх питань, що виникають. СК, засновані в окремих федеральних землях, підлягають нагляду з боку уповноважених земельною владою органів.

Страхові підприємства Німеччини повинні щорічно здійснювати зовнішній аудит. Кандидатура зовнішнього аудитора узгоджується з Радою директорів СК та BAFIN. Результати зовнішнього аудиту оформлюються як аудиторський висновок. Особлива увага в ньому приділяється оцінці фінансової стійкості страховика, рівню його платоспроможності, розміру та розміщенню страхових резервів. Річний звіт страхової компанії разом з аудиторським висновком надається акціонерам і публікується в ЗМІ.

Угорщина. Правова основа регулювання страхового сектору до 1945 року базувалася на класичному німецькому праві з певними особливостями. Страхове право, що регулювало майнові відносини, вперше було введено в 1875 році шляхом впровадження торгівельного Закону і наслідувало німецькі та австрійські традиції. Так зване соціальне страхове право регулюють нормативні документи, видані на базі Закону VIII 1923 року [284, С. 238].

Друга світова війна та гіперінфляційні процеси, до яких вона спричинилася, знищили економічні основи страхування: вповні знецінилося майно страхових організацій. Внаслідок одержавлення великих банків у 1947 році, афільовані з ними страхові компанії також перейшли у власність держави. У 1949 році було створено Державну страхову компанію (Állami Biztosító) внаслідок чого поступово припинили своє існування приватні страхові компанії. Не враховуючи декількох товариств взаємного страхування, до 1986 року існувала державна монополія в галузі страхування. Юридичні питання укладення страхового договору були зазначені в Цивільному кодексі 1959 року й регулюють їх і понині. Цей період страхової справи характеризується квазістрахуванням: Державна Страхова Компанія (Állami Biztosító) була в повній залежності від Державного бюджету Угорщини – прибутки та збитки в повному обсязі належали бюджету [284, С.239].

Цьому періоду був притаманний розвиток масових видів страхування, що характеризувалися своєю дешевизною, при формуванні тарифів на які не було враховано ринкові умови. Спочатку Державну Страхову Компанію (Állami Biztosító) наглядала Комісія страхового нагляду Міністерства фінансів, потім, після 1968 року, – фінансове управління та Головне управління економіки та бюджету.

При створенні дворівневої банківської системи Угорщини у 1987 році не було створено окремого органу нагляду – функції нагляду за банківською сферою виконував відповідний департамент у структурі Міністерства фінансів Угорщини. Створення відокремленої установи з нагляду за банківською сферою відбулося у 1991 році внаслідок прийняття Закону за номером LXIX «Про фінансові установи та фінансову діяльність» під назвою Державної банківської комісії. На момент створення комісія нараховувала 30-40 чоловік й унаслідок обмеженої кількості працівників не змогла виконувати свої функції на вповні. Започатковані в середині 90-х років банківські кризи призвели до посилення дискусій з приводу існування універсальної банківської системи. Насамперед, чи слід залишити діючу на той час англо-

саксонську систему, в якій банки можуть проводити лише спеціалізовану діяльність. Остаточне рішення було підкріплене тим, що банки можуть повніше обслужити своїх клієнтів, якщо надаватимуть одночасно як банківські послуги, так і послуги інвестиційного характеру. Звичайно, при прийнятті урядом цього рішення було враховано те, що на середину 90-х років всі діючі на території Угорщини інвестиційні фонди та заклади спільного інвестування були власністю комерційних банків. У зв'язку з цим перехід на універсальну банківську систему означав лише те, що банківські установи отримали дозвіл на приєднання наведених вище інвестиційних компаній, а також дозволяв банкам самостійно надавати послуги інвестиційного характеру. Внаслідок прийняття відповідного закону, у 1997 році банкам було дозволено торгувати державними цінними паперами (ЦП), власними емітованими ЦП та такими, що були обмеженого обігу, а з 1999-го – після завершення перехідного дворічного періоду, вони могли здійснювати торговельні операції з будь-якими ЦП [284, С. 277].

Реформа страхової сфери наслідувала реформу банківської системи таким чином, що з січня 1987 року з Державної страхової компанії (Állami Biztosító) відділилася компанія Hungária Biztosító, що була створена для проведення загальних видів страхування. Створення Hungária Biztosító ще не означало створення страхового ринку. Обидві страхові компанії завдяки роз'єднанню сфер дії та впливу, різній управлінській структурі, розділивши ринок, фактично проводили діяльність в умовах дуополії [284].

Теоретична децентралізація страхової справи в окремий інститут у січні 1987 стала передумовою створення Державної комісії зі страхового нагляду. Законом ІІ 1979 року «Про державні фінанси» та Рішенням Уряду 56/1986 (ХІІ. 10) «Про Державний страховий нагляд» створено організаційну базу страхування. Згідно з цими нормами страхову діяльність може проводити лише страхова організація, створена у формі акціонерного товариства, взаємного товариства та кооперативу. Участь іноземного капіталу в них можливе лише за згодою уряду.

Прийняті нормативно-правові документи визначили права та обов'язки Державної комісії зі страхового нагляду, умови створення страховика, хоча за обмеження мінімального розміру статутного капіталу в 1 млн. форинтів вони піддалися жорсткій критиці. Дійсно, в перші роки дії таке обмеження не сприяло появі широкого кола страховиків. Рішення Уряду конкретизувало умови проведення страхової справи, формування страхових резервів, а також правила розміщення страхових резервів [284].

У 1995 році було введено перший закон [277], що регулював страховий сектор. Страховий закон по-суті був рамковим законом, який ширше визначив питання правових аспектів організації страхування.

Після введення у 1995 році Закону ХСХІ «Про страхові організації та страхову діяльність» [277] він багато разів був змінений, враховуючи і правову гармонізацію, пов'язану зі вступом в ЄС. За цей період кардинально розширилося коло учасників ринку: збільшилася кількість суб'єктів ринку, як у кількісному, так і грошовому вираженні, розширено кількість страхових продуктів. За 8 років після введення Закону ХСХІ подвоїлися як сума зібраних страхових премій, так і сума сформованих страхових резервів.

Перехід на універсальну банківську систему вимагав також докорінні зміни у структурі органів нагляду. Відповідно до цього у 1997 році було об'єднано Державну банківську комісію та Державну комісію з цінних паперів та фондових ринків. Цей об'єднаний орган отримав назву Державної комісії з грошей та капіталів. Вже тоді виникла думка щодо приєднання до новоствореного органу й Комісії зі страхового нагляду. Проте у 1997 році Державна комісія зі страхового нагляду була випущена з процесу об'єднання.

Проте у кінці 1999 року знову виникла думка про подальшу концентрацію функцій нагляду в єдиному органі. Рішення уряду стосувалося реорганізації не лише Державної комісії зі страхового нагляду, але й Державної комісії ощадних кас. У грудні 1999 року Парламентом Угорщини було прийнято Закон СХХІV “Про Державний орган нагляду за фінансовими установами” (Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete), в якому зафіксовано злиття трьох (враховуючи об'єднання 1997 року – чотирьох) органів нагляду з 1 квітня 2000 року [282].

Слід зазначити, що Державний орган нагляду за фінансовими ринками (PSZÁF) створено 1 квітня 2000 року внаслідок об'єднання Державної комісії з грошей та капіталів, Державної комісії зі страхового нагляду та Державної комісії ощадних кас. Основною причиною злиття різних інститутів нагляду було те, що в сучасних умовах все більшої уваги потребують ті фінансові групи, члени якої одночасно проводять діяльність чи надають послуги у різних сегментах фінансового ринку. Внаслідок універсалізації банківської діяльності, комплексності послуг на ринках грошей та капіталів, спостерігається все менша відмінність у діяльності установ у різних сегментах фінансового ринку. Часто виникають такі ситуації, які нівелюють відмінності їх діяльності, що були характерні на перших етапах їх роботи. Такого роду зміною, наприклад, є те, що комерційні банки можуть надавати

послуги інвестиційного характеру, страховики можуть здійснювати операції, пов'язані з іпотекою або страховики та ощадні каси пропонують такі продукти unit-linked, що більш схожі на інвестиційні продукти, аніж на страхові [282, С. 245].

Наведені вище зміни призвели до того, в багатьох країнах дійшли висновку, що ефективний нагляд за діяльністю інститутів на ринках грошей та капіталів можливий лише при умові створення спеціалізованого для такої роботи інституту нагляду – мегарегулятор. Вважається, що нагляд в такому вигляді є кращим від секторального:

1. Тим, що, одночасно контролюючи організації (чи більшість організацій), які входять у фінансову групу, відкривається можливість обмінятися інформацією, що отримується внаслідок здійснення регулятивних функцій цих органів. Внаслідок цього можливо отримати більш чітку картину про ризиковість діяльності всієї фінансово-промислової групи (ФПГ), операції між суб'єктами останньої та про трансфери, що їх супроводжують [64, С. 29].

2. Мегарегулятор здатен на єдиних умовах регулювати різноманітні сфери діяльності, створювати єдині критерії для проведення діяльності незалежно від типу чи виду установи.

3. Останнім часом спостерігається, що різноманітні сектори запозичують інновації один в одного. Для успішного нагляду невід'ємним є також те, аби між відповідальними за нагляд у різних секторах здійснювався такий обмін інформації, який дозволить їм спрогнозувати розвиток кожного конкретного сектора, дасть можливість їм обмінюватися досвідом та методиками.

Створений таким чином мегарегулятор сьогодні здійснює нагляд за більш ніж 1 тис. фінансових установ [282].

Дерегуляція страхового ринку Угорщини та вступ держави в ЄС сприяли динамічному розвитку сектора, збільшенню впливу страховиків як інституційних інвесторів на фондовому ринку. Розміщення страхових резервів у різні форми активів сприяло пожвавленню економічної кон'юнктури ринку, фінансуванню економіки Угорщини.

Російська Федерація. В Російській Федерації склалася триступенева система регулювання страхового ринку. Перший рівень регулювання страхової діяльності в РФ покладено на Цивільний кодекс країни, деякі закони й правові акти, що мають статус кодексу. Другий рівень регулювання страхової діяльності в РФ покладено на спеціальні закони зі страхової

справи. Третій рівень регулювання страхової діяльності в РФ становлять нормативні акти міністерств і відомств зі страхової справи.

Цивільно-правові основи регулювання страхової діяльності в РФ грають важливішу роль у страхуванні, ніж у будь-якій іншій сфері бізнесу. На страховому ринку найбільш захищеними є страховики, а найменш захищеними — страхувальники, тому вся система державного права повинна забезпечити рівність прав і обов'язків учасників страхової угоди через пріоритетний захист інтересів покупців і споживачів страхових послуг. Правова безпека страхових фірм може бути забезпечена тільки ефективними законами, що не суперечать актам усіх рівнів регулювання страхових відносин.

Цивільне право є вихідною основою (першим рівнем) регулювання страхової діяльності в РФ; воно виконує функцію генерального регулятора всіх сфер життя суспільства й визначає регулювальні функції всіх законодавчих актів другого й третього рівня.

Регулювання страхової діяльності в РФ зазначено в розділі 48 «Страхування» Цивільного кодексу РФ. Він містить також положення, що відносяться до галузевої специфіки страхової справи, тобто до другого рівня правового регулювання страхового ринку. Найважливішим у групі спеціальних (галузевих) законодавчих актів є Закон РФ «Про організацію страхової справи в Російській Федерації».

Закон «Про страхування» став першим юридичним актом, що визначає правові межі (рамки) і основи страхової справи в Росії. Цей закон став базою для розробки інших спеціальних законів, указів, постанов, підзаконних і нормативних документів, документів страхових фірм, що охоплюють усі напрямки розвитку страхового ринку й відповідних йому економічних відносин. Закон дав трактування багатьом основним поняттям страхової справи; він сформулював зміст і специфіку договору страхування, страхового свідчення (поліса, сертифіката), заяви на страхування; визначив компетенцію й функції Держстрахнагляду.

У Законі РФ «Про страхування» була особливо визначена роль держави в страховій справі. Відповідно до Закону держава може бути учасником страхового господарства в різних аспектах регулювання страхової діяльності в РФ: страхувальником; засновником або співзасновником страхових фірм (наприклад, «Росгосстрах», «Ингосстрах»); гарантом у тих сферах, де потрібна державна підтримка (наприклад, страхування іноземних інвестицій); регулятором страхового господарства країни.

Державне регулювання ринкового господарства, у тому числі страхового, є загальносвітовою практикою.

У Російській Федерації регулюючі функції покладені на державний страховий нагляд. З утворенням у 1992 році федерального органу з нагляду за страховою діяльністю й прийняттям Закону Російської Федерації «Про страхування» покладений початок переходу стихійних ринкових перетворень у сфері страхування в русло цивілізованого розвитку. Відповідно до законодавства на федеральну службу Росії з нагляду за страховою діяльністю (Росстрахнагляд) покладені шість основних функцій регулювання страхової діяльності в РФ: видача страховикам ліцензій на здійснення страхової діяльності; ведення єдиного Державного реєстру страховиків, а також реєстру страхових брокерів; контроль за обґрунтованістю страхових тарифів і забезпеченням платоспроможності страховиків; встановлення правил формування й розміщення страхових резервів, показників і форм обліку страхових операцій і звітності про страхову діяльність; розробка нормативних і методичних документів з питань страхової діяльності, віднесених Законом РФ «Про страхування» до компетенції Держстрахнагляду; узагальнення практики страхової діяльності й подання у встановленому порядку пропозицій щодо розвитку й удосконалення законодавства Російської Федерації про страхування.

Реєстрація страховиків у Державному реєстрі — головна функція держави в частині регулювання страхової діяльності в РФ. Реєстрацію в Держстрахнагляді зобов'язані проходити всі страхові організації. При цьому вони зобов'язані не тільки зареєструватися, але одержати ліцензію на проведення конкретних видів страхування. Для цього страхові організації відповідно до законодавства представляють у Держстрахнагляд певний пакет документів, у тому числі ті, що підтверджують професійну придатність цих організацій. Відповідно до закону про страхування (стаття 32) і «Умовам ліцензування страхової діяльності на території Російської Федерації» страховики зобов'язані представити:

- 1) заяву встановленої форми;
- 2) установчі документи: статут, розроблений відповідно до діючого законодавства; протокол установчих зборів, рішення про створення або установчий договір; документ, що підтверджує державну реєстрацію юридичної особи;
- 3) документи, що підтверджують оплату статутного капіталу (довідка банку, акти прийому-передачі майна, інші документи);

4) економічне обґрунтування страхової діяльності: бізнес-план на перший рік діяльності; розрахунок співвідношення активів і зобов'язань за формою, зазначеною в спеціальній методиці, затвердженій Держстрахнаглядом (представляється страховими організаціями, що здійснюють страхову діяльність не менше року); положення про порядок формування й використання страхових резервів; план по перестраховуванню (у довільній формі), якщо максимальна відповідальність по окремому ризику перевищує 10 % власних коштів страховика; баланс із додатком звіту фінансових результатів на останню звітну дату; план розміщення коштів страхових резервів;

5) правила по видах страхування, які відповідно до Закону РФ «Про страхування» і загальних умов ведення угод, передбачених цивільним законодавством, повинні містити: визначення кола суб'єктів страхування й обмеження за висновком договору страхування; визначення об'єктів страхування; визначення переліку страхових випадків, при настанні яких виникає відповідальність страховика по страховим виплатам (основні й додаткові умови); страхові тарифи; визначення строків страхування; порядок укладення договорів страхування й сплати страхових внесків; взаємні зобов'язання сторін за страховим договором і можливі випадки відмови у виплаті по договорах страхування; порядок розгляду претензій по договорах страхування.

До правил страхування повинні бути прикладені зразки форм договорів страхування й страхових свідоцтв (полісів, сертифікатів). Правила страхування (умови) представляються в Держстрахнагляд у двох примірниках, що прошиті, пронумеровані, затверджені керівником страхової організації;

6) розрахунок страхових тарифів з додатком використаної методики розрахунку й вказівкою джерела вихідних даних, а також затверджену керівником страхової організації структуру тарифних ставок у двох примірниках;

7) відомості про керівника і його заступників.

Ліцензування страхової діяльності здійснюється федеральним органом виконавчої влади з нагляду за страховою діяльністю, що видає страховикам ліцензії на здійснення страхової діяльності, веде єдиний Державний реєстр страховиків і об'єднань страховиків, а також реєстр страхових брокерів, розробляє нормативні й методичні документи з питань страхової діяльності, віднесені Законом про страхування до його компетенції. Ліцензія на

проведення страхової діяльності є документом, що засвідчує право її власника на проведення страхової діяльності на території РФ при дотриманні ними умов і вимог, застережених при видачі ліцензії. Ліцензії на здійснення страхової діяльності видаються страховикам (окремо виділяється категорія страховиків, предметом діяльності яких є винятково перестраховування) для здійснення страхової діяльності тільки на певній території, заявленій страховиком.

Оскільки у відповідності зі ст. 30 Закону РФ «Про страхування» нагляд за страховою діяльністю на території РФ здійснюється федеральними органами нагляду за страховою діяльністю і їхніми територіальними органами, то до компетенції цих органів належить: видача приписів, обмеження дії ліцензії, призупинення дії ліцензії й відкликання ліцензії на здійснення страхової діяльності. Припис — це письмове розпорядження, що зобов'язує страховика у встановлений строк усунути виявлені порушення. Приписи видаються федеральними органами при виявленні порушень страховиками вимог законодавства. У тому випадку, якщо приписання не виконується у встановлений термін, органи з нагляду за страховою діяльністю мають право обмежити або призупинити дію ліцензії страховика до усунення ним виявлених порушень або прийняти рішення про відкликання ліцензії.

Обмеження дії ліцензії означає заборону (до усунення порушень, виявлених у діяльності страховика) укласти нові договори страхування й продовжувати діючі усіх видів страхової діяльності (або видів страхування) чи на певній території. Призупинення дії ліцензії означає заборону до усунення порушень укласти нові договори страхування й продовжувати діючі з усіх видів страхової діяльності (або видів страхування), на які видана ліцензія. При цьому по раніше укладених договорах страховик виконує прийняті зобов'язання до закінчення терміну їхньої дії. Відкликання ліцензії означає заборону на здійснення страхової діяльності, за винятком виконання зобов'язань, прийнятих щодо діючих договорів страхування. При цьому кошти страхових резервів можуть бути використані страховиком винятково для виконання зобов'язань. Для ефективного регулювання страхової діяльності в РФ Держстрахнагляд наділений відповідними правами й обов'язками (Закон РФ «Про організацію страхової справи в Російській Федерації», ст. 30, п. 4) [141]. Реалізація цих прав і обов'язків здійснюється Держстрахнаглядом, його кущовими інспекціями й територіальними органами в різних напрямках. У цілому система державного регулювання

страхового ринку Росії складається з різних способів впливу на нього, здійснюваних не тільки Держстрахнаглядом. Регулювання страхової діяльності в РФ може забезпечуватися за допомогою будь-яких юридичних актів у рамках триступеневої системи правового забезпечення; будь-яких економічних інструментів, що вироблені державними органами й регулюються різними сторонами функціонування страхового ринку.

Державне регулювання страхової діяльності в РФ являє собою вплив держави на учасників страхових зобов'язань, проведене у декількох напрямках: а) пряма участь держави в становленні страхової системи захисту майнових інтересів; б) законодавче забезпечення становлення й захисту національного страхового ринку; в) державний нагляд за страховою діяльністю; г) захист сумлінної конкуренції на страховому ринку, попередження й припинення монополізму. Підвищення ефективності державного регулювання страхової діяльності, удосконалення нормативної бази страхової діяльності розглядаються як кошти для створення ефективної системи страхового захисту майнових інтересів громадян і юридичних осіб у Російській Федерації.

Методи підтримки страхової справи з боку держави можуть бути різними залежно від напрямків страхової діяльності. В усьому світі вважається, що наявність розвиненого страхового ринку в країні - одне з головних і необхідних умов її економічного добробуту. Страховий бізнес є потужним інструментом забезпечення стабільності суспільства, а також великим джерелом внутрішніх інвестицій. Страхування забезпечує стабільність виробничих зв'язків, соціальну й економічну стабільність у суспільстві.

Для України важливим напрямом страхової діяльності залишається впровадження зарубіжного досвіду організації страхування, державного регулювання й ефективного функціонування страхового ринку, оскільки страхові компанії в розвинених країнах мають значний досвід ринкових перетворень, постійно оцінюють ризик і прогнозують страхові події, розробляють рекомендації з підвищення ефективності роботи страховиків і страхувальників.

РОЗДІЛ 4

РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ РЕГІОНАХ

4.1. Аналіз сучасного стану розвитку та умов регулювання страхового підприємництва в Україні

Ефективно функціонуючі страхові підприємства є невід'ємною складовою фінансової інфраструктури країн з ринковою економікою. В умовах невизначеності та широкого спектру ринкових ризиків страхові підприємства покликані надавати надійний страховий захист юридичним та фізичним особам, сприяючи їх ефективному функціонуванню та забезпечуючи їх упевненість у майбутньому. У випадку незадовільного економіко-фінансового стану страховик значно обмежує, а у випадку банкрутства цілком припиняє виконання своєї суспільно визначеної ролі. Отже, дослідження проблем регулювання діяльності страхових підприємств не може вважатися повним без дослідження та аналізу впливу на їх діяльність середовища, в якому вони працюють.

Слід зауважити, що станом на початок 2011 року в Україні діяло 456 СК. З них – 67 здійснювали діяльність зі страхування життя, а 389 надавали послуги з ризикових видів страхування. Впродовж 2006-2010 рр. реєструвалися, в основному, страхові підприємства ризикового сегменту. За згаданий проміжок часу їх було зареєстровано майже в 4 рази більше, ніж компаній зі страхування життя.

До 2009 року страхова галузь України демонструвала тенденцію до швидкого росту [209, С.298]. Впродовж 2000-2004 рр. спостерігалось нарощування обсягу валових страхових премій. У 2005 році порівняно з попереднім роком відбулося різке зменшення цього показника, що було зумовлено очищенням страхового сектора від тіньових схем. Основною метою цих схем було оптимізувати (мінімізувати) сплату податків суб'єктами господарювання. Внаслідок внесених у 2005 році змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» відбулося зменшення обсягів платежів зі страхування фінансових ризиків майже на 5 млрд. грн. Внаслідок наведених вище змін підприємствам дозволялося відносити на валові витрати не більше 5% витрат, здійснених на вказаний вид страхування.

Основні тенденції розвитку страхування в Україні після 2006 року представлені у табл. 4.1. Рекордний за весь період незалежності держави

обсяг валових та чистих страхових премій було зібрано у 2008 році – 24 та 16 млрд. грн. відповідно. Проте з настанням фінансової кризи обсяг зібраних премій у 2009 році зменшився на 3,5 млрд. грн., або на 15% від попереднього року. Водночас у 2010 році спостерігалось поступове зростання збору премій і досягло позначки у 23 млрд. грн. Експертами прогнозується досягнення і навіть перевищення докризового збору премій у 2011 році [214].

Таблиця 4.1

Загальні показники розвитку страхування в Україні в 2005-2010 рр.*

Показники	Період						2010 до 2005	2010 до 2005, %
	2005	2006	2007	2008	2009	2010		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Кількість зареєстрованих страховиків	398	411	446	469	450	456	58	14,6
з них: компанії зі страхування життя	45	55	65	72	72	67	22	48,9
Кількість укладених договорів страхування (млн. шт)	336,8	554,6	599,8	676	575,0	619,1	282,28	83,8
Включено до Державного реєстру	36	33	54	6	2	5	-31	-86,1
Виключено з Державного реєстру	21	20	19	12	6	10	-11	-52,4
Кількість компаній з іноземним капіталом (згідно з поданими звітними даними)	58	66	78	87	107		-58	-100,0
Частка іноземного капіталу в статутному капіталі страховиків, %	13,4	13,0	20,7	25,5	23,8		-13,4	-100,0
Активи по балансу, млн. грн.	20920,1	23994,6	32213,0	41930,5	41970,1	45234,6	24315	116,2
Активи, визначені ст. 31 Закону України "Про страхування", млн.грн.	12346,5	17488,2	19330,3	23904,9	23690,9	27695,0	15349	124,3
Обсяг сплачених статутних капіталів, млн. грн.	6641,0	8391,2	10633,6	13206,4	14876,0	14429,2	7788,2	117,3
Сформовані страхові резерви, млн. грн.	5045,8	6014,1	8423,3	10904,1	10141,3	11371,8	6326	125,4
Валові страхові премії, млн. грн., з них:	12853,5	13830,0	18008,2	24008,6	20442,1	23081,7	10228	79,6
від страхувальників-фізичних осіб	1616,2	2945,8	5170,4	7630,2	5949,0	6171,1	4554,9	281,8
від перестраховальників	3398,1	4962,9	4588,1	6362,5	5846,5	7050,3	3652,2	107,5
у т.ч. від перестраховальників-нерезидентів	20,8	21,5	112,2	317,5	242,1	192,3	171,5	824,5
Валові страхові виплати, млн. грн., з них:	1894,2	2599,6	4213,0	7050,7	6737,2	6104,6	4210,4	222,3

Продовження табл. 4.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
страхувальникам-фізичним особам	616,6	1012,8	1788,5	3206,4	2804,0	2436,4	1819,8	295,1
перестрахувальникам		231,6	822,0	1546,3	1727,1	2045,4	2045,4	-
В т.ч. перестрахувальникам-нерезидентам		13,5	504,1	1055,6	1049,7	1837,1	1837,1	-
Рівень валових виплат, %	14,7	18,8	23,4	29,4	33,0	26,4	11,663	79,1
Частка валових страхових премій, належна першим трьом страховикам, %	12,2	11,8	11,7	11,5	11,2	13,6	1,4	11,5
Частка валових страхових премій, належна першим 50 страховикам, %	73,7	72,3	67,1	70,1	75,2	76,6	2,9	3,9
Чисті страхові премії (валові страхові премії за мінусом частки страхових премій, які сплачуються перестраховикам-резидентам), млн.грн.	7482,8	8769,4	12353,8	15981,8	12658,0	13327,7	5844,9	78,1
Чисті страхові виплати (валові страхові виплати за мінусом частки страхових виплат, які компенсовані перестраховиками-резидентами), млн.грн.	1546,7	2326,2	3884,0	6546,1	6056,4	5885,7	4339	280,5
Рівень чистих виплат, %	20,7	26,5	31,4	40,9	50,0	44,2	23,53	113,8
Обсяг страхових платежів, сплачених перестраховикам, млн. грн.	6050,0	5697,6	6423,9	9064,6	8888,4	10745,2	4695,2	77,6
з них: перестраховикам-нерезидентам	676,3	576,1	769,5	1037,8	1104,3	991,3	315	46,6

* Складено на основі даних Нацкомфінпослуг [154; 155, 156].

Необхідно звернути увагу, що, незважаючи на зростання збору валових премій страховими підприємствами України у 2010 році порівняно з 2009 роком, відбувається суттєве падіння показника страхових виплат. Адже у 2010 році було здійснено виплату відшкодування на 0,6 млрд. грн. Тобто, спостерігається критична ситуація – при зростанні збору премій на 13%, зменшення суми страхових відшкодувань складає 9,4%. Такий дисбаланс є наслідком недовіри страховиків один до одного, а також низькою ліквідністю та якістю страхових резервів. Фактично, страхові підприємства свідомо затягують процес урегулювання справ, всіляко шукають підстави для відмови

чи мінімізації розміру страхового відшкодування. Такі дії не можуть не вплинути на довіру до національного страхового ринку.

Офіційні об'єми зібраних страхових премій у 2009-2010 роках були сформовані за рахунок чотирьох різноманітних видів діяльності страховиків [76, С. 8]:

1) «податкового страхування» - фінансових операцій з оптимізації оподаткування суб'єктів господарювання з участю страхових компаній (страхування майна, страхування вантажів, страхування фінансових та кредитних ризиків). Характерними особливостями такого напряму страхування є відсутність страхового інтересу, наявність псевдоризику, високий рівень перестрахування, використання т.з. «сільських страхових підприємств», корупція.

2) «кептивне» страхування – страхування корпоративних клієнтів, афілійованих зі страховиком, як правило таких, що входять в одну ФПГ (страхування майна, страхування вантажів, страхування транспортних засобів, добровільне медичне страхування, деякі види обов'язкового страхування). Характерними особливостями є часткове викривлення ризиків, високий/низький рівень перестрахування, використання «приблизжених» страховиків, елементи корупції та змови.

3) неконкурентне страхування – страхові послуги, що не підлягають дії відкритого ринку (страхування заставного майна, страхування життя боржника, обов'язкове страхування відповідальності перевізника небезпечних вантажів, обов'язкове страхування від нещасних випадків на транспорті, ОСЦВППТЗ при МРЕО тощо). Характерними особливостями є: корупція та монопольна змова, високий/низький рівень перестрахування, демпінг, використання акредитованих страхових компаній.

4) конкурентне страхування – сектор реальної боротьби компаній за споживача фінансової послуги (страхування життя, каско, ОСЦПВВТЗ, страхування туристів, добровільне страхування майна громадян і т.д.). Характерними особливостями є: вільне ціноутворення, достатній рівень перестрахування, частковий демпінг, вільний вибір страхувальником страхових компаній, наявність андерайтингу.

Науковці Українського науково-дослідницького інституту «Права та економічних досліджень» до реального страхування відносять повністю конкурентне страхування, а також частково неконкурентне та кептивне страхування, а до квазістрахування (схемного) – повністю податкове страхування і також частково неконкурентне та кептивне страхування. Таким

чином, за оцінками науковців, на реальне страхування в 2010 році припадало 59% обсягу чистих страхових платежів, а на квазістрахування – 41% (рис.4.1).

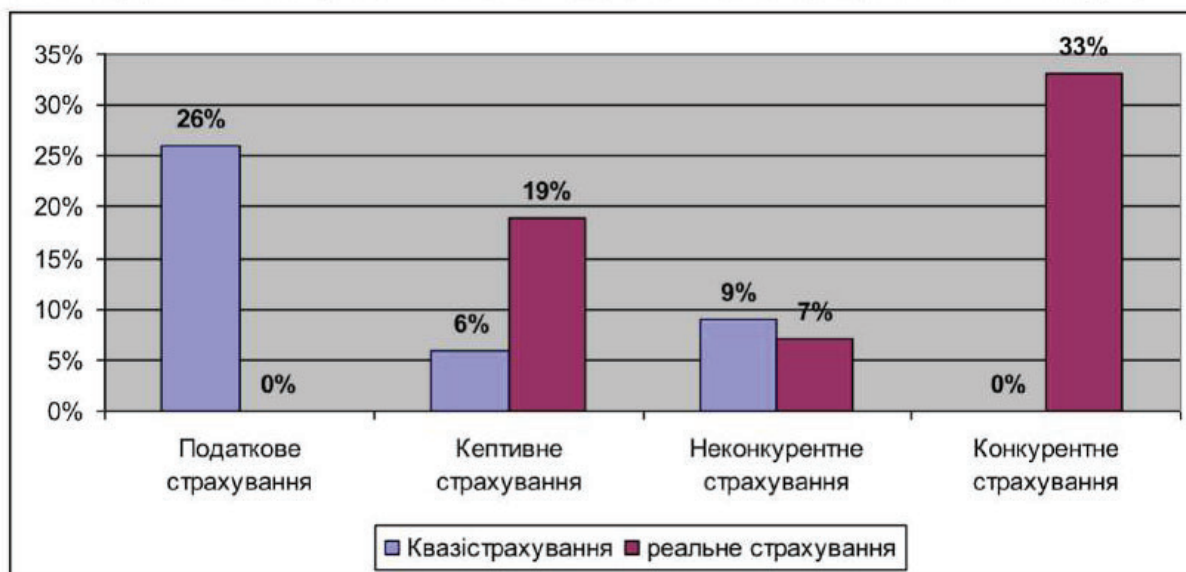

Рис. 4.1. Структура страхового ринку України у 2010 році за обсягами страхових премій [76]

Слід зауважити, що квазістрахування існує в усьому світі і за кордоном на нього поки що не звертають особливої уваги. Наприклад, великі міжнародні страхові та перестрахові компанії, а також брокери мають кептивні компанії на Багамах, Бермудах та інших офшорах. На заході вважається, що право платника податку мінімізувати податкові платежі, використовуючи всі законні засоби, є незаперечним.

Порівняння обсягів валових страхових премій і страхових виплат з їх обсягами у країнах з розвинутою економікою дозволяє дійти висновку, що загальні значення цих показників перебувають в Україні на доволі низькому рівні. Адже рекордний збір валових премій у 2008 році у 24 млрд. грн. є набагато меншим від зібраних французькою компанією зі страхування життя АХА – 162,8 млрд. дол. США [290].

З огляду на зазначене, слід констатувати, що страхові підприємства нині, незважаючи на дію та наслідки фінансової кризи, динамічно розвиваються, але поки що розмір ринку в Україні характеризується надзвичайно малими обсягами. Обсяг зібраної українськими страховиками премії у 2008-2010 роках становив не більше 0,1% від світових обсягів [290, 291], тоді як обсяг премій страхових компаній США становить понад третину від загальносвітових обсягів.

В Україні у 2010 році розмір премії в розрахунку на душу населення сягав 93 дол. США, що в десятки разів менше, ніж у країнах ЄС, США та

Японії, де він становить від 165 дол. у Румунії до 4078 дол. у США. Нині в Україні страхові платежі у перерахунку на душу населення нижчі, ніж у країнах колишнього СРСР (в Естонії – 390 дол., Латвії – 310 дол., у Росії – 275 дол.).

Рівень проникнення страхування в Україні у 2010 році становить 2,1% ВВП, що на 0,1 п.п. менше попереднього року та на 0,4% пп. менше показника 2008 року [154]. Таке значення показника для України перевищує його значення для решти країн СНД і Балтії. Проте воно не є свідченням якісного характеру розвитку страхового підприємництва держави порівняно з наведеними вище державами. Адже в розвинутих країнах проникнення страхування становить, наприклад, у Великобританії – 15,7%, Нідерландах – 12,9%, Швейцарії – 9,9%, Франції – 9,2%. Тобто відрізняється від українського значення, по-суті, на порядок. Водночас, необхідно акцентувати увагу на наявності значного потенціалу в подальшому розвитку страхового підприємництва в Україні.

Дослідження та вивчення статистичних даних вказує на те, що впродовж 2006-2010 рр. найбільші 50 страховиків з ризикового страхування займали близько 75% ринку, причому в 2010 році цей показник становив 76,6%, що свідчить про високу концентрацію страхового ринку. Цей факт свідчить про надзвичайне перевантаження національного страхового ринку, неефективне використання інвестованих у нього коштів та дозволяє з великою мірою впевненості прогнозувати у найближчому майбутньому поглинання, злиття та самоліквідацію страхових підприємств. Такий прогноз підтверджується також тим, що незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій – 91,7% – акумулюють 100 страхових підприємств сегменту іншого, ніж страхування життя [156].

Зрозуміло, що майбутня концентрація ризикового сегменту страхування в Україні є невідворотною. Зокрема, вона проявлятиметься домінуванням великих компаній у сегменті обслуговування корпоративних клієнтів та швидким зростанням сегмента роздрібного страхування, регіональною експансією потужних страхових груп, що витіснятимуть з ринку середніх і дрібних регіональних гравців. Такі тенденції концентрації приводитимуть до більш посиленого нагляду за діяльністю страхових підприємств з боку держави.

Доречно наголосити, що в Україні присутній елемент відомчого лобіювання інтересів окремих страхових підприємств з боку державних органів влади та управління. Воно здійснюється через надання державними

установами ексклюзивних прав на здійснення певних видів обов'язкового страхування конкретним страховим компаніям, допуску їх до постійних джерел отримання страхових премій. Яскравим прикладом цього може слугувати випадок з НАСК «Оранта», яка протягом 10 років використовувала надане Урядом монопольне становище у проведенні усіх видів державного обов'язкового страхування [22, С. 209]. Тільки у 2007 році формальний доступ до здійснення державного обов'язкового страхування отримали й інші суб'єкти страхового підприємництва [215]. Фактично, монопольне становище цієї установи було забезпечене неринковими діями вищого керівництва держави.

Незважаючи на позитивні якісні зміни, що відбувались у галузі страхування протягом останніх років, прояви відомчого лобіювання існують і дотепер, а їх активізація очікується у зв'язку з проведенням в Україні Євро-2012. Особливо воно стосується страхування будівельно-монтажних ризиків при будівництві об'єктів для проведення чемпіонату. За оцінками експертів, загальний обсяг премій може сягати не менше 500 млн. грн., й отримати їх зможуть лише акредитовані інвесторами компанії [143].

У складних умовах розвитку страхової галузі мабуть єдиною сферою, що динамічно розвивається, є сфера ОСЦПВВТЗ. В умовах підвищення базового страхового тарифу більшість страховиків активніше почали здійснювати демпінг на ринку «автоцивілки». Яскравим прикладом цього можуть бути знижки для юридичних осіб на 20-43% від мінімальних, визначених законодавством, які пропонуються страховими підприємствами за договорами ОСЦПВВТЗ. Такий підхід страховиків зумовлює формування неякісних страхових резервів і знижує їх платоспроможність. Загальна характеристика сфери ОСЦПВВТЗ України відображена в табл. 4.2.

З даних табл. 4.2 спостерігається чітка тенденція зростання кількості виданих полісів та сум отриманих платежів за аналізований період. Таке зростання виникло з кількох причин: по-перше, з 2007 року суттєво збільшилися розміри штрафів за відсутність «автоцивілки», причому розмір штрафу дорівнює вартості річного поліса; по-друге, органами ДАІ державний технічний огляд транспортних засобів здійснювався лише при наявності поліса ОСЦПВВТЗ; по-третє, власники транспортних засобів більш свідомо закупають поліси з метою убезпечення себе при настанні ДТП. Водночас велика кількість автовласників не розуміють, навіщо потрібен поліс «автоцивілки».

Таблиця 4.2

Показники розвитку сфери ОСЦПВВТЗ в Україні в 2006-2010 рр.*

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	Зміна 2010/ 2006, %
Видано полісів, одиниць	2503718	4318536	6715872	7127776	8144340	+225
Сума отриманих платежів, грн.	443705194	799428984	1277156943	1344332051	1713191000	+286
Сума здійснених страхових відшкодувань, грн.	105692579	194553172	448030398	585958113	752254684	+612
Кількість врегульованих справ, шт.	21375	35287	67364	78599	97847	+358
Середня вартість полісу, грн.	177,2	185,1	190,2	188,60	210,35	+19
Середній розмір страхового відшкодування, грн.	4944,7	5513,5	6650,1	7455,03	7688,07	+55
Рівень виплат, %	23,8	24,34	35,08	43,59	43,91	+20,11

* Складено та розраховано за : [208]

В умовах постійного розширення ємності сфери ОСЦПВВТЗ відбувалося деяке зменшення середньої вартості поліса в 2009 році, що підтверджує спостереження про суттєвий демпінг операторів на ринку. Ріст середньої вартості поліса з 188,6 грн. у 2009 до 210,35 грн. є наслідком зростання базового тарифу на поліси «автоцивілки». Фактично за 2006-2010 рр. середня вартість поліса зросла лише на 19%, що не корелює з інфляційними тенденціями (індекс інфляції за цей період становив 1,93 [85]) – насправді середня вартість поліса недооцінена на 75%. Адже за цей період зросла як вартість запчастин, так і вартість роботи з ремонту автотранспорту.

Слід зазначити, що демпінгують страховики й в інших сферах страхування. Особливо це помітно у сфері страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів, що виїжджають за кордон («Зелена карта»). У цій сфері страхування оператор ринку – «Українська екологічна страхова компанія» надає знижки, розмір яких перевищує 50-55% базового тарифу. У зв'язку з цим у березні 2010 року МТСБУ заборонило торгувати полісами «Зелена карта». Заборона у другій половині того ж року була знята, проте страхове підприємство демпінгувати не перестало [119]. У 2010 році у портфелі цієї компанії вказаний сегмент страхування складав 49,5%, що є вкрай ризиковим з точки зору платоспроможності та можливості здійснювати страхові відшкодування в майбутньому. Підкреслює наведену вище тезу показник рівня виплат колишнього лідера цього сегмента – СК «Універсальна», що становить за підсумками 2010 року 87,3%. З метою

недопущення подальшої акумуляції ризиків у портфелі страховика, Нацкомфінпослуг у лютому 2011 року призупинила ліцензії СК «Українська екологічна страхова компанія» у сфері ОСЦПВВТЗ. На думку учасників ринку, це є наслідком того, що страхові виплати на ринку ОСЦПВВТЗ компанія неспроможна здійснити за рахунок надходжень з продажу полісів «автоцивілки», а здійснює за рахунок «зеленої карти». Водночас компанія не виконує своїх зобов'язань за вже виданими полісами ОСЦПВВТЗ [119].

За 2010 рік відстежується тенденція зростання фінансової стійкості страхових підприємств. Так, при зростанні на 5,3% обсягів чистих страхових премій, на 12,1% зросли обсяги сформованих страхових резервів. На 7,8% зросли загальні активи, з них активи, визначені законодавством для представлення коштів страхових резервів – на 16,9%. Хоча за період 2006-2010 рр. спостерігалось постійне зростання активів страховиків, сума активів, згідно з п. 31 Закону України «Про страхування» зменшилася у 2009 році порівняно з попереднім роком [187]. Це можна пояснити тими процесами, що відбуваються в економіці нашої країни на сучасному етапі. Вітчизняні страховики за відсутності великої кількості достатніх активів намагалися інвестувати в ті активи, вартість яких дуже швидко зростала. Це, насамперед, нерухоме майно та цінні папери. Проте в результаті економічної кризи вартість цих активів різко зменшилася, що призвело до зниження обсягу активів, якими представлені страхові резерви.

Водночас існує ряд активів, у які страховики протягом останніх років не бажають або майже не бажають вкладати кошти страхових резервів. Це іпотечні сертифікати та облігації, інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України, банківські метали та облігації місцевих позик. В іпотечні сертифікати та облігації, а також облігації місцевих позик, страховики не інвестують коштів, оскільки в Україні на сучасному етапі відсутній ліквідний ринок таких цінних паперів. Відповідно такі вкладення не зможуть забезпечити основні принципи інвестування коштів страхових резервів. Що стосується банківських металів, зокрема золота, то такі вкладення на майбутнє є досить перспективними, особливо враховуючи наслідки економічної кризи. А ось що стосується інвестицій в економіку України, то тут існує досить суттєва проблема для нашої країни. Страхові організації не виконують тієї ролі в економіці країни, яку вони виконують у розвинутих країнах, а саме: забезпечення коштами економіки країни. Так, на кінець 2009 року страховики сформували технічних

резервів на загальну суму близько 11 млрд. грн., з яких інвестували в економіку країни за напрямками, визначеними НБУ, лише 44 млн. грн. [166].

Явні ознаки розвитку страхового підприємництва держави не можуть приховати стан незначного обсягу страхових виплат. Вважається, що саме показник «рівень виплат» виконує роль індикатора розвитку національної страхової системи. Рівень розвитку страхового підприємництва не може базуватися на обсягах акумульованих страховиками коштів. В першу чергу він повинен базуватися на оцінці рівня страхового захисту громадянина. Отже, проведені розрахунки, що базуються на даних про стан виплат юридичним та фізичним особам, свідчать, що за останні вісім років рівень виплат юридичним особам зріс майже в 2,5 рази, причому рівень виплат фізичним особам знизився втричі [149, С. 41], 80% обсягу договорів, за якими страхові компанії не виконали зобов'язання, – це договори з фізичними особами [49, С. 29].

Водночас, спостерігається зменшення валових виплат страхувальникам-фізичним особам на фоні зростання сум зібраних премій. Фактично, на фоні зростання премій страхові компанії мінімізують виплату відшкодування. Така ситуація провокує подальшу невпевненість та недовіру населення до страхової галузі в цілому. Адже статистика свідчить, що головними причинами невдоволення роботою страхових підприємств 42,3% респондентів в основному називали: відмову у виплаті (33,1%), тривалі строки відшкодування (29,5%), неповні виплати відшкодування (27,3%), негативне ставлення працівників страховика до страхувальників при отриманні виплати (7,9%) тощо. Попередні відповіді прямим чи опосередкованим чином підтверджують негативну тенденцію поведінки страховиків на ринку.

У зв'язку з наведеним вище у 2009 році КМУ було прийнято Концепцію захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні [194], а також розроблено План заходів щодо її реалізації [183]. Однак, незважаючи на законодавче регулювання прав споживачів фінансових послуг, у 2010 році до Нацкомфінпослуг було подано 2,2 тис. скарг на страховиків, причому в попередньому році їх було лише 1,5 тис. На думку представників страхових компаній, таке різке зростання кількості скарг зі сторони споживачів є результатом дії фінансової кризи, яка проявляється у недостатності обігових коштів, наслідком чого є затримка виплат та неповне страхове відшкодування або навіть відмова у виплаті [147]. Проте іншої точки зору дотримуються представники Рахункової палати, які провели ревізію діяльності

Нацкомфінпослуг у 2008-2010 рр. Вони стверджують, що причиною зростання кількості скарг в орган нагляду є зниження активності в нормотворчій та контрольній сферах, особливо кількість контрольних заходів суттєво зменшилась, проте кількість звернень збільшилась. Все це свідчить про невирішення проблем. Саме цю думку підтверджують дані результатів перевірок Нацкомфінпослуг страхового ринку за 2006-2010 рр. (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

**Узагальнена інформація щодо інспекційно-наглядової діяльності
Нацкомфінпослуг за страховими підприємствами у 2006-2010 рр.***

№	Показник	2006	2007	2008	2009	2010	Зміна за 2006-2010 рр.:	
							Абс.вел	%
1	Всього перевірок, шт.	950	947	1184	1032	651	-299	-31,5
	з них:							
1.1	Виїзних, шт.	507	506	573	337	645	+138	+27,2
1.2	Безвиїзних, шт.	443	441	611	695	6	-437	-98,6
2	Виявлено порушень, од.	1318	1527	1145	1605	1259	-59	-4,5
3	Заходи впливу, шт. .	831	997	931	1461	1960	+1129	+135,9
4	Накладено штрафів, шт.	166	79	147	245	512	+346	+208,4
5	Сума штрафів, тис. грн.	419,3	НД**	НД**	1400,0	3037,7	+2618,4	+624,5
6	Розмір середнього штрафу, тис. грн.	2,53	-	-	5,71	5,93	+3,40	+134,9
7	Видано ліцензій, шт.	964	1934	992	538	291	-673	-69,8
8	Прийнято нормативно- правових актів	20	6	6	21	22	+2	+10

* Складено та розраховано за : [91, 92, 93]

** Примітка: НД – означає, що регулятором не опубліковано даних.

Як видно з даних табл. 4.3, найбільша кількість розроблених і прийнятих Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг нормативно-правових актів спостерігається в 2006 р. і 2009-2010 рр. Так, у 2010 р. прийнято 22 нормативні документи, що більш ніж утричі перевищує показник 2007 та 2008 років. Відповідно, основна частина нормотворчої діяльності комісії у 2009-2010 рр. була спрямована на мінімізацію та подолання проявів фінансової кризи у сфері страхового підприємництва. Що стосується ліцензування, то найбільше видано ліцензій у 2007 р. - 1934, що пояснюється високим темпом розвитку аналізованої сфери економічних відносин. У 2010 р. видано лише 291 ліцензію, що на 46 % менше порівняно з попереднім роком.

Водночас спостерігається тенденція зменшення кількості перевірок, особливо у 2010 році, причому проведено лише 6 безвиїзних перевірок. На основі оприлюднених даних, розрахувавши середній розмір накладеного Нацкомфінпослуг штрафу, констатується зростання останнього. Причому за період 2006-2010 рр. він зріс на 135%, або на 3,4 тис. грн. Показник виявлення середньої кількості порушень за перевірку свідчить, що у 2010 році однією перевіркою було встановлено в середньому 2 порушення, тоді як у 2008 році цей показник становив 1. У цей же час приріст зростання кількості накладених штрафів за 2008-2010 рр. невпинно зростає з темпом близько у 100%. Такий стан речей є неоднозначним: чи правопорушень стало настільки багато (враховуючи зменшення кількості перевірок), чи прискіпливість Нацкомфінпослуг до суб'єктів регулювання є підвищеною? Враховуючи негативні відгуки від суб'єктів регулювання про існуюче керівництво Нацкомфінпослуг, конфлікт контролюючого органу з саморегулювальними організаціями [80], а також проведення СБУ та прокуратурою України слідчих дій стосовно голови та інших посадових осіб Нацкомфінпослуг [261], з упевненістю можна стверджувати упередженість та заангажованість органу нагляду до суб'єктів регулювання. Це знижує рівень довіри страховиків та страхувальників, саморегулювальних організацій до Нацкомфінпослуг. В таких умовах Нацкомфінпослуг складно захищати інтереси споживачів фінансових послуг.

Дієвість механізму державного регулювання розвитку страхового підприємництва може бути найбільш повно оцінена на основі показників, що відображають рівні активності державного регулювання та ефективності виконання ним контрольної функції.

При цьому необхідно враховувати, що основним критерієм серед зазначених є рівень активності державного регулювання сфери страхового підприємництва, оскільки він характеризує результативність практичного впровадження інструментів прямого впливу цього механізму. Рівень активності державного регулювання страхового підприємництва (P_a) доцільно визначати, на нашу думку, як середнє геометричне від індексів показників, що відображають інтенсивність застосування регулятивного інструментарію. З урахуванням наявних статистичних даних такими показниками є: кількість розроблених і прийнятих відповідним регулятором нормативно-правових документів, кількість виданих ліцензій, проведених у періоді перевірок (окремо виїзних та безвиїзних), кількість виявлених

порушень та вжитих за результатами цих перевірок заходів впливу, кількість накладених штрафів. Отже, формула для розрахунку [23, С. 7] може інтерпретуватися в такий вигляд (4.1):

$$P_a = \sqrt[7]{I_1 \cdot I_2 \cdot I_3 \cdot I_4 \cdot I_5 \cdot I_6 \cdot I_7}, \quad (4.1)$$

де: I_1 - індекс кількості розроблених і прийнятих нормативно-правових актів, що регулюють діяльність страхових підприємств;

I_2 - індекс виданих ліцензій страховим компаніям;

I_3 - індекс проведених виїзних перевірок;

I_4 - індекс проведених безвиїзних перевірок;

I_5 - індекс вжитих заходів впливу за результатами відповідних перевірок;

I_6 - індекс кількості виявлених порушень внаслідок здійснених перевірок;

I_7 - індекс кількості накладених штрафів.

При цьому рівень державного регулювання можна характеризувати як активний, якщо результативний показник більше 1, а якщо його значення менше 1, то в даному періоді спостерігається спад активності щодо державного регулювання діяльності страхових підприємств.

Слід зазначити, що розрахунок зазначеного показника відіграє важливу роль під час формування політики державного регулювання, оскільки дає можливість узгодити такі аспекти, як якість державного регулювання та рівень розвитку ринку фінансових послуг. На жаль, на сьогодні під час аналізу розвитку вітчизняної сфери страхового підприємництва такий індикатор, як рівень активності державного регулювання не розглядається і не приймається до уваги, хоча надав би досить об'єктивну інформацію щодо частоти та результативності застосування того чи іншого регулятивного інструмента.

З метою розрахунку рівня результативності проведених перевірок щодо дотримання суб'єктами страхового підприємництва чинного законодавства – ефективності виконання контрольної функції – можна використовувати співвідношення вжитих заходів впливу до кількості проведених перевірок [23, С. 8]:

$$\bar{E}_k = \frac{ZV}{KP} \quad (4.2)$$

де: $\bar{E}_k$ - ефективність виконання контрольної функції;

ZV - кількість застосованих заходів впливу;

КР - кількість проведених перевірок.

На основі результатів розрахунку ефективності виконання контрольної функції можна встановити доцільність і результативність здійснення наглядової діяльності з боку відповідного регулятора. Ефективність виконання контрольної функції з урахуванням того, що вона сприяє виявленню фактів зловживання, порушення законодавства в частині відмивання доходів, а інструментарій впливу - наповненню бюджету, буде забезпечуватися за умови, якщо кількість перевірок буде меншою, ніж впроваджено заходів впливу, тобто цей показник має бути більше 1.

Проведемо оцінку активності державного регулювання функціонування страхового підприємництва України та ефективності виконання контрольної функції Державної комісії з регулювання ризиків фінансових послуг. На першому етапі проведемо аналіз використання Нацкомфінпослуг інструментів прямого впливу на ринок страхування.

Згідно з формулою 4.1 розрахуємо значення коефіцієнтів, що необхідні для визначення показника P_a . На основі отриманих значень сформуємо таблицю 4.4.

Таблиця 4.4

Значення показників, що використовується при визначенні рівня активності державного регулювання розвитку страхового підприємництва в 2006-2010 рр.*

№	Показник	Роки				Зміна 2010 року до року, %:			
		2007	2008	2009	2010	2006	2007	2008	2009
1	I_1	0,30	1,00	3,50	1,05	5	75	5	-245
2	I_2	2,01	0,51	0,54	0,54	-46	-147	3	0
3	I_3	0,998	1,132	0,588	1,914	91	92	78	133
4	I_4	0,995	1,385	1,137	0,009	-99	-99	-138	-113
5	I_5	1,20	0,93	1,57	1,34	34	14	41	-23
6	I_6	1,16	0,75	1,40	0,78	-22	-37	3	-62
7	I_7	0,48	1,86	1,67	2,09	109	161	23	42

* Складено та розраховано авторами.

При цьому слід зазначити, що при розрахунку вказаних коефіцієнтів, базовим роком вибрано 2006 рік, і, таким, чином, індекс цього року становить 1 за всіма коефіцієнтами. Індеси зміни показників I_i розраховані відносно попереднього року.

На основі отриманих коефіцієнтів I_i за відповідні періоди, скориставшись формулами 4.1 та 4.2, розрахуємо рівень активності державного регулювання страхового підприємництва та ефективність контрольної функції Нацкомфінпослуг у цій сфері (табл. 4.5). Дослідження рівня активності державного регулювання страхового підприємництва свідчить про її низьку активність з боку органу нагляду після 2006 року.

Таблиця 4.5

**Аналіз активності державного регулювання страхових підприємств
України та ефективності виконання контрольної функції
за період 2006-2010 рр.***

Показник	Рік					Зміна до попереднього року			
	2006	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Рівень активності державного регулювання	1,00	0,876	1,007	1,246	0,574	-0,124	0,131	0,239	-0,671
Ефективність контрольної функції	0,87	1,05	0,79	1,42	3,01	0,18	-0,27	0,63	1,60

* Складено та розраховано авторами.

Так, якщо в 2008 р. середній коефіцієнт активності діяльності комісії у сфері страхового підприємництва становив 1,007, то в 2010 р. лише 0,574. Ефективність виконання контрольної функції в динаміці зростає (окрім 2008 р.) і у 2009 р. становить 1,42, а у 2010 – 3,01, що перевищує значення попереднього року більше, ніж у 2 рази. Така тенденція обумовлена формуванням та вдосконаленням відповідної законодавчої та нормативно-методичної бази щодо реєстрації та ліцензування суб'єктів страхового підприємництва, порядку складання та подання звітності; проведенням відповідної консультативної роботи з недопущення порушень чинного законодавства. Внаслідок цього самі суб'єкти ринку фінансових послуг стали організовувати та здійснювати свою діяльність більш ефективно, не допускаючи істотного порушення нормативних вимог. Водночас суттєве зростання показника ефективності контрольної функції свідчить про надмірне використання цієї функції, яке може слугувати підґрунтям підозр щодо хабарництва у Нацкомфінпослуг. Адже загальновідомо, що суттєве зростання кількості виявлених порушень та прийнятих заходів впливу при одночасному зменшенні кількості перевірок є прямим шляхом до виникнення таких підозр. Такі дії з боку регулятора не можуть розцінюватися позитивно ні з боку суб'єктів регулювання, ні з боку органів влади та саморегулювних організацій.

Важливу роль під час оцінки дієвості механізму державного регулювання відіграють не лише рівень його активності та ефективності виконання контрольної функції, а й визначення якості впливу державного регулювання на розвиток національного страхового підприємництва.

Вважається, що якість впливу державного регулювання на сферу страхового підприємництва необхідно інтерпретувати певним розрахунковим показником, який дозволить би оцінити її математично.

Як відомо [23, С. 13], узагальнюючий показник розвитку страхового підприємництва можна подати як середнє геометричне індексів кількості суб'єктів страхового підприємництва, вартості їх активів, обсягу наданих ними послуг, вартості сформованих страхових резервів, здійснених страхових виплат.

$$P_{сп} = \sqrt[5]{I_{ск} \cdot I_{ак} \cdot I_{пл} \cdot I_{сп} \cdot I_{св}} \quad (4.3)$$

де: $P_{сп}$ - інтегральний показник рівня розвитку страхового підприємництва;

$I_{ск}$ - індекс кількості суб'єктів страхового підприємництва;

$I_{ак}$ - індекс вартості активів;

$I_{пл}$ - індекс обсягу наданих послуг;

$I_{сп}$ - індекс вартості сформованих страхових резервів;

$I_{св}$ - індекс здійснених валових страхових виплат.

Результати оцінки інтегрального показника рівня розвитку сфери страхового підприємництва наведені в табл. 4.6.

Таблиця 4.6

Розрахунок інтегрального показника оцінки рівня розвитку сфери страхового підприємництва України у 2006-2010 рр.*

№	Показник	Роки					Зміна 2010 року до року:			
		2006	2007	2008	2009	2010	2006	2007	2008	2009
1	$I_{ск}$	1,05	1,10	1,06	0,96	1,00	0,2	-9,5	-5,7	3,7
2	$I_{ак}$	1,15	1,34	1,30	1,00	1,08	7,8	-26,5	-22,4	7,7
3	$I_{пл}$	1,08	1,30	1,33	0,85	1,13	12,9	-17,3	-20,4	27,8
4	$I_{сп}$	1,19	1,40	1,29	0,93	1,12	12,1	-27,9	-17,3	19,1
5	$I_{св}$	1,37	1,62	1,67	0,96	0,91	-9,4	-71,5	-76,7	-4,9
6	$P_{сп}$	1,16	1,34	1,32	0,94	1,04	-11,9	-29,8	-27,4	10,5

* Розраховано на основі даних Нацкомфінпослуг [154, 155, 156].

З даних таблиці спостерігається позитивна тенденція розвитку сфери страхового підприємництва за аналізований період, окрім 2009 року, в якому значення інтегрального показника становить величину, меншу 1 (0,94). Результат такого низького значення показника спричинений зменшенням усіх без винятку складових, що беруться для розрахунку інтегрального показника.

У 2010 році значення всіх індексів, крім індексу валових страхових виплат, збільшилося, причому зменшення останнього є суттєвішим. Це підтверджує й статистика: у 2010 році страховиками було здійснено страхових відшкодувань на суму 6104,6 млн. грн., а у 2009 році – на 6737,2 млн. грн.

Отже, основним фактором посилення позитивного впливу державного регулювання на розвиток страхового підприємництва є створення належних умов для підвищення показників активності такого регулювання.

4.2. Оцінка диференціації розвитку страхового підприємництва в регіонах України

Для оцінки диференціації розвитку страхового підприємництва в регіонах України слід здійснити ранжування регіонів за певними критеріями. За основу при виборі критеріїв вибрано показники, що є відкритими Нацкомфінпослуг для зовнішніх користувачів. Слід зауважити, що органом нагляду публікується єдиний звіт про діяльність структурних підрозділів страховиків у регіонах України (Форма №3 [188]). На основі цих даних, опублікованих за 2006-2010 роки, нами вибрані такі критерії для аналізу: кількість структурних підрозділів страховиків, сума зібраних страхових премій у загальному та на душу населення, загальний розмір здійснених страхових відшкодувань та на душу населення, частка страхових премій та відшкодувань у ВРП, рівень виплат, щільність структурних підрозділів страховиків у регіоні.

На нашу думку, найбільш ефективним методом встановлення ступеня розвитку страхового підприємництва в регіонах України є застосування рейтингового оцінювання регіонів за 2006-2010 роки на основі ранжування різних критеріїв. Вважається, що найбільш прийнятним є рейтинг, що враховує територіальні та соціально-економічні особливості розвитку регіонів. Для цього пропонується набір таких критеріїв для ранжування: 1) розмір премій на душу населення; 2) частка премій у ВРП; 3) розмір виплат

на душу населення; 4) частка виплат у ВРП; 5) рівень виплат (співвідношення обсягів зібраних премій до здійснених виплат); 6) щільність розміщення структурних підрозділів (кількість структурних підрозділів на 100 тис. населення); 7) продуктивність структурних підрозділів (сума зібраних премій одним структурним підрозділом).

Причому, для адекватності оцінки розвитку (відставання) регіону порівнюється конкретно отриманий регіональний критерій із середнім по Україні згідно з такою формулою:

$$K_j = \sum_{i=1}^n \frac{INS_{ij}}{INS_i}, \quad (4.4)$$

де: K_j - інтегральний показник розвитку страхового підприємництва;

INS_{ij} - середнє значення i -го показника j -го регіону;

INS_i - середньоукраїнське значення i -го показника;

n – кількість показників;

i – номер показника;

j – номер регіону;

$1 \leq i \leq 7, 1 \leq j \leq 27$.

Такий підхід дозволить більш чітко та аргументовано охарактеризувати сучасний стан розвитку страхового підприємства в регіонах України.

У табл. 4.7 відображено регіональне розміщення структурних підрозділів страховиків України та їх структуру. За аналізований п'ятирічний період спостерігається суттєве зростання присутності страховиків на регіональних страхових ринках України. В загальному за 2006-2010 рр. кількість структурних підрозділів зросла на 9,25%. Причому в 2007-2008 році спостерігалось скорочення кількості філій, що було пов'язано з оптимізацією управлінської моделі страховиків і тим самим перетворенням балансових структурних підрозділів у безбалансові. Водночас страховики почали стрімко збільшувати свою присутність у регіонах, незважаючи на кризові умови їх роботи. Фактично, ріст сегмента страхування на загальнодержавному рівні є результатом розширення страхового поля регіонів України.

Найбільша кількість філій розміщена в м. Києві та Львівській області, найменша в м. Севастополь – від 21 до 29 в залежності від року, причому питома вага регіону не перевищує 1% загальнодержавного значення. Регіони, в яких показники не досягають середнього значення по країні за відповідний період, можна вважати відносно нерозвинутими. Так, за період 2006-2010 рр. кількість структурних підрозділів була меншою від середнього значення по

Україні у 15-18 регіонах. Це є свідченням високого рівня нерівномірності розподілу структурних підрозділів по регіонах України.

Таблиця 4.7

Кількість структурних підрозділів страхових підприємств у розрізі регіонів України в 2006-2010 роках*

Регіон (область)	Кількість структурних підрозділів, од.					2010 до 2006, од.	Співвідношення до середнього загальноукраїнського значення				
	2006	2007	2008	2009	2010		2006	2007	2008	2009	2010
Вінницька	110	101	60	100	97	-13	1,16	1,18	0,71	0,97	0,93
Волинська	88	83	77	86	82	-6	0,92	0,97	0,91	0,83	0,79
Дніпропетровська	146	149	158	180	192	46	1,53	1,74	1,87	1,75	1,85
Донецька	130	127	163	173	192	62	1,37	1,49	1,93	1,68	1,85
Житомирська	85	78	56	81	82	-3	0,89	0,91	0,66	0,79	0,79
Закарпатська	75	70	61	75	80	5	0,79	0,82	0,72	0,73	0,77
Запорізька	101	102	121	130	136	35	1,06	1,19	1,43	1,26	1,31
Івано-Франківська	88	81	71	80	84	-4	0,92	0,95	0,84	0,78	0,81
Київська	81	84	83	88	92	11	0,85	0,98	0,98	0,85	0,88
Кіровоградська	74	45	44	70	72	-2	0,78	0,53	0,52	0,68	0,69
м. Київ	114	132	162	171	172	58	1,20	1,54	1,92	1,66	1,65
Луганська	90	95	104	145	142	52	0,95	1,11	1,23	1,41	1,37
Львівська	164	115	115	161	152	-12	1,72	1,35	1,36	1,56	1,46
Миколаївська	83	45	55	87	80	-3	0,87	0,53	0,65	0,84	0,77
Одеська	127	85	102	147	150	23	1,33	0,99	1,21	1,43	1,44
Полтавська	112	102	78	111	106	-6	1,18	1,19	0,92	1,08	1,02
Рівненська	80	76	73	79	79	-1	0,84	0,89	0,86	0,77	0,76
Сумська	82	65	55	75	79	-3	0,86	0,76	0,65	0,73	0,76
Тернопільська	77	74	63	72	74	-3	0,81	0,87	0,74	0,70	0,71
Харківська	126	112	113	125	116	-10	1,32	1,31	1,34	1,21	1,12
Херсонська	88	65	59	85	83	-5	0,92	0,76	0,70	0,83	0,80
Хмельницька	91	87	78	92	90	-1	0,96	1,02	0,92	0,89	0,87
Черкаська	91	88	84	86	87	-4	0,96	1,03	0,99	0,83	0,84
Чернівецька	55	54	51	53	53	-2	0,58	0,63	0,60	0,51	0,51
Чернігівська	105	91	81	99	117	12	1,10	1,06	0,96	0,96	1,13
Автономна Респ. Крим	106	102	117	130	118	12	1,11	1,19	1,38	1,26	1,14
м. Севастополь	24	21	24	27	29	5	0,25	0,25	0,28	0,26	0,28
Всього	2569	2308	2284	2781	2807	238	-	-	-	-	-
В середньому по Україні	95,1	85,5	84,6	103,0	104,0	8,8	-	-	-	-	-

* Розраховано за даними Нацкомфінпослуг [154, 155, 156]

Слід відзначити, що розширення страхових ринків регіонів України відбувалося у 2006-2008 роках і в 2008 році темп росту ринку становив 110%, тобто зріс більш, ніж удвічі. Проте негативні наслідки фінансової кризи призвели до зниження темпу росту страхових ринків, і в 2009 році він становив лише 83,5% попереднього, тобто спад становив 16,5%. У 2010 році спостерігалось деяке пожвавлення на регіональних страхових ринках, проте досягнути значення 2008 року не вдалося – ринок становить лише 88,1%. Про негативні наслідки фінансової кризи свідчать і дані про обсяги зібраних страхових премій структурними підрозділами страховиків (табл. 4.8).

Таблиця 4.8

Обсяги зібраних страхових премій структурними підрозділами страхових підприємств у 2006-2010 рр.*

Регіон	Зібрані страхові премії структурними підрозділами страховиків, тис. грн.					Відхилення 2010 до 2006 у:	
	2006	2007	2008	2009	2010	тис. грн.	%
Вінницька	40552,0	70144,4	93106,9	79398,3	79461,4	38909,4	0,96
Волинська	37943,0	57378,7	80320,0	63642,7	61682,6	23739,7	0,63
Дніпропетровська	190801,3	294893,1	356700,9	279036,5	265542,7	74741,3	0,39
Донецька	185098,3	312933,9	644342,7	300404,6	506815,5	321717,1	1,74
Житомирська	31439,4	52552,9	72953,3	52253,6	54352,1	22912,7	0,73
Закарпатська	59750,3	87363,2	101754,0	81150,6	70644,6	10894,3	0,18
Запорізька	122124,0	184076,2	219175,4	181001,0	204118,2	81994,2	0,67
Івано-Франківська	34593,6	56599,1	80576,7	59962,2	58055,1	23461,5	0,68
Київська	64014,4	62305,3	112858,4	89349,9	102249,2	38234,8	0,60
Кіровоградська	27475,4	52993,0	73232,1	43873,9	43872,9	16397,4	0,60
м. Київ	748388,3	993471,7	1296507,0	1470915,7	1518558	770169,7	1,03
Луганська	86710,9	128342,4	170571,4	138428,0	153821,1	67110,2	0,77
Львівська	95971,3	160914,2	249907,8	207558,6	196597,3	100626,1	1,05
Миколаївська	42908,7	83112,4	111588,5	68987,5	70731,4	27822,7	0,65
Одеська	124793,9	234687,9	280020,3	234359,4	224610,9	99817,0	0,80
Полтавська	65850,4	85940,6	100563,6	78222,3	75037,7	9187,3	0,14
Рівненська	32864,1	57477,1	72685,8	61175,8	58812,7	25948,6	0,79
Сумська	27888,7	47552,5	61524,3	47618,6	52080,7	24192,0	0,87
Тернопільська	32933,6	51504,6	70167,0	47187,6	46490,1	13556,5	0,41
Харківська	90567,6	153293,6	228585,2	178461,4	165142,5	74574,9	0,82
Херсонська	38394,2	64456,5	78608,6	57442,8	51574,4	13180,2	0,34
Хмельницька	37086,0	62725,1	79882,7	53577,1	55382,8	18296,9	0,49
Черкаська	34557,0	60588,6	82676,2	63357,0	63959,8	29402,8	0,85
Чернівецька	21399,9	34828,6	47882,3	37620,7	39412,1	18012,2	0,84
Чернігівська	36753,8	50926,4	65214,1	55294,3	58687,8	21934,0	0,60
АР Крим	73540,9	138744,7	180647,4	154332,5	141800,0	68259,1	0,93
м. Севастополь	13586,4	32166,3	43686,5	43081,1	45258,5	31672,1	2,33
Всього	2384401	3639807	5012053	4184612	4419494	2035093	0,85
В середньому по Україні	88311,1	134807,7	185631,6	154985,6	163684,9	75373,8	-

* Розраховано на основі даних Нацкомфінпослуг [154, 155, 156].

Серед регіональних страхових ринків особливо виділяється діяльність структурних підрозділів, що діють на території м. Києва. Незважаючи на кризові явища в економіці, надходження премій у цьому регіоні мало постійну тенденцію до зростання за весь аналізований період. Саме завдяки цьому значення загальноукраїнського показника у 2010 році є кращими від попередніх. Адже варто наголосити, що у 13 (а це половина всіх) регіонах, надходження премій у 2010 році було меншим, ніж у 2009. Фактично страховий ринок звужується вже другий рік поспіль. Навіть у таких, на перший погляд, фінансово забезпечених регіонах, як Одеська, Харківська, Львівська областях та АР Крим спостерігаються ці негативні тенденції. Найменшими за розміром є страхові ринки Кіровоградської, Чернівецької областей та м. Севастополь. Їх питома вага у загальнодержавному показнику 2010-го року становила 0,99%, 0,89%, 1,02% відповідно.

На нашу думку, звуження ринку спричинене дією таких факторів: 1) перетворення балансових структурних підрозділів у безбалансові, що автоматично зменшує кількість суб'єктів, які підпадають під моніторинг; 2) звуження страхового ринку в окремих регіонах; 3) одночасною дією перших двох факторів.

Оцінка забезпеченості регіонів страховими послугами свідчить про загальний низький рівень показника (табл. 4.9). Найнижчий рівень співвідношення зібраних премій до валового регіонального продукту (ВРП) відмічено у Полтавській області, де у 2010 році страхова діяльність забезпечувала тільки 0,2% ВРП. Водночас, акумульовані негативні явища як у сфері матеріального виробництва, так і у фінансовій галузі, у деяких регіонах призвели до того, що у 2010 році рівень їх забезпечення страховими послугами є меншим навіть, ніж у 2006 році. Такими регіонами є: Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Тернопільська, Херсонська та Хмельницька області. Фактично, у них страхові ринки звужувалися більшими темпами, ніж регіональне виробництво.

Доцільно відзначити домінуючу позицію Закарпатської області, де у 2007 та 2008 роках був найвищий рівень забезпечення страховими послугами серед усіх регіонів держави.

Варто зауважити, що загальний низький показник забезпеченості страховими послугами в регіонах України є результатом страхової

статистики. Адже, як вже зазначалося вище, статистика фіксує лише дані, отримані від балансових структурних підрозділів страховиків.

Таблиця 4.9

**Рівень забезпечення регіонів України страховими послугами
в 2006-2010 рр., %**

Регіон (область)	Співвідношення зібраних премій до ВРП, %					Зміна 2010 до 2006, %	Зміна 2010 до 2008, %
	2006	2007	2008	2009	2010		
Вінницька	0,33	0,46	0,46	0,39	0,38	0,06	-0,08
Волинська	0,49	0,57	0,63	0,52	0,51	0,02	-0,12
Дніпропетровська	0,36	0,41	0,34	0,30	0,27	-0,10	-0,07
Донецька	0,26	0,34	0,55	0,29	0,44	0,18	-0,11
Житомирська	0,36	0,47	0,49	0,35	0,33	-0,03	-0,15
Закарпатська	0,73	0,83	0,77	0,65	0,52	-0,21	-0,25
Запорізька	0,49	0,56	0,52	0,48	0,53	0,03	0,01
Івано-Франківська	0,31	0,41	0,45	0,35	0,34	0,04	-0,11
Київська	0,33	0,24	0,32	0,24	0,26	-0,08	-0,06
Кіровоградська	0,34	0,53	0,52	0,33	0,31	-0,02	-0,21
м. Київ	0,79	0,73	0,76	0,87	0,88	0,10	0,12
Луганська	0,36	0,40	0,40	0,36	0,38	0,03	-0,01
Львівська	0,45	0,57	0,70	0,58	0,54	0,09	-0,17
Миколаївська	0,36	0,56	0,57	0,34	0,34	-0,02	-0,23
Одеська	0,50	0,71	0,60	0,48	0,45	-0,05	-0,15
Полтавська	0,30	0,30	0,29	0,23	0,20	-0,10	-0,09
Рівненська	0,37	0,51	0,52	0,45	0,41	0,04	-0,10
Сумська	0,29	0,39	0,38	0,30	0,33	0,04	-0,05
Тернопільська	0,51	0,62	0,66	0,42	0,43	-0,09	-0,24
Харківська	0,28	0,35	0,38	0,30	0,28	0,00	-0,10
Херсонська	0,51	0,71	0,60	0,43	0,38	-0,13	-0,22
Хмельницька	0,39	0,51	0,50	0,34	0,35	-0,03	-0,15
Черкаська	0,32	0,44	0,43	0,34	0,32	0,00	-0,11
Чернівецька	0,42	0,52	0,54	0,44	0,47	0,05	-0,07
Чернігівська	0,41	0,44	0,44	0,38	0,41	0,00	-0,03
АР Крим	0,46	0,66	0,66	0,56	0,49	0,03	-0,17
м. Севастополь	0,36	0,65	0,69	0,67	0,64	0,29	-0,05
Україна	0,44	0,51	0,53	0,46	0,46	0,03	-0,06

* Розраховано на основі даних Нацкомфінпослуг [154, 155, 156].

Проте при цьому не враховуються результати діяльності безбалансових підрозділів та агентської мережі страховиків, що діють у відповідному регіоні.

Наступним показником, який відображає рівень розвитку і активності страхового підприємництва в регіонах, є розмір здійснених страхових відшкодувань (табл. 4.10).

Таблиця 4.10

Здійснені страхові відшкодування структурними підрозділами страхових підприємств у регіонах України в 2006-2010 рр., тис. грн.*

Регіон (область)	2006	2007	2008	2009	2010	2010 до 2006, %	2010 до 2008, %
Вінницька	7193,1	15365,4	27816,2	29126,7	26704,6	271,3	-4,0
Волинська	7081,4	12916,1	19935,4	20150,2	18608,2	162,8	-6,7
Дніпропетровська	41428,0	68803,5	115523,4	104205,0	88784,3	114,3	-23,1
Донецька	33753,7	77648,8	174897,5	106445,8	156157,8	362,6	-10,7
Житомирська	5926,9	11121,7	20332,0	20782,1	18085,1	205,1	-11,1
Закарпатська	13122,2	20157,7	39102,9	22933,0	18032,0	37,4	-53,9
Запорізька	27265,9	48231,1	79965,1	71895,7	74177,0	172,1	-7,2
Івано-Франківська	7130,5	13036,0	24387,1	19671,5	17982,6	152,2	-26,3
Київська	21138,3	19320,6	48695,5	42543,4	42680,3	101,9	-12,4
Кіровоградська	10787,6	12285,9	21869,6	34099,3	11540,5	7,0	-47,2
м. Київ	161197,8	322619,9	563690,1	808023,7	778371,5	382,9	38,1
Луганська	20917,9	28540,5	47692,9	48964,8	45656,0	118,3	-4,3
Львівська	27968,9	41897,6	86185,5	84568,5	67602,7	141,7	-21,6
Миколаївська	11784,3	23553,5	35587,5	30375,7	19411,8	64,7	-45,5
Одеська	24756,5	51131,4	100060,4	95071,2	64917,1	162,2	-35,1
Полтавська	8500,1	15139,1	30351,4	28765,6	24738,0	191,0	-18,5
Рівненська	6627,9	10508,7	18667,5	15046,9	14118,1	113,0	-24,4
Сумська	5508,4	8165,9	16323,3	17446,2	17161,4	211,5	5,1
Тернопільська	6171,3	10486,5	19312,0	14037,7	11464,8	85,8	-40,6
Харківська	16070,3	32096,2	74997,1	69840,6	55507,4	245,4	-26,0
Херсонська	10466,1	20967,9	29653,5	22170,6	24104,6	130,3	-18,7
Хмельницька	9458,2	14219,9	25062,2	19384,1	18377,3	94,3	-26,7
Черкаська	7638,0	15775,3	31330,9	27499,8	28292,9	270,4	-9,7
Чернівецька	4771,7	6698,0	11532,7	9495,8	11233,8	135,4	-2,6
Чернігівська	5177,2	10596,6	19198,0	17250,3	17213,5	232,5	-10,3
АР Крим	12374,1	25467,7	47942,9	79742,4	51565,8	316,7	7,6
м. Севастополь	4075,6	8369,0	16192,3	18998,6	20642,1	406,5	27,5
Україна	514216,4	936751,5	1730112,4	1859536,4	1722489,2	235,0	-0,4

* Розраховано на основі даних Нацкомфінпослуг [154, 155, 156].

Постійне зменшення сум страхових виплат при одночасному зростанні страхових премій є результатом свідомого затягування чи навіть відмови здійснити страхову виплату. Фактично, у 2010 рр. лише у АР Крим, містах Київ та Севастополь, а також у Сумській області здійснено страхові відшкодування на суму більшу, аніж у 2008 році.

На нашу думку, для аналізу грошових потоків від страхової діяльності більш аргументованим та доцільним є показник рівня виплат, який характеризує співвідношення сум здійснених страхових відшкодувань до премій і виражений у відсотках. Цей показник дозволяє оцінити та певною мірою прогнозувати стан розвитку страхового підприємництва у регіонах.

Як свідчать дані табл. 4.11, за аналізований період спостерігається істотне зростання показника рівня виплат. Це говорить про те, що темпи зростання сум здійснених відшкодувань випереджають темп зростання зібраних премій, що вважається позитивним явищем. З одного боку, це свідчить про готовність страховиків здійснювати страхові відшкодування. З іншого боку, істотне його зростання може негативно вплинути на фінансовий стан страхових підприємств.

Таблиця 4.11

Рівень виплат структурних підрозділів страховиків у регіонах України в 2006-2010 роках*

Регіон (область)	Рівень виплат, %						Співвідношення до середнього загальноукраїнського значення					
	2006	2007	2008	2009	2010	2010 до 2006	2006	2007	2008	2009	2010	2010 до 2006
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Вінницька	17,7	21,9	29,9	36,7	33,6	15,9	0,82	0,85	0,87	0,83	0,86	0,04
Волинська	18,7	22,5	24,8	31,7	30,2	11,5	0,87	0,87	0,72	0,71	0,77	-0,09
Дніпропетровська	21,7	23,3	32,4	37,3	33,4	11,7	1,01	0,91	0,94	0,84	0,86	-0,15
Донецька	18,2	24,8	27,1	35,4	30,8	12,6	0,85	0,96	0,79	0,80	0,79	-0,06
Житомирська	18,9	21,2	27,9	39,8	33,3	14,4	0,87	0,82	0,81	0,90	0,85	-0,02
Закарпатська	22,0	23,1	38,4	28,3	25,5	3,6	1,02	0,90	1,11	0,64	0,65	-0,36
Запорізька	22,3	26,2	36,5	39,7	36,3	14,0	1,04	1,02	1,06	0,89	0,93	-0,10
Івано-Франківська	20,6	23,0	30,3	32,8	31,0	10,4	0,96	0,89	0,88	0,74	0,79	-0,16
Київська	33,0	31,0	43,1	47,6	41,7	8,7	1,53	1,20	1,25	1,07	1,07	-0,46
Кіровоградська	39,3	23,2	29,9	77,7	26,3	-13,0	1,82	0,90	0,87	1,75	0,67	-1,15
м. Київ	21,5	32,5	43,5	54,9	51,3	29,7	1,00	1,26	1,26	1,24	1,32	0,32
Луганська	24,1	22,2	28,0	35,4	29,7	5,6	1,12	0,86	0,81	0,80	0,76	-0,36

Продовження табл. 4.11

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Львівська	29,1	26,0	34,5	40,7	34,4	5,2	1,35	1,01	1,00	0,92	0,88	-0,47
Миколаївська	27,5	28,3	31,9	44,0	27,4	0,0	1,27	1,10	0,92	0,99	0,70	-0,57
Одеська	19,8	21,8	35,7	40,6	28,9	9,1	0,92	0,85	1,04	0,91	0,74	-0,18
Полтавська	12,9	17,6	30,2	36,8	33,0	20,1	0,60	0,68	0,87	0,83	0,85	0,25
Рівненська	20,2	18,3	25,7	24,6	24,0	3,8	0,94	0,71	0,74	0,55	0,62	-0,32
Сумська	19,8	17,2	26,5	36,6	33,0	13,2	0,92	0,67	0,77	0,82	0,85	-0,07
Тернопільська	18,7	20,4	27,5	29,7	24,7	5,9	0,87	0,79	0,80	0,67	0,63	-0,24
Харківська	17,7	20,9	32,8	39,1	33,6	15,9	0,82	0,81	0,95	0,88	0,86	0,04
Херсонська	27,3	32,5	37,7	38,6	46,7	19,5	1,26	1,26	1,09	0,87	1,20	-0,06
Хмельницька	25,5	22,7	31,4	36,2	33,2	7,7	1,18	0,88	0,91	0,81	0,85	-0,33
Черкаська	22,1	26,0	37,9	43,4	44,2	22,1	1,02	1,01	1,10	0,98	1,13	0,11
Чернівецька	22,3	19,2	24,1	25,2	28,5	6,2	1,03	0,75	0,70	0,57	0,73	-0,30
Чернігівська	14,1	20,8	29,4	31,2	29,3	15,2	0,65	0,81	0,85	0,70	0,75	0,10
АР Крим	16,8	18,4	26,5	51,7	36,4	19,5	0,78	0,71	0,77	1,16	0,93	0,15
м. Севастополь	30,0	26,0	37,1	44,1	45,6	15,6	1,39	1,01	1,07	0,99	1,17	-0,22
Всього	21,6	25,7	34,5	44,4	39,0	17,4						

* Розраховано на основі даних Нацкомфінпослуг [154, 155, 156].

Експерти страхування вважають [20], що в сучасних умовах рівень виплат зі значенням до 60% є безпечним (у розвинених країнах він коливається на рівні 80-85% [161]). У період, що підлягає дослідженню, спостерігається більш ніж двократне зростання загальнодержавного показника рівня виплат (у 2006 році – 21,6%, а у 2009 – 44,4%).

Слід зазначити, що у 2009 році лише у 4-ох, а у 2010 році у 5 регіонах спостерігалось більше значення рівня виплат, ніж загальноукраїнське. Причому, у 2009 році найбільше значення мала Кіровоградська область (77,7%), а у 2010 – м. Київ (51,3%).

За період 2006-2010 роки прослідковується низьке значення премій, що припадають на душу населення в регіонах України (табл. 4.12).

Фактично, середній по Україні показник зібраних структурними підрозділами страховиків премій на душу населення є досить низьким і складає близько 100 грн. Причому у більшості регіонів спостерігаються суттєві відхилення показника від його середнього значення. У м. Києві наявне 15-кратне перевищення цього показника. Місто Севастополь, Дніпропетровська, Запорізька та Одеська області характеризуються більшим значенням співвідношення премій до чисельності їх населення. У всіх інших

регіонах спостерігається істотне відставання вказаного показника від середнього по країні.

Таблиця 4.12

Зібрані структурними підрозділами страховиків страхові премії на душу населення в регіонах України за 2006-2010 рр.*

Регіон (область)	Зібрані страхові премії на душу населення, грн.						Співвідношення до середнього загальноукраїнського значення				
	2006	2007	2008	2009	2010	2010 до 2006	2006	2007	2008	2009	2010
Вінницька	23,9	41,8	55,9	48,0	48,3	24,3	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Волинська	36,5	55,3	77,5	61,4	59,5	23,0	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6
Дніпропетровська	55,5	86,5	105,3	82,9	79,4	23,8	1,1	1,1	1,0	0,9	0,8
Донецька	40,2	68,6	142,6	67,0	113,9	73,7	0,8	0,9	1,3	0,7	1,2
Житомирська	23,8	40,1	56,1	40,5	42,4	18,6	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4
Закарпатська	48,0	70,3	81,9	65,2	56,7	8,7	0,9	0,9	0,8	0,7	0,6
Запорізька	65,9	100,0	120,0	99,6	113,0	47,1	1,3	1,3	1,1	1,1	1,2
Івано-Франківська	24,9	40,9	58,3	43,4	42,1	17,1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4
Київська	36,4	35,7	65,1	51,8	59,5	23,0	0,7	0,5	0,6	0,6	0,6
Кіровоградська	10,2	19,4	26,6	15,8	15,7	5,6	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
м. Київ	706,0	949,4	1254,6	1438,7	1497,7	791,8	13,9	12,1	11,6	15,8	15,5
Луганська	36,2	54,2	72,8	59,6	66,8	30,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
Львівська	37,3	62,8	97,8	81,4	77,2	39,9	0,7	0,8	0,9	0,9	0,8
Миколаївська	35,3	68,8	93,0	57,8	59,6	24,3	0,7	0,9	0,9	0,6	0,6
Одеська	52,0	98,0	117,0	98,0	94,0	42,0	1,0	1,3	1,1	1,1	1,0
Полтавська	42,5	56,1	66,2	52,0	50,2	7,7	0,8	0,7	0,6	0,6	0,5
Рівненська	28,4	49,8	63,1	53,1	51,0	22,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5
Сумська	22,9	39,5	51,7	40,4	44,6	21,8	0,4	0,5	0,5	0,4	0,5
Тернопільська	29,7	46,7	64,0	43,2	42,8	13,1	0,6	0,6	0,6	0,5	0,4
Харківська	32,1	54,7	82,0	64,3	59,8	27,7	0,6	0,7	0,8	0,7	0,6
Херсонська	34,2	57,9	71,2	52,4	47,3	13,1	0,7	0,7	0,7	0,6	0,5
Хмельницька	27,1	46,3	59,4	40,1	41,6	14,5	0,5	0,6	0,5	0,4	0,4
Черкаська	25,9	45,8	63,1	48,7	49,6	23,7	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5
Чернівецька	23,6	38,5	52,9	41,6	43,6	20,0	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Чернігівська	31,7	44,5	57,8	49,6	53,2	21,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6
АР Крим	37,1	70,3	91,7	78,5	72,2	35,1	0,7	0,9	0,8	0,9	0,7
м. Севастополь	35,8	84,8	115,0	113,3	119,5	83,6	0,7	1,1	1,1	1,2	1,2
Україна	51,0	78,3	108,3	90,9	96,3	45,4	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0

* Розраховано на основі даних Нацкомфінпослуг [154, 155, 156].

Найменше премій на душу населення припадає у Кіровоградській області: у 2009 та 2010 роках 15,8 грн. та 15,7 грн. відповідно. За весь період дослідження цей показник у Кіровоградської області становив лише 20% середнього по Україні. Таким чином, у м. Києві на душу населення припадало в середньому в 94 рази більше премій на душу населення, ніж в

Кіровоградській області. Це в черговий раз підтверджує асиметричність розвитку регіонів України.

Аналогічні тенденції спостерігаються у частині страхових виплат на душу населення в регіонах України (табл. 4.13).

Таблиця 4.13

Здійснені структурними підрозділами страховиків страхові відшкодування на душу населення в регіонах України в 2006-2010 рр.*

Регіон (область)	Здійснені страхові відшкодування на душу населення, грн.						Співвідношення до середнього загальноукраїнського значення				
	2006	2007	2008	2009	2010	2010/2006	2006	2007	2008	2009	2010
Вінницька	4,25	9,15	16,70	17,60	16,22	11,98	0,39	0,45	0,45	0,44	0,43
Волинська	6,81	12,45	19,24	19,44	17,95	11,13	0,62	0,62	0,51	0,48	0,48
Дніпропетровська	12,06	20,17	34,11	30,97	26,53	14,47	1,10	1,00	0,91	0,77	0,71
Донецька	7,34	17,03	38,70	23,74	35,09	27,76	0,67	0,85	1,03	0,59	0,93
Житомирська	4,48	8,48	15,64	16,11	14,10	9,62	0,41	0,42	0,42	0,40	0,38
Закарпатська	10,54	16,21	31,46	18,43	14,47	3,93	0,96	0,81	0,84	0,46	0,39
Запорізька	14,71	26,21	43,77	39,58	41,06	26,35	1,34	1,30	1,17	0,98	1,09
Івано-Франківська	5,14	9,42	17,65	14,25	13,03	7,89	0,47	0,47	0,47	0,35	0,35
Київська	12,03	11,08	28,11	24,67	24,82	12,79	1,09	0,55	0,75	0,61	0,66
Кіровоградська	3,99	4,50	7,94	12,29	4,13	0,15	0,36	0,22	0,21	0,30	0,11
м. Київ	152,1	308,3	545,5	790,3	767,7	615,6	13,8	15,3	14,6	19,6	20,4
Луганська	8,73	12,05	20,35	21,09	19,84	11,11	0,79	0,60	0,54	0,52	0,53
Львівська	10,87	16,34	33,71	33,15	26,54	15,67	0,99	0,81	0,90	0,82	0,71
Миколаївська	9,69	19,50	29,66	25,47	16,36	6,67	0,88	0,97	0,79	0,63	0,44
Одеська	10,32	21,35	41,81	39,75	27,16	16,84	0,94	1,06	1,12	0,98	0,72
Полтавська	5,49	9,88	19,99	19,11	16,56	11,07	0,50	0,49	0,53	0,47	0,44
Рівненська	5,74	9,11	16,21	13,07	12,25	6,52	0,52	0,45	0,43	0,32	0,33
Сумська	4,52	6,78	13,71	14,81	14,71	10,19	0,41	0,34	0,37	0,37	0,39
Тернопільська	5,57	9,52	17,62	12,87	10,55	4,99	0,51	0,47	0,47	0,32	0,28
Харківська	5,70	11,45	26,89	25,16	20,10	14,40	0,52	0,57	0,72	0,62	0,54
Херсонська	9,33	18,85	26,88	20,22	22,10	12,77	0,85	0,94	0,72	0,50	0,59
Хмельницька	6,92	10,49	18,62	14,49	13,81	6,90	0,63	0,52	0,50	0,36	0,37
Черкаська	5,72	11,93	23,92	21,16	21,93	16,20	0,52	0,59	0,64	0,52	0,58
Чернівецька	5,26	7,40	12,75	10,50	12,42	7,16	0,48	0,37	0,34	0,26	0,33
Чернігівська	4,46	9,26	17,01	15,46	15,59	11,13	0,41	0,46	0,45	0,38	0,42
АР Крим	6,25	12,90	24,35	40,55	26,25	20,00	0,57	0,64	0,65	1,00	0,70
м. Севастополь	10,75	22,06	42,63	49,96	54,49	43,75	0,98	1,10	1,14	1,24	1,45
Всього	10,99	20,14	37,40	40,38	37,55	26,56	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

* Розраховано на основі даних Нацкомфінпослуг [154, 155, 156].

Важливо зауважити, що якщо у 2010 році відносно 2006 року спостерігається зростання премій на душу населення у Кіровоградській області на 5,6 грн. (табл. 4.12), то виплати на душу населення зросли лише на 0,15 грн. (табл. 4.13). Це свідчить про відсутність ресурсів для адекватного

розвитку страхування в цьому регіоні. Враховуючи агропромислову спрямованість структури виробництва регіону та низького рівня популярності і використання страхування у сільському господарстві, страхове підприємництво регіону знаходиться у депресивному стані.

Аналізуючи показник щільності структурних підрозділів страховиків на 100 тис. населення регіону (табл. 4.14) спостерігається рівномірне їх розміщення в регіонах України.

Таблиця 4.14

Щільність структурних підрозділів на 100 тис. населення в регіонах України за 2006-2010 рр.*

Регіон (область)	Кількість структурних підрозділів на 100 тис. чол., од.						Співвідношення до середнього загальноукраїнського значення				
	2006	2007	2008	2009	2010	2010 / 2006	2006	2007	2008	2009	2010
Вінницька	6,5	6,0	3,6	6,0	5,9	-0,6	1,18	1,21	0,73	1,00	0,96
Волинська	8,5	8,0	7,4	8,3	7,9	-0,6	1,54	1,61	1,50	1,37	1,29
Дніпропетровська	4,3	4,4	4,7	5,3	5,7	1,5	0,77	0,88	0,94	0,89	0,94
Донецька	2,8	2,8	3,6	3,9	4,3	1,5	0,51	0,56	0,73	0,64	0,71
Житомирська	6,4	5,9	4,3	6,3	6,4	0,0	1,17	1,20	0,87	1,04	1,04
Закарпатська	6,0	5,6	4,9	6,0	6,4	0,4	1,10	1,13	0,99	1,00	1,05
Запорізька	5,4	5,5	6,6	7,2	7,5	2,1	0,99	1,12	1,34	1,19	1,23
Івано-Франківська	6,3	5,9	5,1	5,8	6,1	-0,3	1,16	1,18	1,04	0,96	0,99
Київська	4,6	4,8	4,8	5,1	5,3	0,7	0,84	0,97	0,97	0,84	0,87
Кіровоградська	2,7	1,6	1,6	2,5	2,6	-0,2	0,50	0,33	0,32	0,42	0,42
м. Київ	10,8	12,6	15,7	16,7	17,0	6,2	1,96	2,54	3,17	2,77	2,77
Луганська	3,8	4,0	4,4	6,2	6,2	2,4	0,68	0,81	0,90	1,03	1,01
Львівська	6,4	4,5	4,5	6,3	6,0	-0,4	1,16	0,90	0,91	1,05	0,98
Миколаївська	6,8	3,7	4,6	7,3	6,7	-0,1	1,24	0,75	0,93	1,21	1,10
Одеська	5,3	3,5	4,3	6,1	6,3	1,0	0,96	0,72	0,86	1,02	1,03
Полтавська	7,2	6,7	5,1	7,4	7,1	-0,1	1,32	1,34	1,04	1,22	1,16
Рівненська	6,9	6,6	6,3	6,9	6,9	-0,1	1,26	1,33	1,28	1,14	1,12
Сумська	6,7	5,4	4,6	6,4	6,8	0,0	1,23	1,09	0,94	1,05	1,11
Тернопільська	6,9	6,7	5,7	6,6	6,8	-0,1	1,26	1,35	1,16	1,09	1,11
Харківська	4,5	4,0	4,1	4,5	4,2	-0,3	0,81	0,80	0,82	0,75	0,69
Херсонська	7,8	5,8	5,3	7,8	7,6	-0,2	1,43	1,18	1,08	1,28	1,24
Хмельницька	6,7	6,4	5,8	6,9	6,8	0,1	1,21	1,29	1,17	1,14	1,11
Черкаська	6,8	6,7	6,4	6,6	6,7	-0,1	1,24	1,34	1,30	1,10	1,10
Чернівецька	6,1	6,0	5,6	5,9	5,9	-0,2	1,10	1,20	1,14	0,97	0,96
Чернігівська	9,1	8,0	7,2	8,9	10,6	1,5	1,65	1,60	1,45	1,47	1,73
АР Крим	5,4	5,2	5,9	6,6	6,0	0,7	0,97	1,04	1,20	1,09	0,98
м. Севастополь	6,3	5,5	6,3	7,1	7,7	1,3	1,15	1,12	1,28	1,18	1,25
Всього	5,5	5,0	4,9	6,0	6,1	0,6	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

* Розраховано на основі даних Нацкомфінпослуг [154, 155, 156].

Найменша кількість структурних підрозділів на 100 тис. населення зафіксована в Кіровоградській області (в середньому 2 од.). Станом на кінець 2010 року, окрім названої області, лише у Харківській та Донецькій областях цей показник є суттєво меншим від середнього по Україні. Протилежна ситуація спостерігається у м. Києві – кількість філій на 100 тис. населення у 2006-2010 рр. у 2, а то й у 3 рази перевищує середній український показник (становить 6 од.).

Фінансова криза кінця 2008 року призвела спочатку до скорочення кількості структурних підрозділів, а в наступних роках сприяла перетворенню балансових філій у безбалансові структурні підрозділи. Ці події сприяли збільшенню їх кількості і, водночас, свідчать про активне освоєння страховими компаніями страхового поля регіону.

Вважається, що економічна доцільність функціонування структурних підрозділів у регіонах України підтверджується показником продуктивності структурних підрозділів. Він вираховується співвідношенням зібраних страхових премій структурними підрозділами страхових компаній до їх загальної кількості у відповідному регіоні (табл. 4.15).

За період 2006-2010 рр. найбільш ефективно займалися збором премій структурні підрозділи страховиків, розміщені у м. Києві: чітко спостерігається тенденція росту показника, зростання якого склало 2264 тис. грн. в розрахунку на підрозділ. Окрім столиці, суттєве зростання в абсолютних величинах має місце у Донецькій області (1215,6 тис. грн.) та м. Севастополь (994,5 тис. грн.).

На загальнодержавному рівні найбільше премій одним структурним підрозділом було зібрано у 2008 році (2194,4 тис. грн.), у 2010 році – 1574,5 тис. грн. Порівнюючи аналізований показник у регіональному розрізі у 2010 році із загальнодержавним, доречно зазначити те, що у всіх регіонах, за винятком Донецької, Запорізької, Київської, Луганської та Львівської областей спостерігається його зменшення відносно 2009 року. Це означає, що продуктивність структурних підрозділів цих регіонів відстає від загальноукраїнського, причому не досягає навіть показника попередніх періодів.

Проаналізувавши зміни показників, що характеризують діяльність структурних підрозділів страховиків в регіонах України, слід їх узагальнити та провести ранжування вибраних показників за 2006-2010 рр.

Таблиця 4.15

**Продуктивність структурних підрозділів страховиків України
в 2006-2010 рр., тис. грн. ***

Регіон (область)	Зібрані страхові премії одним структурним підрозділом, тис. грн.						Співвідношення до середнього загальноукраїнського значення				
	2006	2007	2008	2009	2010	2010/2006	2006	2007	2008	2009	2010
Вінницька	368,7	694,5	1551,8	794,0	819,2	450,5	0,40	0,44	0,71	0,53	0,52
Волинська	431,2	691,3	1043,1	740,0	752,2	321,1	0,46	0,44	0,48	0,49	0,48
Дніпропетровська	1306,9	1979,1	2257,6	1550,2	1383,0	76,2	1,41	1,25	1,03	1,03	0,88
Донецька	1423,8	2464,0	3953,0	1736,4	2639,7	1215,8	1,53	1,56	1,80	1,15	1,68
Житомирська	369,9	673,8	1302,7	645,1	662,8	293,0	0,40	0,43	0,59	0,43	0,42
Закарпатська	796,7	1248,0	1668,1	1082,0	883,1	86,4	0,86	0,79	0,76	0,72	0,56
Запорізька	1209,1	1804,7	1811,4	1392,3	1500,9	291,7	1,30	1,14	0,83	0,93	0,95
Івано-Франківська	393,1	698,8	1134,9	749,5	691,1	298,0	0,42	0,44	0,52	0,50	0,44
Київська	790,3	741,7	1359,7	1015,3	1111,4	321,1	0,85	0,47	0,62	0,67	0,71
Кіровоградська	371,3	1177,6	1664,4	626,8	609,3	238,1	0,40	0,75	0,76	0,42	0,39
м. Київ	6564,8	7526,3	8003,1	8601,8	8828,8	2264,0	7,07	4,77	3,65	5,72	5,61
Луганська	963,5	1351,0	1640,1	954,7	1083,2	119,8	1,04	0,86	0,75	0,63	0,69
Львівська	585,2	1399,3	2173,1	1289,2	1293,4	708,2	0,63	0,89	0,99	0,86	0,82
Миколаївська	517,0	1846,9	2028,9	793,0	884,1	367,2	0,56	1,17	0,92	0,53	0,56
Одеська	982,6	2761,0	2745,3	1594,3	1497,4	514,8	1,06	1,75	1,25	1,06	0,95
Полтавська	587,9	842,6	1289,3	704,7	707,9	120,0	0,63	0,53	0,59	0,47	0,45
Рівненська	410,8	756,3	995,7	774,4	744,5	333,7	0,44	0,48	0,45	0,51	0,47
Сумська	340,1	731,6	1118,6	634,9	659,2	319,1	0,37	0,46	0,51	0,42	0,42
Тернопільська	427,7	696,0	1113,8	655,4	628,2	200,5	0,46	0,44	0,51	0,44	0,40
Харківська	718,8	1368,7	2022,9	1427,7	1423,6	704,9	0,77	0,87	0,92	0,95	0,90
Херсонська	436,3	991,6	1332,3	675,8	621,4	185,1	0,47	0,63	0,61	0,45	0,39
Хмельницька	407,5	721,0	1024,1	582,4	615,4	207,8	0,44	0,46	0,47	0,39	0,39
Черкаська	379,7	688,5	984,2	736,7	735,2	355,4	0,41	0,44	0,45	0,49	0,47
Чернівецька	389,1	645,0	938,9	709,8	743,6	354,5	0,42	0,41	0,43	0,47	0,47
Чернігівська	350,0	559,6	805,1	558,5	501,6	151,6	0,38	0,35	0,37	0,37	0,32
АР Крим	693,8	1360,2	1544,0	1187,2	1201,7	507,9	0,75	0,86	0,70	0,79	0,76
м. Севастополь	566,1	1531,7	1820,3	1595,6	1560,6	994,5	0,61	0,97	0,83	1,06	0,99
Всього	928,1	1577,0	2194,4	1504,7	1574,5	646,3	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

* Розраховано на основі даних Нацкомфінпослуг [154, 155, 156].

Використовуючи формулу 4.4, обчислено інтегральний показник розвитку страхового підприємництва окремо за кожен рік аналізованого періоду. Окрім того, здійснено ранжування отриманих інтегральних показників K_j і присвоєно відповідний щорічний ранг регіонам України. Отримавши ранги регіонів, розраховано загальний середній щорічний ранг регіонів як середнє геометричне значення. На основі проведених розрахунків отримано рейтинг регіонів з точки зору розвитку страхового підприємництва (табл. 4.16).

Таблиця 4.16

Інтегральний показник розвитку страхового підприємництва та рейтинг регіонів України в 2006-2010 рр.*

Регіон (область)	Інтегральний показник розвитку страхового підприємництва, K_j					Щорічний ранг регіонів						Рейтинг
	2006	2007	2008	2009	2010	2006	2007	2008	2009	2010	Заг. середній	
м. Київ	40,6	38,1	35,5	47,7	48,4	1	1	1	1	1	1,00	1
Запорізька	8,58	8,30	7,21	7,11	7,50	2	3	7	4	4	3,68	2
Одеська	7,30	8,70	7,65	7,09	6,12	7	2	5	5	7	4,76	3
м. Севастополь	6,12	7,10	7,15	7,86	8,27	13	9	8	2	2	5,18	4
Закарпатська	8,13	7,63	7,89	6,02	5,27	3	5	3	9	13	5,55	5
Львівська	7,34	7,14	7,75	7,00	6,49	6	8	4	6	6	5,86	6
Донецька	6,07	6,69	8,07	5,59	7,52	14	10	2	12	3	6,32	7
Дніпропетровська	7,81	7,44	6,61	6,13	5,63	4	7	9	8	10	7,26	8
Вінницька	5,39	6,49	7,34	6,66	6,63	18	11	6	7	5	8,39	9
Херсонська	7,06	7,98	6,17	5,14	5,42	8	4	11	16	11	9,09	10
АР Крим	5,50	6,17	6,00	7,22	5,86	17	13	12	3	9	9,35	11
Волинська	6,42	6,36	5,92	5,78	6,03	10	12	13	10	8	10,45	12
Миколаївська	6,38	7,60	6,59	5,26	4,62	11	6	10	14	18	11,07	13
Київська	7,38	5,07	5,73	5,10	5,32	5	21	15	17	12	12,63	14
Луганська	6,64	5,23	5,06	5,23	5,23	9	17	21	15	14	14,65	15
Харківська	5,08	5,11	5,68	5,45	5,02	21	20	16	13	16	16,95	16
Кіровоградська	6,17	5,20	4,87	5,66	3,57	12	18	22	11	27	16,98	17
Тернопільська	5,57	5,55	5,82	4,53	4,23	16	14	14	21	25	17,51	18
Черкаська	4,69	5,27	5,43	4,87	5,10	24	16	17	19	15	17,94	19
Хмельницька	5,81	5,55	5,36	4,32	4,40	15	15	18	23	22	18,29	20
Житомирська	5,11	5,06	5,08	4,92	4,66	20	22	20	18	17	19,32	21
Івано-Франківська	4,96	5,18	5,29	4,52	4,46	22	19	19	22	20	20,36	22
Чернівецька	5,17	4,79	4,67	4,12	4,60	19	24	24	26	19	22,21	23
Рівненська	4,77	4,83	4,82	4,55	4,38	23	23	23	20	23	22,37	24
Сумська	4,57	4,42	4,43	4,20	4,43	26	25	27	25	21	24,71	25
Полтавська	4,61	4,15	4,52	4,29	4,09	25	27	25	24	26	25,38	26
Чернігівська	4,12	4,33	4,47	4,04	4,27	27	26	26	27	24	25,98	27

* Розраховано авторами.

Беззаперечним лідером рейтингу є м. Київ, середній ранг якого становив 1, що свідчить про абсолютну щорічну першість. Друге місце в рейтингу займає Запорізька область, третє – Одеська. Трійка першості особливо не вражає. Проте четверте та п'яте місця зайняли м. Севастополь та

Закарпатська область, що є цікавим моментом, з огляду на їх соціально-економічний розвиток порівняно з іншими фінансовими центрами держави. Останні зайняли такі позиції: Львівська область – 6, Донецька – 7, Дніпропетровська – 8 місце. Харківська область, незважаючи на фінансовий потенціал, знаходиться всередині рейтингу і зайняла 16 місце. Рейтинг замикають Сумська, Полтавська та Чернігівська області. Місце останніх у рейтингу підтверджує тезу про те, що розвиток страхової галузі слабо розвивається в тих регіонах, де основою економіки є сільське господарство, що має низький рівень розвитку.

4.3. Сучасний стан регулювання та тенденції розвитку страхового підприємництва Закарпаття

Сучасний розвиток страхування на теренах Закарпаття бере свій початок з років проголошення незалежності України. Сьогодні в регіоні здійснюють діяльність ряд страховиків: «Гарант-Авто», «Оранта», «Княжа», «Глобус» тощо. Слід зазначити, що згідно з даними Нацкомфінпослуг в регіоні не зареєстровано жодного страхового підприємства, а присутні лише структурні підрозділи страховиків.

Нагляд за діяльністю структурних підрозділів страховиків в області здійснює лише один працівник Нацкомфінпослуг, який, окрім функцій нагляду за діяльністю страховиків у регіоні, також здійснює контрольні функції щодо кредитних спілок, ломбардів, фінансових установ тощо. Все це не може позитивно впливати на рівень регулювання фінансового ринку Закарпаття, й страхового зокрема. Фактично, закарпатські споживачі ринків фінансових послуг можуть звернутися зі своїми питаннями лише в центральний апарат Нацкомфінпослуг у м. Києві. Такий стан управлінської вертикалі органу нагляду не сприяє виконанню основних положень Концепції захисту споживачів небанківських фінансових послуг в Україні [194].

Станом на початок 2011 року в області здійснювало діяльність 80 структурних підрозділів страховиків з інших регіонів України, в тому числі 5 дирекцій, 39 філій, 31 відділення, 5 представництв (рис. 4.2, табл. 4.17).

Рис. 4.2. Суб'єкти страхових відносин Закарпаття
(станом на 01.01.2011 р.)

Важливо наголосити, що в роботі філій певних страховиків у регіоні немає єдності. Це підтверджується тим, що, наприклад, філії СК «УПСК» у м. Ужгороді та у м. Мукачево є прямими конкурентами і використовують ті ж методи завоювання ринку та споживачів, що й відносно інших компаній. Аналогічна ситуація відбувається і з двома філіями СК «Інвестсервіс» у м. Ужгород. Такі випадки є непоодинокими. Явища, наведені вище, підтверджують тезу про те, що страховий ринок знаходиться лише в зародковому стані й потребує заходів та механізмів, що здатні розвинути його в бажаному напрямку (до стандартів ЄС).

За аналізований період спостерігається зміна кількості структурних підрозділів страховиків у Закарпатській області. Зокрема, у 2006 році в регіоні було зареєстровано 45 філій, а в 2010 – 39. Причому кількість відділень зросла на 82,4%: з 17 у 2006 році до 31 у 2010 році. Такі зміни є наслідком перетворення філій у безбалансові відділення, що дозволяє таким чином оптимізувати організаційну структуру підрозділів, адміністративні витрати тощо. Проте такі заходи позбавляють їх самостійності у прийнятті рішень, особливо щодо проведення страхового відшкодування. Практика сьогодні свідчить про те, що страхові виплати здійснюються лише через єдиний рахунок центрального офісу страхового підприємства.

Таблиця 4.17

Загальні показники розвитку страхового підприємництва Закарпатської області в 2006-2010 рр.*

№	Показник	Роки					Зміна у 2010 до:	
		2006	2007	2008	2009	2010	2006	2008
1	Загальна кількість структурних підрозділів, од.	75	70	61	75	80	+5	+19
	в тому числі:							
1.1	Дирекцій	7	6	7	6	5	-2	-2
1.2	Філій	45	40	36	43	39	-6	+3
1.3	Відділень	17	17	11	22	31	+14	+20
1.4	представництв	6	7	7	4	5	-1	-2
2	Сума зібраних премій, тис. грн.	59750,3	87363,2	101754,0	81150,6	70644,6	10894,3	-31109,5
3	Сума здійснених страхових відшкодувань, тис. грн.	13122,2	20157,7	39102,9	22933,0	18032,0	+4909,8	-21070,9
4	Суми сплаченого податку на прибуток, тис.грн.	1758,3	2789,9	3136,9	2044,1	1827,0	+68,7	-1309,9
5	Рівень виплат, %	22,0	23,1	38,4	28,3	25,5	+3,5	-12,9

* Складено та розраховано на основі даних Державної податкової служби в Закарпатській області [51] та Нацкомфінпослуг України [154, 155, 156].

До початку кризових явищ страховий ринок Закарпаття показував стійку динаміку росту – як страхових премій, так і страхових відшкодувань і рівня виплат. Так, за 2006-2008 роки сума зібраних премій зросла на 42 млн. грн., страхових виплат – на 25,98 млн. грн., рівень виплат – на 16,4%. Проте, у 2010 році зібрано премій на 31,1 млн. грн., відшкодовано – на 21 млн. грн. менше, ніж у 2008 році. Рівень виплат скоротився до 25,5%. Причому все це відбувається на тлі зниження показників, що характеризують страховий ринок регіону, вже другий рік поспіль.

Доречно зазначити, що на обліку в податкових органах Закарпатської області станом на 01.01.2011 року знаходилося 39 структурних підрозділів (філій) страховиків, з яких подали звітність лише 28. Тобто решта, 12 філій, не подало звітності взагалі, а це означає, що вони не функціонують. Філії, які подали звітність, страхову діяльність здійснюють, але проводять обороти через центральний офіс компаній. Саме тому обсяги сплачених сум податку на прибуток у казну держави з кожним роком зменшуються.

Для ґрунтовнішого аналізу методів регулювання розвитку страхового підприємництва в регіоні нами вибрано чотири страхових підприємства, які проводять діяльність через мережу балансових структурних підрозділів. Це – філії страхових компаній «Княжа», «Інвестсервіс», «Гарант-Авто» (колишній «Дженералі Гарант») та «Інго- Україна» (колишня «Остра-Київ»). Особливий акцент зроблено саме на балансовому статусі структурних підрозділів, адже ці надходження враховуються при розрахунку міжбюджетних трансфертів згідно з п. 4 ст.29 Бюджетного Кодексу України [25]. Ставка податку на прибуток становить 3% від сум зібраних страхових премій. Окрім того, більшість балансових підрозділів створюють страхові резерви на місцях, чим підсилюють платоспроможність самої компанії. Це в свою чергу свідчить про доцільність аналізу фінансової звітності вибраних балансових структурних підрозділів страховиків.

За період 2006-2010 рр., окрім «Інвестсервіс», у трьох із вибраних компаній спостерігається приріст сум зібраних страхових премій (табл. 4.18). Причому пік збору премій припадає саме на 2008 рік, що підтверджує схожість розвитку страхового ринку регіону з загальнонаціональним.

Таблиця 4.18

Основні фінансово-економічні показники діяльності вибраних структурних підрозділів страховиків на Закарпатті за 2006-2010 рр.*

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	2010 до 2006
1	2	3	4	5	6	7
Зібрані премії, грн.						
Княжа	819950	4326734	6627320	5814944	5698060	4878110
Інвестсервіс	2135007	1126069	1326301	2069590	1636913	-498094
Інго-Україна	3121300	3860744	3630671	2059355	1263587	-1857713
Гарант-Авто	6232365	8783182	9913873	3661564	2750600	-3481765
Собівартість наданих послуг, грн.						
Княжа	901104	1291363	1873241	2504425	2894229	1993125
Інвестсервіс	131435	168152	226836	210577	299937	168502
Інго-Україна	347500	513311	75162	670954	25346	-322154
Гарант-Авто	4316949	2533002	4316949	5765269	1104500	-3212449
Чистий прибуток (збиток) підприємства, грн.						
Княжа	17269	-146482	-2880021	-2677807	-3065569	-3082838
Інвестсервіс	1147863,0	350903,8	459167,5	805219,9	363232,3	-784631
Інго-Україна	1595600	1976628	2247314	1260182	1110491	-485109
Гарант-Авто	313217	715379	-441917	841646	69200	-244017
Необоротні активи, грн.						
Княжа	740	9712	81965	68144	56249	55509

Продовження табл. 4.18

1	2	3	4	5	6	7
Інвестсервіс	81941	97140	1109208	1827597	1690542	1608601
Інго-Україна	118060	405082	404914	369640	0	-118060
Гарант-Авто	844974	1022754	3438044	3911295	3680700	2835726
Оборотні активи, грн.						
Княжа	27184	215917	333722	526747	416763	389579
Інвестсервіс	329484	111924	98823	205028	584741	255256
Інго-Україна	2602063	4781986	3153372	3981858	1589227	-1012836
Гарант-Авто	2462321	3733573	2309262	575814	879900	-1582421
Зобов'язання, грн.						
Княжа	39045	383232	3453312	6310324	9191537	9152491
Інвестсервіс	411411	209055	184065	227770	94467	-316944
Інго-Україна	14714	12926	69220	50817	70244	55530
Гарант-Авто	518117	349840	544780	745932	816700	298583

*Складено та розраховано на основі даних страховиків.

Пропорційно до зміни збору премій змінюється і собівартість продукції. До собівартості в основному відносять фонд оплати праці працівників, витрати на утримання філій та ведення страхових справ. Істотно змінилася собівартість у страхової компанії «Інго-Україна», що є логічним наслідком поступового перетворення цього структурного підрозділу у безбалансовий. Найбільш істотно собівартість зросла у СК «Княжа» з 901,1 тис. грн. у 2006 до 2894,2 тис. грн. у 2010 рр. Найістотніше зменшилася собівартість у «Гарант-Авто» - на 3212,4 тис. грн. (з 4316,9 тис. грн. у 2006 році до 1104,5 тис. грн. у 2010 р.).

Незважаючи на істотні зміни у надходженнях премій, спостерігається позитивний результат діяльності структурних підрозділів вибраних страховиків на Закарпатті. Так, починаючи з 2007 року, лише «Княжа» була збитковою, що є наслідком невваженої політики агентських винагород. «Гарант-Авто» була збитковою тільки у кризовому 2008 році.

Аналіз співвідношення оборотних і необоротних активів аналізованих структурних підрозділів страхових підприємств дає можливість зробити висновок, що протягом 2006-2010 років компанії мали мобільну структуру активів і ліквідний баланс, оскільки оборотні активи значно переважали над необоротними (табл. 4.19).

Важливим моментом щодо оцінки діяльності страховиків в умовах регулювання є визначення їх платоспроможності. Адже забезпечення високого рівня платоспроможності може свідчити про можливість страховика виконати свої зобов'язання перед страхувальниками вчасно та в повному

обсязі. У зв'язку з цим необхідно виконати аналітичне групування статей активів і пасиву балансів та провести аналіз структури активів вибраних структурних підрозділів.

Таблиця 4.19

Динаміка структури активів структурних підрозділів страхових підприємств за 2006-2010 рр.*

Статті балансу/ Компанії	2006		2007		2008		2009		2010	
	Грн.	%	Грн.	%	Грн.	%	Грн.	%	Грн.	%
Необоротні активи (НА)										
Княжа	740	2,7	9712	4,3	81965	19,7	68144	11,5	56249	11,9
Інвестсервіс	81941	19,9	97140	46,5	1109208	91,8	1827597	90,0	1690542	74,3
Інго-Україна	118060	4,3	405082	7,8	404914	11,4	369640	8,5	0	0,0
Гарант-Авто	844974	25,5	1022754	21,5	3438044	59,8	3911295	87,2	3680700	80,7
Оборотні активи (ОА)										
Княжа	27184	97,3	215917	95,7	333722	80,3	526747	88,5	416763	88,1
Інвестсервіс	329484	80,1	111924	53,5	98823	8,2	205028	10,1	584741	25,7
Інго-Україна	2602063	95,7	4781986	92,2	3153372	88,6	3981858	91,5	1589227	100
Гарант-Авто	2462321	74,5	3733573	78,5	2309262	40,2	575814	12,8	879900	19,3
Разом НА та ОА										
Княжа	27924	100	225628	100	415687	100	594892	100	473012	100
Інвестсервіс	411411	100	209055	100	1207825	100	2031745	100	2273796	100
Інго-Україна	2720123	100	5187068	100	3558286	100	4351498	100	1589227	100
Гарант-Авто	3307295	100	4756327	100	5747306	100	4487109	100	4560600	100
Коефіцієнт співвідношення ОА і НА										
Княжа	36,7		22,2		4,1		7,7		7,4	
Інвестсервіс	4		1,2		0,1		0,1		0,35	
Інго-Україна	22		11,8		7,8		10,8		-	
Гарант-Авто	2,9		3,7		0,7		0,1		0,24	

* Складено та розраховано на основі даних страховиків.

З даних табл. 4.19 випливає, що структура активів «Княжа» за аналізований період істотно не змінилась – переважна більшість знаходиться в ОА (у 2006 р. – 97,3%, а у 2010 р. – 88,1%). Структура активів «Інвестсервіс» характеризується протилежним станом – частка ОА зменшилася з 80,1% у 2006 році до 25,7% у 2010 р. На кінець 2010 року «Інго Україна» характеризується повною відсутністю НА – ОА становлять 1589,8 тис. грн., що на 1012,8 тис. грн. менше показника 2006 року і свідчить про «вимивання» оборотних активів з обороту цього структурного підрозділу. Аналізуючи активи «Гарант-Авто», слід відзначити, що до 2009 року спостерігалася тенденція зростання вартості майна з 3307,3 тис. грн. у 2006 до 5747,7 тис. грн. у 2008 році з одночасною зміною структури активів у бік

зростання частки необоротних активів. Проте у зв'язку з кризовими явищами активи зменшилися до величини 4560,6 тис. грн. станом на кінець 2010 року. При цьому спостерігається тенденція зміни структури активів у сторону збільшення оборотних активів, що є адекватною реакцією на виклики сьогодення, особливо щодо забезпечення платоспроможності страховика.

Коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів дає можливість зробити висновок, що «Княжа», «Інго-Україна» протягом всього аналізованого періоду, а «Інвестсервіс» та «Гарант-Авто» до 2008 року мали мобільну структуру активів і мобільний баланс, оскільки зазначений показник був більшим за одиницю.

Проте у 2010 році у «Інвестсервіс» співвідношення ОА до НА зменшилося до рівня 0,35, а у «Гарант-Авто» до 0,24, причому у 2006 році цей показник становив 4,0 та 2,9 відповідно. В «Інго-Україна» станом на кінець 2010 року взагалі відсутні НА, що спричинено продажем останніх.

Наступним етапом аналізу діяльності філій страховиків є оцінка стану основних засобів, їх руху та ефективності використання. З цією метою необхідно провести розрахунок показників, що характеризують стан основних засобів страховика (табл. 4.20).

Аналізуючи дані табл. 4.20, необхідно відзначити, що в більшості страховиків до 2008 року спостерігається тенденція до зростання коефіцієнту зносу ОЗ, а з 2008 – до зменшення останнього (крім «Інвестсервіс»). Така ситуація пояснюється випередженням темпу зростання зносу до темпів введення ОЗ в експлуатацію, а з 2008 року – протилежними тенденціями. «Інвестсервіс» характеризується чіткою тенденцією зростання зношеності ОЗ. Істотне зростання вартості ОЗ у 2008 році є наслідком дооцінки останньої на основі експертної оцінки та індексації, що було дозволено Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» [71] та ПСБО 7 «Основні засоби» [167]. За досліджуваний період середньозважене значення коефіцієнту зносу основних засобів аналізованих філій страховиків дорівнює 0,54, що свідчить про задовільний стан основних засобів. Негативною тенденцією є зростання цього показника в динаміці для деяких з філій.

Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні підприємства свідчить про те, що основні засоби в страховиків «Княжа» та «Інго-Україна» займають досить незначну питому вагу, лише 3-11%, у загальній вартості активів, причому в компаніях «Гарант-Авто» та «Інвестсервіс» станом на кінець 2010 року 40% та 74% відповідно, що свідчить про забезпеченість останніх основними засобами.

Таблиця 4.20

Показники стану основних засобів філій страховиків у Закарпатській області за 2006-2010 рр.*

Показник/Компанія	2006	2007	2008	2009	2010	2010 до 2006
Коефіцієнт зносу основних засобів						
Княжа	0,00	0,37	0,74	0,62	0,50	+0,50
Інвестсервіс	0,68	0,64	0,62	0,59	0,54	-0,14
Інго-Україна	0,49	0,73	0,68	0,62	0,00	-0,49
Гарант-Авто	0,61	0,64	0,65	0,57	0,57	-0,04
Коефіцієнт придатності основних засобів						
Княжа	1,00	0,63	0,26	0,38	0,50	-0,50
Інвестсервіс	0,32	0,36	0,38	0,41	0,46	+0,14
Інго-Україна	0,51	0,27	0,32	0,38	-	-
Гарант-Авто	0,39	0,36	0,35	0,43	0,43	+0,04
Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні підприємства						
Княжа	0,00	0,03	0,19	0,11	0,11	+0,11
Інвестсервіс	0,19	0,43	0,91	0,90	0,74	+0,54
Інго-Україна	0,04	0,08	0,11	0,08	0,00	-0,04
Гарант-Авто	0,21	0,19	0,35	0,40	0,40	+0,20

* Складено та розраховано на основі даних страховиків.

Згідно з українським законодавством методика визначення платоспроможності компаній з ризикового страхування полягає у визначенні та порівнянні двох показників - фактичного запасу і нормативного показника платоспроможності [217, С. 312].

Фактичний запас платоспроможності страхової компанії визначається за формулою:

$$\text{ФЗП} = \sum A - \sum \text{НА} - \sum Z \quad (4.5)$$

де ФЗП - фактичний запас платоспроможності;

$\sum A$ - загальна сума активів;

$\sum \text{НА}$ - загальна сума нематеріальних активів;

$\sum Z$ - загальна сума зобов'язань.

Нормативний запас платоспроможності страховика дорівнює більшій з двох величин, які визначаються за формулами:

$$\text{НЗП} = (\text{СП} - (\text{СП}_\text{П} \times 0,5)) \times 0,18 \quad (4.6)$$

$$\text{НЗП} = (\text{СВ} - (\text{СВ}_{\text{П}} \times 0,5)) \times 0,26$$

(4.7)

де НЗП - нормативний запас платоспроможності;

СП - сума страхових платежів;

СВ - сума страхових виплат;

СП_П - сума страхових платежів, які належать перестраховикам;

СВ_П - сума страхових виплат, компенсованих перестраховиками.

Для забезпечення відповідного рівня платоспроможності за вимогами законодавства фактичний запас платоспроможності повинен перевищувати нормативний його запас на будь-яку дату. Тобто постійно повинна виконуватись умова: (ФЗП) > (НЗП) [217, С. 312].

Враховуючи те, що виплата страхового відшкодування здійснюється через центральні офіси страховиків, доречним є розрахунок нормативного запасу платоспроможності за формулою 4.6, тобто фактичний запас платоспроможності слід порівнювати з першою розрахунковою величиною нормативного запасу платоспроможності.

Розрахунки нормативного та фактичного запасу платоспроможності та їх порівняння відображені в табл. 4.21.

Таблиця 4.21

Розрахункові значення фактичного та нормативного запасу платоспроможності структурних підрозділів страховиків у Закарпатській області за 2006-2010 рр., грн.*

Компанії/роки	2006	2007	2008	2009	2010	2010 до 2006
Фактичний запас платоспроможності (ФЗП)						
Княжа	-11862	-159538	-3041259	-5718741	-8721509	-8709647
Інвестсервіс	-1718	-6900	1018368	1795194	2168914	2170633
Інго-Україна	1595599	3718557	2393644	3653826	1110491	-485108
Гарант-Авто	-69908	638557	1162029	2015637	2141400	2211308
Нормативний запас платоспроможності (НЗП)						
Княжа	147591	778812	1192918	1046690	1025651	878060
Інвестсервіс	384301	202692	238734	372526	294644	-89657
Інго-Україна	561834	694934	653521	370684	227446	-334388
Гарант-Авто	1118477	1579896	1782302	658055	494082	-624395
ФЗП-НЗП						
Княжа	-159453	-938351	-4234177	-6765431	-9747160	-9587707
Інвестсервіс	-386019	-209592	779634	1422668	1874270	2260290
Інго-Україна	1033765	3023623	1740123	3283142	883045	-150720
Гарант-Авто	-1188385	-941339	-620273	1357582	1647318	2835703

* Складено та розраховано на основі даних страховиків.

На основі отриманих даних можна зробити висновок, що у будь-якому випадку та на будь-яку дату фактичний запас платоспроможності страховика перевищує нормативний лише в СК «Інго-Україна». На нашу думку, саме вона є найбільш платоспроможною серед вибраних філій. В «Інвестсервіс» у період 2006-2007 рр., а «Гарант-Авто» за період 2006-2008 рр. фактичний показник платоспроможності був нижчим за нормативний, однак на даний час обидві філії є платоспроможними. «Княжа» є неплатоспроможною за весь період вибірки. Це пояснюється тим, що в компанії істотно зросли зобов'язання щодо внутрішніх розрахунків.

Аналізуючи показник поточної ліквідності (табл. 4.22), доречно зазначити, що у всіх компаній він є задовільним. Лише «Княжа» не в змозі погасити заборгованість клієнтів, якщо вони звернуться до неї, адже у 2008-2010 рр. показник становив 0,04, 0,06 та 0,03 відповідно.

Таблиця 4.22

**Показники, що характеризують ліквідність структурних підрозділів
страховиків у Закарпатській області за 2006-2010 рр.***

Компанії / Роки	2006	2007	2008	2009	2010	2010 до 2006
Коефіцієнт поточної ліквідності						
Княжа	0,68	0,56	0,04	0,06	0,03	-0,65
Інвестсервіс	0,80	0,53	0,53	0,90	6,19	5,39
Інго-Україна	176,84	369,95	45,56	78,23	22,62	-154,22
Гарант-Авто	4,75	10,66	10,31	1,33	1,77	-2,98
Коефіцієнт абсолютної ліквідності						
Княжа	0,05	0,09	0,01	0,01	0,00	-0,05
Інвестсервіс	0,11	0,19	0,16	0,22	0,02	-0,08
Інго-Україна	0,45	0,14	0,03	0,01	0,01	-0,44
Гарант-Авто	3,51	6,94	6,92	0,53	0,97	-2,54
Коефіцієнт співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості						
Княжа	0,000	0,185	0,551	0,254	0,332	0,332
Інвестсервіс	0,004	0,058	0,018	0,005	0,011	0,007
Інго-Україна	0,001	0,000	0,000	0,000	0,000	-0,001
Гарант-Авто	0,007	0,047	0,261	0,145	0,212	0,205

* Складено та розраховано на основі даних страховиків.

В інших компаніях фактичне значення показника перевищує нормативне в декілька разів. Причому в «Інго-Україна» коефіцієнт поточної ліквідності є найбільшим і починаючи з 2006 року показує тенденцію зменшення до величини 22,62 (у 2010 році). Зниження показника в основному пов'язане зі зменшенням дебіторської заборгованості та зростанням кредиторської (про що свідчить зростання коефіцієнта співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості у 2010 році порівняно з попереднім роком в усіх підприємств).

Згідно з отриманими даними коефіцієнт абсолютної ліквідності на кінець 2010 року дуже низький у всіх страховиків, крім «Гарант-Авто». Такі значення свідчать про те, що тільки 1-2% короткострокової заборгованості структурні підрозділи можуть погасити негайно.

На нашу думку, високі показники загальної ліквідності свідчать не про стабільний фінансовий стан балансових філій страховиків і про ефективність їх діяльності, а про наявність у останніх великих сум на розрахункових рахунках у банках та відсутність надійних напрямків інвестування тимчасово вільних коштів.

Розраховані в табл. 4.23 значення показника ділової активності свідчать про поступове зменшення цього показника для всіх аналізованих підприємств.

Дані таблиці свідчать про загальні несприятливі тенденції ведення підприємницької діяльності в сучасних умовах фінансової кризи. Лише «Княжа» демонструвала зростання цього показника у 2010 році, порівняно з попереднім. Найменше негативні тенденції зниження ділової активності були помітними в СК «Інго-України», де показник зменшився тільки на 0,35.

Показник рентабельності активів свідчить про високе його значення в «Інвестсервіс» й «Інго-Україна» та низьке в «Гарант-Авто». Від'ємне значення показника для СК «Княжа», починаючи з 2007 року та для «Гарант-Авто» у 2008 свідчить про збитковість діяльності цих структурних підрозділів у зазначений період. Це стосується й показника рентабельності продажу. Проте слід зазначити, що в «Інго-Україна» рентабельність продажу становить за останні роки 50-60%, а в 2010 році – майже 88%, що характерне для торгових підприємств.

Проаналізувавши фінансову звітність вказаного підприємства, можна дійти висновку, що такий високий показник рентабельності продажу в 2010 році є результатом зниження фонду оплати праці.

Таблиця 4.23

**Значення показників ділової активності та рентабельності страховиків
Закарпаття 2006-2010 рр.***

Компанії / Роки	2006	2007	2008	2009	2010	2010 до 2006
Співвідношення премій до активів						
Княжа	29,36	19,18	15,94	9,77	12,05	-17,32
Інвестсервіс	5,19	5,39	1,10	1,02	0,72	-4,47
Інго-Україна	1,15	0,74	1,02	0,47	0,80	-0,35
Гарант-Авто	1,88	1,85	1,72	0,82	0,60	-1,28
Рентабельність активів, %						
Княжа	61,8	-64,9	-692,8	-450,1	-648,1	-709,9
Інвестсервіс	279,0	167,9	38,0	39,6	16,0	-263,0
Інго-Україна	58,7	38,1	63,2	29,0	69,9	+11,2
Гарант-Авто	9,5	15,0	-7,7	18,8	1,5	-8,0
Рентабельність продажу, %						
Княжа	2,1	-3,4	-43,5	-46,1	-53,8	-55,9
Інвестсервіс	53,8	31,2	34,6	38,9	22,2	-31,6
Інго-Україна	51,1	51,2	61,9	61,2	87,9	36,8
Гарант-Авто	5,0	8,1	-4,5	23,0	2,5	-2,5

* Складено та розраховано на основі даних страховиків.

Варто зауважити, що до 2008 року у всіх страховиків спостерігається тенденція зростання суми фонду оплати праці (табл. 4.24), причому лише у Гарант-Авто питома вага останнього показника у преміях показувала тенденцію до зниження, що свідчить про випередження темпу зростання премій над темпом зростання оплати праці. У кризовий період спостерігається низький рівень та частка фонду оплати праці у преміях (окрім СК «Княжа»). На нашу думку, таке різке скорочення витрат на заробітну плату на досліджуваних підприємствах досягнуто не за рахунок зменшення штату компаній (хоча певною мірою це теж мало місце), а завдяки зростанню питомої ваги агентської винагороди у преміях. За період, що досліджується, відзначається чітка тенденція зростання частки агентської винагороди у преміях, що свідчить про негативні тенденції на ринку. Адже такий розмір

агентських винагород свідчить про високі знижки на поліси, особливо «Зеленої картки».

Таблиця 4.24

**Загальна сума та питома вага вибраних елементів витрат у преміях
структурних підрозділів страховиків Закарпаття у 2006-2010 рр.***

Компанії / Роки	2006	2007	2008	2009	2010	2010 до 2006
Фонд оплати праці (ФОП), грн.						
Княжа	386299	271320	431210	161153	418640	32341
Інвестсервіс	169725	188229	232503	209707	195074	25349
Інго-Україна	346400	515132	719714	512291	0	-346400
Гарант-Авто	1255292	1597612	1548109	829800	791600	-463692
Питома вага ФОП, %						
Княжа	47,1	6,3	6,5	2,8	7,3	-39,8
Інвестсервіс	7,9	16,7	17,5	10,1	11,9	4,0
Інго-Україна	11,1	13,3	19,8	24,9	0,0	-11,1
Гарант-Авто	20,1	18,2	15,6	22,7	28,8	8,6
Агентська винагорода, грн.						
Княжа	132828	1278789	1808249	1909737	2113841	1981013
Інвестсервіс	665841	449833	471920	857051	804206	138365
Інго-Україна	364200	593910	426837	406866	328103	-36097
Гарант-Авто	934483	1220696	1441538	568172	593700	-340783
Питома вага агентської винагороди, %						
Княжа	16,20	29,56	27,28	32,84	37,10	+20,9
Інвестсервіс	31,19	39,95	35,58	41,41	49,13	+17,9
Інго-Україна	11,67	15,38	11,76	19,76	25,97	+14,3
Гарант-Авто	14,99	13,90	14,54	15,52	21,58	+6,6
Матеріальні витрати, грн.						
Княжа	45730	27774	49183	30212	32945	-12785
Інвестсервіс	26036	24230	18304	22970	17587	-8449
Інго-Україна	52200	75891	73501	42163	887	-51313
Гарант-Авто	143101	211457	114135	87200	63500	-79601
Питома вага матеріальних витрат, %						
Княжа	5,58	0,64	0,74	0,52	0,58	-5,0
Інвестсервіс	1,22	2,15	1,38	1,11	1,07	-0,1
Інго-Україна	1,67	1,97	2,02	2,05	0,07	-1,6
Гарант-Авто	2,30	2,41	1,15	2,38	2,31	+0,01
Питома вага амортизації, %						
Княжа	0,31	0,04	0,22	0,25	0,24	-0,1
Інвестсервіс	0,56	1,19	4,40	3,06	9,11	+8,5
Інго-Україна	0,82	0,78	1,06	1,75	0,23	-0,6

Гарант-Авто	1,72	1,30	2,33	6,54	8,21	+6,5
-------------	------	------	------	------	------	------

* Складено та розраховано на основі даних страховиків.

Рекордне значення агентських винагород зафіксовано у 2010 році у філії «Інвестсервіс» – 49,13%. За звичайних умов ведення страхового бізнесу розмір цієї винагороди не повинен перевищувати 25-30% (залежно від виду страхування). Тому така ситуація загрожує страховикам неможливістю виконувати взяті перед страхувальниками зобов'язання. Нульове значення фонду оплати праці у 2010 році для структурного підрозділу страхової компанії «Інго-Україна» свідчить про перетворення останньої у безбалансове відділення.

Динаміка зібраних премій від основних видів страхування структурними підрозділами досліджуваних страховиків Закарпаття за період 2006-2010 роки представлена в табл. 4.25, а структура їх страхового портфелю – в табл. 4.26.

З наведених у таблицях даних можна зробити висновок, що у компаній «Гарант-Авто» та «Інго-Україна» домінують добровільні види страхування, а в СК «Княжа» та «Інвестсервіс» – обов'язкові. В загальному, спостерігається зменшення частки автокаско та збільшення ОСЦПВВТЗ. Поступове зменшення першого є наслідком зменшення кредитування рухомого майна населення, а збільшення другого спричинене зростанням базового тарифу «автоцивілки» та існуючими штрафами при її відсутності в автовласників.

Суттєве зростання частки обов'язкових видів страхування у портфелі «Княжа» та «Інвестсервіс» (табл. 4.26) спричинене істотним зростанням продажу «Зеленої картки» власникам автомобілів, що виїжджають за кордон. Причому у них спостерігається зростання цієї статті доходів за весь період дослідження (табл. 4.25).

Основними статтями надходжень та формування портфелю страховиків є «моторні» види страхування (автокаско, ОСЦПВВТЗ, Зелена картка), причому у компаній «Княжа» та «Інвестсервіс» їх питома вага поступово зростала і в 2010 році досягла 90,3% та 96,6% відповідно. На нашу думку, портфель вказаних страховиків перевантажений «моторними» видами, що може слугувати причиною їх неплатоспроможності, адже в їх випадку не прослідковується принцип диверсифікації ризиків.

Водночас, слід зазначити, що на фоні погіршення економічної ситуації в державі, про що свідчить зменшення збору страхових премій та страхових виплат, цим страховикам слід змінити існуючу політику формування портфелю і збалансувати його до сучасних реалій. Так само діють структурні

підрозділи компаній «Гарант-Авто» та «Інго-Україна», які поступово знижують частку «моторних» видів і збільшують частки різних добровільних видів майнового, особистого страхування та страхування відповідальності.

Таблиця 4.25

**Надходження премій від основних видів страхування у страховому
портфелі структурних підрозділів страховиків Закарпатської області у
2006-2010 рр.***

Страхові компанії	2006	2007	2008	2009	2010	2010 до 2006, %	2010 до 2008, %
ОСЦПВВТЗ, грн.							
Гарант-Авто	488422	714874	940989	616818	558218	+14,3	-40,7
Інго-Україна	311600	368828	368869	310750	302198	-3,0	-18,1
Княжа	672037	958788	1071090	805948	868408	+29,2	-18,9
Інвестсервіс	42672	63169	82951	136398	97798	+129,2	+17,9
Зелена картка, грн.							
Гарант-Авто	138984	87195	127024	91114	87372	-37,1	-31,2
Інго-Україна	1014300	1152313	954890	274741	86776	-91,4	-90,9
Княжа	58018	2002587	2728451	3016354	3226183	+5460,7	+18,2
Інвестсервіс	1891068	902208	704424	1753821	1469195	-22,3	+108,6
Автокаско, грн.							
Гарант-Авто	4895046	7160288	7612918	2156977	1247504	-74,5	-83,6
Інго-Україна	1111700	1452832	1398268	837651	364697	-67,2	-73,9
Княжа	9318	795264	2131907	1166586	1051676	+11186,3	-50,7
Інвестсервіс	49574	35212	72978	45888	33313	-32,8	-54,4
Питома вага «моторних» видів страхування у загальній сумі зібраних премій, %							
Гарант-Авто	88,6	90,7	87,6	78,0	62,8	-25,8	-24,7
Інго-Україна	79,3	77,8	75,8	56,1	24,2	-55,1	-51,6
Княжа	90,2	86,8	89,5	85,8	90,3	0,1	+0,8
Інвестсервіс	92,7	87,8	84,5	92,6	96,6	3,9	+12,0
Страхування виїжджаючих за кордон (КОРІС), грн.							
Гарант-Авто	79596	27372	23706	97132	23142	-70,9	-2,4
Інго-Україна	0	36877	78946	169975	112692	-	+42,7
Княжа	36555	49630	363808	182692	214061	+485,6	-41,2
Інвестсервіс	136021	116282	134231	145643	46351	-65,9	-65,5
Страхування іншого майна, грн.							
Гарант-Авто	113737	204445	423068	140932	373205	+228,1	-11,8
Інго-Україна	360600	458803	330437	212170	123129	-65,9	-62,7
Княжа	37251	124202	259145	134403	99882	+168,1	-61,5
Інвестсервіс	9903	11715	12061	1036	3595	-63,7	-70,2

* Складено та розраховано на основі даних страховиків.

Варто відзначити практику надання досліджуваними страховиками послуг з доволі неординарних видів страхування.

Так, наприклад, «Княжа» страхує можливість втрати документів (належить до страхування фінансових ризиків), «Гарант-Авто» страхує

відповідальність нотаріусів та надає страховий захист членам пожежних бригад та добровільних пожежних дружин на території області.

Таблиця 4.26

Структура страхового портфеля структурних підрозділів страховиків у Закарпатській області в 2006-2010 рр.*

Види страхування/ Компанія/Роки	Гарант-Авто						Інго-Україна						Княжа						Інвестсервіс					
	2006	2007	2008	2009	2010	2010 до 2006	2006	2007	2008	2009	2010	2010 до 2006	2006	2007	2008	2009	2010	2010 до 2006	2006	2007	2008	2009	2010	2010 до 2006
Обов'язкові																								
ОСЦПВВТЗ	7,8	8,1	9,5	16,8	18,5	10,7	9,9	9,4	10,3	14,5	23,9	14,0	82,0	22,2	16,2	13,9	15,2	-66,7	2,0	5,5	8,1	6,5	5,9	3,9
Особисте (н/в)	6,0	4,7	5,6	12,3	18,6	12,6	0,4	0,4	0,6	0,7	1,6	1,3	0,3	0,4	0,0	0,0	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	-0,1
Зелена картка	2,2	1,0	1,3	2,5	2,9	0,7	32,2	29,5	26,6	12,8	6,9	-25,4	7,1	46,3	41,2	51,9	56,6	49,5	88,4	79,2	69,2	83,9	88,6	0,3
Перевезення неб. вантажів	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Відп. вл. зброї	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,3	0,4	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Всього обов'язкові	16,2	13,9	16,5	31,7	40,1	23,9	42,5	39,4	37,4	28,0	32,4	-10,1	89,4	68,9	57,4	66,1	72,6	-16,8	90,5	84,8	77,5	90,5	94,6	4,1
Добровільні																								
Каско	78,5	81,5	76,8	58,7	41,4	-37,1	35,3	37,2	38,9	39,0	28,8	-6,5	1,1	18,4	32,2	20,1	18,5	17,3	2,3	3,1	7,2	2,2	2,0	-0,3
КОРІС	1,3	0,3	0,2	2,6	0,8	-0,5	0,0	0,9	2,2	7,9	8,9	8,9	4,5	1,1	5,5	3,1	3,8	-0,7	6,4	10,2	13,2	7,0	2,8	-3,6
Майно (інше)	1,8	2,3	4,3	3,8	12,4	10,6	11,5	11,8	9,2	9,9	9,7	-1,7	4,5	2,9	3,9	2,3	1,8	-2,8	0,5	1,0	1,2	0,0	0,2	-0,2
Страх.відпов. Перевіз.вантаж.	0,2	0,2	0,3	0,8	0,0	-0,2	8,7	6,6	7,6	13,8	17,6	8,9	0,0	1,2	0,2	0,5	1,3	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Особисте страх.	2,0	1,7	1,6	1,4	2,7	0,8	0,0	3,2	4,7	1,3	2,5	2,5	0,0	0,0	0,4	0,0	1,4	1,4	0,4	0,9	1,0	0,3	0,4	0,0
Інша добровільна відповідальність	0,0	0,1	0,4	0,9	2,6	2,6	2,0	0,9	0,0	0,1	0,1	-1,9	0,4	7,5	0,5	7,8	0,8	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Всього добровільні	83,8	86,1	83,5	68,3	59,9	-23,9	57,5	60,6	62,6	72,0	67,6	10,1	10,6	31,1	42,6	33,9	27,4	16,8	9,5	15,2	22,5	9,5	5,4	-4,1
Всього всі види	100	100	100	100	100	-	100	100	100	100	100	-	100	100	100	100	100	-	100	100	100	100	100	-

* Складено та розраховано на основі даних страховиків.

Титульним страхуванням займається «Інвестсервіс», а «Інго-Україна» страхує відповідальність перевізників небезпечних вантажів. Існування останніх є прямим доказом об'єктивної потреби страхувальників регіону в специфічних страхових продуктах.

У цілому, аналіз діяльності вибраних балансових філій страховиків свідчить про відносну стійкість розвитку страхового підприємництва в Закарпатській області та можливий потенціал розвитку цієї ланки фінансових відносин у регіоні. Причому, основна роль повинна бути відведена розвитку таким видам страхування, що відображають географічну специфіку розміщення регіону (Зелена картка, Коріс, деякі види майнового страхування). Це дасть можливість розширити страховий портфель страховиків, збільшити розміри надходжень та забезпечити вищий рівень страхового захисту суб'єктів господарювання в регіоні.

РОЗДІЛ 5

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СТРАХОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА РЕГІОНУ З УРАХУВАННЯМ НОВІТНІХ ЧИННИКІВ

5.1. Прогнозування розвитку страхового підприємництва в умовах регулювання

Важливою передумовою успішної реалізації програм розвитку страхового підприємництва на регіональному рівні є попереднє визначення цілей, які необхідно досягти. Основними з них є розширення страхового поля регіону через збільшення сум зібраних премій, кількості укладених договорів, валових страхових виплат. Проте суттєво також виявити майбутню тенденцію зміни показника рівня виплат та кількості структурних підрозділів страховиків, що може свідчити про майбутню політику страховиків на регіональному страховому ринку.

З метою виявлення майбутніх тенденцій розвитку страхового підприємництва регіону скористаємося методами фінансового прогнозування, на основі яких побудуємо модель розвитку цього сегменту економічних відносин.

У науково-практичній літературі виокремлюють три основні групи методів прогнозування: суб'єктивне (експертне) прогнозування, каузальне прогнозування та методи екстраполяції [3, С. 11]. Перевагою методів екстраполяції, порівняно з експертним та каузальним прогнозуванням, є простота застосування, оскільки висновки про значення прогнозних показників у майбутніх періодах робляться на основі вивчення їх динаміки у попередніх періодах, а не на основі експертного опитування (експертне прогнозування), яке є достатньою мірою суб'єктивним, чи застосування регресійного аналізу (каузального прогнозування). Проблема застосування каузального прогнозування полягає у точності розрахунків коефіцієнтів регресії та вільного члена рівнянь регресії [3, С. 29], що значно ускладнює процес наукового дослідження. Тому, зважаючи на це, нами було обрано для побудови моделі розвитку страхового підприємництва в умовах регулювання саме метод екстраполяції.

Необхідним елементом такого прогнозування є побудова та аналіз так званого ряду динаміки, який класифікує значення показників у часі у розрізі окремих періодів та описує динаміку їх розвитку. Слід зазначити, що аналіз

ряду динаміки окремого показника, наприклад, надходження страхових премій, має суто описовий характер і не пояснює причин тих чи інших змін тенденції. Аналіз рядів динаміки дає підстави для побудови тренда.

Рівняння тренда може бути описане широким спектром залежностей, зокрема: лінійною, квадратичною, степеневою, показниковою, експоненційною, логарифмічною тощо. В нашій роботі акцентовано дослідження на тому, що серед усієї сукупності різних потенційно можливих моделей потрібно вибрати найбільш імовірний, тобто той, у якого показник достовірності відповідатиме нормальному значенню.

Слід чітко визначити також тривалість періоду, за який у цьому форматі повинна бути наведена інформація про фактичний стан страхового підприємництва регіону. Надалі в роботі його визначено ретроспективним періодом. Існують різні думки про те, якою повинна бути тривалість ретроспективного періоду. Так, зокрема, Р. Томас у роботі «Кількісні методи аналізу господарської діяльності» [178] стверджує, що історичні дані, які використовуються при розробці моделі прогнозування, грають надзвичайно важливу роль. В ідеалі бажано мати велику кількість даних за значний період часу. Так, щоб спрогнозувати певний процес на 1998 р., звичайно недостатньо просто взяти дані за попередній рік. Щоб видати надійну модель, можливо, знадобляться дані, принаймні, за 4-5 років [178, С. 214-215]. Проте, вважаємо за доречне для більшої точності прогнозування використовувати десятирічний період вибірки. Тому статистична вибірка складена на основі даних за 2000-2010 рр. Слід відзначити, що до 2005 року жодним органом не опубліковано даних про кількість структурних підрозділів страховиків у Закарпатській області. До 2004 року дані про надходження премій та здійснених страхових відшкодувань були опубліковані у статистичних щорічниках за відповідні роки. Починаючи з 2006 року, Нацкомфінпослуг України розміщує офіційну інформацію про розвиток регіонального страхового ринку на Інтернет-сайті www.dfr.gov.ua. Дані за 2005 рік використано з результатів попередніх досліджень [166].

Таким чином, екстраполяційне прогнозування буде здійснено щодо показників, які характеризують стан розвитку страхового підприємництва Закарпаття і стосовно яких є достовірні статистичні дані: кількість структурних підрозділів страховиків, сума зібраних премій, сума здійснених виплат, рівень виплат (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

**Вибрані показники страхового підприємництва Закарпаття, піддані
прогнозуванню ***

Показники	Роки										
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1. Кількість структурних підрозділів, од. **	-	-	-	-	-	72	75	70	61	75	80
2. Сума зібраних премій, тис. грн.	13171	12110	23018	24633	19970	20836	59750	87363	101754	81151	70645
3. Сума здійснених страхових відшкодувань, тис. грн.	2473	2402	3661	3042	6749	6433	13122	20158	39103	22933	18032
4. Рівень виплат, % (р.3/р.2×100)	18,8	19,8	15,9	12,3	33,8	30,9	22,0	23,1	38,4	28,3	25,5

* Складено за : [68; 69; 70; 154; 155; 156; 166, С. 132].

** Дані до 2005 року відсутні.

Інші доступні дані, які характеризують стан розвитку страхового підприємництва (наприклад, структурні підрозділи в розрізі типів тощо), на нашу думку, або не є суттєвими з точки зору прогнозування, або їх прогнозування прямо пов'язане з показником, що піддається екстраполяції (наприклад, сума сплаченого податку на прибуток). Водночас останній може повністю змінитися при умові переходу страховиків відповідно до нового Податкового кодексу на загальну систему оподаткування (з існуючої, яка оподатковує 3% чистих страхових премій).

Метод екстраполяції передбачає здійснення цілого комплексу дій стосовно кожної прогнозованої величини. Цей комплекс дій включає:

1. Побудову тренда аналізованих показників (відображених у табл. 5.1). Перш ніж будувати тренд, необхідно визначитися з його формою. Хоча теоретично можна вибрати будь-яку можливу форму тренда: степеневу, логарифмічну, параболічну і т.д., але в контексті розв'язуваної задачі вважаємо за доцільне використання лінійної форми тренда. Це пов'язано з тим, що «необхідно досягнення певного компромісу між деяким збільшенням точності і зменшенням надійності при збільшенні порядку моделі» [29, с.110]. Як відомо, «для будь-якої заданої системи з n точок площини $(x_1, y_1), \dots, (x_n,$

ун) (з неповторюваними абсцисами) можна підібрати такий алгебраїчний поліном ступеня $n-1$, що пройде через усі точки цієї системи» [1, С. 180].

Однак, на практиці збільшення порядку апроксимуючого полінома, особливо в умовах невисокої тривалості ретроспективного періоду (тобто невеликого обсягу вибірки), разом з ростом точності описання фактичних даних спричиняє втрату адекватності тренда, роблячи його малоприматним для екстраполяції. Це, як правило, свідчить про доцільність використання найбільш простої – лінійної форми тренда.

Використання нелінійної форми тренда вимагає особливої обережності при здійсненні екстраполяції, тому що в цьому випадку існує ймовірність одержання очевидно неправдоподібних результатів. У цьому відношенні лінійна форма тренда є більш «безпечною», що свідчить про доцільність її використання для рішення поставленої задачі.

Разом з тим варто підкреслити, що вищевикладені положення щодо переваги вибору лінійної форми тренда носять рекомендаційний характер і не повинні розглядатися як пряма директива використання винятково лінійної форми тренда у всіх ситуаціях при оцінці розвитку страхового підприємництва.

Отже, за допомогою комплексу прикладних програм Microsoft Office Excel 2003 побудуємо потенційно можливі моделі екстраполяційного прогнозування.

2. Екстраполяцію скоректованого тренда на період прогнозування.

Для вирішення цього завдання необхідно визначити кількість періодів, на які планується провести прогнозування. Виходячи з ретроспективного періоду в 5 років (2006-2010), виберемо прогнозний період у 3 роки – на 2011, 2012, 2013 роки.

На рис. 5.1 представлені лінії тренду, що характеризують прогнозовану зміну кількості структурних підрозділів страховиків Закарпаття. В представлених рівняннях Y являє собою величину параметрів, що піддаються прогнозуванню з умовним номером X . Результати прогнозованих розрахунків оформлені у табл. 5.2. Коефіцієнт детермінації R^2 у табл. 5.2 є показником достовірності апроксимації, тобто чим вище значення R^2 , тим точніше аналітичне рівняння лінії тренда описує фактичні дані. Відомо, що значення показника достовірності апроксимації повинно знаходитися на проміжку $(0,9; 1)$.

Серед усіх можливих функцій трендів, що отримані внаслідок екстраполяції кількості структурних підрозділів (рис. 5.1), лише

поліноміальне рівняння другого та третього порядку мають максимальні значення, що прямують до 1 (табл. 5.2). Однак, максимальна величина апроксимації полінома другого порядку становить тільки 0,9595, що вказує на недостатню достовірність прогнозу. Отже, поліном третього порядку $y = -0,4167 \times x^3 + 6,8214 \times x^2 - 26,762 \times x + 96,2$ з найбільшою точністю описує математичну модель розвитку даного тренда на період 2011-2013 рр., так як достовірність апроксимації складає 0,9595.

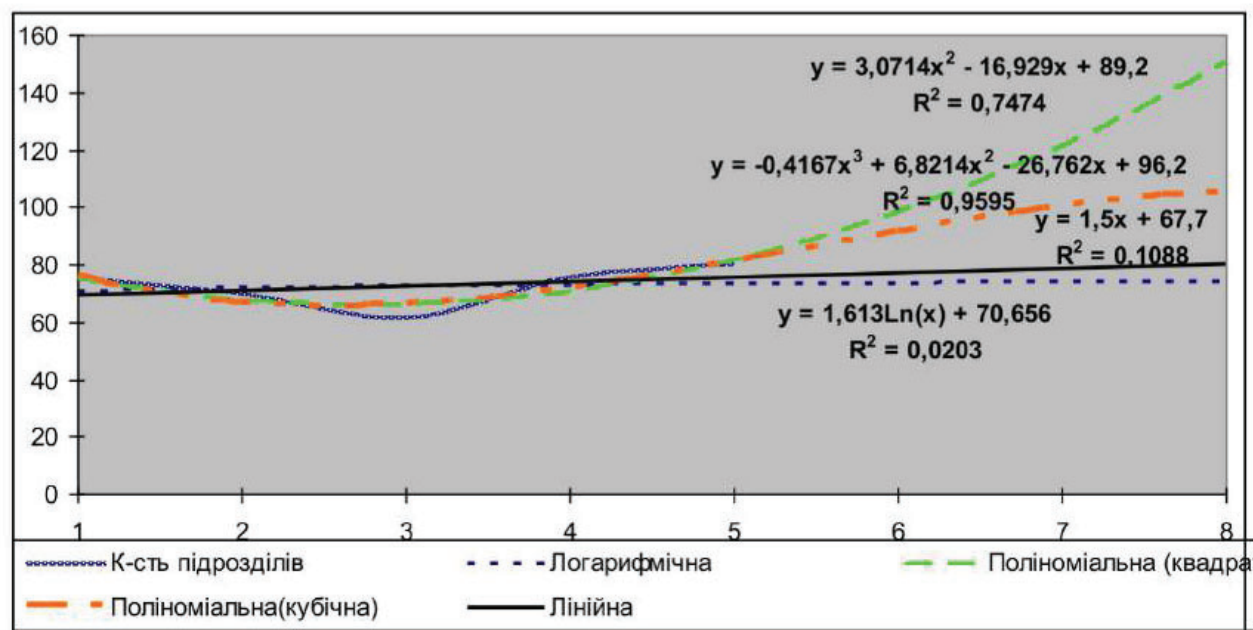

Рис. 5.1. Графіки, що характеризують прогнозовану зміну кількості структурних підрозділів страховиків Закарпаття

Таблиця 5.2

Результати прогнозних розрахунків кількості структурних підрозділів страховиків Закарпатської області*

Рівняння тренда	Величина достовірності апроксимації (R^2)	Кількість структурних підрозділів, од.**		
		2011	2012	2013
$y = 1,5 \times x + 67,7$	0,1088	77	78	80
$y = 1,613 \times \ln(x) + 70,656$	0,0203	73	74	74
$y = 3,0714 \times x^2 - 16,929 \times x + 89,27$	0,7474	98	121	150
$y = -0,4167 \times x^3 + 6,8214 \times x^2 - 26,762 \times x + 96,2$	0,9595	91	100	105
$y = 70,584 \times x^{0,0193}$	0,0141	73	73	73
$y = 67,752 \times e^{0,0198 \times x}$	0,0919	76	78	79

* Розраховано авторами.

** Отримані значення округлені до цілих.

Для вирахування значень отриманих функцій у 2011-2013 рр. слід у зазначену вище формулу для 2011 року підставити замість невідомої x значення «6», для 2012 – «7», а для 2013 – «8». Така система підстановки пов'язана з тим, що цей тренд побудовано на основі п'ятирічних даних, а на 6,7,8 прогнозовані роки хочемо отримати результат.

Одним із найважливіших показників розвитку стану страхового підприємництва є сума зібраних премій у регіоні. Вважається, що саме з цієї причини прогнозування зазначеної величини на майбутнє повинно бути найбільш точним та математично обґрунтованим. Система можливих кривих, що можуть описати майбутнє значення показника, зображена на рис. 5.2.

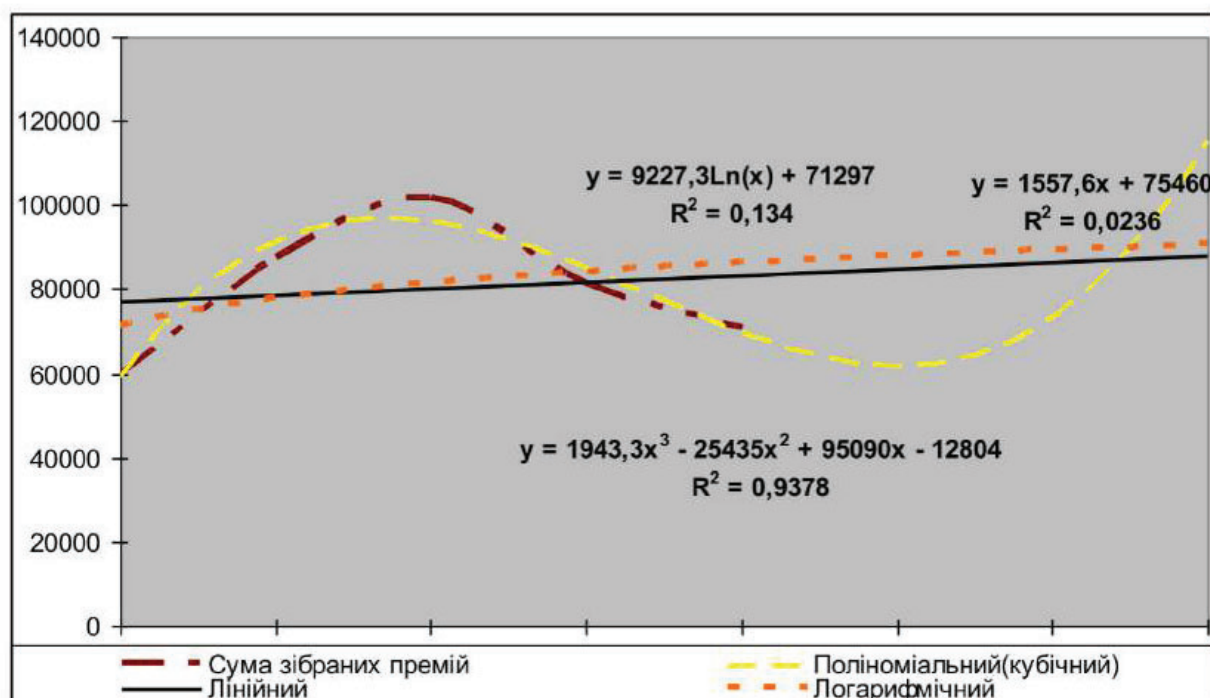

Рис. 5.2. Графіки, що характеризують прогнозовану зміну суми зібраних страхових премій структурними підрозділами страховиків у Закарпатті

З рис. 5.2 графік поліному третього порядку з великою точністю повторює базову криву, яка описує надходження страхових премій за період 2006-2010 рр. У табл. 5.3 зазначені рівняння тренда, що можуть бути отримані методом екстраполяційного прогнозування.

Серед п'яти можливих рівнянь саме функція поліному третього порядку $y = 943,3x^3 - 25435x^2 + 95090x + 12804$ єдина, що може з високою імовірністю охарактеризувати поведінку страхового ринку в питанні збору валових премій. Адже величина достовірності апроксимації для цього рівняння становить 0,9378.

Таблиця 5.3

**Результати прогнозних розрахунків зібраних страхових премій
структурними підрозділами страховиків у Закарпатській області***

Рівняння тренда	Величина достовірності апроксимації (R^2)	Зібрані страхові премії, тис. грн.		
		2011	2012	2013
$y = 1557,6 * x + 75460$	0,0236	84805,6	86363,2	87920,8
$y = 9227,3 * \ln(x) + 71297$	0,134	87830,1	89252,5	90484,6
$y = 1943,3 * x^3 - 25435 * x^2 + 95090 * x - 12804$	0,9378	61828,8	73062,9	115045,6
$y = 69396 * x^{0,1332}$	0,1733	88101,7	89929,4	91543,2
$y = 72893 * e^{0,0261x}$	0,0413	85250,4	87504,7	89818,6

* Розраховано авторами.

Страховий ринок регіону характеризується, окрім показника зібраних премій, також показником здійснених страхових виплат. Він є важливий тому, що дає можливість виявити ємність страхового ринку, здатність структурних підрозділів страховиків виконувати зобов'язання перед страхувальниками регіону. Фактично, можна оцінювати «платоспроможність» страховиків за взятими в регіоні ризиками.

На рис. 5.3. представлено широкий набір функцій та їх графічного зображення, що придатні до опису екстраполяційного методу моделювання зміни здійснених страхових відшкодувань на трирічну перспективу. На рисунку не зазначені поліноми третього та шостого порядку. В першому випадку тренд, описаний рівнянням $y = -316,09x^2 + 6420,7x - 7290,5$, має вигляд спадної параболи, а отримані значення на прогнозний період мають від'ємні значення. Водночас, показник достовірності апроксимації не свідчить про надійність прогнозу ($R^2=0,6099$). У другому випадку розрахована величина апроксимації становить 1. Таким чином, це рівняння взагалі не слід брати до уваги.

Результати розрахунку прогнозних показників можливих страхових виплат наведені в табл. 5.4. З усієї сукупності побудованих рівнянь тренда лише поліном п'ятого порядку має відносно високу величину достовірності апроксимації – 0,8739. Однак, і він не досягає нормативного значення. Незважаючи на це, вважаємо за доречне скористатися саме цим рівнянням для прогнозу, адже значення R^2 упритул наближене до 0,9.

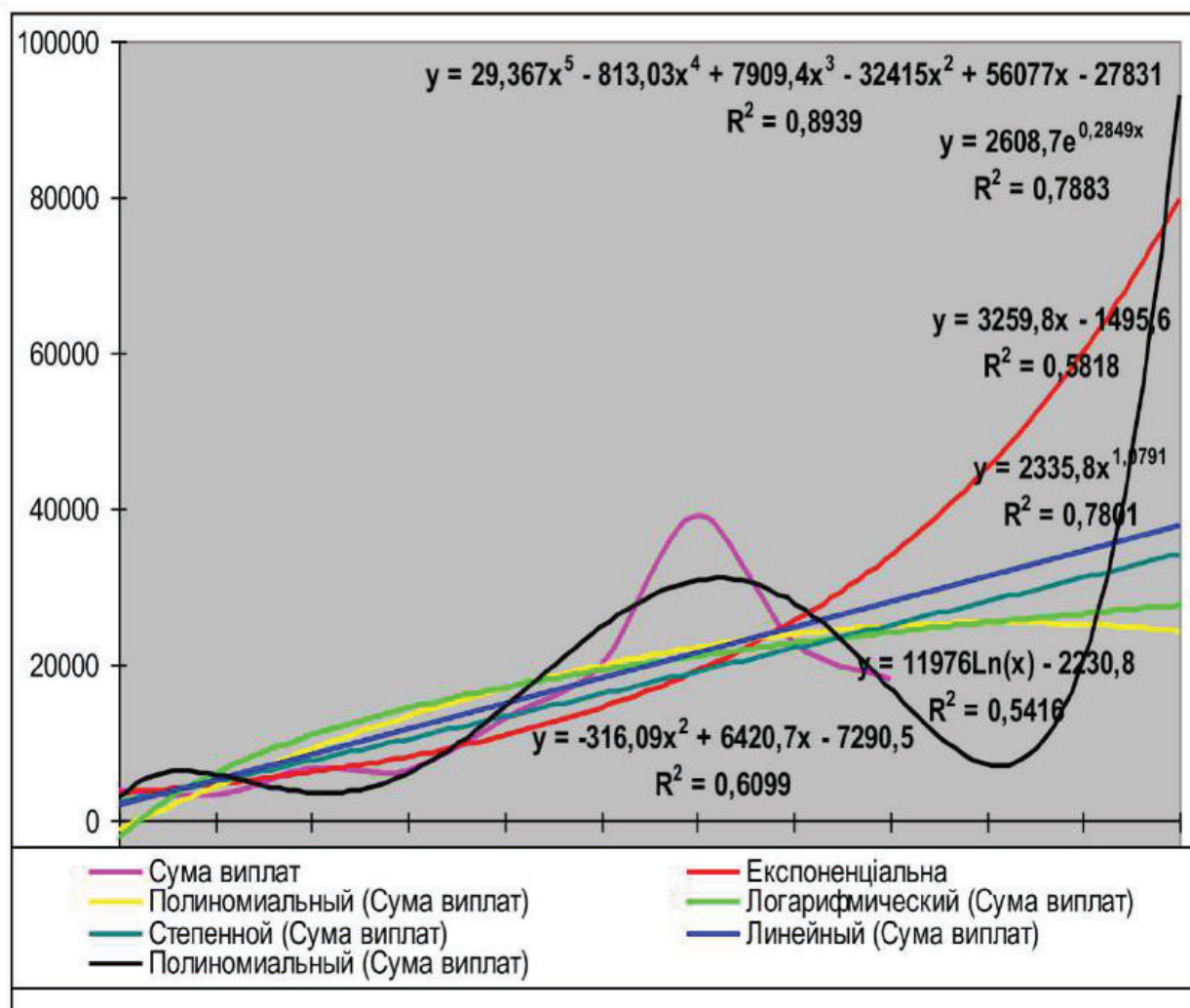

Рис. 5.3. Графіки, що характеризують прогнозовану зміну суми здійснених страхових відшкодувань структурними підрозділами страховиків у Закарпатті

Окрім прогнозування зміни абсолютних показників страхового ринку, доречно, на нашу думку, оцінити майбутню зміну рівня виплат – відносного показника, яких характеризує частку виплат страхового відшкодування в сукупності зібраних премій. Істотне зростання (більше 60%) цього показника в майбутньому свідчатиме про можливі труднощі страховиків щодо виконання взятих на себе зобов'язань. Різке зменшення показника (нижче 20%) може бути також викликане наведеною вище причиною і тому з метою виконання нормативів платоспроможності, штучно занижуючи суми страхових відшкодувань, страховики мінімізують виплати страхових відшкодувань.

Таблиця 5.4

Результати прогнозних розрахунків страхових виплат структурних підрозділів страховиків у Закарпатській області*

Рівняння тренда	Величина достовірності апроксимації (R^2)	Прогнозовані страхові відшкодування, тис. грн.		
		2011	2012	2013
$y = 3259,8x - 1496,5$	0,5818	31101,5	34361,3	37621,1
$y = 11976 \cdot \ln(x) - 2230,8$	0,5416	25345	26486	27528,4
$y = -316,09x^2 + 6420,7x - 7290,5$	0,6099	25307,5	25090,3	24240,9
$y = 29,367x^5 - 813,03x^4 + 7909,4x^3 - 32415x^2 + 56077x - 27831$	0,8939	7239	20224,9	93235,5
$y = 2335,8x^{1,0791}$	0,7801	28024,4	31060,1	34117,7
$y = 2608,7e^{0,2849 \cdot x}$	0,7883	45053,6	59904,5	79650,8

* Розраховано авторами.

На рис. 5.4 відображені графіки рівнянь трендів, що можуть відображати зміну рівня виплат у 2011-2013 роках.

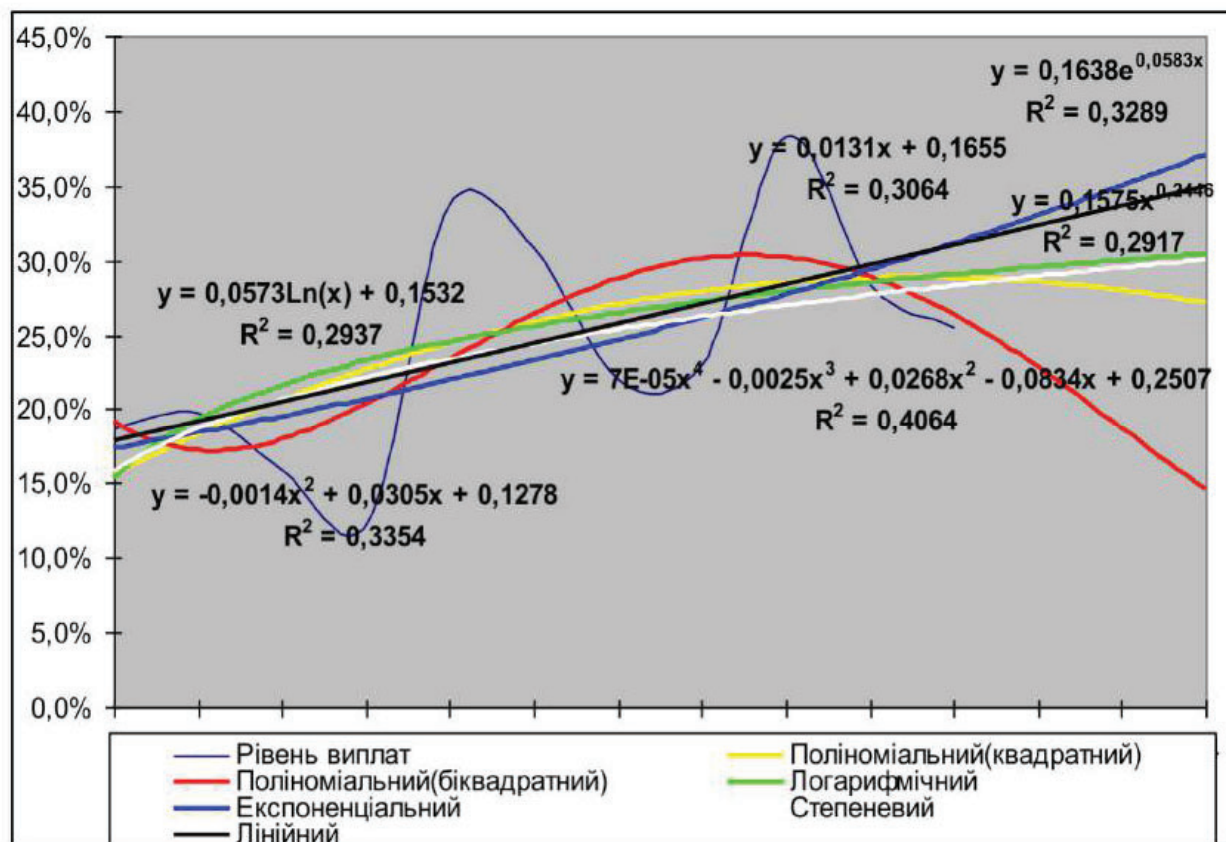

Рис. 5.4. Графіки, що характеризують прогнозовану зміну рівня виплат структурними підрозділами страховиків у Закарпатській області

Серед усієї сукупності можливих рівнянь, лише поліном четвертого порядку має найвищий ступінь достовірності апроксимації (0,4064), однак на основі цього рівняння немає можливості будувати прогнози майбутнього рівня виплат. У табл. 5.5 відображені розрахунки можливих значень рівня виплат на період 2011-2013 рр.

Таблиця 5.5

Результати прогнозних розрахунків рівня виплат структурними підрозділами страховиків у Закарпатській області*

Рівняння тренда	Величина достовірності апроксимації (R^2)	Рівень виплат, %		
		2011	2012	2013
$y = 0,0131x + 0,1655$	0,3064	31,2	32,3	33,9
$y = 0,0573 \times \ln(x) + 0,1532$	0,2937	29,4	29,8	30,1
$y = -0,0014x^2 + 0,0305x + 0,1278$	0,3354	29,2	29,3	29,4
$y = 0,00007x^4 - 0,0025x^3 + 0,0268x^2 - 0,0834x + 0,2507$	0,4064	27,4	24,3	20,2
$y = 0,1575x^{0,2446}$	0,2917	28,3	28,9	29,5
$y = 0,1638e^{0,0583 \cdot x}$	0,3289	31,1	33,0	35,0

* Розраховано авторами.

Незважаючи на те, що дані табл. 5.5 не дають однозначної відповіді про зміну рівня виплат на основі побудови ліній тренда, пропонується розрахувати цей показник, виходячи з уже отриманих прогнозних показників. Для цього необхідно скористатися даними табл. 5.3 та табл. 5.4.

З указаних таблиць необхідно вибрати значення прогнозних показників зібраних премій та здійснених виплат, які отримані з рівнянь трендів з максимальними величинами апроксимації. Отримані дані наведені в табл. 5.6.

Результати розрахунків свідчать про те, що розвиток страхового підприємництва регіону стикатиметься з новими проблемами, серед яких, у першу чергу, є забезпечення виплат страхового відшкодування страхувальникам.

Відносно низький рівень прогнозованого значення у 2011 році на рівні 11,7% та надзвичайно високого – 81% у 2013 є свідченням цього.

Таблиця 5.6

Розрахунок прогнозованого значення рівня виплат на основі рівнянь трендів*

Показники, рівняння трендів	Величина достовірності апроксимації (R ²)	Прогнозні показники		
		2011	2012	2013
Страхових виплат, тис. грн				
$y=29,367x^5-813,03x^4+7909,4x^3-32415x^2+56077x-27831$	0,8939	7239	20224,9	93235,5
Страхових премій, тис. грн.				
$y = 1943,3x^3 - 25435x^2 + 95090x - 12804$	0,9378	61828,8	73062,9	115045,6
Розрахункове значення рівня виплат, %	-	11,7	27,7	81,0

* Розраховано авторами.

Водночас, слід зазначити, що страховий ринок регіону за показником зібраних премій може вийти на рівень передкризового 2008 року вже у 2013 році, а то й перевершити його.

5.2. Модель регулювання розвитку страхового підприємництва в регіоні

З метою підвищення якісного рівня регулювання страхового підприємництва регіону необхідно активно долучати до цього процесу регіональні органи влади. Важливість участі регіональних органів в управлінні розвитком страхового підприємництва викликане рядом причин:

- по-перше, страхування є важливим елементом соціальної політики регіону;
- по-друге, страхування виконує соціально-економічну функцію, пов'язану із захистом інтересів населення, економічних суб'єктів і держави, забезпечуючи гарантію компенсації шкоди, звільняє бюджети різних рівнів від витрат з відшкодування збитків;
- по-третє, страхування виступає основним джерелом інвестицій в економіку регіону;

- по-четверте, страхова галузь є складовою частиною фінансової системи регіону і її стійке функціонування виступає гарантією стабільності в суспільстві.

Отже, дії регіональних органів влади в рамках ринкових перетворень, пов'язаних зі створенням якісно нових основ страхування й нових фінансових відносин у сфері страхування при одночасному відновленні системи державного регулювання, вийшли на новий рівень. Тобто відбулося посилення їхньої ролі в сфері управління страховим підприємництвом і фінансовими відносинами, що виникають у процесі реалізації страхових послуг. Виникає об'єктивна необхідність формування регіональної моделі розвитку регіонального страхового ринку. Обов'язковою умовою реалізації такої моделі на практиці повинна стати участь регіональних органів влади, які повинні здійснювати регулювання цього процесу на основі принципів, підходів і методів, що здатні забезпечити ефективність функціонування такої моделі

На нашу думку, формування моделі регулювання розвитку страхового підприємництва регіону повинно проходити у шість етапів (рис. 5.5).

На першому етапі визначається державна політика щодо розвитку страхового підприємництва регіону. Далі слід провести аналіз чинників розвитку страхового підприємництва як в Україні, так і в регіоні. Умовно ці чинники можна поділити на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх чинників розвитку можна віднести розвиток нормативної бази, захист прав споживачів, введення міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні, забезпечення прозорості на ринку тощо.

Зовнішні чинники містять елементи розвитку зовнішнього середовища ринку страхових послуг. До них доречно віднести розвиток фінансового ринку регіону та розширення страхового поля регіону. Це дозволить збільшити капіталізацію національного та регіонального страхових ринків.

На третьому етапі досліджується взаємодія основних учасників страхових відносин. Цей аналіз включає дослідження таких елементів, як: довіра населення, узгодженість дій влади, функції основних учасників на ринку, їх зацікавленість.

На четвертому етапі формування регіональної моделі регулювання розвитку страхового підприємництва проводиться оцінка ефективності регулювання. Така оцінка може бути проведена через визначення індексу регулювання страхового підприємництва регіону, порядок розрахунку якого розглянутий вище.

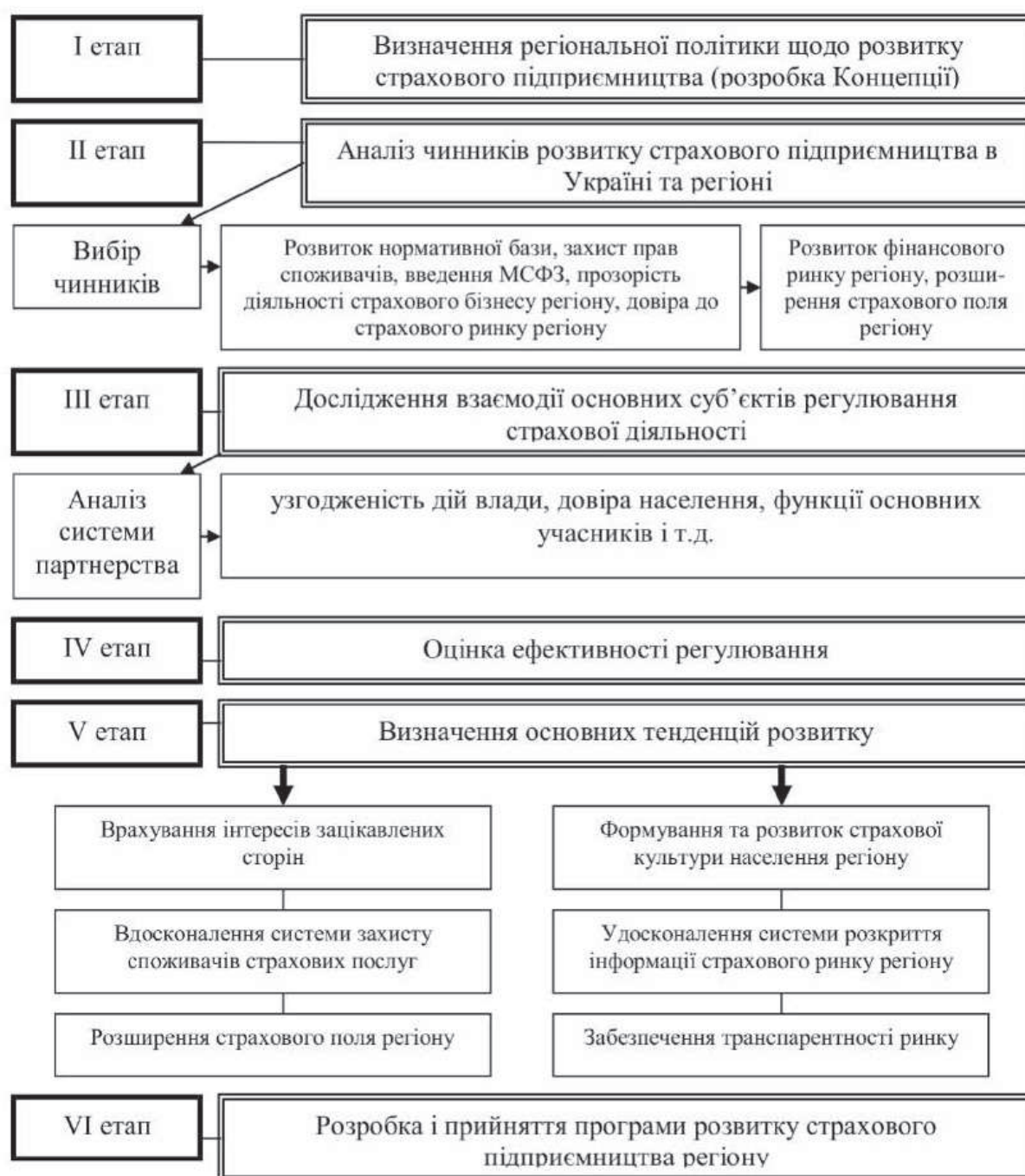

Рис. 5.5. Етапи формування моделі регулювання розвитку страхового підприємництва в регіоні (власна розробка авторів)

П'ятий етап характеризуватиметься визначенням основних тенденцій розвитку, серед яких можна виділити головні: врахування інтересів зацікавлених сторін, удосконалення системи захисту споживачів страхових послуг, розширення страхового поля регіону, формування та розвиток страхової культури населення регіону, удосконалення системи розкриття інформації суб'єктами страхового підприємництва регіону, забезпечення транспарентності ринку.

Прикінцевим, шостим, етапом є розробка та затвердження програми розвитку страхового підприємництва регіону як базового документа, що ляже в основу стратегічного розвитку цієї сфери економічних відносин у регіоні.

Важливе місце при формуванні регіональної політики щодо розвитку страхового підприємництва повинно бути відведене розробці Концепції розвитку й підтримки страхування в регіоні. Її розробка повинна ґрунтуватися на таких засадах:

1. Концепція розвитку й підтримки страхування повинна включати ідеї, здатні об'єднати всіх зацікавлених сторін з метою використання страхування для соціально-економічного розвитку регіону, а також стратегію розвитку страхового ринку регіону й формування системи правил узгодження дій усіх зацікавлених сторін у регіоні.

2. Регіональна Концепція не повинна суперечити Концепції розвитку страхування в Україні та базовому страховому законодавству.

3. Концепція повинна відображати основні невідкладні заходи для розвитку страхового підприємництва в регіоні, основні цілі, завдання й напрямки розвитку страхування, очікувані результати реалізації положень Концепції.

З урахуванням викладеного вище, у змісті Концепції розвитку й підтримки страхового підприємництва Закарпатської області повинні бути враховані такі положення:

- тенденції розвитку страхового ринку Закарпатської області в 2010 році характеризуються зростанням обсягів страхових внесків у порівнянні з кризовим 2008 роком.

Серед пріоритетних видів страхування, необхідність розвитку яких повинна бути позначена в Концепції, виокремлюються ті, які є соціально значимими для регіону.

- присутність лише однієї регіональної компанії та збільшення числа іногородніх страхових компаній за попередні роки веде до необхідності розробки стимулюючих заходів щодо розвитку регіональних компаній при одночасному вільному доступі іногородніх страхових компаній, тобто забезпеченні конкурентоздатності страхового підприємництва регіону.

Відтак, у Концепції повинна бути позначена необхідність установлення вимог до іногородніх страхових компаній з метою захисту економічних інтересів регіональних органів влади, пов'язаних із забезпеченням соціально-економічної стабільності в регіоні.

- страхові компанії виступають у ролі основних інвесторів в економіку регіону, отже, ще одним положенням Концепції повинно бути положення про співробітництво регіональних органів влади й страхових компаній, що функціонують на території області.

- у рамках підвищення страхової культури страхувальників у Концепції повинні бути відображені основні напрямки із забезпечення інформаційної відкритості страхових компаній щодо їхньої надійності і фінансової стабільності у доступній для страхувальників формі.

- у зв'язку з цим, актуальним є положення про необхідність розробки й упровадження критеріїв відбору страхових компаній до участі в конкурсах, які проводяться органами влади з видів страхування що передбачають використання бюджетних коштів.

- з метою створення ефективної системи страхового захисту повинно бути відзначене положення про розвиток інфраструктури страхового ринку (агенти, брокери, страхові та фінансові консультанти, аудитори й ін.).

Заходи щодо організаційно-методичного забезпечення розробки й практичного втілення основних положень Концепції повинні проводитися у два етапи:

1. Ініціювання, розробка й затвердження Концепції;
2. Реалізація заходів у рамках Концепції.

На першому етапі функції розробки і затвердження Концепції можуть бути покладені на Управління економіки при ОДА в Закарпатській області при сприянні інституційних органів (наприклад, Громадської Ради при ОДА тощо).

Реалізація основних ідей Концепції може бути здійснена шляхом розробки й прийняття регіональної програми розвитку й підтримки страхового ринку Закарпатської області. Об'єктивна необхідність розробки й прийняття такої програми виникла у зв'язку з низькою ефективністю функціонування механізму регулювання страхового ринку в області і низьким рівнем охоплення страхового поля регіону. Програма може бути розроблена на 5 років (на 2012-2017 роки) з щорічним її переглядом та забезпеченням відповідності до мінливих умов зовнішнього середовища.

Враховуючи існуючу нормативно-правову базу загальнодержавного та регіонального рівнів, а також практику розробки регіональних програм інших регіонів України, виділяємо основні блоки програми, відображені на рис. 5.6.

Рис. 5.6. Структурні елементи регіональної програми розвитку страхового підприємництва (власна розробка авторів)

Для чіткішого розуміння важливості існування такої програми слід охарактеризувати кожний її структурний елемент.

1. *Основні цілі, завдання програми.* Ціль програми – створення необхідних умов для розвитку страхового підприємництва та страхового ринку регіону й ефективного функціонування останнього. Завданнями програми можуть бути: формування нормативно-правової бази розвитку регіонального страхового ринку; узгодження дій органів державної влади всіх рівнів у питаннях розвитку страхового ринку; захист регіонального страхового ринку від діяльності несумлінних страхових підприємств; удосконалювання системи інформаційного забезпечення діяльності страхових компаній; підвищення страхової культури страхувальників.

2. *Система основних заходів, передбачених програмою.* Програма передбачає: систему цільових заходів, яка містить заходи, спрямовані на збільшення страхового поля регіону, заходи, пов'язані з розвитком інфраструктури страхового ринку за рахунок створення регіональної саморегулювальної організації страховиків, що діють у Закарпатті, а також консультаційного центру з метою підвищення страхової культури страхувальників.

На сьогоднішній день у сучасних умовах функціонування страхового ринку регіону ефективний його розвиток неможливий без державної підтримки. Регіональні органи влади повинні використати широкий комплекс заходів, серед яких домінантними є стимулюючі заходи для розширення

страхового поля. Це може здійснюватися двома способами. У першому випадку йдеться про збільшення страхової суми за наявними договорами страхування, у другому випадку передбачається страхування об'єктів, що беруться на страхування вперше. Крім того, для цього використовуються як фінансові, так і нефінансові методи.

До фінансових заходів стимулювання розширення страхового поля на регіональному рівні можна віднести:

- компенсацію частини страхового внеску страхувальникам, що здійснюють страхування ризиків (особливо сільськогосподарських), за рахунок коштів обласного бюджету;
- зниження розміру страхового тарифу за допомогою компенсації частини витрат страхових компаній при укладанні договорів зі страхування соціально важливих ризиків.

Вважаємо за доцільне передбачення можливості надання субсидій суб'єктам малого підприємництва, які здійснюють реалізацію інвестиційних проектів у пріоритетних напрямках, а також надання субсидій з коштів обласного бюджету сільськогосподарським виробникам у розмірі 25% на сплату частини страхового внеску за договорами страхування врожаю сільськогосподарських культур. Так, компенсація в розмірі 50% може надаватися суб'єктам малого підприємництва з таких видів страхування, як: страхування заставного майна (іпотеки), страхування фінансових ризиків на випадок невиконання (неналежного виконання) договірних зобов'язань, страхування життя (для індивідуальних підприємців) та ін.

Такі заходи приведуть до швидкого зростання зацікавленості у страхуванні та збільшення кількості страхових угод у короткостроковій перспективі. Проте, незважаючи на миттєвий результат таких заходів, вони мають істотний недолік, що пов'язаний з прямою залежністю між обсягом охоплення страхового поля по таким суб'єктам й обсягом коштів у регіональному бюджеті на ці цілі. Як тільки фінансування на компенсацію частини страхових премій буде обмежено, різко скоротиться число договорів страхування або їх взагалі не буде. Незважаючи на наявність такого істотного недоліку, перевагою є, з однієї сторони, часткове скорочення незапланованих витрат з обласного бюджету, а з іншого боку – підвищення рівня страхової культури страхувальників.

Більш перспективним є застосування нефінансових методів, які потребують, з одного боку, більших витрат і координації роботи різних

структур, але з іншого – здатні забезпечити результативність у середньо- й довгостроковому періоді (ці заходи доцільно виділити в окремий комплекс).

3. *Механізм реалізації програми.* В економічній науці механізм розглядається найчастіше як сукупність методів і засобів впливу на економічні процеси, їх регулювання. Виходячи з такого трактування, механізм реалізації програми можна представити у вигляді рис. 5.7.

Слід зауважити, що ключову роль у системному забезпеченні регулювання розвитку страхового підприємництва відіграє ОДА Закарпатської області. Для досягнення цього ОДА в Закарпатській області:

- приймає в межах своєї компетенції, нормативно-правові й організаційно-розпорядницькі документи необхідні для реалізації основних заходів програми;

- подає на затвердження Закарпатській обласній раді програму розвитку страхового ринку регіону та зміни до неї;

- разом з Громадською Радою при ОДА й ЗМІ організовує роз'яснювальну роботу серед господарюючих суб'єктів і населення про доцільність страхового захисту;

- разом з Громадською Радою при ОДА організовує створення інформаційно-аналітичного центра, консультативного центра, рейтингового агентства;

- розподіляє виділені з регіонального бюджету кошти на компенсацію страхових внесків страхувальників зі соціально значимих видів страхування.

Існуючі проблеми розробки й реалізації регіональних програм, викликані відсутністю цільових структур, які повинні не тільки розробляти програми, але координувати й супроводжувати їхню реалізацію, що у свою чергу вимагає інституціональних перетворень. Так, інформаційно-аналітичне забезпечення процесу регулювання страхового ринку повинно бути покладене на спеціалізовані організації, здатні не тільки виявляти й визначати джерела інформації, формувати бази даних, але й здійснювати роботу з удосконалювання й оптимізації напрямків розвитку страхового ринку регіону. Особливості інформаційно-аналітичного забезпечення доцільно передбачити при розробці механізму реалізації програми.

Такими організаціями можуть виступати інформаційно-аналітичний центр, регіональна саморегулювальна організація страховиків і рейтингове агентство, ефективність діяльності яких можлива тільки у випадку визнання результатів їхньої роботи всіма зацікавленими особами: регіональними органами управління, страховиками й страхувальниками.

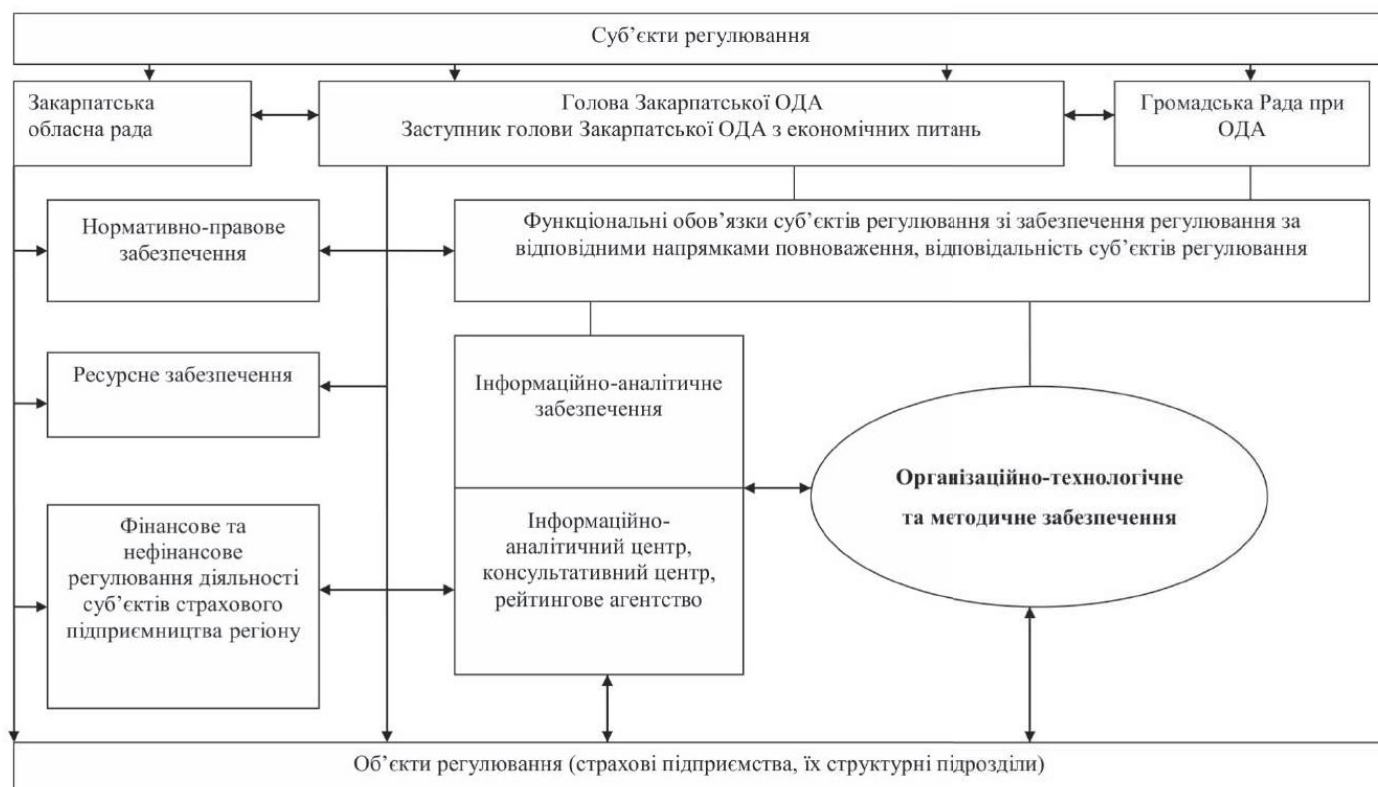

Рис. 5.7. Механізм реалізації Програми розвитку та підтримки страхового підприємництва Закарпатської області

Основною діяльністю інформаційно-аналітичного центру повинна стати оцінка страхового ринку й страхових компаній. У першому випадку система показників характеризується більш масштабними показниками, такими як структура страхового ринку за певними напрямками, темпи росту страхових премій і виплат тощо. Водночас для страхової компанії ці показники включають, крім кількісних характеристик, ще і якісні, що дозволяють оцінити як фінансовий стан і платоспроможність, так і ділову й інвестиційну привабливість.

Завдання визначення системи показників ускладнені відсутністю методик, що дозволяють дати комплексну й одночасно різнобічну оцінку. Крім того, з метою досягнення максимальної ефективності потрібен спеціалізований інститут, здатний проводити такі розрахунки, а найголовніше - необхідно прийняти ряд нормативних документів, що сприятимуть реалізації цього методу регулювання.

Збором й обробкою статистичної інформації, кон'юнктурних й експертних оцінок страхового ринку в нашій країні займається досить велика кількість державних і недержавних органів, комерційних організацій, соціологічних служб, кожна з яких, переслідуючи власні цілі, будує систему збору даних і надалі препарує інформацію.

Існуючу сукупність показників страхового ринку можна розділити на дві складові:

1. Показники, представлені державними органами: Державною податковою службою України, Нацкомфінпослуг України, НКЦПФР України.
2. Показники, представлені інформаційними центрами при спілках й об'єднаннях страхових підприємств чи інших учасників страхового ринку.

У першому випадку інформація має офіційний характер, крім того, відрізняється масштабною охоплення матеріалу від окремого регіону до країни в цілому. Однак перелік показників є обмеженим і містить кількісні характеристики, а це не відповідає вимогам, що ставляться з боку страхувальників й інших зацікавлених осіб. З метою ліквідації цього недоліку практично всі саморегулівні організації розробили й впровадили збір інформації, що дозволяє оцінити діяльність компаній на основі якісних характеристик їхньої діяльності. Так, ЛСОУ та УФУ розробили і розмістили на своїх сайтах дані, які дають інформацію про діяльність страхових компаній за відповідний період часу на основі добровільно наданих ними інформаційних показників. Такого роду інформація може виявитися

корисною для будь-яких зацікавлених осіб, але її недоліком є те, що вона не має стовідсоткового охоплення компаній, які працюють на території всієї країни. Окрім того, немає достовірних даних про розвиток страхових ринків регіонів, за винятком розміщених у журналі Insurance Top, що містить рейтинги страхових компаній. Тобто надана інформація недостатня для об'єктивної оцінки страхового ринку України й окремого регіону, у тому числі Закарпатської області. Крім того, огляд ринку страхових послуг містить такі характеристики, як число регіональних страхових компаній і філій іногородніх; величина зібраних страхових премій і страхових виплат з видів страхування [209, С. 5-14], тобто ці матеріали за обсягом інформації незначно перевищують рівень показників, що надаються в узагальненому вигляді Нацкомфінпослуг.

З урахуванням існуючої практики аналізу страхового ринку регіону, на наш погляд, доцільним стає дослідження його на основі показників, що є індикаторами його стану й розвитку, представленими в трьох блоках: перший блок повинен включати кількісні характеристики; другий блок – показники нестандартної класифікації страхової діяльності; у третьому блоці повинні бути представлені аналітичні характеристики регіонального страхового портфеля.

Необхідність показників першого блоку обумовлена тим, що ці показники мають офіційний характер, крім того, представляються державним органом, що спеціалізується на зборі інформації й має відповідні затверджені методики збору й узагальнення інформації.

При формуванні переліку показників другого блоку доцільно звернутися до практики нестандартної класифікації страхової діяльності, на прикладі країн ЄС (практику співставлення Української методики з європейською здійснено Гаманковою О.О.) [34, С. 188]. Однак можливість розрахунку таких показників жадає додаткової інформації від страхових компаній і, як наслідок, організаційних і методичних перетворень на рівні інфраструктури страхового ринку регіону. Доцільність таких перетворень проявляється в можливості оцінити страховий ринок з погляду співвідношення класичного й некласичного страхування (під некласичним страхуванням розуміють операції з «легалізації» грошових потоків й «оптимізації» оподатковування організації на основі інструментів страхування), а також конкурентноздатності страхового ринку й рівня монополізації страхової діяльності.

Третій блок показників розвитку страхового ринку регіону базується не на кількісних характеристиках, а на аналітичних даних в цілому по страховому ринку. Важливість цієї складової при формуванні системи індикаторів страхового ринку регіону обумовлена тим, що вона дозволяє оцінити страховий ринок за типом і видом страхового портфеля. Вважається, що більший інтерес викликає характеристика страхового ринку регіону в сполученні виду й типу страхового портфеля, що у свою чергу відображає стратегію розвитку страхового ринку залежно від поставленої мети. Таким чином, третій блок індикаторів страхового ринку включає аналітичні характеристики, на відміну від першого й другого блоку, в основу яких покладені статистичні дані.

Страховий ринок регіону являє собою свого роду сукупність страхових ринків муніципальних утворень і, отже, показники, що характеризують розвиток місцевого страхового ринку, ідентичні регіональним. До них слід віднести суму валових премій, виплат, рівень виплат, кількість укладених договорів, страховий портфель (території). Такого роду аналіз здійснено Закарпатськими науковцями на рівні районів Закарпаття [165, 166].

Індикаторами діяльності страхової компанії є показники страхової діяльності, фінансової стабільності й платоспроможності, інвестиційної діяльності й показники корпоративного управління та кон'юнктурної характеристики, а система індикаторів діяльності страхової компанії включає економічні, фінансові та управлінські блоки показників. Вибір показників кожного блоку є складним завданням в умовах відсутності єдиних методик оцінки й багато в чому залежить від особливостей функціонування страхових компаній на окремій території, а також від існуючого досвіду здійснення оцінки. На даний час показники фінансового стану страхових підприємств та їх філій, розташованих у Закарпатській області (фінансовий блок) у такому розрізі не є доступними і не публікуються, а дослідження в цьому напрямку не проводяться на належному рівні. У зв'язку з цим наміри необхідності на основі існуючого різноманіття підходів до оцінки фінансового стану страхових компаній на рівні суб'єктів регулювання ухвалити рішення щодо розробки рекомендацій та методики такої оцінки.

Схематично багаторівневу систему індикаторів й основних документів можна узагальнити в табл. 5.7.

Моніторинг системи фінансових індикаторів лягає в основу індикативного регулювання, де суб'єктами регулювання виступають ОДА

Закарпатської області, виконавчі комітети муніципалітетів, а об'єктами регулювання – страховий ринок регіону та районів (міст) у цілому, а також страхові компанії та їх структурні підрозділи, інші професійні учасники цього ринку.

Таблиця 5.7

Багаторівнева система фінансових індикаторів*

Рівні системи фінансових індикаторів	Фінансові індикатори	Базові документи
1	2	3
1. Територіальний рівень (регіон)	1. Блок «Кількісні характеристики»: - кількість страхових компаній та їх структурних підрозділів за організаційно-правовою формою (для компаній) та типом (щодо структурних підрозділів), за величиною статутного капіталу; - кількість укладених договорів за видами страхування; - загальна сума страхових премій за видами страхування; - загальна сума страхових виплат за видами страхування; - фінансовий результат від діяльності страхових підприємств. 2. Блок «Нестандартна класифікація страхового ринку регіону»: - нестрахова фінансова діяльність з галузі життя; - нестрахова фінансова діяльність з ризикових видів страхування; - довгострокове страхування життя; - відкритий ринок реального страхування; - кептивне страхування; - ОСЦПВВТЗ; - Обов'язкові види страхування	1. Статистична звітність Нацкомфінпослуг 2. Розроблена форма запиту додатково до основної страхової звітності

Продовження табл. 5.7

1	2	3
	3. Блок «Показники типу і виду страхового портфеля регіонального страхового ринку»: - тип портфеля в залежності від ступеня ризику; - тип портфеля в залежності від ступеня доходності та стійкості; - вид портфеля в залежності від частки проведених страхових операцій	3. Аналітична записка на основі додаткових форм страхової звітності
2. Муніципальний рівень	Те ж, що й у п.1 даної таблиці, але стосовно району (міста)	
3. Рівень підприємства (страхова компанія)	«Фінансовий» блок: - рівень платоспроможності; - показники фінансової стійкості; - оцінки ризикованості розміщення страхових резервів	Форми бухгалтерської звітності №1-5 згідно з П(С)БО

* Розроблено авторами.

Індикативне регулювання повинно бути законодавчо регламентованим, тобто мають бути визначені ключові функції, права, обов'язки суб'єктів, що підлягають регулюванню. Також повинно бути створене нормативно-правове забезпечення, яке дозволяє здійснювати систематичний збір та системний аналіз отриманої інформації.

При цьому комітет з розвитку підприємництва Громадської Ради при ОДА області повинен виступити центром, що став би інституціональним перетворювачем вхідної інформації від страховиків, що здійснюють страхову діяльність у регіоні та даних Нацкомфінпослуг, а також виконувати функції інформаційно-аналітичного забезпечення регулювання страхового ринку Закарпатської області, інформувати громадськість, ЗМІ, виконавчі органи місцевої влади про стан розвитку цієї сфери.

Доречно зазначити, що рейтинг надійності страхової компанії виступає свого роду коректною інтерпретацією статистичної інформації, адже, замість системи критеріїв відбору страхових компаній, може бути прийнятий узагальнюючий показник. Підтвердженням переваг рейтингу надійності є діюча світова практика присвоєння рейтингів, а також вітчизняна, яка

перебуває на стадії формування, та російська практики. Як і будь-яке починання, присвоєння рейтингів надійності в Україні пов'язано з рядом проблем, серед яких на перший план виходять відсутність науково обґрунтованої методики присвоєння рейтингу і, як наслідок, недовіра страхових компаній до об'єктивності такої оцінки.

Таким чином, присвоєння рейтингу надійності страхової компанії виступає свого роду основою регулювання діяльності страхових компаній у регіоні, однак вирішення завдань можливе тільки у випадку інституціонального й системного підходів і таких принципів, як своєчасність, послідовність, зрозумілість, доступність, незалежність, конфіденційність та відповідальність.

При існуючих підходах присвоєння рейтингів на регіональному рівні етапи інституціональних перетворень повинні включати:

- ініціювання присвоєння рейтингу надійності страхових компаній. Висока значимість рейтингів надійності для розвитку страхового ринку регіону дозволяє зробити висновок, що ініціювання повинно бути здійснене Громадською Радою при ОДА Закарпатської області;

- розробка методики присвоєння рейтингу надійності. Основними об'єктами є страхові компанії, адже зацікавленість страхових компаній в об'єктивній оцінці переконує в тому, що їхня участь при розробці методики повинна бути обов'язковою. Рівень самоорганізації на страховому ринку досяг такого стану, що необхідно брати до уваги інтереси кожної компанії. Однак для того, щоб не спровокувати страхові компанії до приховання недоліків, повинна бути створена робоча група при Раді з контролю за об'єктивністю результатів оцінки на основі методики з погляду вірогідності інформації. Рейтинг надійності повинен бути окремим для регіональних страхових компаній і філій іногородніх компаній, що дозволить урахувати особливості роботи філій;

- стимулювання страхових компаній до участі в рейтингах. Найбільш радикальним способом стимулювання є прийняття відповідного нормативно-правового документа, що забезпечує відбір страхових компаній тільки на основі рейтингів надійності. Крім того, необхідне проведення соціальної реклами страхових компаній, що відповідають вищевказаній вимозі;

- організація незалежного регіонального рейтингового агентства;
- проведення просвітницької роботи з ознайомлення потенційних страхувальників із сутністю рейтингової оцінки;

- оцінка результатів, виявлення недоліків та їх усунення.

Таким чином, присвоєння рейтингів надійності страхових компаній на рівні регіону дозволить вирішити проблему комплексної оцінки страхової компанії, що є основним суб'єктом страхового ринку. У рамках механізму регулювання системи страхового ринку регіону рейтинг сприяє підвищенню довіри страхувальників й, таким чином, підвищенню рівня страхового захисту в регіоні, а також об'єктивно обґрунтованому відбору страхових компаній.

Крім того, у рамках підвищення страхової культури страхувальників заходи цього комплексу повинні бути спрямовані на підвищення попиту на страхові послуги на основі формування сприятливої думки в страхувальників про страховий захист на основі можливостей ЗМІ.

Для успішної реалізації програми розвитку й підтримки страхового підприємництва Закарпатської області необхідно забезпечити її фінансування. Фінансування програмних заходів може здійснюватися за рахунок коштів регіонального бюджету, коштів страхових компаній і господарюючих суб'єктів, що здійснюють свою діяльність на території Закарпатської області.

За рахунок коштів обласного бюджету може проводитися компенсація частини страхових внесків суб'єктів малого підприємництва, пропаганда соціально значимих видів страхування, часткове фінансування організації інформаційно-аналітичного й консультативного центру.

За рахунок коштів страхових компаній здійснюється створення рейтингового агентства й публікація рейтингів.

4. *Контроль за здійсненням Програми.* Координаторами виконання Програми є ОДА Закарпатської області та саморегулювні організації України (ЛСОР, УФУ, АСБ). Контроль за здійсненням Програми повинна здійснювати Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. Методичну допомогу в реалізації Програми повинна надавати Громадська Рада при ОДА Закарпатської області та науковці регіону у сфері страхування на базі вищих навчальних закладів Закарпаття.

5. *Оцінка ефективності заходів, передбачених програмою.* Ефективність таких заходів може бути досягнута за умови взаємодії всіх суб'єктів механізму регулювання регіонального страхового ринку. Взаємодія всіх суб'єктів повинна ґрунтуватися на використанні розроблених організаційно-методичних основ реалізації регіональної Програми розвитку й підтримки

страхового ринку Закарпатської області. У загальному вигляді ефективність буде виявлятися в рівні підвищення охоплення страхового поля регіону.

Можливі результати передбачених Програмою заходів представлені в табл. 5.8.

Таблиця 5.8

Результативність застосування методів регулювання регіонального страхового підприємництва Закарпатської області*

Методи	Заходи	Очікуваний результат
Фінансові	1) компенсація частини страхового внеску страхувальникам (за рахунок коштів регіонального бюджету)	
	2) зниження розміру страхового тарифу шляхом компенсації частини витрат страхових підприємств при укладанні договорів за соціально значущими видами	Зниження навантаження на обласний бюджет, пов'язане з фінансуванням заходів з ліквідації наслідків страхових випадків
Нефінансові	1) розробка нормативно-правової бази, стимулюючої використання страхового захисту як засобу забезпечення соціально-економічно-го розвитку регіону (прийняття Концепції та Програми розвитку)	Можливість реалізації заходів з підвищення охоплення страхового поля регіону засобами всіх суб'єктів
	2) створення інформаційно-аналітичного центру	Оцінка розвитку страхового підприємництва регіону. Оцінка потенційних об'єктів страхування.
	3) створення консультаційного центру	Допомога страхувальникам в оптимізації умов у договорах страхування
	4) соціальна реклама	Популяризація через засоби масової інформації страхової культури серед населення.

* Складено авторами.

Таким чином, у механізмі регулювання діяльності суб'єктів регіонального страхового ринку значне місце повинні займати нефінансові методи інституціонального перетворення страхового підприємництва регіону з метою підвищення його ефективності, що виражається в забезпеченні соціально-економічної стабільності в регіоні на основі використання методів страхового захисту. Ці методи дозволяють одержати хоча й відстрочений, але довгостроковий результат.

5.3. Напрями забезпечення економічної та фінансової безпеки страхових підприємств на регіональному рівні

Процеси глобалізації та диференціація регіонального розвитку страхового підприємництва призводять до виникнення деструктивних суперечностей, які стають джерелами загроз економічної і фінансової безпеки. Наявність загроз фінансовій та економічній безпеці страхового підприємництва стримує розвиток регіональних страхових ринків і, як наслідок, впливає на соціально-економічний розвиток регіонів та держави.

Глобальна фінансово-економічна криза, яка почалася в 2008 році, засвідчила вразливість вітчизняної фінансової системи та підтвердила необхідність коаліційного підходу до оцінки національної економічної безпеки. Негативні наслідки кризових явищ мають місце на сучасному етапі інтеграції економіки України у світове господарство. У зв'язку з цим для стабільного економічного розвитку регіонів і держави в цілому при здійсненні регіональної політики необхідним є врахування стану фінансової безпеки інституційних одиниць кожного регіону. Адже фінансово-економічний стан та безпека підприємницьких структур є базою економічного благополуччя або неблагополуччя території, на якій вони розташовані, й одночасно джерелом позитивних впливів або загроз економічній безпеці території більш високого рівня (області, регіону, держави). Для забезпечення економічної безпеки держави необхідно створити умови для безпечного функціонування всіх легітимних підприємницьких структур. У таких умовах повнота реалізації державних інтересів буде залежати від економічного стану суб'єктів господарювання.

Дослідження праць вітчизняних науковців [150, 62, 167, 174, 13, 60, 222] дозволило виділити таку ієрархію рівнів економічної, а відповідно і фінансової, безпеки (рис. 5.8).

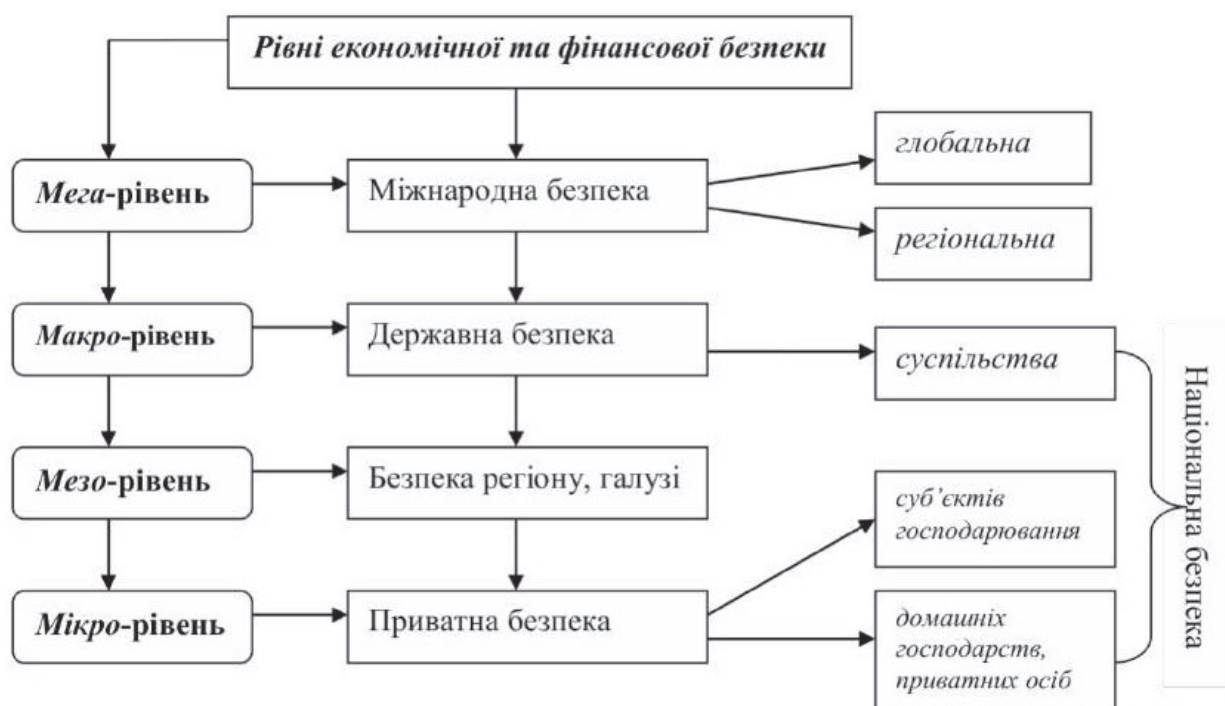

Рис. 5.8. Ієрархія рівнів економічної та фінансової безпеки

Наявність взаємовпливу всіх рівнів фінансово-економічної безпеки є очевидною. В системі цієї ієрархії мікрорівень, а саме фінансово-економічна безпека суб'єктів господарювання, як основного структурного елементу суб'єктів підприємництва та первинної ланки економіки, відіграє особливо важливу роль. Належний рівень розвитку та безпеки підприємництва, як справедливо відмічають автори навчального посібника «Економічна безпека» за редакцією З.С. Варналія [55, С. 304], є невід'ємним елементом ринкової системи господарювання та відповідає важливій цілі економічних реформ у державі – створенню ефективної конкурентоспроможної економіки, яка забезпечує високу якість життя населення та є однією з найважливіших умов економічної та соціальної безпеки країни.

У цьому аспекті страховому підприємництву відводиться особлива роль, яка полягає в тому, що безпека страхового ринку є однією з основних складових фінансової безпеки держави (відповідно до Методики розрахунку рівня економічної безпеки України [130]). Так, згідно цієї Методики складовими фінансової безпеки держави є: бюджетна, валютна, грошово-кредитна, боргова безпеки, безпека страхового ринку та безпека фондового ринку. Суб'єктами всіх видів безпеки, крім держави, є установи фінансово-кредитної сфери, зокрема страхові компанії, переважна більшість яких мають акціонерну форму господарювання. У такому ракурсі безпека суб'єктів

страхового підприємництва безпосередньо впливає і на безпеку фондового ринку. Остання згідно [130] визначається як оптимальний обсяг капіталізації ринку (з огляду на представлені на ньому цінні папери, їх структуру та рівень ліквідності), здатний забезпечити стійкий фінансовий стан емітентів, власників, покупців, організаторів торгівлі, торговців, інститутів спільного інвестування, посередників (брокерів), консультантів, реєстраторів, депозитаріїв, зберігачів та держави в цілому. Тобто рівень капіталізації емітентів, як основних учасників фондового ринку, їх фінансовий стан впливає на рівень капіталізації ринку, а отже і на рівень безпеки фондового ринку.

Таким чином, проблеми розвитку страхового ринку України та капіталізації його учасників, в першу чергу акціонерних товариств, є взаємозалежними та виступають індикаторами рівня фінансової безпеки держави. Слід зазначити, що ринкова (у деяких джерелах вона називається «фіктивна» [87]) капіталізація страхових компаній має значний вплив на їх фінансовий розвиток, сприяє підвищенню ділової репутації, розширює їх фінансові відносини на фінансових ринках. Чим вище капіталізація, тим вище заставна ціна компанії, тим більше кредитів і дешевше їх можна залучити для розвитку бізнесу, тим вище буде фінансова віддача від здійснення емісій власних цінних паперів [87, С. 12].

Нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів, як зазначає В.Г. Маргасова [126, С. 125] спричиняє ряд пов'язаних з нею вторинних загроз: поділ на депресивні, кризові, відсталі регіони, що багато в чому пов'язано з фінансовими оцінками їх стану. Також нерівномірність соціально-економічного розвитку трансформується у фінансову диференціацію регіонів, яка сама по собі стає каталізатором поглиблення загроз безпеки регіонів. Фінансова диференціація трансформується у різні негативи у розвитку окремих сегментів фінансової системи регіонів: банківського, фондового ринку, інвестиційного, бюджетного, податкового, страхового.

Загрози економічної та фінансової безпеки суб'єктів страхового підприємництва в регіонах багато в чому обумовлені неефективністю економічної грошово-кредитної політики, а також відсутністю продуктивної стратегії розвитку держави. Серед загроз, спричинених неефективною державною політикою, доцільно виділити:

- відсутність концепції, стратегії і програми соціально-економічного розвитку з реально досяжною метою;

- безсистемність і недосконалість нормативно-правового забезпечення регулювання економіки;

- високоризикова грошова-кредитно політика уряду в банківській сфері, на фондовому і валютному ринках, неефективна податкова система;

- відрив фінансових технологій від реального сектора в процесі трансформації економіки;

- зростання інфляції і відсутність нормального інвестиційного клімату;

- неефективна і несправедлива приватизація державної власності;

- створення умов, сприяючих привласненню і вивозу фінансових ресурсів за рубіж;

- несумлінність дій багатьох економічних суб'єктів на ринках країни, їх низька правова дисципліна, високий рівень страхового шахрайства;

- недолік або повна відсутність економічної етики на всіх рівнях менеджменту;

- посилення регіонального і національного сепаратизму.

Більшість цих загроз безпосередньо впливають на ефективність діяльності суб'єктів страхового підприємництва. Враховуючи, що страхові компанії функціонують на ринку фінансових послуг як небанківські фінансові інституції, то для них особливо актуальним є прийняття Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, яка була схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України 15 серпня 2012 року [192]. В Концепції зазначається, що «стан національної безпеки у фінансовій сфері залежить від явищ і чинників як внутрішньої, так і зовнішньої фінансово-кредитної політики держави, політичної ситуації, що склалася у державі, досконалості законодавчого забезпечення функціонування фінансової системи, а також міжнародних зобов'язань держави».

Концепцією визначено зовнішні загрози національній безпеці у фінансовій сфері, до яких належать: обмеженість доступу до міжнародних фінансових ринків; значна залежність від експортно-імпоротної діяльності; погіршення стану зовнішньої торгівлі, зростання дефіциту платіжного балансу, зокрема рахунка поточних операцій; значна залежність від зовнішніх кредиторів; вплив світових фінансових криз на фінансову систему держави.

До чинників, які можуть призвести до створення внутрішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері, належать: нестабільність та недосконалість правового регулювання у фінансовій сфері; нерівномірний розподіл податкового навантаження на суб'єктів господарювання, що

зумовлює ухилення від сплати податків та відплив капіталу за кордон; відплив капіталу за кордон внаслідок погіршення інвестиційного клімату; низький рівень бюджетної дисципліни і незбалансованість бюджетної системи; збільшення обсягу державного боргу; тінізація економіки; недостатній рівень золотовалютних резервів; значний рівень доларизації економіки; істотні коливання обмінного курсу національної валюти, не обумовлені дією макроекономічних факторів; слабкий розвиток фондового ринку, зокрема в частині застосування механізмів обліку та переходу прав власності на цінні папери, а також забезпечення захисту прав інвесторів на фондовому ринку; недостатній рівень капіталізації фінансової системи.

Спричиняє загрози економічній безпеці страхового підприємництва дестабілізуюча дія таких чинників, як загальний спад виробництва, неефективність фінансової системи, зростання соціальної напруженості, криміналізація економіки, подальше ослаблення конкурентоспроможності, тіньова економіка, рейдерство, непродуктивний відплив капіталу, корупція.

Реальною загрозою у фінансовій сфері України є непродуктивний відплив капіталу – це операції, які мають протиправний характер або є неефективними для країни. До них належать операції з метою оптимізації умов інвестування, ухилення від оподаткування, легалізації коштів тощо. Основними каналами та схемами непродуктивного виведення капіталів є: операції у сфері зовнішньоекономічної діяльності; інвестиційні операції; операції з цінними паперами; операції фіктивного страхування та перестраховування тощо.

Забезпечення економічної та фінансової безпеки суб'єктів страхового підприємництва необхідно розглядати як процес прогнозування і запобігання всебічних негативних наслідків впливу зовнішніх та внутрішніх чинників з метою збереження їх фінансової рівноваги та стабільного розвитку в довгостроковій перспективі. Ефективний результат роботи страхових підприємств по забезпеченню прибутковості і фінансової стійкості страхового бізнесу може бути досягнутий саме за рахунок прогнозування і своєчасного запобігання негативного впливу загроз фінансового середовища.

Напрями забезпечення фінансової та економічної безпеки страхового підприємства, враховуючи наявність взаємозв'язку між рівнями економічної безпеки, доцільно розглядати на мікро-, мезо-, макро- та мегарівнях. На мікрорівні забезпечення фінансово-економічної безпеки досягається шляхом формування та впровадження ефективної системи

захисту від зовнішніх та внутрішніх загроз самими суб'єктами страхового підприємництва. Теоретичні засади розробки такої системи розглянуті вище.

До мегарівня відносять міжнародну безпеку страхового ринку, а також в комплексному її уявленні глобальну або світову. У загальному вигляді міжнародна економічна безпека, за визначенням О. Чернявського [260, С. 108], О. Огнева [141, С. 28], є комплексом міжнародних умов співіснування, домовленостей та інституціональних структур, за яких кожній державі – члену світової спільноти забезпечується можливість вільно обирати та здійснювати свою стратегію економічного розвитку, не зазнаючи зовнішнього впливу й розраховуючи на невтручання, розуміння, взаємоприйнятне та взаємовигідне співробітництво з боку інших держав. Із посиленням процесів глобалізації та інтернаціоналізації виробництва зростає тіснота зв'язку міжнародної та державної економічної безпеки [168, С. 24]. Особливостями цього рівня є градація країн за ступенем економічного розвитку та ринку страхування зокрема.

На макрорівні безпека страхового підприємництва може бути забезпечена сталим зростанням всіх макроекономічних показників, які визначають рівень економічної безпеки держави, зокрема, в частині безпеки фінансової сфери. На мезорівні безпека страхового підприємництва визначається рівнем економічної безпеки регіону. Економічна безпека регіону, як стверджує колектив науковців [224, С. 81], - це сукупність властивостей економічної системи регіону, що забезпечують стабільність, стійкість та поступальний характер розвитку регіону, певну незалежність і водночас інтеграцію з економікою держави в умовах дестабілізуючого впливу загроз різного виду.

Напрями забезпечення економічної та фінансової безпеки страхових підприємств на регіональному рівні (мезорівні) тісно пов'язані із загальнодержавними заходами, в тому числі ефективністю державного регулювання страхової сфери. Реалізація політики фінансової-економічної безпеки в регіональному аспекті потребує її певного законодавчого, управлінського та організаційного забезпечення. Тому напрями забезпечення безпеки страхового підприємництва доречно виділити, враховуючи наявність тісного взаємозв'язку трьох рівнів економічної безпеки (макро-, мезо- та макрорівнів) з урахуванням *нормативного, організаційно-управлінського та економічного* підходів (табл. 5.9).

Таблиця 5.9.

**Напрями забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів
страхового підприємництва**

		<i>Мікрорівень (рівень страховика)</i>	<i>Мезорівень (рівень регіону)</i>	<i>Макрорівень* (рівень держави)</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	
Підходи до забезпечення безпеки страхового підприємництва	1. Нормативний	- дотримання нормативів платоспроможності та фінансової стійкості; - розробка власних фінансових планів розвитку з урахуванням внутрішніх нормативів формування клієнтської бази, норм рентабельності операційної діяльності, тарифної політики тощо; - розробка системи внутрішніх фінансових індикаторів безпеки СК.	- розробка Концепції і Програми розвитку страхового підприємництва як важливої складової програми соціально-економічного розвитку регіону. - визначення нормативних показників розвитку страхового підприємництва на рівні регіону.	- удосконалення системи нагляду та контролю за діяльністю страховиків; - вдосконалення страхового законодавства, зокрема приведення його у відповідність до законодавства ЄС; - вдосконалення вимог до формування рейтингу надійності страховиків-нерезидентів і перестраховиків-нерезидентів.
	2. Економічний	- формування балансованого страхового портфеля; - забезпечення стійкої капіталоутворюючої бази; - формування ефективної системи моніторингу потенційних та реальних загроз фінансовій безпеці СК.	- формування дієвих стимулів стійкого розвитку фінансового ринку регіону; - впровадження фінансових та нефінансових методів регулювання діяльності суб'єктів страхового підприємництва регіону.	- проведення зваженої відсоткової та податкової політики; - сприяння розвитку інфраструктури страхового ринку.

	3. Організаційно-управлінський	- забезпечення стійкості кадрового складу; - формування ефективної організаційної структури; - підвищення ділової репутації; - постійне підвищення кваліфікації менеджерів та агентів; - формування ефективної системи мотивації праці.	- підвищення рівня страхової культури в регіоні; - формування дієвого механізму реалізації Програми розвитку страхового підприємництва регіону; - створення у структурі Нацкомфінпослуг сектору нагляду за страховим ринком в Закарпатській області на функції якого покладено водночас і проведення щомісячного моніторингу страхового ринку та діяльності суб'єктів страхового підприємництва на території регіону.	- підвищення захисту інтересів споживачів страхових послуг шляхом створення фонду гарантування страхових виплат за договорами страхування життя, створення механізмів досудового розгляду суперечок з питань страхування тощо; - запровадження системи пруденційного нагляду, яка б базувалася на реальній оцінці ризиків діяльності СК з позицій впливу потенційних загроз на фінансову безпеку страховика.
--	--------------------------------	---	---	---

* Власна інтерпретація авторів на основі узагальнення [209, С. 420-430]

Особливо важливим напрямом забезпечення безпеки страхового підприємництва на регіональному рівні, на нашу думку, є розробка та реалізація програми розвитку страхового підприємництва у регіоні, про що йшлося вище. Усе більша диференціація у розвитку регіонів України, нерівномірність розподілу фінансів, реального сектора економіки, рівня життя населення вимагають вироблення нових орієнтирів у соціально-економічній політиці. Одним із способів досягнення фінансової рівноваги і знаходження місця регіону в загальноукраїнському розвитку є підвищення ролі та забезпечення економічної безпеки саме суб'єктів регіонального страхового підприємництва. При цьому забезпечення фінансової та економічної безпеки суб'єктів страхового підприємництва не може бути досягнуто застосуванням якогось одного інструмента або механізму, наприклад, податкового. Необхідний комплекс важелів та інструментів

впливу, співвідношення яких залежить від масштабності, терміновості та гостроти негативних тенденцій, які розвиваються в регіоні. Тільки шляхом застосування комплексу заходів як на регіональному, загальнодержавному рівнях, так і, особливо, на рівні страхових компаній можливе створення умов для безпечного і стійкого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айвазян С.А. и др. Прикладная статистика: Исследование зависимостей: Справ. изд. / С.А. Айвазян, Е.С. Енюков, Л.Д. Мешалкин; Под ред. С.А.Айвазяна. - М. : Финансы и статистика, 1985. - 487 с., ил.
2. Аккоф Р. Аккоф о менеджменте / Пер. с англ. под. ред. Л.А.Волковой – СПб.: Питер, 2002. – 448 с.
3. Анализ статистической совокупности в программе MS Excel: методические указания и создание к лабораторной работе №1 / Сост. А.Н. Акжигитова, Н.С. Циндин, Н.Ф. Разуваева. – Пенза: Информационно-издательский центр ПГУ, 2007. – 52 с.
4. Бабенко В. Канали розподілу страхових послуг у промислово розвинутих країнах / В. Бабенко // Економіка України. - 2006. - № 7. - С. 82-87.
5. Базилевич В. Д. Нова парадигма страхування в умовах глобалізації / В. Д. Базилевич // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Сер. "Економіка". -2009. - С. 186-195.
6. Базилевич В.Д. Страховий ринок України/ В.Д. Базилевич. – К.: Товариство «Знання», КОО, 1998. – 374 с.
7. Базилевич В.Д. Страховий ринок України: Навчально-методичний посібник. – К.: Знання, 2002. – 374 с.
8. Базилевич В.Д. Страхова справа/ В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич. – К.: Знання, 2002. – 203 с.
9. Базилевич В. Д. Страхова справа / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – 4-е вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2005. – 351 с.
10. Балабанов И. Т. Страхование: организация, структура, практика / И. Т. Балабанов. - СПб., 2002. – 365 с.
11. Бандурка О.М., Духов В.Є., Петрова К.Я., Червяков І.М. Основи економічної безпеки: Підручник. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 236 с.
12. Баранова В. Г. Фінансовий механізм функціонування страхової системи : монографія / Баранова В. Г. – Одеса : Видавництво «ВМВ», 2009. – 380 с.
13. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О.І. Барановський. – К.: КНТЕУ, 2004. – 759 с.
14. Бачо Р.Й. Оцінка діяльності страхового підприємництва регіонів України / Р.Й. Бачо // Вісник Житомирського державного технологічного університету: Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – №3(49). – С.229-232.

15. Бачо Р.Й. Поняття і сутність страхового підприємництва регіону / Р.Й. Бачо // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: Збірн. наук. праць. – Випуск 4 (13): Економічні науки. – Чернівці: БДФА, 2008. – С. 28-33.
16. Башнянин Г.І. Регулювання економічних систем і його типи / Г.І.Башнянин, Г.С.Третяк, О.І.Мартин// Науковий вісник НЛТУ України: Зб.наук.-техн.пр. – Львів: НЛТУ України. – 2007. – Вип.17.2. – С.135-143.
17. Бігдаш В. Д. Страхування : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Бігдаш В. Д. – К. : МАУП, 2006. – 448 с
18. Білошицький О. В. Аналіз фінансової стабільності страхової компанії в умовах інформаційної невизначеності / О. В. Білошицький // Моделювання та інформаційні системи в економіці. – К.: КНЕУ, 2009. – Вип. 79. – С. 140-160.
19. Білуха М.Т. Основи наукових досліджень: підруч. для студ. ВНЗ/М.Т.Білуха. – К.: Вища школа,1997. – 271 с.
20. Бланд Д. Страхование : принципы и практика : учеб. пособ. : пер. с англ / Финансовая академия при правительстве РФ ; сост. Д. Бланд. – М. : Финансы и статистика, 2007. – 416 с.
21. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента. Т.2. – К.: Ника-Центр, 1999. – 512 с.
22. Богданов А.А. Всеобщая организационная наука (тектология): В 3 т./ А.А.Богданов. – М., 1995. – Т.1-3.
23. Бондаренко Є.П. Оцінка впливу державного регулювання на розвиток ринку фінансових послуг України / Є.П. Бондаренко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Зб.наук.праць. – УАБС: Суми, 2011. - Випуск 31– С. 6-15.
24. Бусыгин А.В. Предпринимательство/ А.В. Бусыгин. — М.: Инфра-М, 1998. — С. 13-15.
25. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456–17 [Текст] : Голос України. – 04.08.2010. – № 143.
26. Васишин Р. Д. Економічні основи страхування / Р. Д. Васишин, О. Л. Кашенко, В. А. Борисова; за ред. д.е.н., проф. А.В. Чупіса – Суми : Видавництво «Довкілля», 2001. – 412 с.
27. Васильців Т.Г. Стратегія та механізми забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні: Дис... докт. екон. наук: 21.04.01 «економічна безпека держави» / Тарас Григорович Васильців; [Націон. інститут стратег. дослід.] — Київ, 2010. — 452 с..

28. Великий тлумачний словник української мови /Уклад. і голов.ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.; с.522.
29. Верхан Петер Х. Підприємець: його економічна функція та суспільно-політична відповідальність/ Х. Петер Верхан. — К., 1994.
30. Винограй Э.Г. Основы общей теории систем /Э.Г.Винограй. – Кемерово: Кемеровский технологический институт пищевой промышленности. – 1993. – 339 с.
31. Вовчак О.Д. Інвестиційна діяльність страхових компаній: сучасний стан, тенденції та перспективи / О.Д. Вовчак // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Економіка. Випуск 97. – 2007. – С. 33-36.
32. Вовчак О.Д. Стан та перспективні напрями розвитку страхового ринку України / О.Д. Вовчак // Світ фінансів. – 2007. – №1(10). – С.107-115.
33. Воблый К.Г. Основы экономии страхования [Репринтное издание] / К.Г. Воблый. – М.: Издательский центр “Анкил”, 1995. – 232 с.
34. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: монографія / О.О. Гаманкова. – К.: КНЕУ, 2009. – 283 с.
35. Гаманкова О. О. Фінансова стійкість та платоспроможність страхової організації / О. О. Гаманкова // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – К : КНУ, 2007. – Вип. 94–95. – С. 18–23.
36. Гапоненко В.Ф., Беспалько А.А., Власков А.С. Экономическая безопасность предприятия. Подходы и принципы. – М.: Изд. «Ось – 89», 2007. – 208 с.
37. Гарагонич О. В. Ухилення від сплати податків з використанням цінних паперів : проблеми правозастосовної практики / О. В. Гарагонич // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 1 (17). – С. 142–149.
38. Гварлиани Т. Е. Денежные потоки в страховании / Т. Е. Гварлиани, В. Ю. Балакирева. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 336 с.
39. Гвишиани Д.М. Организация и управление [Текст] / Д. М. Гвишиани. – М. : Изд-во МФТУ им. Баумана, 1998. – 434 с.
40. Гвозденко А. А. Финансово-экономические методы страхования : учебник / Гвозденко А. А. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 184 с.
41. Гнилицкая Л.В. Теоретико-методологические и прикладные основы обеспечения экономической безопасности субъектов хозяйственной

- деятельности: Монография. / Л.В.Гнилицкая, А.И.Захаров, П.Я.Прыгунов. – К.: Дорадо-Друк, 2011. – 290 с.
42. Говорушко Т. А. Страхові послуги : навч. посіб. / Т. А. Говорушко. - К. : Центр навч. літ., 2005. - 223 с.
43. Гомелля В. Б. Основы страхового дела / Московская финансово-промышленная академия. – М. : 2005. – 113 с.
44. Горбач Л. М. Страхова справа: навч. посібник – 2-ге вид., виправлене. – К. : Кондор, 2003. – 252 с.
45. Горелова В.Л., Мельникова Е.Н. Основы прогнозирования систем: Учеб. пособ. для инж.-экон. спец. вузов.- М.: Высш. шк., 1986. - 287 с.: ил.
46. Господарський кодекс України: Коментар / За заг. ред. Н.О. Саніахметової. – Х.: Одіссей, 2004. – 848 с.
47. Грунин О.А. Экономическая безопасность организации./ О.А.Грунин, С.О.Грунин - СПб.: Питер, 2002. - 160 с.
48. Гуменюк В. В. Державне регулювання як чинник легалізації економіки / В. В. Гуменюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.7. – С. 157–165.
49. Гусев Ю. Халифы на час / Ю. Гусев // Бизнес. – 2009. - №27. – С. 29.
50. Дацків Р.М. Економічна безпека у глобальному вимірі/ Р.М. Дацків // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №7. – С.143-153.
51. Державна податкова служба в Закарпатській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zak.sta.gov.ua>.
52. Добровольська О. В. Класифікація факторів впливу на економічну стійкість підприємства / О. В. добро вольська // Інвестиції: практика та досвід. - 2007. -№ 8. - С. 23-27.
53. Домбровський В.С. Аналіз доцільності створення в Україні мегарегулятора ринку фінансових послуг / В.С.Домбровський, О.Л. Пластун // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2008. – №2. – С. 129-133.
54. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: Навчальний посібник.- К.: ЦУЛ, 2006. – 312 с.
55. Економічна безпека: навч. посібник / [за заг. ред. З. С. Варналія]. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
56. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 3 / [редкол.: ...С.В. Мочерний (відп. ред) та ін.] – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.

57. Ермакова С. М. Математические методы в социально-экономических исследованиях : сборник научных статей / Под ред. проф. С. М. Ермакова и д-ра физ.-мат. наук В. Б. Меласа. – Санкт-Петербург, ТОО ТК «Петрополис», 1996. – С.8-33.
58. Ермаков С. В. Страхование : учебник / С. В. Ермаков, Н. Б. Ермакова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высшее образование, 2008. – 613 с.
59. Єрмошенко А. М. Визначення поняття фінансової безпеки страховика та її категорій / А. М. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №4. – С. 46–52.
60. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - 2001. - 309 с.
61. Жабинець О.И. Державне регулювання страхової діяльності в Україні : автореф. к.ю.н. / О. Й. Жабинець. - Львів, 2006. – 21 с.
62. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: Монографія / Я.А.Жаліло - К.: НІСД, 2003.- 368 с.
63. Жилкина М. С. Государственное регулирование страхового рынка в зарубежных странах / М. С. Жилкина // Фінансовий бізнес. - 2001. - № 1. - С. 13-16.
64. Жилкина М. Финансовые, кредитные, и страховые инструменты государственного регулирования экономических процессов / М. Жилкина // Финансовый бизнес. – 2001. - №7. – С. 11-19.
65. Журавльова Т.А. Забезпечення економічної безпеки фінансового розвитку підприємства /Т.А. Журавльова // Вісн. технол. ун-ту "Поділля". Сер. 2: Екон. науки. – 2004. – Вип. 1 (Ч.2, Т2). – С.169-172.
66. Забудовників звільнили від додаткових витрат на страхування. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/60/all/2010/05/12/196613>.
67. Задихайло Д. Проблемы кодификации предпринимательского законодательства / Д. Задихайло// Предпринимательство, хозяйство и право. — 1998. — № 5. — С. 6-10.
68. Закарпаття 2004: Статистичний щорічник. – Ужгород: Головне управління статистики в Закарпатській області, 2005. – 557 с.
69. Закарпаття – 2006: Статистичний щорічник. – Ужгород: Головне управління статистики в Закарпатській області, 2007. – 591 с.

70. Закарпаття 2010: Статистичний щорічник. – Ужгород: Головне управління статистики в Закарпатській області, 2011. – 543 с.
71. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» зі змінами до Закону. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
72. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 року №2850-IV зі змінами і доповненнями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2850-15>
73. Закон України «Про страхування», №85/96-ВР від 07 березня 1996 року зі змінами та доповненнями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=85>.
74. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» N 2664-III від 12 липня 2001 року зі змінами і доповненнями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
75. Закон України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» N 978-IV від 19 червня 2003 року зі змінами і доповненнями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/978-15>.
76. Залетов О. Страховой рынок в условиях кризиса экономики: один шаг вперед и два назад / О. Залетов // Insurance Top. - №1(29). – 2010. – С. 6-15.
77. Залетов О. Специфіка страхового ринку України / О. Залетов // Галицькі контракти. Додаток «Конкретно о страховании в Украине». – 2001. – №36. – С.15-18.
78. Залетов О.М. Убезпечення життя: монографія / О.М. Залетов. — К.: Міжнародна агенція “Бізон”, 2006. – 688 с.
79. Заруба О. Д. Страхова справа : підручник. - К. : Товариство "Знання", КОО, 1998. – 321 с.
80. Звернення ЛСОУ до учасників страхового ринку щодо конструктивного діалогу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uainsur.com/wp-content/uploads/2010/86.doc>.
81. Зеркалов Д.В. Безпека комерційної діяльності. У двох книгах. Книга друга: Захист. Довідник.- К.: Основа, 2006. – 800 с.
82. Иващенко Г.В. О понятии «безопасность»// Теоретический журнал CREDO. – 2000. – №24.
83. Ілюшко О. Страховий ринок – інструмент податкової оптимізації / О. Ілюшко, А. Страшний // Вісник податкової служби України. – 2010. – № 43. –

- 19 лист. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.visnuk.com.ua/article/one/Strakhovyi7637014.html>
84. Інвестування регіональної економіки та його ефективність в Україні: Монографія / О.Д. Вовчак, І.П. Андрушків, Н.М. Руцишин - Львів: Вид-во Львівської комерційної академії. - 2010. - 192 с.
85. Індеси інфляції в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ligazakon.ua.
86. Історія страхування: [Підручник] / С.К. Реверчук, Т.В. Сива, С.І. Кубів, О.Д. Вовчак; За ред. С.К. Реверчука. – К.: Знання, 2005. – 213 с.
87. Капитализация предприятий: теория и практика: моногр. / под. ред. д.э.н., проф. И.П. Булеева, д.э.н., проф. Н.Е. Брюховецкой; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти; ДонУЭП. – Донецк, 2011. – 328 с.
88. Кашанина Т.В. Предпринимательство (Правовые основы). — М.: Юрид. лит, 1994. — С. 9.
89. Кириченко О.А. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання. Монографія./ О. А.Кириченко, В.С.Сідак та ін. – К.: УЕП «Крок», 2008. – 401с.
90. Кім Ю.Г. Фінансові ризики в системі фінансово-економічної безпеки підприємства./ Ю.Г.Кім //Вчені записки Університету «Крок»: Зб.наук.пр. – 2009. – №19. – С.101-111.
91. Клапків М.С. Витоки національного страхового ринку України: (Монографія)/ М.С. Клапків, Ю.М. Клапків. — Тернопіль: Карт-бланш, 2003. – 275 с.
92. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків / М.С.Клапків. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 570 с.
93. Клебанова Т.С. Теория экономического риска: учебно-метод.пособ. для самост.изучен.дисц. / Т.С.Клебанова, Е.В.Раевнева. – Х.: ИД «ИНЖЕК», 2003. – 156 С.
94. Клейнер Г.Б. Новая теория экономических систем и ее приложения. [Электронный ресурс] / Г.Б.Клейнер. – Режим доступа: <http://www.kleiner.ru/arpab/novteor.html>
95. Коваль А. Страхование определяет социальную стабильность региона / А. Коваль // Страховое Ревю. – 2002. – №11(103). – С.34-37.
96. Коженівський Л. Управління безпекою/ Л. Коженівський // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №1. – С.147-154.

97. Козлов Н. Регулирование финансовых рынков как фактор экономического развития России // Финансовый бизнес. – 2006. – № 2. – С.33-42.
98. Козьменко О. В. Аналіз активів власного капіталу і гарантійного фонду провідних страхових компаній України [Текст] / О. В. Козьменко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми : УАБС НБУ. – 2008. – Т. 23. – С. 302–309.
99. Козьменко О. В. Страховий ринок України у контексті сталого розвитку : монографія / О. В. Козьменко. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 350 с.
100. Козьменко О. В. Управління конкурентоспроможністю страхових компаній / О. В. Козьменко, А. О. Бойко, О. О. Капшук // Управління фінансами в умовах вступу до СОТ: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 жовтня 2009 р.). – Х. : ХНЕУ, 2009. – С. 69–71.
101. Коломин Е. В. Словарь страховых терминов / Е. В. Коломин, В. В. Шахов. – М. : Финансы и статистика, 1991. – 305 с.
102. Колісник О. Альтернативні підходи в теорії безпеки і їх застосування у фінансовій науці: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.library.tane.edu.ua/images/nauk_vydannya/KZITgn.pdf
103. Колпаков П.А. Концептуальные основы экономической безопасности фирмы: Дис... канд. экон. наук: 08.00.01/ Павел Александрович Колпаков; [Моск.гос.унив-т им. М.В.Ломоносова]. - М.: МГУ, 2007. - 161 с.
104. Корнаи Я. Системная парадигма /Пер. с англ. С.Винокура. // Вопросы экономики. -2002. – №4. – С.4-22.
105. Короткий Ю.Ф. К вопросу о понятии безопасность // Социально-политические аспекты обеспечения государственной безопасности в современных условиях: Сб. статей. – М.: Граница,1994. – С. 49–58.
106. Кондратенко, Д.В. Регулювання страхової діяльності на основі оцінки ризиків [Текст] / Д.В. Кондратенко. – Х.: ХДТУБА, 2006. – 19 с.
107. Котлобовский И.Б. К вопросу о стратегии развития отечественного страхования / И.Б. Котлобовский, А.Ю. Лайков, С.И. Рibaков, К.И. Третьяков // Страховое дело. – 2007. – №6. – С. 10-16.
108. Кравець А. В. Способи реалізації «схемного» страхування на страховому ринку України / А. В. Кравець // Менеджмент та підприємництво України : етапи становлення і проблеми розвитку. – Львів : Вид-во Нац. ун-т «Львів. політехніка», 2007. – С. 192–197.

109. Кравчук П.Я. Формування системи корпоративної безпеки підприємства: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 /Павло Ярославович Кравчук; [Терноп. держ. екон. унів]. — Тернопіль, 2006. — 23 с.
110. Кредитний ризик комерційного банку: навч.посіб. / В.В.Вітлінський, О.В.Пернарівський, Я.С.Наконечний, Г.І.Великоіваненко; за ред. В.В.Вітлінського. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. — 251 с.
111. Криклій А.С. Ринок страхування життя в Україні: тенденції та європейський досвід / А.С. Криклій, Р.В. Пікус // Економіка і держава. — 2008. — №5. — С. 11-14.
112. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник /О.В.Крушельницька. — К.: Кондор, 2009. — 206 с.
113. Куйбіда В. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід / В. Куйбіда, А. Ткачук, Т. Забуко- вець-Ковачич ; за заг. ред. Р. Ткачука. — К. : Леста, 2010. — 224 с.
114. Кузнецова Н. П. Международный опыт регулирования страховой деятельности / Н. П. Кузнецова, И. С. Меркурьева // Вестник СПбГУ. Сер. 5. — 2006. — № 1. — С. 138 – 150.
115. Куркин Н.В. Управление экономической безопасностью развития предприятия: Монография. / Н.В. Куркин. — Днепропетровск: АРТ-ПРЕСС, 2004. — 450 с.
116. Кучма М. І. Математичне програмування : приклади і задачі . навч. посіб. — Львів : «Новий Світ-2000», 2007 . — С. 344.
117. Ларина Л. Мегарегулятор: *festina lente* / Л. Ларина // Банковское дело в Москве. — 2005. — № 9. — С. 29-32.
118. Лакатос И. Методология исследовательских программ: пер. с англ. /И.Лакатос. — М.: Изд-во АСТ: НПП «Ермак», 2003. — 346 с.
119. Лідерів ринку «Зелена карта» - Українській екологічній страховій компанії – заборонило продавати поліси автоцивілки. – [Електронний ресурс]. —

Режим

доступу:

http://ua.prostobank.ua/finansoviy_gid/strahuvannya/novini/liderovi_rinku_zelena_karta_ukrayinskiy_ekologichniy_strahoviy_kompaniyi_zaboronili_prodavati_polisi_avtotsivilki
120. Ліпкан В.А. Безпекознавство: Навч. посібник - К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003.-208 с.
121. Лендел М.А. Регіон в системі прикордонного співробітництва: монографія / М.А. Лендел, П.Ю. Студеняк. — Ужгород: Карпати, 2009. — 472 с.

122. Лисин В.И. Страховой рынок Поволжья: Социальные аспекты страхования / В.И. Лисин. – М.: Гелиос АРВ, 2000 – 208 с.
123. Луконин С. В. Формализация и совершенствование методики расчета маржи платежеспособности страховой компании / С. В. Луконин // Страховое дело. – 2003. – №8. – С. 17 – 27.
124. Мак-Мак В. П. Служба безопасности предприятия (организационно-управленческие и правовые аспекты деятельности). - М: Мир безопасности, 1999. - 466 с.
125. Манэс А. Основы страхового дѣла (переводъ съ нѣмецкаго под редакціей и съ дополненіями) / Под ред. М.И.Ушакова / А. Манес. – С-Петербургъ: Изданіе – М.В. Кечеджи-Шаповалова, 1909.
126. Маргасова В.Г. Передумови формування фінансової безпеки регіону / В.Г.Маргасова, Н.В.Ткаленко// Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2011. - 1(52). – С.121-127
127. Мартинюк В.П. Методологічні основи оцінки стану фінансової безпеки держави / В.П. Мартинюк// Фінанси України. – 2003. – №2. – С.119-123.
128. Масляева К. В. Стратегія розвитку ринку фінансових послуг України: мета, завдання та механізми їх реалізації [Текст] / К. В. Масляева // Адвокат. – 2007. – № 6. – С. 15–18.
129. Межевов А.Д. Стабильность коммерческих организаций (теоретические и методологические основы управления противодействиями угрозам) // Автореф. дис... докт. экон. наук: 08.00.05 / Александр Дмитриевич Межевов; [Гос. унив-т управления]. – Москва, 2006. – 40 с.
130. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затв. наказом Міністерства економіки України від 2 березня 2007 р. №60 [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Міністерства економіки України. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.
131. Мешко І.М. Регіональні особливості розвитку страхового підприємництва регіону / І.М. Мешко, М.В. Тимчак // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія Економіка. – Спецвипуск 33. – Ч.ІІІ. – 2011. – С. 121-124.
132. Михалкин Н.В. Безопасность Российской Федерации. Вопросы теории и практики. – М.,1993. – 240 с.
133. Мікловда В.П. Регіон: проблеми стратегічного розвитку / В.П. Мікловда, Н.Ю. Кубіній, Г.М. Ножова, Т.Ю. Климко. – Ужгород: Ліра, 2008. – 196 с.

134. Мних М. В. Страхування як механізм надання гарантій підприємницької діяльності та соціального захисту населення : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / М. В. Мних. – К. : Знання України, 2004. – 428 с.
135. Мочерний С.В. Основи економічних знань: Підручник для вузів/ С.В. Мочерний – К.: Академія, 2001. – 312 с.
136. Мусияка В.Л. Правовые основы предпринимательской деятельности/ В.Л. Мусияка. — Харьков: Бизнес-информ, 1995.
137. Насырова Г. А. Модели государственного регулирования страховой деятельности / Г. А. Насырова // Вестник ФА. - 2003. - № 4 (28). - С. 12-16.
138. Науменкова С. В. Розвиток фінансового сектора України в умовах формування нової фінансової архітектури [Текст] : монографія / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : Університет банківської справи ; Центр наукових досліджень Національного банку України, 2009. – 384 с.
139. Нечипорук Л. В. Теорія та практика страхового ринку в Україні : монографія / Л. В. Нечипорук. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 300 с.
140. Новий тлумачний словник української мови. В 4-х т. Т.2 /В.В.Яременко, О.М.Сліпущко. – К.: Аконіт, 1998. – 911 с.; с.617.
141. Огнев А.П. Международная экономическая безопасность: проблемы и пути решения/ А.П.Огнев. – М.: Общество «Знание», 1989. – 40 с.
142. Окрема думка судді Конституційного Суду України Кампа В.М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України щодо офіційного тлумачення положень пункту 11 частини першої статті 36 Закону України «Про страхування», пункту 4 частини першої статті 28 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (справа про повноваження Держфінпослуг щодо нагляду за страховою діяльністю). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=30778>.
143. Ормоцадзе М. Большинство вне игры. Солидные страховые заработки от проведения Евро-2012 освоит узкий круг приближенных к власти компаний// Деловая столица. – 2008. - 4 апреля. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pro100.ua/ua/press-centre/mass-media/?view=4499>.

144. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность./ Под редакцией Е.А.Олейников. – М.:ЗАО "Бизнес-школа "Интел-Синтез", 1997. – 288 с.
145. Основы страховой деятельности : [учебник] / под ред. проф. Т. А. Федоровой. - М. : Издательство БЕК, 2002. - 776 с.
146. Охріменко О.О. Страховий захист: менеджмент, маркетинг, економіка безпеки (туристське підприємництво): Навчальний посібник. – К.: Міжнародна агенція "BeeZone", 2005. – 416 с.
147. Павлюченко Т. Недовольных страховщиками и кредитными союзами в 2010 году в Украине стало больше / Т. Павлюченко . – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://forinsurer.com/public/11/01/26/4296>
148. Панков Ю.В. Финансовая безопасность страховщика как атрибут страховой культуры [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://samlib.ru/p/pankow_j_w/financialdoc.shtml
149. Паращак О. Стратегічних інвесторів на всіх не вистачить / О. Паращак // Страхова справа. – 2007. – №2. – С. 41.
150. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: монографія / Г. А. Пастернак-Таранушенко. – К. : КНЕУ, 2003. – 320 с.
151. Перша директива Ради 73/239/ЄЕС «Щодо узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень стосовно започаткування та ведення діяльності прямого страхування, іншого, ніж страхування життя» від 24 липня 1973 року [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
152. Перша директива Ради 79/267/ЄЕС «Щодо узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень стосовно започаткування та ведення діяльності прямого страхування життя» від 05.03.1979 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
153. Петряєва З. Ф. Організація і методика економічного аналізу. Навчальний посібник. Ч. 1 / З. Ф. Петряєва, Г. Г. Хмеленко. - Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. - 308 с. -ISBN 978-966-676-245-3.
154. Підсумки діяльності страхових компаній за 2008 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua /fileadmin/ downloads/ pidsumky_SK_2008.pdf.
155. Підсумки діяльності страхових компаній за 2009 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua /fileadmin/ downloads/ pidsumky_SK_2009.pdf.

156. Підсумки діяльності страхових компаній у 2010 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://dfp.gov.ua/fileadmin /downloads/ dpn/sk_2010.pdf](http://dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/sk_2010.pdf).
157. Піратовський Г.Л. Страховий бізнес: управління розвитком: монографія / Г.Л. Піратовський. – К.: Київ. нац. торг-екон. ун-т., 2006. – 254 с.
158. Піскунова О. В. Динамічні факторні моделі у дослідженні стратегій поведінки страхових компаній України / О. В. Піскунова, Л. В. Рибальченко, О. А. Рядно // Вісник ДДФА. – 2006. – №2 (16). – С. 109-120.
159. Пластун О.Л. Розвиток системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.08 / Олексій Леонідович Пластун; [Укр. академ. банк. спр. НБУ]. — Суми, 2007. — 21 с.
160. Пластун О.Л. Система фінансової безпеки суб'єктів підприємництва/ О.Л.Пластун // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2007. – №1. – С.100-107.
161. Плиса З.П. Модель державного регулювання страхового ринку в Україні / З.П. Плиса // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.10, - С. 209- 215.
162. Повітряний кодекс України N 3167-ХІІ від 4 травня 1993 року зі змінами і доповненнями. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3393-17>.
163. Податковий кодекс України № 2755-VI від 2 грудня 2010 року. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi ?nreg=2755-17>.
164. Позднякова Л. О. Страхові процеси в умовах ринкової трансформації економіки : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.04.01. / Л. О. Позднякова. – Ірпінь : Нац. академія ДПС України, 2004. – 18 с.
165. Пойда-Носик Н.Н. Страхове підприємництво Закарпаття в сучасних умовах / Н.Н. Пойда-Носик, Р.Й. Бачо // Науковий вісник Ужгородського університету: серія Економіка. – 2010. – Випуск 30. – С.78-84.
166. Пойда-Носик Н.Н. Страхове підприємництво регіону: сучасний стан і перспективи розвитку: монографія / Н.Н. Пойда-Носик, Р.Й. Бачо. – Ужгород: Мистецька Лінія, 2010. – 232 с.
167. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку №7 «Основні засоби». – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.

168. Пономаренко В.С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование: монографія/ В.С.Пономаренко, Т.С.Клебанова, Н.Л.Чернова. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2004. – 144 с.
169. Пономаренко О.І. Системні методи в економіці, менеджменті та бізнесі: Навч.посіб./ О.І. Пономаренко, В.О. Пономаренко. – К.: Либідь, 1995. – 240 с.
170. Попондопуло В.Ф. Правовой режим предпринимательства/ В.Ф. Попондопуло. — СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1994.
171. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України» № 157 від 3 лютого 2010 р. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу – <http://www.zakon.rada.gov.ua>
172. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Тимчасового положення про товариства взаємного страхування» №132 від 1 лютого 1997 року. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу – <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
173. Правительство Украины в 2011 году планирует создать государственного страховщика. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/hotnews/11/01/26/24267>.
174. Предборський В.А. Економічна безпека держави: Монографія. – К.: Кондор, 2005. – 391 с.
175. Райзберг Б. А.Современный экономический словарь. / Б. А.Райзберг, Л.Ш.Лозовский., Е.Б.Стародубцева; [5-е изд., перераб. и доп.]. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 495 с.
176. Райхер В.К. Общественно-исторические типы страхования / В.К. Райхер. – М. : Изд-во АН СССР, 1947. – 282 с.
177. Раздина Е. Коммерческая информация и экономическая безопасность предприятия // Бизнес-информ. – 1997. – № 24. – с. 63–65.
178. Ричард Томас. Количественные методы анализа хозяйственной деятельности / Пер. с англ. – М.: Издательство «Дело и Сервис», 1999. – 432 с.
179. Розвиток фондового ринку і небанківських фінансових інститутів в Україні: ключові перешкоди і пріоритетні напрями подальшого реформування (Офіційна позиція Світового банку і Місії USAID) на 10-му Міжнародному форумі учасників ринку капіталу, м. Алушта, Крим, 21 вересня 2007 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.capitalmarkets.kiev.ua>
180. Розпорядження Антимонопольного комітету України «Про затвердження Положення про складання та ведення переліку суб'єктів

природних монополій» від 12 грудня 2006 року N 537-р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1358-06>.

181. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про визнання таким, що втратило чинність, розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 09.07.2009 N 542» N 834 від 4 листопада 2010 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1185-10>.

182. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Загального положення про територіальне управління Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг» від 24 липня 2003 року N 9 зі змінами і доповненнями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0704-03>.

183. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні» від 20 січня 2010 № 135-р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/smi/plan_05.02.10.pdf.

184. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Положення про делегування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України окремих повноважень об'єднанню страховиків» № 1000 від 21 серпня 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://apitu.org.ua/node/924>.

185. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Положення про Будівельний страховий пул» від 09.07.2009 № 54. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0768-09>

186. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження положень про територіальні управління Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України» від 29.03.2005 р. N 3815. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/files/articles/170/32_4.rtf.

187. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Положення про обов'язкові критерії та нормативи достатності, диверсифікованості та якості активів, якими представлені страхові резерви з видів страхування, інших, ніж страхування

життя» від 8 жовтня 2009 року № 1099/17115/ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

188. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Порядку складання звітних даних страховиків» від 3 лютого 2004 року N 39 зі змінами і доповненнями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0517-04>

189. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів, спрямованих на подолання наслідків світової фінансової кризи в регіонах» від 23 грудня 2009 р. N 1593-р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1593-2009-%D1%80>.

190. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Стратегічних напрямів діяльності Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України на період до 2008 року» № 3841 від 5 квітня 2005 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.

191. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг України «Про рекомендації щодо аналізу діяльності страховиків» від 17 березня 2005 р. №3755 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v3755486-05>.

192. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» від 15 серпня 2012 р. № 569-р // Урядовий кур'єр. – 12.09.2012 року. – № 164. – С.15-16.

193. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року" : станом на 23 серпня 2005 р. № 369-р. - Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

194. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні» від 03.09.2009 р. №1026-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

195. Ротова Т. А. Страхування : навч. посіб. / Т. А. Ротова, Л. С. Руденко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 400 с.

196. Руководство государства еще недостаточно понимает роль страхования // Финансовые услуги. – 2005. – №4. – С. 59–62.

197. Садков В.Г. Системные основы развития страховых отношений и обоснование общественной эффективности системы страхования / В.Г. Садков, Н.И. Федякова // Финансы и кредит. – 2007. – №24(264). – С. 43–52.
198. Самаркин Д. В. Системы страхования в США, Великобритании и Германии / Д. В. Самаркин. - М. : ПАИМС, 2001. - 25 с.
199. Самойловський А.Л. Надійність страхових операцій: програмна реалізація збалансованості активів і зобов'язань страхової компанії / А.Л. Самойловський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – №12. – С. 31–35.
200. Саніахметова Н.О. Підприємницьке право: Навч.посібн. – 3-тє вид., переробл. і доп./ Н.О. Саніахметова. – К.: А.С.К., 2005. – 912 с.
201. Серебрянников В.В., Дерюгин Ю.И., Ефимов Н.Н., Ковалев В.И. Гражданское общество и проблемы безопасности России (материалы «круглого стола») // Вопросы философии.– 1995.– №2. – С. 23–34.
202. Система. Симметрия. Гармония / под ред. В.С.Тюхина, Ю.А.Урманцева. – М.: Изд-во «Мысль», 1988. – 315 с.
203. Сіменко І.В. Еволюція системного підходу як методологічна основа дослідження систем управління / І.В.Сіменко // Інтелект. Особистість. Цивілізація: Зб.наук.пр. – 2008. – №6. – С.378-386.
204. Словарь современных экономических и правовых терминов / Авт.-сост. В.Н.Шимов, А.Н. Тур, Н.В. Стах и др.; Под ред. В.Н. Шимова и В.С. Каменкова. – Мн.: Амалфея, 2002. – 816 с.
205. Словник термінів та визначень недержавної системи безпеки України / В.В.Крутов, П.Я.Пригунов, О.І.Захаров, В.А.Ліпкан та ін. – Київ, 2008.
206. Соснин А.С., Пригунов П.Я. Менеджмент безопасности предпринимательства. – К.: Изд. Европ. ун-та, 2002. – С. 101.
207. Сплетухое Ю. Л. Место и роль государства в организации страхования в современных условиях / Ю. Л. Сплетухов // Финансы. - 2000. - № 10.- С. 39.
208. Статистика ОСЦПВВТЗ України. Офіційний сайт МТСБУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mtsbu.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=26&Itemid=88
209. Стійкість фінансових ринків України та механізми її забезпечення / [О.І. Барановський, В.Г. Барановська, Є.О. Бублик та ін.]; за ред. д-ра екон. наук О.І. Барановського; НАН України; Ін-т екон. та прогностув. – К., 2010. - 492 с.: табл., рис.

210. Страхування: Підруч./ Кер. авт.. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид 2-ге, перероб. і доп. – КНЕУ. – 2002. – 538 с.
211. Страхование : Учебник / Под ред. В.В. Шахова, Ю.Т. Ахвледиани. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 511 с.
212. Страховий ринок України'2010 альманах. - К.: ПП «Поліграфічні послуги», 2010. – 320 с.
213. Страховий ринок України: стан та перспективи розвитку : монографія / С.О. Булгакова, А.В. Василенко, Л.І. Василенко, С.В. Волосович, А.М. Єрмошенко, Л.В. Єрмошенко, Л.І. Зимовська, І.О. Манько, І.С. Микитюк, Т.А. Ротова, Н.Г. Савченко, В.В. Тринчук, В.М. Фурман, О.М. Цензура / За заг. ред. А.А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2007. – 460 с.
214. Страховой рынок Украины в 2011 году не только достигнет докризисных объемов 2008 года, но и превысит их / Н.Гудыма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/11/07/27/4372>
215. Страховщикам разрешили заняться убыточным бизнесом // Комерсант Украина. – 2008 г. – 6 марта. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.insur-info.ru/press/24043/>
216. Страхування : [підручник] / Кер. авт. кол. і наук. ред. С. С. Осадець. - К. : КНЕУ, 1998. - 528 с.
217. Страхування: теорія та практика: Навчальний посібник / За загальною редакцією д.с.н., проф. Н.М. Внукової. – 2-ге видання, перероблене та доповнене. – Харків: Бурун Книга, 2009. – 656 с.
218. Стрельбицкий П.А. Товариства взаємного страхування: зародження, розвиток, становлення / П.А. Стрельбицкий // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. - №13. – С. 264-272.
219. Субтеля М. Страховая индустрия Великобритании: Клиенту предоставляется все / М. Субтеля // Украина-Business. - 2008. - № 5. - С. 35-45.
220. Суслов В. І. Державне регулювання страхового ринку України (липень 2003 – вересень 2004). Презентаційні слайди до доповіді Суслowa В. І. на IV Міжнародному форумі учасників страхового ринку (м. Ялта) (формат Microsoft PowerPoint) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/files/Yalta2.ppt>
221. Сухов В.А. Государственное регулирование финансовой устойчивости страховщиков / В.А. Сухов. – М., 1995. – 112 с.

222. Сухоруков А.І. Сучасні проблеми фінансової безпеки України: монографія / А.І.Сухоруков. — К.: НІПМБ, 2005. — 140 с.
223. Тарасенко Н. В. Економічний аналіз. Навчальний посібник. - 4-те видання, стереотипне. / Н. В. Тарасенко. - Львів: „Новий світ - 2000", 2006. - 344 с. - ISBN966-7827-31-3.
224. Татаркин А. Экономическая безопасность как объект регионального исследования/ А.Татаркин, О.Романова, А.Куклин, В.Яковлев // Вопросы экономики. — 1996. - №5. — С.78-89.
225. Терешкин В.А. Государственное управление и правовое регулирование предпринимательства в Российской Федерации / В.А. Терешкин. — М., 1994.
226. Тимчак М.В. Аналіз сучасного стану та умов регулювання страхового підприємництва України / М.В. Тимчак // Науковий вісник Ужгородського університету: серія Економіка. — 2011. — Випуск 34. — С. 155-162.
227. Тимчак М.В. Економічна необхідність страхового ринку та напрями його державного регулювання / М.В. Тимчак // Науковий вісник Ужгородського університету: серія Економіка. — 2009. — Випуск 27. — С. 36-41.
228. Тимчак М.В. Механізм державного регулювання страхового підприємництва в регіоні / М.В. Тимчак // Вісник Житомирського державного технологічного університету: Економічні науки. — Житомир: ЖДТУ, 2011. — №1(55). — С. 347-349.
229. Тимчак М.В. Організаційно-економічні засади системи державного регулювання страхового підприємництва регіону / М.В. Тимчак // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: Збірн. наук. праць. — Випуск 2 (19): Економічні науки. — Чернівці: БДФА, 2010. — С. 291-301.
230. Тимчак М.В. Особливості світового досвіду державного регулювання страхового ринку в умовах розвитку вітчизняного ринку страхування / М.В. Тимчак // Науковий вісник Ужгородського університету: серія Економіка. — 2009. — Випуск 28 (Частина III). — С. 203-208.
231. Тимчак М.В. Страхове підприємництво регіону як економічна категорія, її значимість у розвитку інтеграційних процесів України / М.В. Тимчак // Україна: шляхи формування державно-національної цілісності суспільства та утвердження духовної основи української цивілізації: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 21-23 жовтня, 2010 р. — Ужгород: інформаційно-видавничий центр УУБА-КаУ, 2011. — Частина I. — С. 504-513.

232. Тимчак М.В. Форми страхового підприємництва в Україні: економіко-правовий аспект / М.В. Тимчак // Фінансово-економічне, обліково-аналітичне та організаційно-правове забезпечення відтворювальних процесів на шляху до економіки знань: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. – Чернівці: БДФА, 2010. – С. 206-208.
233. Ткаченко Н. В. Забезпечення фінансової стійкості страхових компаній : теорія, методологія та практика : монографія / Н. В. Ткаченко: Нац. банк України. Ун-т банк. справи. – Черкаси : Черкаський ЦНТЕГ, 2009. – 570 с.
234. Ткаченко Н. В. До визначення поняття «платоспроможність страхової компанії» / Н. В. Ткаченко // Регіональна економіка. – 2010. – № 2. – С. 100–105.
235. Ткаченко Н.В. Стійкість регіональної політики як складова фінансової стійкості страхової компанії / Н.В. Ткаченко // Матеріали IV-ї міжнародної науково-практичної конференції «Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю». – Черкаси, 11-13 квітня 2007 р. – Черкаський державний технологічний університет, 2007 р. – С. 105–107.
236. Толковый словарь Ожегова онлайн. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovarozhegova.ru>
237. Толковый словарь русского языка: В 4 т./ Под ред. Д.Н.Ушакова. — М.: Гос. ин-т "Сов. энцикл."; ОГИЗ; Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1935-1940.
238. Томашевський В.М. Моделювання систем. – К.: Видавнича група BVH, 2005. – 352 с.
239. Трегубов Е. Спори у сфері страхування / Е. Трегубов, О. Брижко. – Х.: Фактор, 2011. – 656 с. – Серія «Судова практика і коментарі».
240. Турбина К.Е. Мировая практика государственного регулирования международного перестрахования / К.Е. Турбина // Страховое право. – 2001. – №1. – С. 32–55.
241. Указ Президента України «Про Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України» від 4 квітня 2003 року N 292/2003 зі змінами і доповненнями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/292/2003>.
242. Указ Президента України «Про стимулювання розвитку підприємницької діяльності в умовах світової фінансової кризи» №466/2009 від 22 червня 2009 року // Офіційний вісник Президента України. – 2009. - №19 (03.07.2009). – 630 с.

243. Управління розвитком ринків фінансових послуг: монографія / Н.М. Внукова, В.А. Смоляк та ін. – Харків: Адва, 2009. – 216 с.
244. Философский энциклопедический словарь / редкол. : С. С. Аверинцев и др. – 2-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1989. – 815 с.
245. Фінансова безпека підприємств і банківських установ [Текст]: Монографія. / За заг.ред. д.е.н., проф. А.О.Єпіфанова [А.О.Єпіфанов, Л.О.Пластун, В.С.Домбровський та ін.]. – Суми: ДВНЗ „УАБС НБУ”, 2009. – 295 с.
246. Фінансове посередництво : проблеми і перспективи розвитку : колективна монографія / За заг. ред. проф. Васенка В.К. – Черкаси : Вид-во ПП Чабаненко Ю.А., 2009. – 450 с.
247. Фінансовий менеджмент: навч.посіб./ За ред.проф.Г.Г.Кірейцева. – К.: ЦУЛ, 2002. – 496 с.
248. Фінансові монетарні важелі економічного розвитку : В 3-х т., Т.2 / За ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка. – К. : Фенікс, 2008. – 442 с.
249. Франчук В.І. Теоретична модель системи забезпечення економічної безпеки акціонерних підприємств / Василь Іванович Франчук // Науковий вісник НЛТУ України. Вип.20.8. – 2010. – С.155-162.
250. Франчук В.І. Теоретичні засади корпоративної безпеки / Василь Іванович Франчук // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - №7(97). – С.161-167.
251. Фурман В. М. Страховий ринок в Україні: проблеми становлення та стратегія розвитку : дис... д-ра екон. наук: 08.04.01 / Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАН України". – К., 2006. – 421 с.
252. Фурман В.М. Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку: монографія / В.М. Фурман. – К.: КНЕУ, 2005. - 342 с.
253. Хавтур О.В. Фінансові потоки страхових компаній в умовах трансформації економіки України / О.В. Хавтур / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: 08.02.03. / ТНЕУ. – Тернопіль, 2004. – 25 с.
254. Хмелевський О. В. Страхування за умов фінансової кризи: тенденції розвитку та елементи пожвавлення / О. В. Хмелевський // Вісник Хмельницьк. нац. ун-ту. – 2009. – № 2. – Т. 1. – Ст. 107. – (Економічні науки).
255. Хоминич И.П. Методология формирования национальной страховой системы в контексте системного анализа / И.П. Хоминич, С.Н. Тихомиров // Финансы. – 2008. – №3. – С. 44–48.

256. Хорін Л. Страхування: інституціональна риторика на фоні системного хаосу / Л. Хорін // Фінансовий ринок України. – 2004. – № 6–7. – С. 34-39
257. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року N 435-IV зі змінами і доповненнями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://www.zakon.rada.gov.ua>
258. Цыганов А. А. Институциональное развитие страхового рынка Российской Федерации : автореферат дисс. д-ра экон. наук / А. А. Цыганов. – М. : РАГС при президенте РФ, 2007.
259. Чемерис О. А. Категорійний аналіз поняття „фактор” у контексті вивчення проблеми підвищення рівня успішності майбутніх учителів математики / О. А. Черемис 5.01.2004 р. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. -2004.-№ 14.-С. 55-57.
260. Чернявский А.Д. Антикризисное управление: уч.пособие/ А.Д.Чернявский. – К.:МАУП, 2000. – 208 с.
261. Чигир С. Волга спіткнувся об Азарова / С. Чигир. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2011/07/22/292596/>.
262. Шаваев А.Г. Концептуальные основы обеспечения безопасности негосударственных объектов экономики. – М.: 1994. – 281 с.
263. Шахов В. В. Страхование : [учебник для ВУЗов] / В. В. Шахов. - М. : Страховой полис, ЮНИТИ, 1997, 453 с.
264. Шевчук О. Б. Глобально-інформаціональна економіка та синергетичний підхід до її дослідження: монографія /О.Б.Шевчук. – К.: Фенікс, 2004. – 112 с.
265. Шевчук О. О. Економіко-математичне моделювання діяльності страхової компанії : дисертація на здобуття ступеня к.е.н. : спец. 08.03.02 / Львівський національний університет імені Івана Франка / О. О. Шевчук. -Львів, 2003. – 187 с.
266. Щеглова Е. Стратегии выживания страховой компании в кризис / Е. Щеглова. – Режим доступу : <http://www.delo.ua/dengi/strahovanie/strategi-vyzhivania-strahovoj-kompanii-v-krizis-129568>.
267. Шевченко Л.С. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха. – Х. : Право, 2009. – 310 с.
268. Шевчук О. О. Економіко-математичне моделювання діяльності страхової компанії : дисертація на здобуття ступеня к.е.н. : спец. 08.03.02 / Львівський

національний університет імені Івана Франка / О. О. Шевчук. - Львів, 2003. - 187 с.

269. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідної діяльності: підручник /В.М.Шейко, П.М.Кушнарєнко. - К.: Знання-Прес, 2002. - 293 с.

270. Шульга І.П. Сучасні підходи до формування системи економічної безпеки акціонерного товариства [Електронний ресурс]/І.П.Шульга. - Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=366>

271. Шумелда Я. П. Страхування : навч. посіб. Видання друге, розши-рене. - К. : Міжнародна агенція „БІЗОН", 2007. - 384 с.

272. Юлдашев Р.Т. Российское страхование: системный анализ понятий и методология финансового менеджмента / Р.Т. Юлдашев, Ю.Н. Тронин. - М.: Анкил, 2000. - 448 с.

273. Юлдашев Р.Т. Школа страхового бизнеса / Р.Т. Юлдашев. - МГИМО. - М.: Анкил., 2005. - 443 с.

274. Яворська Т.В. Суб'єкти та особливості страхового підприємництва в Україні // Т.В. Яворська. - - [Електронний ресурс]. - Режим доступу - http://www.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/nvnltn/17_6/226_Jaworska_17_6.pdf.

275. Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы. - М.: 1997. - 185 с.

276. Яшина Н. М. Страховой портфель как основа обеспечения финансовой устойчивости страховой организации / Н.М. Яшина // Финансы и кредит. - 2007. - № 20/260. - С. 84-86.

277. 1995. évi XCVI. Törvény a biztosítótársaságokról és a biztosítási tevékenységről.

278. Bacho R. The situation of the Transcarpathian insurance entrepreneurship. //Nauka i studia: Ekonomiczne nauki, 2009. - №3(15). - pp. 57-63.

279. Bacsó Róbert. A Kárpátaljai biztosítási piac helyzete./ XXIII. microCAD International Scientific Conference 19-20 March 2009 (Miskolc, Hungary), pp. 7-12.

280. Cole Arthur. Business Enterprise in its' Social Setting. - Cambridge: Garvard University Press, 1959. - H. 27-2.

281. Goldsmith R. W. Financial structure and development / R. W. Goldsmith. - New Haven : CT: Yale University Press, 1969. - 561 p.

282. Horváth A. A magyar biztosítási piac fejlődése, perspektívák, tendenciák // Gazdaság és társadalom. - 2004. - №2.

283. Kuratko F. Donald, Hodgets M.Richard. Entrepreneurship: A Contemporary Approach. - The Dryden Press, 1995. - P. 30.

284. Lentner Cs. Pénzpiacok szabályozása Magyarországon. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 2006. – 327 o.
285. Recent Developments in Supervisory Structures in EU and Acceding Countries [Электронный ресурс]. – ECB. October 2006. – 18 p. – Режим доступа : <http://www.ecb.int>.
286. Shapero Albert. Entrepreneurship and Economic Development. – Milwaukee, WI: Center for Venture Management, Summer 1975. – p. 187.
287. US National Security / Ed. by D. Kauffman, J. McKittrick, T. Leney. – Lexington (Mass), 1985. – P. 12.
288. Welkij Adresar republiky ceskoslovenske pro prumysl, zhivnost a obhod. Praga 1925.
289. World insurance in 2007: emerging markets leading the way [Electronic resource] / Swiss Re, Economic Research & Consulting // Sigma. – 2008. – №3. – 44 p. – Access mode: <http://www.swissre.com>.
290. World insurance in 2008: life premiums fall in the industrialized countries – strong growth in the emerging economies// Sigma. – 2009. – №3. – P. 37.
291. World insurance in 2009 : premiums dipped, but industry capital improved [Electronic resource] / Swiss Re, Economic Research & Consulting // Sigma. – 2010. – № 2. – 44 p. – Access mode: <http://www.swissre.com>.

Н.Н. Пойда-Носик, Р.Й. Бачо, М.В. Тимчак

П 47 Регулювання та безпека розвитку страхового підприємництва регіону [Текст]: монографія/ Н.Н. Пойда-Носик, Р.Й. Бачо, М.В. Тимчак – Ужгород: Видавництво ФОП Бреза А.Е., 2012. – 244 с.
ISBN 978-966-2668-29-2

Монографія присвячена дослідженню сутності та проблем регулювання і безпеки розвитку страхового підприємництва в умовах сучасної економічної системи. Розглянуто підходи до визначення змісту страхового підприємництва в регіоні, проведено систематизацію факторів, що впливають на розвиток страхового підприємництва. Визначено сучасний стан регулювання та тенденції розвитку страхової сфери економічних відносин у Закарпатській області та в розрізі регіонів України. Здійснено прогнозування розвитку страхового підприємництва та запропоновано модель його регулювання на регіональному рівні. Розглянуто напрями забезпечення фінансово-економічної безпеки страхового підприємництва на регіональному рівні.

Розраховано на студентів економічних спеціальностей, аспірантів, викладачів, науковців, працівників державних та комерційних структур, усіх, хто прагне професійно вирішувати проблеми страхування.

УДК 368.031(477)

ББК 65.9(4УКР)271.11

Наукове видання

ПОЙДА-НОСИК Ніна Никифорівна
БАЧО Роберт Йосипович
ТИМЧАК Мар'яна Володимирівна

РЕГУЛЮВАННЯ ТА БЕЗПЕКА РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА РЕГІОНУ

Монографія

В авторській редакції

Дизайн, комп'ютерна верстка – Юрій Керецман.

Підписано до друку 21.12.2012 р. Формат 60×84/16. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний. Умов.-друк. арк. 14,07.

Обл.-вид. арк. 10,82. Тираж 300 прим. Зам № 71.

Видавництво ФОП Бреза А.Е.

м. Ужгород, вул. Університетська, 21/220. Тел./факс: (0312) 64-37-22

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4091 від 15.06.2011р.

Друк: ПП Бреза, тел.: 050-43-22-437